

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА НАУЧНИ ИСТРАЖУВАЊА (ДОМА И НАДВОР)

Скопје, 2021

Меѓународен уредувачки одбор

д-р Елена Јованова-Грујовска, н. сов./ред. проф. (директорка на Институтот)

д-р Лидија Тантуровска, н. сов./ред. проф. (главна и одговорна уредничка)

д-р Борче Арсов, в. н. сор./вонр. проф. (секретар)

д-р Катица Трајкова, н. сов./ред. проф.

д-р Весна Костовска, в. н. сор./вонр. проф.

д-р Снежана Петрова-Џамбазова, в. н. сор./вонр. проф.

акад. Јан Соколовски (Вроцлав)

д-р Вера Смоле (Љубљана)

д-р Емине Инанир (Истанбул)

д-р Макеј Кавка (Краков)

д-р Ален Калаџија (Сараево)

д-р Жарко Бошњаковиќ (Нови Сад)

д-р Наталија Бороникова (Перм)

д-р Бранко Тошовиќ (Грац)

д-р Станислав Станковиќ (Косовска Митровица)

д-р Борјана Прошев-Оливер (Загреб)

Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања (дома и надвор)“, одржана на 20 и на 21 октомври 2020 година во рамките на Отворените денови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција "Македонскиот јазик - извор на научни истражувања : (дома и надвор)" (2020 ; Скопје)

Македонскиот јазик - извор на научни истражувања : (дома и надвор) / Меѓународна научна конференција "Македонскиот јазик - извор на научни истражувања (дома и надвор)" (20 и 21 октомври 2020 година) ; [главен и одговорен уредник Лидија Тантуровска]. - Скопје : Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", 2021. - 286 стр. : илустр. ; 21 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија и summaries кон трудовите

ISBN 978-608-220-073-6

а) Македонски јазик -- Собири

COBISS.MK-ID 55116549

© Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, 2020

Сите права за ова издание се заштитени со закон. Забрането е копирање, умножување и објавување делови или на целото издание во печатените и во електронските средства за јавно информирање, или друг вид јавна употреба или изведба, без согласност на авторот или на издавачот.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА НАУЧНИ
ИСТРАЖУВАЊА (ДОМА И НАДВОР)

Меѓународна научна конференција
(20 и 21 октомври 2020 година)

Скопје, 2021

СОДРЖИНА

Лидија Аризанковска, Македонка Додевска ЗА ИМЕНСКИТЕ ДЕРИВАТИ СО СУФИКСОТ -АР/-АРКА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	11
Борче Арсов МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ – НАСТАВА СО ФИЗИЧКО ПРИСУСТВО НАСПРЕМА НАСТАВА ОД ДАЛЕЧИНА (ИСКУСТВА, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ)	29
Тодорка Балова ГОВОРОТ – ИМАНЕНТНА КАРАКТЕРИСТИКА НА ЛИКОТ	41
Бранислав Геразов, Веселинка Лаброска, Ирена Савицка АНАЛИЗА НА ФОНОТАКТИКАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ПИШАН И ГОВОРЕН ЈАЗИК.....	49
Сашка Грујовска-Миланова ЗА ПОГОВОРКИТЕ И ПОСЛОВИЦИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК СО КОМПОНЕНТИТЕ ДОМА И НАДВОР, ОДНОСНО ZU HAUSE И DRAUßEN.....	59
Светлана Давкова-Ѓоргиева ЛЕКСЕМИТЕ СО ЗНАЧЕЊЕ КОЛБАСИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ	67
Кристина Димовска ПОСЛОВИЦИ СО ИМЕНКИТЕ „ДОМ“ И „КУКА“ И СО ПРИДАВКИТЕ ИЗВЕДЕНИ ОД НИВ	75
Васил Дрвошанов НАЗИВИТЕ НА ЈАЗОЛОТ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ.....	87
Виолета Јанушева, Марија Стојаноска ОДНАДВОР – ДОМА: НОВИТЕ ЗБОРОВИ (НЕОЛОГИЗМИТЕ) ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК	97
Барбара Јариш-Маркај ПРОУЧУВАЊЕ НА НАСТАВАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „АДАМ МИЦКЈЕВИЧ“ ВО ПОЗНАЊ, ПОЛСКА	111

Елена Јованова-Грујовска, Весна Костовска СЛОЖЕНКИТЕ ВО ПОЕЗИЈАТА НА ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ	119
Далибор Јовановски, Људмил Спасов ДЕМОКРАТИЈАТА И САМООПРЕДЕЛУВАЊЕТО: МАКЕДОНСКИТЕ ЕМИГРАНТИ ВО САД НА ПОЧЕТОКОТ НА 20 ВЕК	125
Бобан Карапејовски, Марија Пандева ПРИМЕНАТА НА НЕКОИ СОВРЕМЕНИ ЛИНГВИСТИЧКИ ТЕОРИИ ВО ГРАМАТИЧКИТЕ ПРОУЧУВАЊА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ОПРЕДЕЛЕНОСТ И МОДАЛНОСТ.....	137
Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска ЈАЗИЧНО-СТИЛСКИТЕ МАРКИРАНИ ЕЛЕМЕНТИ ВО ДЕЛАТА НА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ.....	149
Лилјана Макаријоска, Мери Цубалевска ЛЕКСИЧКИТЕ ОСОБЕНОСТИ ВО РОМАНИТЕ НА КИЦА КОЛБЕ	163
Виолета Николовска КОНЦЕПТИТЕ <i>ДОМА</i> И <i>ГРАНИЦА</i> ОД СЕМАНТИЧКИ, СОЦИОЛОШКИ И АКСИОЛОШКИ АСПЕКТ	175
Андријана Павлова УЛОГАТА И ПРИМЕНАТА НА ХУМОРОТ ВО НАСТАВАТА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИК (МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО ВТОР/СТРАНСКИ).....	183
Димитар Пандев СТИЛСКИТЕ СИНТЕЗИ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ (МЕЃУ ТЕОРИЈАТА ЗА ФУНКЦИОНАЛНИТЕ СТИЛОВИ И ЈАЗИКОТВОРЕЧКАТА ДЕЈНОСТ)	197
Славица Петровска-Ѓорѓевска ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАЈ СТРАНСКИТЕ СТУДЕНТИТЕ ВО МАКЕДОНСКИТЕ УНИВЕРЗИТЕТИ	203
Катерина Петровска-Кузманова ИСТРАЖУВАЊЕ НА БИЛИНГВАЛНОТО РАСКАЖУВАЊЕ НА ПРИКАЗНИТЕ	215
Снежана Петрова-Џамбазова АНАЛИТИЗМОТ И ПРАВОПИСНИТЕ ПРАВИЛА	225

Марина Спасовска, Марина Даниловска МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ГЛУВАРЧЕ НИЗ МАКЕДОНСКИТЕ МЕДИУМИ	231
Зоран Спасовски ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА КАТЕГОРИЈАТА РОД ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	239
Фани Стефановска-Ристеска ГЛАГОЛСКАТА ПРИДАВКА ВО ФУНКЦИЈА НА ПРЕДИКАТИВЕН АТРИБУТ	245
Лидија Тантуровска НЕВЕРБАЛНАТА КОМУНИКАЦИЈА – ВАЖНА КОМПОНЕНТА ПРИ УЧЕЊЕТО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ	255
Искра Тасевска Хаџи-Бошкова ВДОМЕНОСТА КАКО СОЦИОКУЛТУРЕН ФЕНОМЕН ВО ПОЕЗИЈАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ АВТОРИ ОД 19 ВЕК	263
Alen Kalajdžija STANDARDOLOŠKA BOSNISTIKA 1990–2020: SOCIOLINGVISTIČKI, POLITIČKI I NORMATIVNI PROBLEMI.....	277

Лидија Аризанковска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Скопје

Македонка Додевска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Скопје

ЗА ИМЕНСКИТЕ ДЕРИВАТИ СО СУФИКСОТ -АР/-АРКА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Предмет на анализа се именските деривати образувани со суфиксот -ар, како и феминативите со суфиксот -арка, разгледувани од зборообразувачки аспект, нивната семантичка интерпретација, нивната употреба во функционалните стилови (уметничко-литературен, научен и новинарско-публицистички стил), како и нивната употреба во македонскиот јазик. Претставени се примери на именски деривати коишто се употребуваат често од денешен аспект и кои воедно претставуваат дел од богатата словенска и македонска лексика.

Клучни зборови: зборообразување во македонскиот јазик, именски деривати, функционални стилови.

0. Предмет на истражувањето се именските деривати образувани со суфиксот -ар, како и феминативите образувани со -арка, разгледувани од зборообразувачки аспект, нивната семантичка интерпретација, нивната употреба во функционалните стилови (уметничко-литературен, научен и новинарско-публицистички стил), како и нивната употреба во македонскиот јазик, претставена преку примери.

Појдовниот корпус за обработка го сочинуваат именските деривати на -ар и феминативите на -арка од Толковниот речник на македонскиот јазик (главен ред. Конески, К. 2003–2014) и од Обратниот речник на македонскиот јазик (ред. Конески, К., Џукески А. 1967).

Истражувањето на примерите со суфиксот -ар/-арка има за цел да го претстави лексичкото богатството во македонскиот јазик како дел од неговата јазична традиција, а преку дел од примерите за нивна употреба во функционалните стилови (уметничко-литературен, научен и новинарско-

публицистички стил), пак, има за цел да ја претстави употребата на именските деривати на -ар и на феминативите на -арка во македонскиот јазик.

1. „Суфиксот -арь е позајмен од лат. суфикс -arius уште во општословенската епоха, во словенските јазици навлегол во посредство на германските јазици (Meillet 1905: 212; Мейе 1951: 298–299), и се зачувал во сите словенски јазици. Значи тој рано бил прифатен во нашиот народен јазик и денес се чувствува како наш народен суфикс. Образувањата со -арь можат да бидат како одименски така и одглаголски. Цејтлин (1973: 422; 1977: 120) истакнува дека во најстарите словенски споменици дериватите со -арь се мотивирани од именки коишто го покажуваат објектот на дејството и претставуваат називи на лица од машки пол според нивната професија, постојано занимање“ (Андријевска 2009: 58).

1.1. Од морфолошки аспект именските деривати на -ар (в. Конески, К. 1995: 49–50) и феминативите на -арка ги класифицираме:

1.1.1. според зборообразувачката структура кои стојат во релација со предметот именуван со основата: *џабар*, *рибар*, *йчелар*; со производот: *мегар*, *млекар*, *йајучар*, *йеснарка*; со орудието: *чешлар*, *врейенар*, *йајанар*, *кормилар*; со местото: *црквар*, *шумар*, *шумарка*, *џумнар*, *џосилничар*.

1.1.2. називи на лица специјалисти во разни научни области, технички гранки и други дејности: *забар*, *злајар*, *йанчар*, *санијар*.

1.1.3. деривати семантички обособени: *џлавайар* ‘човек што е главен во некоја заедница, општество и сл.’.

1.1.4. деривати со секундарно значење што ги доближува до атрибутивните називи со тоа што укажува на склоноста на луѓето кон предметот на основата: *лебар* ‘тој што пече и продава леб’ и ‘тој што јаде многу леб’; *чкембар* ‘тој што продава или што приготвува чкембиња’ и ‘тој што сака да јаде чкембиња’; *йшквар* ‘тој што одгледува или продава тикви’ и ‘тој што сака тикви’; *ракијар* ‘производител на ракија или трговец со ракија’ и ‘љубител на ракија’; *салйамарка* ‘горен фустан до половината (до појас)’ и ‘вид краток капут, обично од чоја или кадифе, со кратки ракави до над лактите’; *врейенарка* ‘мајстор што прави и продава вретена’ и ‘слатководна речна риба’.

1.1.5. со агентивно значење се среќаваат именски деривати на -ар, како и феминативи на -арка, кои се мотивирани од глаголи: *чувар*, *жнеар*, *шијарка*, *йисар*.

2. Од семантички аспект именските деривати на -ар и феминативите на -арка во македонскиот јазик ги класифицираме како (в. Аризанковска 2001):

2.1. деривати што означуваат 'лице' [+ pers]: *џабар* (*џабарка*), *забар* (*забарка*), *лебар* (*лебарка*), *лебарка* (*лебарки*, в. 3.3.1.), *рибар* (*рибарка*), *рибарка* (*рибарки*,

в. 3.4.1.), *шкѐмбар* (*шкѐмбарка*) – в. *чкѐмбар* (*чкѐмбарка*, в. 3.5.1.), *ѝшквар* (*ѝшкварка*), *црквар* (*цркварка*), *чувар* (*чуварка*), *черѓар* (*черѓарка*), *коледар* (*коледарка*), *медар* (*медарка*), *медарка* (*медарки*, в. 3.12.1.), *редар* (*редарка*), *жнеар* (*жнеарка*) – в. *жѐйвар* (*жѐйварка*, в. 3.14.), *книжар* (*книжарка*), *лазарка* (*лазарки*), *ракијар* (*ракијарка*), *млекар* (*млекарка*), *ѝчелар* (*ѝчеларка*), *ѝчеларка* (*ѝчеларки*, в. 3.21.1.), *ѓѓоларка* (*ѓѓоларки*), *чешлар* (*чешларка*), *шумар* (*шумарка*), *јаѓленар* (*јаѓленарка*), *врѐйенар* (*врѐйенарка*), *ѓумнар* (*ѓумнарка*), *месар* (*месарка*), *ѝсар* (*ѝсарка*), *ѓлавѝар* (*ѓлавѝарка*), *злаѝар* (*злаѝарка*), *враѝар* (*враѝарка*), *саниѝар* (*саниѝарка*), *цвеќар* (*цвеќарка*), *месечар* (*месечарка*), *воденичар* (*воденичарка*), *ѓѓѝилничар* (*ѓѓѝилничарка*), *сиѝилничар* (*сиѝилничарка*), *ѝанчар* (*ѝанчарка*), *левучар* (*левучарка*), *ѝуѝар* (*ѝуѝарка*).

2.2. деривати што означуваат 'не-лице' [-pers]: *ѝазуварка* (*ѝазуварки*, в. 3.8.), *шијарка* (*шијарки*, в. 3.18.), *салѝамарка* (*салѝамарки*, в. 3.24.), *шумар* (*шумари*, в. 3.25.1.), *ѝеснарка* (*ѝеснарки*, в. 3.29.), *маѝарка* (*маѝарки*, в. 3.34.), *месечарка* (*месечарки*, в. 3.38.1.).

3. Именските деривати на -ар и феминативите на -арка во македонскиот јазик во употреба, претставени низ одделни примери.

Во прилогот ќе се задржиме на примерите со именски деривати на -ар и со феминативи на -арка, коишто не се одликуваат со особена фреквентност во македонскиот јазик, но предизвикуваат интерес во однос на нивната семантичка интерпретација и нивната употреба во функционалните стилови (уметничко-литературен, научен и новинарско-публицистички стил). Кај дел од наведените примери со именски деривати на -ар и со феминативи на -арка актуелната употреба ја презема постојниот синоним.

3.1. **габар, габарка** 'човек што собира габи'

По дождот излегоа **габарите** да берат габи. (ДРМЈ, www.makedonski.info, ТРМЈ, пристапено на 5.10.2020)

3.2. **забар, забарка** 'лекар за болести на забите'

Покрај секојдневната хигиена на забите која се врши дома, се препорачува и редовна посета на **забар**. **Забарот** може да открие проблем што вие можеби не го гледате или чувствувате. (pt-br.facebook.com, пристапено на 9.10.2020)

Никаква „уметничка“ литература, само чиста медицина, универзална панаеа, фетиш, на некој начин: ако имаш забоболка, ќе отидеш до својот **забар** и ќе го прашаш дали е дадаист.

(www.makedonski.info, пристапено на 24.10.2020)

СИНОНИМИ: заболечар, стоматолог

3.3. **лебар**, **лебарка** 1. ‘тој што пече и продава леб’

2. ‘тој што јаде многу леб’ (**разговорно**)

3.3.1. **лебарка**, **лебарки** ‘вид црн, крупен инсект што бега од светлина и излегува ноќе, а се храни со отпадоци од храна’

Таму каде што претходно живееле вриење од оние плочести, темни, влакнести **лебарки**, молневито брзи, а сепак сосема добро видливи кога исплашени од кујнското светло исчезнуваат меѓу подните штици и низ пукнатините на подот; во оставата една речиси дури ја бев фатила со прсти пред да избега фрлајќи преку скробот сенка, слика на исплашеност во мојата рака. (www.makedonski.info, пристапено на 24.10.2020)

Собата беше неуредна и полна со **лебарки**. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 5.10.2020; ТРМЈ, том III, с. 24)

3.4. **рибар**, **рибарка** 1. ‘човек што лови или што продава риба’, 2. ‘човек што многу сака риба’, 3. ‘жена рибар’, 4. ‘жена на рибар’

Рибарот Климе и неговото кајче. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 5.10.2020)

Климент се враќаше со своите мисли во минатото и пливаше по него, како среќен **рибар**, кој со полн чун риби влива по езерските далечини...

(www.makedonski.info, пристапено на 24.10.2020)

Рибарите рано испловија со кајчињата. Покрај брегот едно чудо **рибари** со трски. **Рибарите** ги крпеа мрежите. (ТРМЈ, том V, с. 237)

Ние сме **рибари**, двапати неделно јадеме риба. (ТРМЈ, том V, с. 237)

3.4.1. **рибарка**, **рибарки** ‘неотровна змија’

Змијата **рибарка** спие зимски сон од октомври до април во сувите дупки крај водата.

(mk.wikipedia.org, пристапено на 9.10.2020)

3.5. **шкембар**, **шкембарка** – в. **чкембар**, **чкембарка**

3.5.1. **чкембар**, **чкембарка** (**разговорно**) 1. ‘тој што продава или што приготвува чкембиња’, 2. ‘тој што сака да јаде чкембиња’, 3. ‘човек со голем стомак, расторбешен човек’ (**преносно значење**)

„**Чкембари** едни, од пиеење кафе не се живеат“, им возвраќаат... (infomax.mk, пристапено на 09.10.2020)

Чкембару никаков! (ТРМЈ, том VI, с. 444)

3.6. **тиквар**, **тикварка** 1. 'тој што одгледува или продава тикви', 2. 'тој што сака тикви' (**преносно значење**), 3. 'глупав човек' (**преносно значење**)

Тој е голем **тиквар**. Доста бре, **тиквару** еден! (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 9.10.2020)

Немаат тие нешто конкретно против мене, ама ете мислат дека јас како **тикварка** која пропаднала на два глупави факултети, не го заслужувам тоа.

(www.makedonski.info, пристапено на 24.10.2020)

Е, **тиквар** еден, сега бараш помош! (ТРМЈ, том VI, с. 65)

3.7. **црквар**, **цркварка** 1. 'тој што често оди во црква', 2. 'за жена црквар'

Млади **црквари**. (ТРМЈ, том VI, с. 331)

Некој побожен човек - **црквар** го убедил дека Бог е таму каде што е религијата, и затоа сето она што не е религија почнува да го отфрла... (preminportal.com.mk, пристапено на 9.10.2020)

3.8. **пазуварка**, **пазуварки** 'цеб до пазувата'

Седна до меѓата, со нозете в бразда, и почна да се бара по џебовите, по **пазуварките**.

(ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 9.10.2020)

Писменцето што го држи во **пазуварката** како да го гори, небаре му се прилепило како лишај на карпа и не знае како да го скрие од погледите.

(www.makedonski.info, пристапено на 24.10.2020)

Старецот ја носеше табакерата во **пазуварката**. Писмото од печалбарот го стави во **пазуварката**, да го грее срцето. (ТРМЈ, том IV, с. 14)

3.9. **чувар**, **чуварка** 1. 'тој што чува нешто', 2. 'заштитник, бранител'

Работеше како **чувар**. Ноќен **чувар**. **Чувар** на магазинот. **Чувар** на паркот. (ТРМЈ, том VI, с. 385)

Младичот од онаа страна на улицата со гримаса на устата гледаше во овој **чувар** на редот. (www.makedonski.info, пристапено на 24.10.2020)

Чувар на слободата. Ангел **чувар**. (ТРМЈ, том VI, с. 385)

Со што сум можел толку силно да ѝ се замерам на родната татковина, на овие нејзини верни **чувари**, задолжени да ги контролираат душите на своите некогаш погребани сонародници, некогашни емигранти. (www.makedonski.info, пристапено на 24.10.2020)

3.10. **чергар, чергарка** ‘тој што живее под черга, под шатор, што скита од место до место’

Во едно циганско племе кое било составено од многу Цигани – **чергари** биле баба Мулон и Таруно. (www.facebook.com, пристапено на 9.10.2020)

Не ја знаете ли пословицата: „Пушти си ја ногата колку што ти е чергата“, **чергари** парталави! (www.makedonski.info, пристапено на 25.10.2020)

За мене овие ноќи се ретки како есенското сонце за **чергари**.

(www.makedonski.info, пристапено на 25.10.2020)

Чергарите правеа кошници и продаваа вретена. (ТРМЈ, том VI, с. 355)

3.11. **коледар, коледарка** 1. ‘лице (обично дете или момче) што ги посетува куќите на Коледе и пее песни за богат род, долг живот и здравје, за што добива дарови од домаќините’, 2. ‘лице што многу шета’ (**преносно значење**)

Давиде Недолетниот ги крева рацете и **коледар** скока околу огнот. Ќе полета со чадот. (www.makedonski.info, пристапено на 12.10.2020)

И нема ни Бадник, ни Божиќ, нема **коледари**, нема што да раздадеш, нема што да дадеш. Никој оган не запали во гумната и на роговите од говедата. (www.makedonski.info, пристапено на 25.10.2020)

За неколку дни ќе излезат **коледарите** со шарени торби по куќите. (ТРМЈ, том II, с. 557)

3.12. **медар, медарка** 1. ‘производител и продавач на мед’, 2. ‘тој што многу сака да јаде мед’

Едноставна посета на локален **медар** и запознавање на начинот на производство на медни производи. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.12.1. **медарка, медарки** ‘пчела што собира мед’

Пчелата **медарка** собира полен и произведува мед кој служи како храна. (documents.rec.org, пристапено на 12.10.2020)

3.13. **редар, редарка** 1. ‘лице задолжено за редот на некоја манифестација (собир, приредба) или во некоја установа (кино, театар, стадион и сл.)’, 2. ‘дежурен ученик кој треба да внимава на редот’

Строгиот глас на **редарот** предупредува дека претставата се одложува за еден час поради болеста на главниот актер. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Редарот го натера да се врати на своето место. **Редарите** држеа сè под контрола. (ТРМЈ, том V, с. 184)

Оваа недела тој беше **редар**. (ТРМЈ, том V, с. 184)

3.14. **жнеар, жнеарка** – в. **жетвар, жетварка** 1. ‘лице што жнее жито, што ја извршува жетвата’, 2. ‘народен назив за седмиот месец во годината’

Со **жетварите** ќе влеземе в село. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Посебно убав овој пејзаж беше во рана пролет, кога низ штотуку потераните никајци ќе потрчаа и ќе заблееја јагнињата, и доцна напролет, пред што ќе узрееја житата, ржта и пченицата, и, потем, во зрело лето, кога во веќе узреаните жита, со своите живописни носии и гласовити песни, ќе се појавеа **жетварките**. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Мислиш некоја **жетварка** пее на ридот. (www.makedonski.info, пристапено на 25.10.2020)

Жетвар жнее, в поле клас се рони, солнце пече, зрее жито златно, бујна песна, низ полето свони: „Дејди, Јано, дејди мила душо, дал' навезе Гоцевото знаме! (www.makedonski.info, пристапено на 25.10.2020)

Жетвар течеше и печеше жетварско сонце. Беше **жетвар**, месец на изгорени снопе. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

синоним: јули

3.15. **книжар, книжарка** 1. ‘лице што продава книги’, 2. ‘лице што се занимава со продажба и со печатење, издавање на книги’

Книжарот му ја понуди најновата книга. (ТРМЈ, том II, с. 540–541)

Кажете ми на ваша сметка ли ја печатите оваа книга или ги имате продадено своите права на некој **книжар**? (ТРМЈ, том II, с. 540–541)

синоним: издавач

3.16. **лазарка, лазарки** ‘девојка што пее и танцува на Лазарова сабота’

Лазарките секогаш се наградуваат со пари. (ТРМЈ, том III, с. 12)

3.17. **ракијар, ракијарка (архаизам)** 1. ‘производител на ракија или трговец со ракија’, 2. ‘љубител на ракија’, 3. ‘за жена ракијар’

Најпознатите **ракијари** се од Кавадаречко. (ТРМЈ, том V, с. 82)

На именден ми доаѓаат **ракијарите**. Тој е голем **ракијар**. (ТРМЈ, том V, с. 82)

3.18. **шијарка, шијарки** ‘игла за шиене’

Метални, тенки **шијарки**. (ТРМЈ, том VI, с. 434)

3.19. **млекар, млекарка** 1. ‘тој што произведува, преработува или што продава млеко’, 2. ‘тој што многу сака млеко’ (**разговорно**)

Луѓето што ги среќаваше обично во ова време, весникарот од аголот, на самиот почеток од дрвениот мост, **млекарот**, ги немаше на нивните места, ги немаше и другите ранобудници. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Љубовна луѓа на усните на **млекарката** што пее квечерина и Одот нејзин што отвора тајни врати низ кои се гледаат Белата грива на детството Грозно ронење на твоите години и ѕвездите што ќе трепкаат врз тебе. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.20. **смрекарка, смрекарки** ‘вид дрозд што се храни со плод од смрека’

Од некаде долетаа **смрекарки**. (ТРМЈ, том V, с. 463)

Околу дренов цвет брмчеа пчели, во котини шушкаа желки. Пееја косови и **смрекарки**.

(www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.21. **пчелар, пчеларка** ‘лице што се занимава со одгледување пчели’

Пчеларите се упорни во производството на мед, но Македонецот сè уште се наоѓа на последно место во светот во консумирање мед, велат **пчеларите**.

(ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 12.10.2020)

3.21.1. **пчеларка, пчеларки** ‘вид птица што се храни со пчели’

И така нашиот зејгора пак сам и без братска помош на поранешните свои познајници со стремеж зацапал по мочуриштата, да фаќа со примки и стрели чапји, жерави, шулки и галепчиња, и в поле или в планина, друпки, **пчеларки**, пупуници, сојки, ветрушки.

(www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.22. **додоларка, додоларки** ‘девојка што учествува во обредот додола’

А одочесниците низ полето, како и **додоларките** накитени со зеленило, со венци од младо жито и од полски цвеќиња, опремени со крстови и икони, пееја своја песна: Крсти носам, бога молам: Господи помилуј! Господи заврни! (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.23. **чешлар, чешларка** 1. 'тој што изработува и што продава чешли'

2. 'за жена чешлар'

Затоа „влезе ли свадба - држ' не пуштај“, мислеше не само Пушмарко, Баба, Јашмакот, ами и Пане ситничарот, Милан куменцијата, Рампо **чешларот** и други чаршиузлии.

(www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Оние поспастрените ќе ги потсетуваш дека и онаа Венера на Ботичели стои на школка која не случајно е наречена капичка или **чешларка** и која е живо сведоштво за тоа дека има школки со убави гради. (www.makedonski.info, пристапено на 26.10.2020)

3.24. **салтамарка, салтамарки (архаизам)** 1. 'горен фустан до половината (до појас)', 2. 'вид краток капут, обично од чоја или кадифе, со кратки ракави до над лактите'

Зар беше важно тоа, каков и чиј е тој бог, кому носи корист, кому пропаст, дали тој има чалма или златен ореол околу главата, дали е облечен во турска **салтамарка** или е завиткан во црвено платно.(www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.25. **шумар, шумарка** 1. 'лице што ја чува шумата и што се грижи за неа', 2. 'лице што е стручњак од областа на шумарството'

Шумарот ги бележеше стеблата за сечење. (ТРМЈ, том VI, с. 479–480)

Кога **шумарот** ќе фатеше некого, дрвата му ги растовараше во дворот на Панда, зашто тој беше кмет во селото, а **шумарот** на дрварот кого што ќе го фатеше ќе му ја земеше секирата. (www.makedonski.info, пристапено на 29.10.2020)

Тој е **шумар** и еколог. (ТРМЈ, том VI, с. 479–480)

3.25.1. **шумар, шумари** 'мал, одделен дел обраснат со дрвја'

Во **шумарот** се зеленеат високите борови. (ТРМЈ, том VI, с. 479–480)

3.26. **јагленар, јагленарка** 1. 'тој што прави и што продава јаглен', 2. 'жена на јагленар', 3. 'лисица со боја на јаглен'

Јагленарите работеа до доцна. Кога стана **јагленар**, кога му поцрне вратот. (ТРМЈ, том II, с. 418)

Јагленарот, исто така, мотивиран од магарешкиот инает што го имал кај себе, не сакал да се откаже од наплата на долгот. (www.makedonski.info, пристапено на 29.10.2020)

3.27. **вретенар, вретенарка** 1. 'мајстор што прави и продава вретена', 2. 'слатководна речна риба'

Вретенарот направи девет вретена. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 12.10.2020)

И кој ќе чуе ка ќе рече: „Билјаровите невести се погупчиле, ете, гаќи опнале, како **вретенарките** од Мелница. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.28. **гумнар, гумнарка** 'човек што врши жито'

Гумнарите работеа до доцна навечер. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 12.10.2020)

А си се пораспашала малце да и поистресеш б'ите, ете ти а некоа чанта, се враќа од градините, ќе ти се истресе и ќе те затече распашана, ја некој косач, **гумнар**, жетвар.

(www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.29. **песнарка, песнарки** 'збирка песни што се пеат'

Македонска **песнарка**. **Песнарка** од пет песни. (ТРМЈ, том IV, с. 72)

И потем ја извлеков од џебот неговата **песнарка**; беше малку пожолтена, но цела; на неа, со крупни букви пишуваше: „Енигма“. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

И тој потем, сосема бавно, театрално, ја извади од својата фиока мојата **песнарка** на маса; на очите ми навреа солзи: делото на моите раце, единствениот примерок на мојата душа, оригиналот што ѝ го подарив на мојата Луција, сега се наоѓаше во влакнестите раце на Фискултурецот. (www.makedonski.info, пристапено на 29.10.2020)

3.30. **месар, месарка** 1. 'човек што работи во кланица или во месарница', 2. 'љубител на месо'

И конечно, тој релативизам кој науката ја трансформира во поезија, а поезијата во егзистенција е тој фактор кому му овозможува на секој медиокритет во дадена ситуација да се вивне до нивоата на божество и на секој уметник и гениј да пропадне до бедата на обичен **месар** на банални страсти. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.31. **писар, писарка** 1. 'жена писар', 2. 'службено лице од понизок ранг во општина, суд што врши административни работи', 3. 'тој што препишува ракописи, документи'

Општински **писар**. Судски **писар**. (ТРМЈ, том IV, с. 91)

Липањето на виолината под дебелиите прсти на **писарот** стана непотребно и глупаво.

(www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Во античко време единствени луѓе што знаеле да читаат и пишуваат биле вештите писатели; **писари**, калиграфи и препишувачи кои биле способни да меморираат шест илјади пиктограми или хиероглифи неопходни за пишување на старите јазици. (www.makedonski.info, пристапено на 29.10.2020)

3.32. **главатар, главатарка** ‘човек што е главен во некоја заедница, општество и сл.’

Јас сум зачетник на буната и **главатар** на војската. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Едниот **главатар** имал ќерка убавица. Ја викале Преспа. Таа се грижела катавечер да ги затина кладенците. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Најинтересно од она што го кажа жената во возот беше споменувањето на името на еден од **главатарите** на единицата – собрав сили да го изнесам и последниот податок што Огнена, таму, во купето, неколкупати го повтори. (www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

синоними: главешина, поглавар, старешина, водач

3.33. **златар, златарка** 1. ‘лице што изработува накит и други предмети од злато и сребро’, 2. ‘лице што продава такви производи’, 3. ‘жена златар’, 4. ‘жена на златар’

Но неколку години подоцна, кога се разведуваа, таа му рече дека кога биле кај **златарот** да купат венчални прстени, таа се издвоила за момент додека тој ја проценувал вредноста на двата прстени и незабележливо, земала еден рачен часовник. Оваа девојка беше голема убавица. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

До толку беше впечатлив што тетка **златарка** ми прати ишарет и со понатамошната, колку што сфатив, сакаше да ми каже: „Парче како спроти тебе, не го пропуштај“. (www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

Тие подаруваат потреба да ги навиеш од ден на ден, обврската да ги навиваш за да остане она што е; ти ја подаруваат опсесијата да **ЧАСОВНИК** проверуваш колку е точно часот во излозите на **златарите**, вестите од радиото преку телефон.

(www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

3.34. **матарка, матарки** ‘метален сад (војнички или туристички) за вода што обично се носи при патување’

Го мачеше рапава пустинска жед, лименото грло на **матарката** беше суво како планинската пролет. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Штом ќе се разгласеше дека војната завршила, луѓето сета комина што ја имаа (од сливи, од дренки, од муренки, од грозје, од кајкушки и оскоруши) ја вадеа од бурињата и ја носеа на казаните крај езерото да ја печат; се носеше и комината од црковните сливи и лозја и деноноќно се печеше ракија, и деноноќно се пиеше; пиеше старо, младо, машко, женско, како што капеа казаните – така луѓето со чашки, со филцани, со канчиња, со **матарки**, црпеа од ракијата, пиеја, наздравуваа еден на друг, ѝ наздравуваа на слободата, се бацуваа, пиеја колку што душата им сакаше и не им сакаше, кој како ќе се испијанеше скокаше сосе алишта во езерото или пак луѓето го пикаа да го оладат и отрезнат, но по секое отрезнување – започнуваше ново пиене. (www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

3.35. **вратар, вратарка** ‘лице што го следи, го контролира влезот во зградата или во определен простор’

„Да не подранив малку“?, го слушна својот глас, и самиот изненаден од сервилноста со која му се обрати и тоа на **вратарот** кој наеднаш се најде пред него. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Беше еден од незаборавните министри во Сојузното министерство за надворешни работи, каде со почит и восхит зборуваа за него од **вратарите** до високите функционери.

(www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

3.36. **санитар, санитарка** 1. ‘здравствен работник од помошниот медицински персонал’, 2. ‘во војска – војник обучен за давање прва помош’

Работеше како **санитар** во болницата. Во војска беше **санитар**. (ТРМЈ, том V, с. 297)

Нејзе ѝ беа потчинети грчките болничарки и **санитарци**. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.37. **цвеќар, цвеќарка** 1. ‘за жена цвеќар’, 2. ‘лице што одгледува или продава цвеќиња’

Цвеќарот продаваше само рози. (ТРМЈ, том VI, с. 305)

Не, овој балкон на најдобрата **цвеќарка** ќе остане на истиот да цвета, да пее до убоост, да се кити, со прастари Македонски песни, приказни, преданија... (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Во истиот час неговите многубројни слуги, градинари, **цвеќари** и стражари се растрчаа на секаде, по блиски и далечни краишта да ги собираат децата. (www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

Напати, баш како и сега, од Улицата на стариот **цвеќар** во Истанбул, се фрла директен поглед на Парахдат ми пристигна, сосе очите расплачени и устето насмеано, и баш тогаш повеќето цвеќиња молкум земаат починка до новото распупување коешто мигум ќе втаса, со секое вселување на нови спомени во старите куќи. (www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

3.38. **месечар, месечарка** 'тој што страда од месечарство'

Тие веројатно и не знаат што е **месечар** и не сонуваат смрт под палмата на Никола. Можеби не знаат ни што е палма. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

„Мислевме не ви е арно“. „Можеби и не ми е арно. Сепак јас ништо не чув“, уморно ги дочека. „Поправо јас ноќе никогаш ништо не слушам. **Месечар** сум“.

(www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

3.38.1. **месечарка, месечарки** 1. 'вид ружа', 2. 'растение што цвета или што дава плод секој месец'

Стокмив едно парче за јагоди, **месечарки**. Го ископав залегнатото место со дурија со голема мака, бидејќи одамна немав копано, но за садење беше уште рано. Сега беше уште крај на март. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

3.39. **воденичар, воденичарка** 'лице што има воденица или работи во воденица'

Стар **воденичар**. Дојдоа двајца **воденичари**. (ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 12.10.2020)

Долго го врзуваше опинокот, најпосле ја зеде пушката и не гледајќи во тој, во чии зеници ќе сретнеш страв и омраза, му ја стисна раката на **воденичарот**.

(www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Им изградија дрвени бараки, пред кои делкаа камења, беа бели како **воденичари** од камениот прав. (www.makedonski.info, пристапено на 30.10.2020)

3.40. **гостилничар, гостилничарка** 'сопственик на гостилница'

Стариот **гостилничар** го поздравил учтиво и го седна крај масата во аголот.

(ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 12.10.2020)

Од местото каде што некогаш биле воденичните камења, а сега шанкот во облик на обрач од бочва – не се појави воденичар во паспал туку патор од **гостилничар**. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Изјавата на **гостилничарот** покрај наведената поединост во целост гласеше: „При распитот, изведен на местото на настанот, гостилничарот Трифо Саздов изјави: Беше петок попладне. (www.makedonski.info, пристапено на 31.10.2020)

3.41. **ситничар, ситничарка** 1. ‘за жена ситничар’, 2. ‘лице што продава ситни стоки, мал трговец, праматар’, 3. ‘лице што внимава на сите ситници, на нешто што нема суштинско значење’ (**преносно значење**)

Без **ситничарите** не бива свадба: монистра, копчиња, игли од сè треба по малку. Немој да бидеш **ситничар**. (ТРМЈ, том V, с. 390)

Ги познаваше сите и по имотност и по карактер, го знаеше кој е дарешлив, кој скржав, инаетчија, зајадлив, намќор, **ситничар** кој бара влакно во јајцето; кој е кротичок, мирен, душа, кој не гази ни на мравка, кој од претерана добрина страда. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Драматичното движење, острото делување на шокот поради необичните композициски решенија ги прават имитаторите на природата ограничени **ситничари**. (www.makedonski.info, пристапено на 31.10.2020)

3.42. **танчар, танчарка** 1. ‘тој што го води орото, ороводец’

2. ‘тој што професионално се занимава со танц’

Таа го ангажира како **танчар** во нејзината балетска група.

(ДРМЈ, www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Хатице стана **танчарка** добра во Мала Речица се витка ко кобра во бар ја здогледа лик ко Мик Цегер со кече е на глава и откачен трегер Хатице стројна трбушен вртеше задница в танга редовно тртеше од Шара до Нице, од Плетвар до Стража млатеше пари од еротска масажа. (www.makedonski.info, пристапено на 01.11.2020)

синоними: ороводец

3.43. **левучар, левучарка** ‘тој што пишува и работи со левата рака’

Богуле беше **левучар**: се служеше само со левата рака; десната како да му беше здрвена. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

Во паузата што по овие зборови ја направи, авторот си рече: Сега дојде моментот кога заради рамнотежа ќе ги репне **левучарите** во корист на грчката десница. (www.makedonski.info, пристапено на 01.11.2020)

3.44. **туцар, туцарка (архаизам)** 1. ‘за жена туцар’, 2. ‘трговец’

Тодор беше земјоделец и по малку **туцарка**, цамбас, та веднаш си скрои план; „Ќе и зема вечер кај мене и утре ќе му кажа кај има за продавање добитци, белким ќе капне некој черек и друг. (www.makedonski.info, пристапено на 10.10.2020)

синоним: трговец

4. Заклучок

Со истражувањето на дел од материјалот, преземен од *Толковниот речник на македонскиот јазик* и од *Обратниот речник на македонскиот јазик* се доаѓа до заклучокот дека именските деривати на -ар, како и феминативите на -арка се присутни во македонскиот јазик, а во најголем број се дел од богатото словенско и македонско јазично наследство. Во прилогот се прикажани не многу фреквентни примери со именски деривати со суфиксот -ар, како и феминативи со суфиксот -арка и нивните синоними, како и нивната употреба во функционалните стилови (уметничко-литературен, научен и новинарско-публицистички стил). Суфиксот -ар/-арка е фреквентен суфикс во македонскиот јазик и денес: *џајучар, џајучари* (разговорно), *кормилар, кормилари, џајанар, џајанарка, џајанари* и др.

Преку анализата на материјалот целта е да се претстави македонската јазична традиција преку употребата на именските деривати на -ар и феминативите на -арка како дел од словенската јазична традиција, како и да се претстави фреквентноста на истиот суфикс во македонскиот јазик и денес, преку одделни примери.

Литература

- Андријевска Наталија. 2009. *Зборообразувањето во Крнинскиот дамаскин*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Аризанковска Лидија. 2000. „Македонските и словенечките суфикси изофункционални со суфиксот *-tel’ъ“. *Зборник од Првиот македонско-словенечки собир, одржан во Охрид, август 1997*, 21–32.
- Аризанковска Лидија. 2001. *Функционално ојшоварување на наследениите словенски суфикси за potina agentis во македонскиот и во словенечкиот јазик (со посебен осврт на суфиксот *-tel’ъ врз фонониот на изофункционалните суфикси)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Аризанковска Лидија. 2005. „Суфиксот *-tel’ъ, и неговите изофункционални суфикси во книгата „За македонските работи“ од К. П. Мисирков“. *Делото на Крсте Мисирков (зборник)*, том II, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 293–299.

- Велева Славица. 2006. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје: Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“.
- Конески Кирил. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Бона.
- Минова-Ѓуркова Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.
- Skok Petar. 1971. *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Knjiga prva. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti.

Извори

- Диџитален речник на македонскиот јазик*. <http://www.makedonski.info>
- Обрашен речник на македонскиот јазик*. Ред. Конески Кирил, Џукески Александар. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1967.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

<http://www.makedonski.info>
<http://pt-br.facebook.com>
<http://mk.wikipedia.org>
<http://preminportal.com.mk>
<https://dokuments.rec.org>
<https://sportmedia.mk>

Скратеници

ДРМЈ – *Диџитален речник на македонскиот јазик*
ТРМЈ – *Толковен речник на македонскиот јазик, I–VI*

Summary

The subject of research in this paper are the noun derivatives formed with the suffix -ar/-arka, considered from word-formation aspect, their semantic interpretation, their use by functional styles (artistic-literary, scientific and journalistic-publicistic style), as well as their use in the Macedonian language, presented through examples. Some of the noun derivatives with the suffix -ar and feminatives with the suffix -arka presented in the paper are archaic, some are used colloquially, and some of them have parallel synonymous forms, mainly formed by isofunctional suffixes of the suffix -ar. Some of these noun derivatives have both feminine and masculine forms, but some use only the feminine or only masculine form.

Although initial processing corpus consists of complex noun derivatives from Interpretive Dictionary of the Macedonian Language and from Reverse Dictionary of the Macedonian Language, the research of the mentioned examples shows the lexical richness in the Macedonian language as part of its linguistic and cultural tradition.

Борче Арсов
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ – НАСТАВА СО ФИЗИЧКО ПРИСУСТВО НАСПРЕМА НАСТАВА ОД ДАЛЕЧИНА (ИСКУСТВА, ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ)

Апстракт: Во услови на пандемија, во глобални рамки, наставата од далечина во рекордно време стана единствениот, а воедно и најпрактичниот начин за непречено одржување на наставата на сите нивоа од образованието.

Во трудов се претставени искуствата на авторот, како професор по македонски јазик како странски, и тоа на Летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, РС Македонија и на Државниот универзитет во Аризона, САД. Во анализата се вклучени искуствата на авторот од 2020 г., односно од наставата по македонски јазик како странски одржана од далечина (онлајн), во споредба со искуствата од наставата одржана со физичко присуство од 2019 г. – во двата случаја се анализира работата во рамките на двете погоре споменати институции.

Клучни зборови: македонски јазик како странски, настава со физичко присуство, настава од далечина, онлајн-настава, искуства.

1. Вовед

Наставата по македонски јазик како странски е од клучно значење за процесот на афирмацијата на македонската култура надвор од границите на РС Македонија, без разлика дали слушателите на наставата во моментот на нејзиното изведување се наоѓаат надвор од државава или пак, часовите по македонски јазик ги слушаат во рамките на некоја од програмите организирани во РС Македонија. Предмет на трудов е токму наставата по македонски јазик како странски, одржана пред странски студенти, и тоа со физичко присуство, наспрема ваквата настава одржана од далечина (онлајн). Вториов тип настава особено се наметнува во оваа и во претходната година, земајќи ја предвид глобалната состојба со пандемијата на КОВИД-19 и спреченоста за одржување на наставата со физичко присуство, особено во периодот март – септември 2020 г.

Во трудов се разгледува искуството¹ на авторот при предавањето на македонскиот јазик како странски на Летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, РС Македонија и на Институтот за критични јазици при Државниот универзитет во Аризона, САД². Без оглед на поширокото искуство со предавање на македонскиот јазик на двете институции неколку години наназад, за потребите на овој труд се земаат предвид само искуствата од годинешните ангажмани, односно од наставата по македонски јазик како странски одржана од далечина (онлајн), во споредба со искуствата од наставата одржана со физичко присуство минатата година, и тоа во рамките на двете споменати институции.

Летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура се одржува веќе 53 години, уште од самиот почеток, односно од основањето на Семинарот во далечната 1967 г. Во овој труд се земено предвид лекторските вежби со слушателите во групата на почетно рамниште (A1/A2) на 52. Летна школа одржана во Конгресниот центар во Охрид на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во периодот 5 – 23 август 2019 г. и лекторските вежби со слушателите во групата на истото рамниште на 53. Летна школа одржана од далечина, односно онлајн, на платформата „Зум“ (Zoom) во периодот 17 – 28 август 2020 г., и двете предводени од истиот лектор, д-р Борче Арсов.

Институтот за критични јазици функционира во рамките на Центарот за руски, евроазиски и за источноевропски студии „Меликјан“³ на Државниот универзитет во Аризона. Македонскиот јазик, со прекини се изучува од самото основање на Институтот, а по неколкугодишна пауза тој беше повторно воведен во 2019 г. и им беше понуден на сите заинтересирани за негово изучување во САД. Освен македонскиот јазик, на Институтот се изучуваат и хебрејскиот, персискиот, турскиот, албанскиот, узбечкиот, ерменскиот, индонезискиот, рускиот, украинскиот, полскиот, српскиот, хрватскиот и босанскиот јазик (последниве три во рамките на еден курс). За повеќето од овие јазици се организира почетен курс, а за некои од јазиците, како рускиот и персискиот, покрај почетниот, организиран е и продолжителен курс. Интензивниот курс по македонски јазик трае седум седмици и е конципиран на ист начин како и сите останати јазици што се изучуваат во Институтот. Во овој труд се земено предвид искуствата од часовите одржани со физичко присуство на Универзитетскиот кампус на Државниот универзитет во Аризона, во Темпи во 2019 г. (во периодот 28 мај – 12 јули) и часовите одржани онлајн на платформата „Зум“ во 2020 г. (во периодот 26 мај – 10 јули).

---

¹ Трудов е дел од едно поопсежно истражување, во кое, освен искуствата од гледна точка на лекторот/инструкторот, односно на професорот по македонски јазик како странски, се претставени и согледувањата на неговите слушатели, врз основа на претходно спроведена анкета. Сепак, со оглед на ограниченоста на просторот, во овој зборник се претставени само гледиштата на професорот, а целосното истражување, анкетата и резултатите од неа ќе бидат објавени наскоро во едно од списанијата на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

² *Critical Languages Institute, Arizona State University, USA*

³ *Melikian Center for Russian, Eurasian and East European Studies*

2.1. Настава со физичко присуство

52. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура⁴ се одржуваше според познатиот принцип за сите претходни летни школи, вклучувајќи лекторски вежби претпладне и предавања и курсеви по избор попладне. Оваа летна школа траеше три седмици и според програмата, лекторските вежби се одржуваа секој ден, почнувајќи од 6.8. (со исклучок на 11.8. и на 23.8.2019), со вкупен фонд од 62 училишни часа од по 45 минути. Лекторските вежби се одржуваа во терминот 9:00 – 12:00.

Во групата предводена од лекторот д-р Борче Арсов, која неформално се именуваше „група на напреднати почетници“, имаше вкупно 19 семинаристи од 9 земји: Грција, Полска, Романија, Русија, Словачка, Словенија, Србија, Холандија и Чешка. Со оглед на бројката, групава беше најголема на 52ЛШ, што претставуваше своевиден предизвик во работата.

Најголем дел од учесниците во групата потекнуваше од земји од словенско говорно подрачје, што придонесе курсот да се одвива со брзо темпо, а за тоа помогна и фактот што дел од групата веќе имаше предзнаења од македонскиот јазик на почетно рамниште. Како главно учебно помагало се користеше учебникот „Тешкото“ од Симон Саздов, од кој, во рамките на лекторските вежби, беа поминати околу 60%. Оригинални учебници беа обезбедени и бесплатно им беа поделени на учесниците на летната школа од страна на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Дополнително се користеа и други материјали од други учебници за македонски јазик за странци, како и специјални и оригинални вежби однапред подготвени од страна на лекторот.

На учесниците по секои 4-5 дена настава им се даваше и тест за проверка на знаењата од граматиката, кој вклучуваше и вежби за писмено изразување (однапред подготвени од страна на лекторот и приспособени на однапред подготвената програма). Тестовите потоа беа проверувани заедно со лекторот и со останатите учесници во групата. Во текот на целата летна школа семинаристите од групата добија четири вакви теста.

Како дополнителни вежби за време на часовите се работеше и на три македонски поп-песни, а во рамките на лекторските вежби на групата ѝ беа пуштени и два краткометражни македонски филма. На тој начин, освен со македонскиот јазик, семинаристите имаа можност да се запознаат и со македонските музика и филм.

Часовите во рамките на лекторските вежби беа организирани во неколку дела: граматика, слушање и разбирање, зборување и пишување. Семинаристите во текот на летната школа секојдневно добиваа домашни задачи, кои успешно ги завршуваа, а работата на часовите секој ден почнуваше со проверка на домашната работа од претходниот ден.

⁴ Понатаму во текстот 52ЛШ.

Со оглед на тоа дека дел од семинаристите од оваа група немаа проблем со разбирање на јазикот, беа поттикнати да присуствуваат и да ги посетуваат предавањата и попладневните курсеви по избор.

Во поглед на граматичките единици, земајќи го предвид составот на групата, особен предизвик беа запознавањето и усвојувањето на тројниот член, удвојувањето на директниот и на индиректниот предмет, како и употребата на различните глаголски форми во македонскиот јазик за изразување на минатоста. Причината за ова е фактот дека добар дел од овие граматички карактеристики се особеност, пред сè, за македонскиот јазичен систем и дека со овој степен на граматикализираност не се познати во останатите словенски јазици.

Интензивниот курс по македонски јазик на Институтот за критични јазици при Државниот универзитет во Аризона во 2019 г.⁵, како што стана збор во Воведот, траеше седум седмици. Програмата беше поделена во два „семестра“, секој од по три и пол седмици и, според однапред подготвениот силабус од страна на инструкторот, таа целосно покри два вистински семестра од изучувањето на една универзитетска програма. Часовите се одржуваа секој ден, и тоа по четири часа во времетраење од по 60 минути, пет пати седмично. Вкупниот фонд изнесуваше 320 часа. Во рамките на часовите, освен со македонскиот јазик, студентите се запознаваа и со литературата, со културата, со историјата и воопшто со македонското општество. Во попладневните часови се организираа дополнителни културни активности, филмски проекции, работилници и интересни предавања.

Програмата ја посетуваа вкупно четворица студенти, идни македонисти од САД. Ова е солиден број на студенти во споредба со бројот на студенти на останатите курсеви. Програмата е конципирана на тој начин што на студентите секојдневно однапред им се дава материјал што треба да го подготват за следниот час, како и обемни домашни задачи и проекти/презентации. На крајот од секоја седмица се одржува неделен тест (поделен во три дела: граматика, усно разбирање/зборување и пишување). Освен неделните тестови, во конечната оценка на студентите влегува и нивната редовност на часовите, домашната работа, активноста во текот на часовите, неделните презентации, а речиси една третина од целосната оценка носи конечниот испит, кој се одржува на крајот од секој „семестар“. Во текот на секоја седмица инструкторот им подготвуваше дополнителни презентации за историјата и за културата на Македонија, за македонската кујна, музика и филм, за македонскиот јазик во споредба со останатите словенски и со балканските јазици итн. Инструкторот беше задолжен да им биде дополнително достапен на студентите најмалку по два часа седмично (за консултации).

Како главно учебно помагало се користеше учебникот „Macedonian: A Course for Beginning and Intermediate Students. 3rd, Revised Edition“ од Кристина Крамер и Лилјана Митковска, од кој беа поминати околу 60%. Слушателите на курсот однапред беа информирани за учебникот и самите требаше да го

---

⁵ Понатаму во трудот: ИКЈ2019.

обезбедат пред почетокот на наставата. Дополнително се користеа и други материјали од други учебници за македонски јазик за странци (пред сè, од учебникот „Божилак“ од Татјана Гочкова-Стојановска и Искра Пановска-Димкова), како и специјални и оригинални вежби однапред подготвени од страна на лекторот. Особено важно е да се спомене и користењето на специјализираната платформа за учење Канвас (*Canvas*⁶), која е вклучена во системите на Државниот универзитет во Аризона и до која имаат пристап сите професори и студенти. Оваа алатка е особено корисна и нуди голем број можности, но за потребите на програмата во 2019 г. се користеше многу мал дел од неа, и тоа делот за „дневникот за работа“, каде што професорот секојдневно, по секој час, пополнуваше што е сработено во текот на тој ден, кои способности и знаења ги стекнале студентите од наученото во текот на денот и забележуваше кои материјали, задачи или вежби се за домашна работа. Оваа платформа, освен за информирање на студентите, има и многу други функции, како што е можноста за брзо споделување на сите дополнителни е-материјали со слушателите. Оваа опција не беше толку користена во 2019 г., со оглед на можноста дополнителните материјали да им се делат на слушателите во форма на копии (во црно-бела техника и во боја).

На почетокот од јули, кон крајот на програмата, се одржа и Македонска културна вечер на која студентите по македонски јазик во рамките на ИКЈ2019 покажаа што научиле, преку читање на современа македонска поезија, преку мултимедијално претставување на македонскиот јазик, но и на македонските култура, литература и историја, како и преку демонстрација на македонските ора и на најпознатите македонски туристички дестинации. На крајот од културната вечер публиката имаше можност да се запознае и со македонската кујна и тоа преку специјалитети што ги подготвија самите студенти со помош на инструкторот.

Во поглед на граматичките единици, земајќи го предвид фактот дека сите учесници беа родени зборуваачи на англискиот јазик, за разлика од групата на 52ЛШ, главен предизвик за совладување беше глаголскиот вид во македонскиот јазик, а со тоа и употребата на различните глаголски форми во македонскиот јазик за изразување на минатоста. Членот во македонскиот јазик за оваа група не претставуваше преголем предизвик, со оглед на структурата на англискиот јазик и постоењето на определениот и на неопределениот член и во овој јазик. Слично како и со групата од 52ЛШ, особено требаше да се посвети внимание и на удвојувањето на директниот и на индиректниот предмет, како сосема нова граматичка особеност за зборуваачите на англискиот јазик.

Несомнено е дека наставата со физичко присуство има повеќе предности од недостатоци. Од гледната точка на професорот, најголемите предности се:

1. Поприродна средина за предавање, односно „реален“ физички простор при наставата со физичко присуство (без разлика дали станува збор за настава во

⁶ *The Canvas Learning Management Platform*: <https://www.instructure.com/canvas/> (пристапено на 28.5.20121 г.)

училница или во друг простор), наспрема виртуелната средина при онлајн наставата.

2. Користењето вистинска табла за пишување, што врз основа на личното искуство на професорот, придонесува и за подобра концентрација на слушателите, кои го следат начинот на пишување на професорот, но и неговите движења при нагласувањето на важните делови од напишаното. Овде, за професорот е клучна можноста за искористување на целиот простор од таблата наеднаш, користејќи слободни движења со раката и пишувајќи неправилни линии, стрелки, како и можноста за заокружување и/или подвлекување на напишаното и сл., што е потешко изводливо (и/или бара повеќе време) при користењето виртуелни табли или споделени документи, како што е „Гугл док“ (*Google Doc*) и сл.

3. Поголема можност за користењето на движењата на телото и на гестикациите при објаснувањето на тематските единици и на лексиката. Голем број истражувања докажуваат дека придружните гестикации при учењето зборови и изрази од странски јазик придонесуваат за подобри резултати при помнењето на непознатите зборови. На пример, глаголите што означуваат специфични дејства (како *клоца*, *лиже*, *зема*) предизвикуваат претстава во мозокот за оние делови од телото што се користат за остварување на тоа дејство (на пример, *стајало/нога*, *јазик*, *оланка/рака*) (Macedonia 2014); Оттаму, на пример, за да го објасни значењето на глаголот *клоца*, инструкторот, освен со користењето синоними или описно објаснување на значењето (на пример, *удира со нога*) може едноставно и сликовито, со помош на своето тело, да го имитира движењето „клоца“.

4. Непостоењето можност за посериозни технички проблеми што ќе влијаат на одржувањето на наставата, а доколку се појават, полесно може да се најде начин тие да се надминат на самото место. Во случај со проблем со техниката, професорот лесно може да премине на некоја друга задача и вежба кога наставата е со физичко присуство. Кога наставата се одвива од далечина, само еден, навидум ситен, технички проблем може целосно да ја попречи наставата (на пример, ненадејното расипување на микрофонот на професорот, софтверска грешка на компјутерот или на апликацијата на професорот што може да доведе до потреба за исклучување и одново вклучување на компјутерот, па сè до нестабилна интернет-конекција или целосен прекин на конекцијата).

5. Можноста за комбинирање на настава со физичко присуство со користењето мултимедијални средства (зависно од понудените можности од страна на организаторот). На 52ЛШ, за жал, условите не дозволуваа користење на многу мултимедијални средства. Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура на располагање имаше само еден видеопроектор и еден преносен компјутер за сите учесници и за сите лектори. Дополнително, за одржувањето на вежбите за слушање и за разбирање, лекторот самостојно се снаоѓаше, користејќи го својот мобилен телефон и свој преносен блутут-звучник. Од друга страна, на ИКЈ2019, секоја училница беше опремена со видеопроектор и со компјутер, којшто беше поврзан со звучници интегрирани во таблата за пишување. Ова придонесе за користењето многу повеќе аудиовежби и

видеовежби, како и за вметнувањето голем број мултимедијални презентации во наставата, преку кои многу појасно и сликовито можеа да се претстават тематските единици, а тоа е особено важно при учење на вокабуларот.

6. Можноста за поедноставен пристап при предавањето и при оспособувањето на слушателите да пишуваат ракописно (на рака и на табла), користејќи ја македонската кирилица.

7. Користењето печатен учебник и можноста да се прават физички белешки и потсетувања во самиот учебник. Доколку се користи печатен учебник и при онлајн наставата, ова не би можело да се земе како предност само на наставата со физичко присуство. Доколку пак, материјалот е целосно онлајн, односно електронски, професорот и слушателите, ако треба, самите ќе мораат да ги печатаат материјалите, со што не само што се губат дополнителни средства туку се губи и квалитетот на материјалите во ситуација кога електронските материјали се во боја, а професорот или слушателот имаат на располагање печатач во црно-бела техника.

8. Можноста за презентирање примери за користењето на македонскиот јазик во секојдневниот живот во текот на курсот (во зависност од местото на одржување на курсот). Една од главните предности на Летната школа во Охрид во споредба со интензивната програма на Центарот за критични јазици во Аризона е фактот што првава се одржува во средина каде што македонскиот јазик е официјален јазик, односно во РС Македонија. Оттаму, слушателите имаат близок контакт со македонскиот јазик и со македонската култура не само во текот на часовите туку постојано, преку секојдневната комуникација со останатите слушатели од другите групи и од други земји, но и на улица, во продавница, во ресторан/кафуле итн. На Институтот за критични јазици, за жал, слушателите ја немаат оваа можност поради местото на одржување на курсот, со оглед на средината каде што официјален јазик не е македонскиот, туку англискиот. Ваквите ситуации и вежби за конверзација мораа да бидат „вештачки“ изведувани во училницата преку игри на улоги.

9. Можноста наставата лесно да се „изнесе“ од училницата и повремено дел од часовите да се одржуваат во надворешни услови. Ова особено важи за Летната школа во Охрид, во чиишто рамки, кога дозволуваат временските услови, дел од групите дури и целосно ги одржуваат лекторските вежби во дворот или на терасата од Конгресниот центар. Врз основа на досегашното искуство и од споделените искуства на слушателите во минатото, оваа можност е многу позитивно прифатена. Дополнително, ваквите часови во природни услови, дозволуваат слушателите да се стават во реални ситуации и многу практично да ги користат изразите и лексиката што се научени во училницата: на пример, пазарување, нарачување во ресторан/кафуле, прашување за насоки и сл. На Институтот за критични јазици, за жал, слушателите ја немаат оваа можност освен во погоре споменатите т.н. „вештачки“ услови изведувани во училницата преку игри на улоги.

2.2. Настава од далечина

53. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура⁷ имаше сосема нов лик и целосно беше одржана од далечина. Во рамките на оваа летна школа, лекторските вежби се одржуваа во скратен формат, односно, секој работен ден, од понеделник до петок, почнувајќи од 17.8. (со исклучок на 22.8. и на 23.8.2020), со вкупен фонд од 30 училишни часа од по 45 минути. Лекторските вежби се одржуваа во терминот 10:00 – 12:30. Наставата и дополнителните активности се одржуваа на платформата „Зум“ (*Zoom*).

Во групата имаше вкупно 4 семинаристи од 3 земји, и тоа од: Грција, Србија и Хрватска.

Првите три учеснички во групата потекнуваат од земји од словенското говорно подрачје, а учесничката од Р Грција, всушност е роден зборуваач на македонскиот јазик, што придонесе курсот да се одвива со многу брзо темпо, а за тоа помогна и фактот што дел од групата веќе имаше предзнаења од македонскиот јазик на почетно рамниште. Како главно учебно помагало се користеа делови од електронската верзија на учебникот „Тешкото“ од Симон Саздов, но беа користени и е-материјали од други учебници, и тоа, пред сè, учебникот „Божилак“ на Искра Пановска-Димкова и Татјана Гочкова-Стојановска, како и учебникот „Macedonian: A Course for Beginning and Intermediate Students. 3rd, Revised Edition“ од Кристина Крамер и Лилјана Митковска. Дополнително, се користеа и многу други материјали, односно авторски вежби за граматика, за конверзација, за слушање и разбирање и за пишување, однапред подготвени од страна на лекторот. Дел од таквите материјали подразбираа интерактивни вежби за конверзација, опишување на личности што учесниците ги гледаат на екраните, снаоѓање на мапа и давање инструкции, слушање македонски песни и заедничко откривање на текстот на песната итн. Всушност, онлајн-часовите се покажаа дури и како подобар начин на организирање и на изведување ваков тип вежби.

Материјалите за работа беа споделувани со учесниците преку алатките на „Гугл“ (*Google*) и во одделна папка за секој ден од летната школа, на „Гугл драјв“ (*Google Drive*) се водеше евиденција за сработеното за време на часот, за тоа што научиле семинаристите, како и потсетување/евиденција за домашните задачи. Во секоја папка, еден ден пред часот беа споделувани извадоци од електронските верзии на споменатите учебници, како и другите материјали потребни за лекторските вежби одржани на датумот, со кој воедно, и беше именувана секоја од папките. Дополнително, секој учесник имаше и своја посебна папка до која имаа пристап само тој и лекторот, каде што учесниците ги прикачуваа своите домашни работи и каде што лекторот директно ги внесуваше своите корекции и забелешки. На овој начин, наставата се одржуваше сосема организирано и без проблеми, а за тоа помогна и подготвеноста на учесниците за работа со споменатите алатки. Во недостиг на вистинска табла за пишување, се користеше еден заеднички документ („Гугл док“), до кој имаа пристап сите слушатели за

---

⁷ Понатаму во текстот: 53ЛШ.

време на часовите, но и по часовите. Позитивната страна на ваквиот тип „виртуелна табла“ е тоа што сè што е напишано останува и по часовите, па слушателот може во секое време да пристапи до документот, каде што останува сè што било напишано уште од самиот почеток на наставата. Оваа можност, секако, не постои кога се користи вистинска табла, бидејќи еднаш напишаното мора да се избрише за повторно да се користи истата табла.

Како дополнителни вежби за време на часовите се работеше и на две македонски поп-песни, а како дел од домашните работи, но и на дискусиите во рамките на лекторските вежби со групата беа споделени интернет-врски до два краткометражни македонски филма, како и до еден македонски документарен филм. На тој начин, освен македонскиот јазик, на семинаристите делумно им се доближија и македонските музика и филм.

Часовите во рамки на лекторските вежби беа организирани во неколку дела: граматика, слушање и разбирање, зборување и пишување. Семинаристите во текот на летната школа секојдневно добиваа домашни задачи, кои успешно ги завршуваа, а работата на часовите секој ден почнуваше со проверка на домашната работа од претходниот ден. Со оглед на тоа дека ниту еден од семинаристите од оваа група немаше проблем со разбирање на јазикот, тие беа поттикнувани да ги следат и предавањата и курсевите од далечина, кои беа објавувани на интернет-страницата на Семинарот.

Интензивната летна програма по македонски јазик на Институтот за критични јазици при Државниот универзитет во Аризона во 2020 г.⁸, исто така, поради пандемијата на КОВИД-19 беше одржана целосно од далечина. Сепак, за разлика од многу други програми и летни курсеви и семинари, оваа програма не претрпи никакви промени во поглед на обемот. Часовите со инструкторот се одвиваа со истиот обем како и претходната година, односно вкупниот фонд беше 320 часа. Особен предизвик беше временската разлика меѓу слушателите, кои се наоѓаа во различни држави, но и во различни временски зони во САД, а уште поголема беше разликата со професорот, кој физички се наоѓаше во РС Македонија. Сите настани, вклучително и наставата беа закажувани според временската зона „Mountain Standard Time“, во која се наоѓа државата Аризона, а со РС Македонија, временската разлика е +9 часа. Така, наставата за студентите што се наоѓаа во иста временска зона со Аризона почнуваше во 8:30, а за професорот во 17:30.

Во 2020 г. програмата ја следеа седуммина студенти од САД. Иако целосната програма се одвиваше од далечина, концептот остана сосема ист како и во 2019 г. (в. погоре). Главно учебно помагало и во 2020 г. беше учебникот „Macedonian: A Course for Beginning and Intermediate Students. 3rd, Revised Edition“ од Кристина Крамер и Лилјана Митковска. Повторно, обврска на студентите беше самите да го обезбедат учебникот пред почетокот на наставата, а сите останати материјали беа споделувани со студентите во е-форма. Се користеа материјали од учебникот „Божилак“ од Татјана Гочкова-Стојановска и

⁸ Понатаму во текстот: ИКЈ2020.

Искра Пановска-Димкова), но покрај стандардните вежби однапред подготвени од страна на лекторот, беа воведени и нови интерактивни онлајн вежби за конверзација. Наставата и дополнителните активности се одржуваа на платформата „Зум“ (Zoom). Во текот на летната програма во 2020 г. користењето на платформата „Канвас“, спомената погоре, беше клучно во наставата. Освен за потребите споменати погоре, во 2020 г., поради специфичната природа на одржување на наставата, „Канвас“ се користеше многу почесто. Освен секојдневното споделување на дополнителните е-материјали преку оваа платформа, таа се користеше и за домашните задачи, но и за неделните тестови, како и за конечните испити на крајот од секој семестар. Студентите, преку своите кориснички сметки на платформата ги прикачуваа своите домашни задачи (напишани на компјутер или на рака, а потоа, во вториот случај, фотографирани со нивните паметни телефони), а инструкторот, преку својата платформа специјализирана за професори ги прегледуваше и ги оценуваше. Неделното тестирање и конечните испити на крајот од двата семестра исто така се одвиваа на „Канвас“, при што од слушателите се бараше за време на полагањето да бидат вклучени на платформата „Зум“ со своите камери и им се прецизираше времето што го имаат за работа на секој од трите дела: граматика, пишување и зборување/разбирање. Исто како и на Летната школа, како виртуелна табла се користеше виртуелен заеднички „Гугл док“ до кој, во секое време, имаа пристап сите слушатели и професорот.

И во рамките на ИКЈ2020, од далечина се одржа Македонска културна вечер на која студентите по македонски јазик, преку интерактивна мултимедијална презентација го претставија македонскиот јазик, но и македонската култура, литература и историја. Овој виртуелен настан, како и целосната програма, се одвиваше на платформата „Зум“, а на неа се приклучија сите заинтересирани учесници-студенти и инструктори по сите јазици понудени на ИКЈ2020.

Предностите на наставата од далечина во споредба со наставата со физичко присуство се во помал број, а во прв ред се издвојуваат:

1. Можноста за подготовка и за изведување на наставата од удобноста на домот.
2. Можноста (но, и потребата) за употреба на многу повеќе мултимедијални вежби, задачи и презентации, што лесно се споделуваат со слушателите преку модерните интернет-алатки и платформи.
3. Опцијата „Breakout Rooms“ на платформата „Зум“ за поедноставна поделба на слушателите во помали групи за дијалогски вежби, без притоа да си пречат едни на други.
4. Виртуелната табла за пишување и можноста да се пристапи до неа во секое време и на секое место (за време на часовите и по нив).

4. Заклучоци, предизвици и перспективи

Главната разлика меѓу слушателите на курсевите по македонски јазик на двете институции, без разлика на тоа дали станува збор за настава со физичко

присуство или за настава од далечина, е во тоа што во првиот случај, кај Летната школа во Охрид, учесниците од различни држави доаѓаат или се приклучуваат на настава организирана во РС Македонија, додека во вториот случај, само професорот е роден зборуваач на македонскиот јазик, тој доаѓа или се приклучува на програма организирана во САД и сите слушатели се Американци, односно, најчесто имаат заеднички мајчин јазик, англискиот.

Доколку се земе предвид наставата со физичко присуство, особено важно е да се нагласи дека во случајот со Летната школа во Охрид, слушателите се наоѓаат во средина каде што македонскиот јазик е службен јазик и каде што секојдневно, на самото место, не само во училищата туку и надвор од неа, се среќаваат не само со јазикот туку и со културата и свесно или несвесно го впираат знаењето на секој чекор. Во случајот со Институтот за критични јазици во Темпи, Аризона, тоа е можно само во, условно кажано, „вештачки“ услови создадени во училищата⁹. Дополнително, можноста за организирање на куси еднодневни екскурзии, посета на културни настани и институции е можна само во случај кога наставата се одвива во државата, при што слушателите имаат можност да бидат запознаени со културата и со земјата на самото место, што е огромна предност на наставата со физичко присуство одржана во РС Македонија.

Во поглед на разликите меѓу слушателите на курсевите по македонски јазик на двете институции, особено значајно е да се спомене и дека најголем дел од учесниците на Летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје се студенти или професори по јазик (лингвистика) или по книжевност, па честопати во рамките на лекторските вежби се развиваат дискусии поврзани со посебни лингвистички прашања и нема потреба од подетално објаснување на лингвистичката терминологија. Најголем дел од учесниците на летната програма на Институтот за критични јазици при Државниот универзитет во Аризона се професионалци или студенти во други области, а неретко се случува интензивниот курс по македонски да им биде првиот курс по странски јазик. Оттаму е нужна потребата за делумно поинаков пристап при предавањето на македонскиот јазик како странски на двете институции, без разлика дали наставата се одвива со физичко присуство или од далечина.

Летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје е исклучително важен настан во државава, кој служи за најпрактично образување и оформување македонисти. Самата традиција на нејзиното одржување зборува за успешноста на оваа школа, но и имињата на сите сегашни и идни проучувачи на македонскиот јазик што еднаш или повеќепати се приклучиле на курсевите.

Институтот за критични јазици при Државниот универзитет во Аризона е единственото место во САД каде што се нуди интензивен летен курс по македонски јазик. Желбата и идејата на раководството на Институтот се, во догледна иднина, покрај почетниот да се овозможи и продолжителен курс по македонски јазик, но и да се отвори можноста за продолжување на програмата за

⁹ сфатено пошироко, како простор каде што се одржува наставата, но и просторот каде што се одржуваат сите придружни културни настани.

студентите и во нашата држава. На овој начин, ќе се зацврсти присуството на македонскиот јазик на овој универзитет во САД, а конечната посакувана цел е уште многу години во иднина во Институтот за критични јазици да се формираат што е можно повеќе нови американски македонисти.

Според кажаното во анализата погоре, иако предност секогаш ќе има наставата со физичко присуство, сепак, наставата од далечина со сите свои предизвици, но и со своите предности, се покажува како сосема успешен и многу продуктивен и инспиративен начин на предавање и на учење на македонскиот јазик како странски. Ова важи дотолку повеќе во ова време исполнето со предизвици, во коешто живее целиот свет изминативе месеци, и во време кога тоа е единствениот безбеден начин на непречено одржување на наставата, воопшто.

Литература

Macedonia, Manuela 2014: *Bringing back the body into the mind: gestures enhance word learning in foreign language*. *Frontiers in psychology*, 5, 1467. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2014.01467/full>. (пристапено на 27.5.2021 г.)

Summary

The article confronts the advantages of in-person classes in comparison with those of online classes according to the author's experience teaching Macedonian as a foreign language during 2 different summer schools, both held in-person in 2019 and online in 2020. Although the results are in favor of in-person classes, the online teaching turns out to be a very successful and productive method during these challenging times, when it is considered the only safe way of teaching/learning in general.

Тодорка Балова
Македонски народен театар — Скопје
Скопје

ГОВОРОТ – ИМАНЕНТНА КАРАКТЕРИСТИКА НА ЛИКОТ

Апстракт: Предмет на интерес во овој труд е говорот на книжевниот лик како негова иманентна (стилистичка) карактеристика. Ликовите во книжевното/театарско уметничко дело Авторот ни ги профилира и преку говорната карактеризација, користејќи разни јазични средства. На тој начин читателите ги перципираат/декодираат и нив, но и контекстот (не само естетички) во кој се имплементирани тие. Во случајот, постапката е применета врз книжевниот корпус од романот *Маџун* од Влада Урошевиќ (2018), при што истражувањето е насочено кон говорниот корпус на два лика, кои, во рамките на актанцијалниот модел на самиот роман, меѓусебно се сопоставуваат: Детето (внатре) и Али бен Али (надвор). Методолошката постапка тргнува од констатацијата дека (...) *секое ново дело носи — иака да се каже — нејознај јазик, јазик што ѝ треба да се декодира, да се открие значењето на зборовите ујошребени едни покрај оруџи во него* (Минова-Ѓуркова, 2003: 235).

Клучни зборови: говор, стилистика, јазични средства, уметничко дело.

Секое книжевно уметничко дело се најавува со насловот. Навидум едноставниот гастрономски наслов *Маџун* го крие вистинскиот рецепт за маџунот *од шетрајкаша со реџети на баба (ми)* (Урошевиќ 2018: 249), со кој, Авторот го заклучува својот роман. Но, пред да стигнете дотаму, морате да дознаете за една *дејска лејна приказна* структурирана во три дела: *Рајош на дејсвојо, Сјајош на дејсвојо* и *Крајош на дејсвојо*.

Лексемата *маџун* е од турско потекло, многу добро позната во нашата средина, а во романот Авторот ја употребува со значењето: *варен сируј од шира* (заб. на автор.). Постапката за неговото приготвување, барем кај нас, се пренесува од колено на колено и целата приказна околу тој краен производ, што се користи и како лек, е тајна. Се подготвува долго и во неколку етапи. Не може секој да свари маџун.

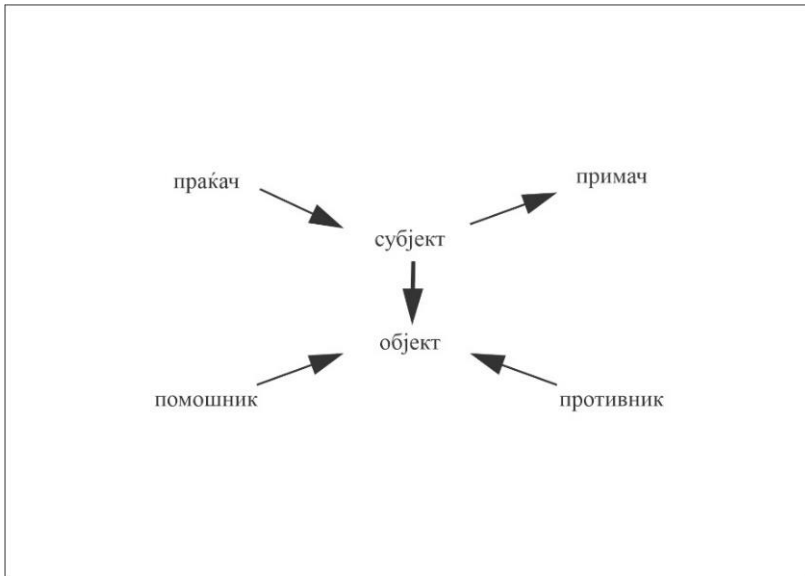
Овде поставуваме *дијагноза* на Авторовиот текст преку анализа на романот, а фокусот на нашето внимание го насочуваме кон два лика: Детето и Али бен Али. Ова не значи дека останатите ликови ќе ги запоставиме низ анализата. Фабулата тргнува да ни ги разјасни *мистерииите на Скојје*, еден

поинаков град од периодот пред почетокот на Втората светска војна. Таму, заштитено во неговата *куќа на дејствието*, си живее едно 6-годишно дете заедно со својата фамилија: Дедото, Баба Ленка; вујковците Александар, Чедомир и Милорад; тетките Лепосава и Јулијана. Детето има родители, се разбира, но тие доаѓаат и си одат. Приказната тече низ грижливо одбран исечок од кој може да се детерминира како *земја што се вика лејто*. Некаде на средината на книгата, Детето излегува од куќата и нејзиниот магичен двор, па тргнува на едно *патување со авантури*: до циркусот и назад. Како ѕвезда на циркуската програма е најавен Али бен Али, но тој сепак нема да настапи. Детското разочарување за отсуството на Али бен Али (во циркусот) се компензира со хармоничната детска фантазија, откривањето на нов свет сместен во градината. Љубопитството не запира и така животот си врви. Сè додека не се крене *превода* дека градот се наоѓа во *ојсадна состојба*. Крај на детството.

Авторот преку нулта фокализација ни ја претставува импресијата на Детето од реалниот свет што го опкружува. Романот е напишан во прво лице, ама во наративот е вклучен и директниот говор на ликовите, кои ја градат приказната. Филигрански составена/структурирана, таа ги „раскажува“ епизодите од „приказната“ за едно традиционално македонско/скопско семејство, ама од гледната точка (point of view, point of attack) на градското дете. Неговата гледна точка, константа во романот, е имено таа наративна перспектива.

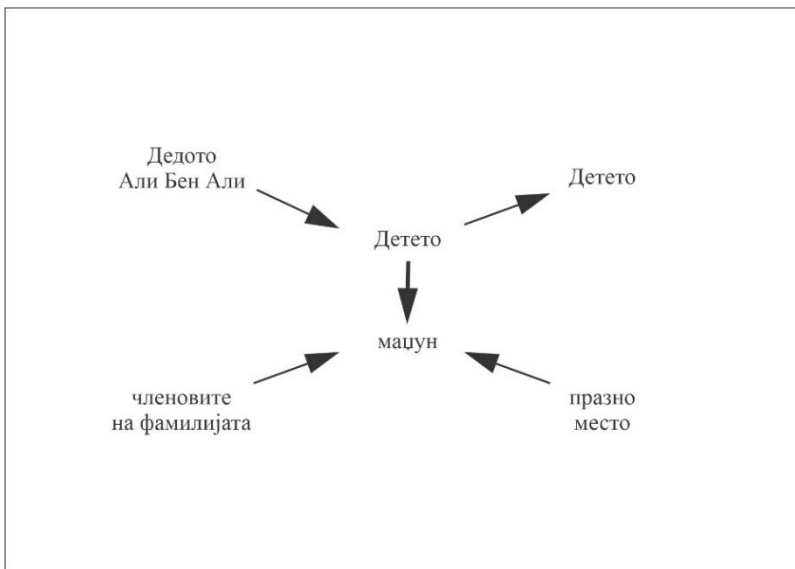
Некои од епизодите од таа „приказна“ ќе ги илустрираме преку вообичаена и функционална драматуршка алатка, наречена актанцијален модел. Преку неа се одредуваат односите меѓу ликовите во драмскиот текст. Всушност, моделот е шема според која се распоредуваат ликовите, кои се нарекуваат актанти. Постојат повеќе типови/варијанти актанцијални модели, но овде ќе бидат применети и комбинирани два: на Ан Иберсфелд и на Етјен Сурио (Surio, 1982).

Иберсфелд (Pavis, 2004), преработувајќи го моделот на Греимас, утврдува 6 актанти со персонализирани функции:

Акџанџијалниот модел на А. Иберсфелд.

Според шемата се гледа дека односот меѓу праќачот и примачот произлегува од функцијата на субјектот, а, пак, функцијата на објектот ќе биде дефинирана од односот меѓу помошникот и противникот. Поради ваквата поставеност на односите на актантите, овој модел е соодветен за аплицирање врз корпусот на *Маџун*. Тоа, иницијално, би изгледало вака:

Акџанџијалниот модел аплициран врз романот „Маџун“.

Субјектот е Детето, кое цело време се стреми да го добие маџунот, т.е. објектот. Во таа насока праќачот е олицетворен во Дедото и Али бен Али, а тие дејствуваат за доброто на примачот, што повторно е Детето. Видливо е дека Детето има двојна функција, зашто неговото дејствување се менува од субјект до примач, а Али бен Али е неговото алтер его (праќач). Помошници во ситуацијата се тетките и вујковците заедно со Баба Ленка. За противникот е отстапено празно место, зашто тој допрва треба да се појави. Со моделот на Иберсфелд е дозволена мултифункционалноста на еден ист актант во различни фази од развојот на дејството. Затоа, тој може да се аплицира не само врз драмски, туку и врз прозен текст. Сепак, тајната на *Маџун* е во тоа што има цврста структура со сите потребни драмски елементи, па, за волја на вистината, пред нас имаме драма во форма на проза, или милје, ако сакате.

Ако, загадноста на книгата, е видлива во насловот, кој претставува метафора за созревањето (долгиот процес на созревањето), мистеријата што постојано ја „потскажува“ и ја развива Авторот, тој ја овоплотил со Абракас. Не случајно Дедото ја артикулира енциклопедиската единица за тоа суштество: „*Тоа сушџесџво се вика Абракас*“, вели *дедо ми гледајќи слика во една голема енциклопедија*. „*Го најдов*.“ (...) *Дедо ми чииа од енциклопедијата*: „*Абракас, космолошко сушџесџво од гностичкиите учења... да, да, добро...* (...) (Урошевиќ 2018: 99–100). Имено, актанцијалниот модел укажува дека праќачот и субјектот секогаш се во некаков зависен однос, а децата се зависни од возрасните.

Своето прво искуство во светот на возрасните Детето го доживува со одењето во циркусот. Тоа е момент за паметење зашто целата фамилија оди на циркус да го види хипнотизерот Али бен Али. Но, во животот секогаш постојат разочарувањата. Авторот вешто го прикажува тоа со отсуство: „*Но, на наше големо жалење*“, *одеднаш вели тој*, „*нашиот познат хипнотизер Али бен Али не може да насџаи бидејќи е задржан од власџиите, поради некои недоразбирања*“ (Урошевиќ 2018: 180).

Соочувањето на Детето со Али бен Али се случува дури на самиот крај на третиот дел од романот, каде што Авторот, „монологот“ на главниот лик, го развива и го форматира со директен говор, во дијалог:

„*Јас знам кој сџе вие*“, му велам, *одеднаш охрабрен*. „*Вие сџе Али бен Али, славниот хипнотизер*.“ „*Добро*“, вели *хипнотизерот*, „*имаш изразени когнитивни способности* (...) „*Ги сакам поземјата*“, вели, *позамизувајќи, славниот хипнотизер*. „*Тие те исклучуваат од надворешниот обичен свет и ти даваат илузија дека си поблизок до тајната. А ти?*“ (...) „*Јас повеќе ја сакам гравитацијата*“, признавам. „*Да, различни определувања. Хипноско насџроити соларно*.“ *Не разбираам што значи „хипноско“ ниту пак што значи „соларно“*,

но ѝо̄ѝврдо̄но кимнувам со џлаваѝа. И дури ѝо̄ѝаѝ забележувам дека на ѝоказалецо̄ѝ од леваѝа рака Али бен Али има ѝежок ѝрсѝен, а на неѝо ѝемноѝорѝокалов камен во кој е врежана фигура ѝѝо̄ од некаде ми е ѝознаѝа: суѝѝесѝво со џлава на ѝеѝел, ѝело на човек и две змиѝ намесѝо нозе.

„Абракас!“ извикувам. „Тоа е Абракас!“

„Пссѝ!“ ѝросаскува ѝолемио̄ѝ хѝѝноѝѝизер. „Не ѝолку џласно. Тоа име не смее ѝукуѝака да се изѝовара ѝред оруѝи. Дури ни во ѝодрземно засолниѝе“ (...)
(Урошевиќ 2018: 221–222).

Токму во репликата *Абракас! Тоа е Абракас!* се препознава дека борбата со себеси Детето ја завршува успешно. Се работи за „освестувањето“ на ѝрвиѝе седум, како што забележува Ј. Лужина во поговорот на хрватскиот превод на романот: „Моја је бака uvijek govorila o važnosti prvih sedam — mislila је, dakako, na godine. Ključ је upravo u tih prvih sedam (...)“ (Lužina во: Urošević 2019: 201). Имено, во традиционалниот граѓански модел на воспитување ѝрвиѝе седум се метафора за таканаречениот иницијален/формативен период во кој, личноста и карактерот на детето, постапно ги обликуваат семејната средина и традиција, која, во неа, треба да се пренесува од колено на колено. По ѝрвиѝе седум „воспитни“, детето ја напушта „безбедноста на гнездото“: заминува на училиште и зачекорува во целоживотен процес на едукација, кој суштествено ќе му го обликува натамошниот живот.

Мистериите во ова дело ги разгатнуваме и преку актанцијалниот модел на Сурио, хронолошки постар одошто оној на Иберсфелд, ама подеднакво функционален. И Сурио дефинира 6 актанти, кои ги именува според знаците на Зодијакот, па неговото „cosвездие на ликовите“ (Surio 1982: 47) изгледа вака:

драматуршки функции	ликовите од романот
♁ (Лав) тематска сила	Детето
☉ (Сонце) претставник на вредноста	маџун
♂ (Марс) противник	празно место
♍ (Вага) арбитер	Дедото и Али бен Али
♁ (Земја) добитник	Детето
♌ (Месечина) помошник	членовите на фамилијата

Актанцијалниот модел на Сурио аѝлициран врз романо̄ѝ „Маџун“.

Според табелата, драматуршката функција, Сурио ја нарекува сила, т.е. сѝецифичноѝо дејсѝѝвување на ликовиѝе во сѝѝуацијаѝа, каде ѝѝо̄ секоја една сила е дел од сѝсѝемо̄ѝ на силиѝе (Surio 1982: 54). Тематската сила се стреми да ја добие вредноста, што секогаш е предметена; арбитерот и помошникот

дејствуваат во полза на добитникот; противникот се обидува да го спречи тоа, но – во нашиот случај – празното место му го отстапуваме на животот, оној реалниот, кој мора да ги вклучи и силите од таканаречениот *надворешен свет*, значително поголем и поразличен од семејниот. Тој свет ќе може да влезе во системот на силите откако ќе се отвори „гостинскиот влез“ зашто „тој се отклучува само кога ни доаѓа некој отстрана“ (Урошевиќ 2018: 12). Овде силата, најинтересна за анализа, Сурио ја именува како арбитер или Вага. Според карактеристиките на силите, овде ги сместуваме Дедото и Али бен Али, всушност: повеќе Али бен Али отколку Дедото. Неговата функција/задача е да ја пренесе/артикулира фундаменталната порака. Драматиката речиси секогаш игра на „гласничка функција“: гласникот не мора секогаш да биде олицетворен лик. Може да биде и „насет“ на некоја метафорична сила („судбина“, „Божја волја“, пророштво, клетва...), ама секогаш независно од формата во која се јавува, тој останува супериорен по однос на затекнатиот контекст. Колоквијално, неговата драматуршка функција најпрецизно ја детерминира прочуената синтагма: *Don't kill the messenger!*

Силите на Сурио живеат во еден *микрокосмос*, што е дел од еден *макркосмос*. Арбитерот во овој систем си го задржува правото „да живее“ надвор од микрокосмосот (ликовите живеат во куката со двор и ограда), сè додека не се појави во макрокосмосот (засолништето во градот), каде што се случува спознанието: „*Јас знам кој сѐе вие*“, *му велам, одеднаш охрабрен*. „*Вие сѐе Али бен Али, славниот хийноџизер*“ (Урошевиќ 2018: 221).

Али бен Али има и други карактеристики, кои ја растајнуваат неговата драматуршка функција на Вага. Тој е *козаинџересиран* за Сонцето исто како и Лавот: „*Извини за маџуноџ*“, *ми вели хийноџизероџ*. „*Но и јас и овој до мене многу уживаме во џој вкус*. Баба џи навистина џрави многу добар маџун.“

Меѓутоа, тој е – „напоредно“ и онаа паралелна сила што ја поставува тајната комуникација со главниот лик: „*Слушај*“, *вели со неочекувана сѝроџосѝ Али бен Али*, „*џи оваа средба едносѝавно ќе ја заборавиш*.“ (...) *Али бен Али, славниот хийноџизер, се смее*. *Поџоа, одеднаш, сѝанува џак сериозен*. „*Би можело да се рече*. *Оваа средба никоџаш не се случила*. *Ти џоа си џо сонувал*. *И нема за неа да раскажуваш никому*. *Јасно?*“ (Урошевиќ 2018: 247).

И сè така: функциите на силите се менуваат зависно од ситуацијата, додека не се случи последната средба на Лавот со Вагата: „*Еџе, џоа е џоа*“, *џродолжува хийноџизероџ*. „*Преџџосѝавувам дека е џешко да се најџиџи кукаџа во која си израснал, но без џоа нема, како да се изразам – нема висѝинско џораснување*. *Знам дека имаш многу џрашања, но мислам дека со време сам ќе џо најдеш одџвороџ*. *Сеџа немам време за објаснувања*. *Наскоро ќе мора и ние да замине*. *Ти џосакувам многу среќа*.“

„*Блаџодарам*“, *мрморам јас* (...) (Урошевиќ 2018: 247).

*

Силите околу главниот лик Авторот ги распоредува хируршки прецизно. Спојувањето на две сили во еден лик Сурио го дефинира како „моќно драмско средство“ (Surio 1982: 67). Затоа, Детето може да функционира/агира и како Лав и како Земја, во суштина и како Вага. На овој начин, Авторот нè удостојува, како читатели, неговата детска приказна да ни биде вистинско уживање.

Преку лексиката, во *Маџун* се открива слоевитоста на јазичниот Авторски израз. Внимателно одбраните придавки ги доопределуваат именките, кои скриени под превезот на метафората, ве тераат да ја свртите следната страница, па следната, па следната:

(...) во една голема фошелја седи Али бен Али, со својот темножолт турбан на главата. Среди турбанот, над челото, има блескав кристал, ошровно-зелен и со него, така, прилега на владеител на некоја земја што е далеку, многу далеку, некаде зад Индија. (...) А крај неговите нозе – откривам со задоцнување! – лежи големиот бенгалски тигар од циркусот (Урошевиќ 2018: 246).

Темножолтиот турбан, блескавиот кристал и големиот бенгалски тигар е тријада што ја заокружува приказната како едно дете станува момче.

Преку театарската алатка ја „раскажавме“ приказната за *Маџун* на поинаков начин. Во театарот велат дека зад кулисите секогаш е забавно колку и самата претстава. Врз двата аплицирани функционални модели, на Иберсфелд и на Сурио, откривме дека тоа е остварливо и за прозен, не само за драмски текст. Ова секако не би било успешно без врвното филигранско писателско перо на Авторот.

Литература

Извор

Урошевиќ Влада. 2018. *Маџун*. Скопје: Магор.

Кирилични единици:

Урошевиќ Влада. 1992. *Ајланицида, осјатиоци*. Скопје: Македонска книга.

Минова-Гуркова Лилјана. 2003. *Синтисика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.

Латинични единици

Surio Etjen. 1982. *Dvesta hiljada dramskih situacija*. Beograd: Nolit.
Pavis Patrice. 2004. *Pojmovnik teatra*. Zagreb: ADU, CDU, Izdanja Antibarbarus.
Urošević Vlada, Lužina Jelena (prev.). 2019. *Madžun*. Zagreb: V.B.Z.

Summary

The subject of interest in this paper is the speech of the literary character as his immanent (stylistic) characteristic. The author profiles the character in a literary/theatrical work of art through speech characterization, using linguistics means. In that way, the readers decode them and the context (not only aesthetically) in which they are implemented. The new language of literary work of art is decoded through two actantial models used in theater applied to the corpus of the novel *Madzun* by Vlada Uroshevikj (2018).

Бранислав Геразов
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Факултет за електротехника и информациски технологии – Скопје
Скопје

Веселинка Лаброска
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

Ирена Савицка
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
Warszawa

АНАЛИЗА НА ФОНОТАКТИКАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ПИШАН И ГОВОРЕН ЈАЗИК

Апстракт: Статистичката застапеност на гласовите и паровите што се создаваат од нив во македонскиот јазик е интересна како од лингвистички аспект така и од аспект на говорните технологии. Лингвистички таа може да послужи за утврдување на правилата на фонотактиката во македонскиот јазик и негова компаративна анализа во спектарот на другите светски јазици. Во говорните технологии таа може да се искористи при дизајнот на системите за синтеза на говор кои се базираат на двогласи. Во овој труд ги презентираме резултатите од анализата на застапеноста на буквите во пишаниот стандарден македонски јазик и гласовите во говорниот стандарден македонски јазик. Посебно внимание во нашата анализа посветуваме на надоврзувањето на буквите/гласовите, односно кои букви т.е. гласови вообичаено следуваат еден по друг. Анализата се базира на репрезентативен корпус на македонски прозни дела.

Клучни зборови: фонетика, македонски јазик, фонотактика, двогласи, говорни технологии.

Вовед

Фонотактиката ги опишува законитостите на создавање парови од фонемите во еден јазик. Тоа е негова важна одлика која зборува за неговата фонетска сличност и разлика од останатите јазици. Фреквенцијата на одделните македонски сегменти за прв пат ја пресметал Џукески (1955). Друга анализа фокусирана на честотата на појавување на двогласите прави Геразов во своите трудови (2009; 2011), а за потребите на синтеза на говор на македонски. Во овој труд направивме нова, подобрена и подетална анализа на статистичката распределба на фонемите и законитостите кои го диктираат принципот на групирање во парови во македонскиот јазик за потребите на новата Фонологија.

Корпус

За целите на оваа анализа составивме корпус на текстови адаптирани од Дигиталната база на македонски книжевни текстови, од едицијата 135 тома македонска книжевност.¹ Од оваа база извлековме 49 од прозните текстови на македонски јазик, без да ги вклучиме збирките поезија, драмите и критиките. Во овој избор влегоа текстови од следниве книги: Стале Попов – Калеш Анѓа, Ѓорѓи Абациев – Пустина, Јован Бошковски – Солунските атентатори, Симон Дракул – Белата долина, Петре М. Андреевски – Пиреј, Венко Андоновски – Папокот на светот и др.

Текстовите ги сегментиравме на реченици и зборови. Со цел да го прочистиме текстот од грешки, како и за да отстраниме делови од книгите кои не се дел од текстот, ги направивме следните нормализации:

- отстранување и замена на погрешно дигитализирани знаци – овде пред сè мислиме на è, ÿ, ò, и',
- отстранување на зборови со повеќе од две големи букви,
- отстранување на зборови кои содржат броеви, и
- отстранување на зборови кои содржат знаци што не се во состав на македонската азбука и интерпункција – на овој начин ги елиминиравме зборовите од други јазици кои директно се наоѓаа во текстот.

По направената нормализација, зборовите ги фонетизиравме врз база на правилата на правојазикот: едначење по звучност и обезвучување на согласките. Во склоп на оваа анализа ги анализиравме и појавите на алофоните кои фонетски изразено се разликуваат од основните алофони на соодветните фонеме:

- вокално р [r]
- вокално л [ɫ]
- вокално н [ɲ]
- меко л [l]
- веларно н [ŋ]
- лабиодентално м [m̥]

Во финалниот корпус, од 49-те томови издвоивме 256 650 реченици со 3 439 956 зборови, од кои 164 492 уникатни со 166 742 изговори кои зависат од следниот збор.

---

¹ <http://drmj.manu.edu.mk/електронски-корпус-на-македонски-кни/> (пристапено на 1 октомври 2019).

Метода

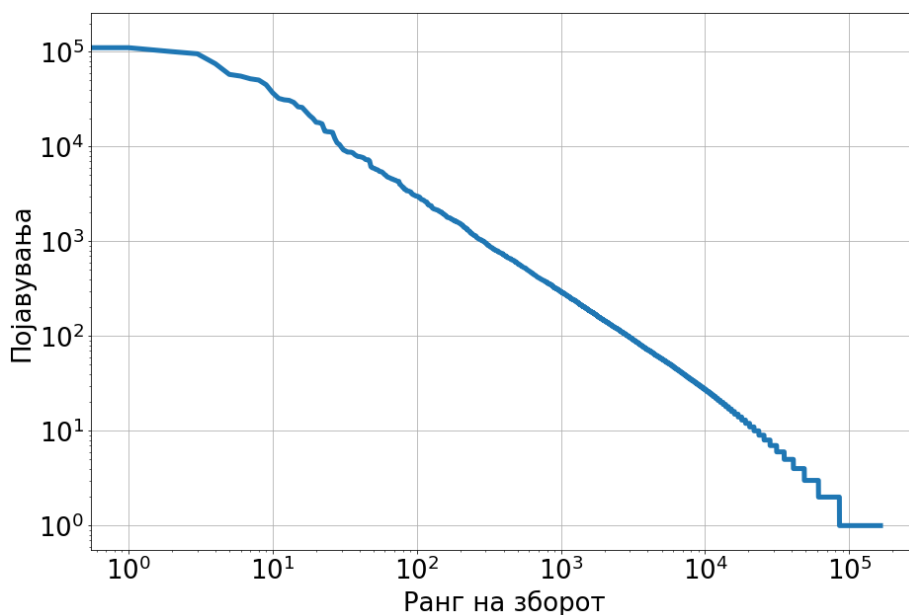
За секој од гласовите направивме статистичка анализа во однос на тоа кој глас најверојатно ќе следува по него и со колкава веројатност. За таа цел ја пресметавме условната веројатност:

$$P(B|A) = \frac{P(A \cap B)}{P(A)}$$

каде со P е дадена веројатноста на случување на некој настан, или во овој случај појавување на гласот B веднаш по гласот A , а со операторот $\cap$ се обележува пресек на две множества.

Резултати

Статистичката крива на распределбата на зборовите наспроти нивниот ранг според честотата на појавување го следи законот на Зиф.

Сл. 1 – Бројот на појавувања на зборот наспроти рангот на зборот по честотата на појавување.

Од 3 439 956 зборови беа издвоени 15 888 996 ортографски знаци (букви) без ' , од кои 45% самогласки, а 55% согласки. Со овие знаци се запишани 15 889 833 фонемите, од кои 45,49% се самогласки, а 54,5% согласки. Зголемениот број на самогласки кај фонемите се должи на вокалните /ɪ/, /ɨ/, /ɛ/ и фонемата /ə/ кои се јавуваат во некои заемки и дијалектизми. Од соодносот на самогласки и

согласки (45% - 55%) во напишана/ изговорена низа, може да се каже дека македонскиот јазик е од урамнотежен тип (Мајевич 1989). Тој меѓу словенските јазици, заедно со српскиот и хрватскиот, е најзаситен со самогласки (Korytowska, Sawicka, 2007: 202). Интересно е дека во анализата изработена во 1955 година од Александар Џукески на корпус од само десет илјади фонеме, како пионерски обид за ваква пресметка, процентите на застапеност на гласовите се следниве: 45,96% самогласки и 54,04% согласки (Џукески 1955: 190). Минималната разлика во добиените проценти кај него од 0,47 % повеќе кај самогласките, и 0,46 % помалку кај согласките, само ја потврдува генералната определба на македонскиот јазик како вокалски во поглед на појавување на вокалите во текст во големото семејство на словенските јазици (Korytowska, Sawicka, 2007: 201).

Процентуалната распределба на знаците во македонскиот јазик е дадена во Табелата 1, додека распределбата на фонемите е прикажана во Табелата 2. Од Табела 2 може да се види дека фонеме со највисока застапеност се самогласките /a/, /o/, /e/ и /i/, додека /u/ е забележливо помалку застапена. Согласки со највисока застапеност се: /t/, /n/, /s/, /r/, /k/, /d/, /v/, /ʎ/, /m/, /p/ (>2%), а пак согласки со најниска застапеност се: /z/, /ts/, /c/, /ɲ/, /j/, /x/, /dʒ/, /dʒ/, /ʎ/, /ə/ (<1%).

Табела 1 – Процентуална распределба на буквите во македонскиот јазик.

а	13.66%	т	6.96%	ј	1.70%
о	10.79%	н	6.36%	б	1.52%
е	10.26%	с	4.79%	ч	1.07%
и	7.90%	в	4.27%	ж	0.58%
у	2.40%	р	4.20%	ц	0.57%
		д	4.02%	ќ	0.47%
		к	3.84%	њ	0.22%
		л	2.90%	ф	0.20%
		м	2.86%	ѓ	0.13%
		п	2.63%	х	0.10%
		г	2.02%	џ	0.04%
		ш	1.79%	ѕ	0.03%
		з	1.71%	љ	0.03%

Табела 2 – Процентуална распределба на фонемите во македонскиот јазик.

a	13.66%	t	7.22%	b	1.51%
o	10.79%	n	6.36%	f	1.11%
e	10.26%	s	4.84%	tʃ	1.07%
i	7.90%	r	4.19%	ʒ	0.57%
u	2.40%	k	3.87%	ts	0.57%
		d	3.75%	c	0.47%
		v	3.36%	ɲ	0.22%
		ʎ	2.90%	ʝ	0.13%
		m	2.86%	x	0.10%
		p	2.64%	ɖʒ	0.04%
		g	1.99%	ɖz	0.03%
		ʃ	1.80%	ʎ	0.03%
		j	1.70%	ə	0.01%
		z	1.67%		

Процентуална распределба на гласовите кои фонетски изразено се разликуваат од главните алофони на соодветните фонemi е дадена во Табелата 3. Може да се види дека од алофонските изговори најзастапени се /l/ (43,9%) и /ɾ/ (11,5%), а останатите се помалку застапени: /ŋ/, /ŋʲ/, /ŋ̥/ и /ɬ/.

Табела 3. - Застапеност на гласовите кои се разликуваат од главните алофони.

алофон	број	% од фонемата	% од сите букви	примери
ɾ	76706	11,5%	0,48%	црна, трска, фрлал, крлушки, дотрчале, тргаат, превртува
ʒ	121	0,03%	1.00%	дубл, моторцикл, бигл, дебакл, шатл, бинокл, Гебл
ŋ	831	0,08%	0,01%	Њутн, Ибн, клоун, слоумоушн
l	201746	43,9%	1,27%	големи, кленови, вилиците, побелела, плеќите, оставиле
ŋ	17582	1,74%	0,11%	пченка, домаќинка, калинка, чистинка, гранките, потенки
ŋ	7974	0,79%	0,05%	октомврски, информација, инфицира

Теоретски максималниот број на парови на 32-те фонеме е 1024. Од нив 873 парови се појавиле во корпусот, 827 се појавиле со честота на појавување од над 0.00001%, а 714 се јавиле со позабележителна честота со над 0.0001%. На сл. 2 е прикажана топлинска мапа на честотата на појавување на паровите на фонеме.

Од податоците дадени на топлинската мапа на сл. 2 може да се заклучи дека четирите најзатемнети вертикални столба се однесуваат на паровите на фонеме со вокалите /a/, /e/, /o/ и /i/ во втора позиција, за кои веќе кажавме дека се најфреквентни, па, како носители на слогот, влегуваат во парови со сите други фонеме. Исклучок има само кај вокалот /i/ кој не прави пар со темниот глас /ə/ на прва позиција, а со овој глас не прави пар ни вокалот /u/. Кога сме кај вокалот /u/, треба да истакнеме дека паровите во кои овој вокал се јавува на втора позиција не се многу фреквентни, следствено вертикалниот столб не е толку затемнет, што е очекувано бидејќи веќе кажавме дека неговата фреквенција е значително помала отколку кај другите вокали. Од другите фонеме ќе ги искоментираме сонантите /n/, /m/ и /l/ што влегуваат во парови на втора позиција со сите други фонеме. Сите останати фонеме имаат ограничувања во поглед на тоа со кои фонеме можат да направат пар на втора позиција. Најбледи и најпразни се вертикалните столбови на фонемите кои се помалку фреквентни во македонскиот јазик, а тоа се: /x/ / ts/, /d͡z/ и /ə/. Интересно е да се истакне дека од вкупниот број парови во коишто влегува фонемата /k/ на прва позиција, парот k+u (љу) претставува 74.62 проценти², а од вкупниот број парови во кои влегува фонемата /ŋ/ на прва позиција парот ŋ+e (ње), зазема високи 63,85 проценти³. Паровите од фонеме, j+a (ја) и g+o (го) со 48,43 проценти од паровите каде што /j/ е на прва позиција, односно со 38,43 проценти каде што /g/ е на прва позиција, даваат интересен податок за дистрибуцијата на овие фонеме, т.е. за строежот на зборовите во македонскиот јазик⁴. Од паровите со консонантот /d͡z/ на прва позиција, разбирливо најголем процент отпаѓа на комбинацијата d͡z+v (sv) со 35 проценти и d͡z+i (si) со 51,99 проценти, бидејќи оваа фонема има ограничена дистрибуција во македонскиот јазик и се појавува само пред неколку фонеме (Конески 1952: 96 – 97; Савицка, Спасов 1997: 92), што своевремено беше причина и за проблематизирање на фонемскиот статус на овој глас (Томовски 1972: 279–280). Нема овде да навлегуваме во детална анализа на сите видови парови што се карактеристични за македонскиот јазик, бидејќи се достапни на мапата, но се обидовме да дадеме примери за тоа какви различни заклучоци можат да се извлечат од овие податоци.

Заклучок

Како заклучок ќе истакнеме дека сите овие податоци за процентуалната застапеност на фонемите во македонскиот јазик, како и за начинот на нивното групирање во парови, не само што ја даваат сликата за фонотактиката на македонскиот јазик наспроти другите јазици, туку се корисни и за други лингвистички гранки, како лексикологија и лексикографија, зборообразување и сл. Од современ аспект најважен е пред сè фактот дека овие анализи се потребни во говорните технологии, кои претставуваат своевидна револуција во

² Веројатно се работи за сите изведени лексеми од коренот љуб-.

³ Што веројатно се должи на завршетокот -ње кај глаголските именки.

⁴ Фреквенцијата на овие парови веројатно се должи не само на коренските и суфиксните слогови на лексеми во кои тие се јавуваат (*јаболко, јагода, Македонија, ѓолем, ѓолман* и многу други), туку и на формите на заменките што ги содржат (*која, чија, своја, моја, некоја, ја, неѓо, коѓо, некоѓо, секоѓо, никоѓо, ѓо* и др.).

човековиот начин на комуникација не само на релација човек – машина, туку и на релација човек – човек со посредство на машината, каде што бариерите од секаков тип можат да бидат надминати. Притоа, наша намера е во овој светски тренд на поместување на класичните начини на комуникација, македонскиот јазик да не заостанува зад другите јазици, ами да биде рамноправен член на големото светско јазично семејство.

Благодарност

Истражувањето е финансирано со грант на Националниот научен центар (Полска), регистар на проектот бр: 2017/25/V/HS2/00760.

Литература

- Геразов Бранислав. 2011. *Систем за синџеза на говор на македонски јазик базиран на квази-двогласи*, одбранет магистерски труд, Факултет за електротехника и информациски технологии, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Конески Блаже. 1952. *Грамаџика на македонскиот литературен јазик*. Дел I. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија.
- Правопис на македонскиот јазик*. 2017. Ж. Цветковски, С. Веновска-Антевска, С. Груевска-Маџоска, Е. Јачева-Улчар, С. Саздов (ред.), Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Култура АД.
- Савицка Ирена и др. 2021. *Фонџика и фонологија на македонскиот стандарден јазик. Суџрасеменџална фонџика и фонологија*. Скопје: МАНУ.
- Савицка Ирена, Спасов Људмил. 1997. *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, Скопје: Детска радост.
- Савицка Ирена, Цихнерска Ана. 2018. *Месџоџо на македонскаџа фонџика во рамкиџе на словенскиот и балканскиот јазичен свеџ*, Скопје.
- Томовски Душко. 1972. *За некои фонџми и алофони во македонскиот литературен јазик*, Македонски јазик, XXIII, 279–285.
- Цукески Александар. 1955. „Процентуалната состоџба на гласовите во македонскиот литературен јазик“, *Македонски јазик VI*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 165–201.
- Gerazov Branislav, Ivanovski Zoran. 2009. „Diphone Analysis of the Macedonian Language for the Purpose of Text-to-Speech Synthesis“, *Proceedings of the XLIV International Scientific Conference on Information, Communication and Energy Systems and Technologies*, Veliko Tarnovo, Bulgaria, Jun 25–27, Софија, 247–251, http://www.icestconf.org/wp-content/uploads/2016/proceedings/icest_2009_01.pdf (пристап 20.09.2018).

Korytowska Anna, Sawicka Irena. 2007. „Uwagi na temat ilościowej charakterystyki języków słowiańskich“ I. Sawicka (ред.), *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Fonetyka i fonologia*, Opole: 199–209.

Summary

The statistical representation of phonemes and phoneme sequences in the Macedonian language is interesting both from the linguistic aspect and from the aspect of speech technologies. Linguistically, it can be used to determine the rules of phonotactics in the Macedonian language and its comparative analysis in the continuum of world languages. In speech technology it can be used in the design of speech synthesis systems based on diphones or for database creation. In this paper we present the results of the analysis of the distribution of letters in written standard Macedonian and the phonemes in spoken Macedonian. In our analysis we pay special attention to the succession of letters/phonemes, i.e. which letters/phonemes usually follow one another. The analysis is based on a representative corpus of Macedonian prose works.

Сашка Грујовска-Миланова
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“
Скопје

ЗА ПОГОВОРКИТЕ И ПОСЛОВИЦИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК СО КОМПОНЕНТИТЕ *ДОМА* И *НАДВОР*, ОДНОСНО *ZU HAUSE* И *DRAUßEN*

Апстракт: Во трудот се разгледуваат поговорките и пословиците во македонскиот јазик со компонентите *дома* и *надвор*, од една страна, и поговорките и пословиците во германскиот јазик со компонентите *zu Hause* и *draußen*, од друга страна. Се анализира степенот на еквивалентност меѓу овие поговорки и пословици во двата јазика. За поговорките и пословиците со нулта еквивалентност наведен е соодветен превод или опис на дејството. Дополнително, се разгледува можноста за варијација на определени компоненти во рамките на овие поговорки и пословици.

Клучни зборови: поговорки, пословици, еквивалентност, варијација.

Поговорките и пословиците се важен дел од народното творештво на секој народ. Ја изразуваат народната мудрост за различни аспекти од животот и ги пренесуваат заклучоците од искуство што било неопходно да допрат до идните поколенија.

Во овој труд се задржуваме на поговорките и пословиците во македонскиот јазик со компонентите *дома* и *надвор* и на поговорките и пословиците во германскиот јазик со компонентите *zu Hause* ‘дома’ и *draußen* ‘надвор’. Врз основа на корпус од поговорки и пословици со овие компоненти, се разгледува можноста за варијација на останатите компоненти кај овие поговорки и пословици на лексичко и на граматичко рамниште во македонскиот и во германскиот јазик одделно. Во вториот дел од трудот се споредени поговорките и пословиците од двата јазика според степенот на еквивалентност. Во трудот нема да се задржиме на разликата меѓу поговорките и пословиците и нема да го анализираме значењето на поговорките и пословиците, освен во случаите кога варијацијата предизвикува промена на семантиката.

Македонскиот дел од корпусот се состои од 38 примери со компонентата *дома*, еден пример со компонентата *надвор* и еден пример со двете компоненти, ексцерпирани од *Македонски ѝословици и ѝоѓоворки* од Боне

Величковски. И *дома* и *надвор* се прилози за место и спаѓаат во групата неменливи зборови, така што во сите поговорки и пословици од корпусот се употребени во иста форма. Во продолжение се претставени дел од поговорките и пословиците со овие две компоненти кај кои нема варијација на останатите компоненти, а потоа, и дел од примерите за варијација.

Во македонскиот корпус се документирани 17 поговорки и пословици со компонентата *дома* за кои нема соодветни примери со варијација (1–3) или кај кои постои можност за минимални измени кои се обележани со загради во рамките на примерот во корпусот (4).

- 1) *Кој има брашно **дома**, не слаѓај го сиромав.*
- 2) *Побаво од **дома** никаде нема.*
- 3) *Со чалѓија **дома** ѓавол да носиш.*
- 4) *Поарно (е) леб и сол да јадеш, **одошшо дома** да се караш.*

Од останатите пословици и поговорки со компонентата *дома* од корпусот се издвојуваат осум групи со два или три примера за варијација. Кај некои од нив варијацијата е на лексичко рамниште, кај некои на граматичко, а кај дел од нив постои можноста за варијација и на двете рамништа.

Примерите 5.1 и 5.2 се разликуваат по изборот на придавката што го опишува јунакот и употребата, односно отсуството на членската морфема *-оиѝ*. Варијацијата на лексичко рамниште не внесува разлика во значењето на примерот. Изборот на *добар* наспрема разговорното *арен* зависи од стилот. Ни варијацијата на граматичко рамниште не влијае врз значењето. И во двата примера станува збор за генерична референција (сп. Минова-Гуркова 2000: 121–123), независно од тоа дали е употребена членската морфема или не.

- 5.1) *Добар јунак **дома** не умира.*
- 5.2) *Арниоиѝ јунак **дома** не умира.*

Примерите 6.1 и 6.2 се разликуваат по дел-реченицата *ишшо да си*, која е употребена само во примерот 6.2, но и по збороредот. Слична структура има и примерот 6.3, во кој дополнително се појавува и делот *кола дрва, кола брашно*. Најголемата разлика меѓу овие примери е изборот на празникот – Божик во примерите 6.1 и 6.2, а Свети Никола во примерот 6.3. Иако се работи за два различни празника, оваа варијација внесува само минимална промена на значењето. И Божик и Свети Никола се празници од најстудениот и најснежниот период во годината. Затоа, семантички пораката е иста.

- 6.1) *Пред Божик, зад Божик, кај да си – **дома** да си.*
- 6.2) *Кај да си, ишшо да си, ипред Божик, зад Божик, **дома** да си.*
- 6.3) *Кај да си, за Свети Никола **дома** да си: кола дрва, кола брашно.*

Во примерите 7.1 и 7.2 варијацијата е само на граматичко рамниште. И во двата случаја се употребени истите глаголи, но се разликуваат по граматичката категорија лице. Примерот 7.1 е формулиран во 2. л. едн., па така

глаголот *сум* во зависната дел-реченица е употребен во формата за 2. л. едн. сегашно време исказен начин, а глаголот *сеги* во главната дел-реченица во формата за 2. л. едн. заповеден начин. Во примерот 7.2 се појавуваат истите глаголи, но мислата е изразена во 3. л. едн. Глаголот *сум* е употребен во формата за 3. л. едн. сегашно време исказен начин, а бидејќи во македонскиот јазик не постои форма за 3. л. едн. заповеден начин, како замена, искористена е аналитичка форма составена од честичката *нека* и форма за 3. л. едн. сегашно време од глаголот *сеги* (сп. Саздов 2008: 91). Употребата на различно лице обично предизвикува различен степен на индивидуализација. Но, во овој случај и двата примера имаат исто значење, бидејќи, освен третото, и второто лице може да „се употребува надвор од секаква врска со дадена говорна ситуација, во општи поставки“ (Конески 1981: 365).

7.1) *Ако си мома, сеги си дома.*

7.2) *Ако е мома, нека си сеги дома.*

Примерите 8.1–8.3 имаат мала разлика во структурата, но, пред сè, илустрираат варијација на лексичко рамниште. Значењето останува исто, независно од тоа дали е употребен парот *џосџодар–служџи* или парот *мачка–џлвци*, т. е. *мачор–џлвци*.

8.1) *Кога џосџодароџ не е **дома**, служџиџе се веселаџ.*

8.2) *Кога ја нема **дома** мачкаџа, џлвциџе оро (си) иџрааџ.*

8.3) *Кога мачороџ не е **дома**, џлвциџе шетџааџ.*

Македонскиот дел од корпусот содржи само еден пример со компонентата *надвор* (9), така што не сме во можност да ја истражуваме варијацијата кај поговорките и пословиците со оваа компонента. Примерот 10) е единствениот пример во корпусот во кој се појавуваат и компонентата *дома* и компонентата *надвор*, односно и за него не постои соодветен пример со варијација на некоја компонента.

9) *Боџ да чува кој е **надвор**!*

10) *Децаџа шџо ќе чујаџ **дома**, кажувааџ **надвор**.*

Корпусот со поговорките и пословиците на германски јазик се состои од 7 примера со компонентата *zu Hause*, 6 примера со компонентата *drauџen* и 3 примера со двете компоненти ексцерпирани од лексиконот на поговорки и пословици од Хорст и Анелис Бајер. И двете компоненти што се во фокусот на ова истражување се прилози за место. Се работи за неменливи зборови, така што очекуваме да се употребени во истата форма во сите примери од корпусот. Но, прилогот *zu Hause* во корпусот се појавува и во формата *zu Haus*. Според правописните правила во германскиот јазик, овој прилог може да се напише и слеано – *zuhause*, но оваа форма не е документирана во анализираниот корпус. Во продолжение се разгледуваат дел од поговорките и пословиците со овие две компоненти кај кои нема варијација на останатите компоненти и примерите со варијација.

Во анализираниот корпус нема соодветни парови со варијација за седумте примери што ја содржат само компонентата *zu Hause* (11), т. е. формата *zu Haus* (12).

11) ***Zu Hause bin ich König.***

‘Дома сум крал.’¹

12) ***Zu Haus ruht man am besten aus.***

‘Дома најдобро се одмора.’

Трите примери од корпусот што ги содржат и компонентата *zu Hause* и компонентата *draußen* илустрираат варијација само на лексичко рамниште. Првите два примера се однесуваат на лице што дома е силно, самоуверено и борбено, а надвор кротко и беспомошно. Во примерот 13.3 имаме обратна ситуација.

13.1) ***Zu Hause ein Löwe, draußen ein Lamm.***

‘Дома лав, надвор јагне.’

13.2) ***Zu Hause ein Igel und draußen ein Schniegel.***

‘Дома еж, а надвор полжав.’

13.3) ***Zu Hause ein Maulwurf, draußen ein Luchs.***

‘Дома крт, надвор рис.’

Интересен е примерот 14), кој има исто значење и слична структура со примерот 13.3). Примерите имаат различен збороред, но и варијација на лексичко рамниште. Во примерот 14) е употребен прилогот *daheim* ‘дома’ кој го има истото значење со прилогот *zu Hause*, значи има варијација и на компонентата *zu Hause*. Компонентата *daheim* е употребена и во примерот 15), но во анализираниот корпус нема соодветен пример со варијација, т. е. со компонентата *zu Hause*.

14) ***Draußen ein Luchs, daheim ein Maulwurf.***

‘Надвор рис, дома крт.’

15) ***Draußen hat man hundert Augen, daheim kaum eins.***

‘Надвор човек има сто очи, дома едвај едно.’

За останатите примери што ја содржат само компонентата *draußen* (16, 17), во нашиот корпус нема соодветни парови со варијација.

16) ***Vor der Tür ist draußen.***

‘Пред врата е надвор.’

---

¹ Наведените преводи од германски на македонски јазик не се соодветни македонски поговорки или пословици со истото значење или описи на значењето на германските поворки и пословици, туку само превод на избраните примери.

17) *Was man im Hause hat, braucht man nicht **draußen** zu suchen.*

‘Тоа што го имаш дома, не треба да го бараш надвор.’

Во рамките на истражувањето за потребите на овој труд ги споредивме поговорките и пословиците на македонски со поговорките и пословиците на германски јазик од корпусот според степенот на еквивалентност. Контрастивната анализа покажа дека меѓу анализираните поговорки и пословици во двата јазика има само еден пар кај кој има делумна еквивалентност. Примерите 18.1 и 18.2 имаат исто значење, но се разликуваат во сликовитоста, односно во употребата на синтагмата на *ḡosīūi*, т. е. прилогот *draußen*. За останатите поговорки и пословици од корпусот нема соодветни еквиваленти.

18.1) *Ha ḡosīūi ubavo, ama ḡoma ūouubavo.*

18.2) ***Draußen** ist's gut, daheim aber am besten.*

‘Надвор е добро, но дома е најдобро.’

Иако во рамките на корпусот има само еден пар примери со делумна еквивалентност, не значи дека во македонскиот јазик не постојат делумни или целосни еквиваленти на германските поговорки и пословици со компонентите *zu Hause* и *draußen*, односно дека во германскиот јазик нема поговорки и пословици што соодветствуваат со македонските со компонентите *дома* и *надвор*. Така, на пример, во корпусот нема еквиваленти за примерите 19.1–19.3, но во германскиот јазик постојат примерите 20.1 и 20.2, кои се нивни делумни еквиваленти.

19.1) *Koḡa ḡosīodaroiḡ ne e ḡoma, sluḡiīīe se veselaiḡ.*

19.2) *Koḡa ja nema ḡoma mačkaīā, ḡluciīīe oro (si) iḡraaiḡ.*

19.3) *Koḡa mačoroiḡ ne e ḡoma, ḡluciīīe šeīāaiḡ.*

20.1) *Wenn die Katze aus dem Haus ist, dann tanzen die Mäuse.*

‘Коḡа мачкаīā е надвор од домoiḡ, ḡluciīīe īāncuuaaiḡ.’

20.2) *Wenn die Katze nicht **zu Hause** ist, hat die Maus freien Lauf.*

‘Коḡа мачкаīā не е *ḡoma*, ḡlušeoiḡ īrča sloboḡno.’

Анализата на корпусот со поговорките и пословиците на македонски јазик со компонентата *дома* покажува дека кај некои од нив постои можноста за варијација, на лексичко, на граматичко или и на двете рамништа. Овој корпус навестува дека во македонските поговорки и пословици компонентата *надвор* се употребува многу поретко во однос на компонентата *дома*. Според нашиот корпус, во германскиот јазик можноста за варијација кај поговорките и пословиците со компонентите *zu Hause* и *draußen* е мала.

Иако во истражениот корпус има само по еден пример од македонскиот и од германскиот дел кои се делумни еквиваленти, не ја исклучуваме можноста дека постојат уште делумни или целосни еквиваленти меѓу поговорките и

пословиците во овие два јазика со компонентите *дома, надвор, zu Hause и draußen*. Останува во иднина дополнително да се разгледа еквивалентноста меѓу поговорките и пословиците со овие четири компоненти врз основа на примери и од некој друг корпус.

Литература

- Велковска, Снежана. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: Велковска С.
- Конески, Блаже. 1981. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- Поп Јовановски, Апостол. 1991. *Македонски народни пословици*. Скопје: НИО „Студентски збор“.
- Саздов, Симон. 2008. *Современ македонски јазик 2*. Скопје: Табернакул.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Снежана Велковска, Кирил Конески, Живко Цветковски, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.
- Burger, Harald et al. (Hrsg.). 2007. *Phraseologie*. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. Berlin: Walter de Gruyter.
- Deutsches Universalwörterbuch*. 7. Aufl. Dudenredaktion (Hrsg.). Mannheim/Zürich: Dudenverlag, 2011.
- Fleischer, Wolfgang. 1997. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. 2. Aufl. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Metzler Lexikon Sprache*. 4. Aufl. H. Glück (Hrsg.) Stuttgart: J. B. Metzler, 2010.
- Rohrich, Lutz / Mieder, Wolfgang. 1977. *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler.
- Sabban, Annette / Wierer, Jan (Hrsg.). 1991. *Sprichwörter und Redensarten im interkulturellen Vergleich*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Екцерпирана литература

- Величковски, Боне. 2009. *Македонски пословици и појоворки*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- Beyer, Horst / Beyer, Annelies. 1989. *Sprichwörterlexikon. Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

Resümee

Der Untersuchungsgegenstand dieses Artikels sind die Sprichwörter mit den Komponenten *дома* 'zu Hause, daheim' und *наговор* 'draußen' im Mazedonischen und *zu Hause* und *draußen* im Deutschen. Anhand eines selbsterstellten Korpus werden die Möglichkeit zur Variation auf lexikalischem und grammatischem Niveau innerhalb dieser Sprichwörter und die Äquivalenzstufen zwischen den bearbeiteten mazedonischen und deutschen Sprichwörtern analysiert. Die Untersuchung zeigt, dass die Komponenten der gegebenen mazedonischen häufiger als die Komponenten der gesammelten deutschen Sprichwörter variiert werden. Zusätzlich wird in dem erstellten Korpus nur ein Sprichwortpaar mit partieller Äquivalenz dokumentiert, was jedoch nicht unbedingt bedeutet, dass es keine weiteren Äquivalente in diesen Sprachen gibt.

Светлана Давкова-Ѓоргиева
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
 Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
 Скопје

ЛЕКСЕМИТЕ СО ЗНАЧЕЊЕ *КОЛБАСИ* ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ

Апстракт: Врз основа на дијалектен материјал во овој прилог се анализираат називите со кои се именуваат ‘полнети црева со дробено свинско месо’. Истражувањето и анализираниот дијалектен материјал покажуваат употреба на именувањата *колбаси*, *луканици*, *суџуци* и *крвавици* на македонскиот јазичен ареал. Притоа впечатливо е формирањето на еден поголем и на два помали островски ареали каде има самостојна употреба на односните именувања. Но, во одделни населби видлива е заедничка употреба на два односно на три називи кои го делат истото значење. Покрај географската дистрибуција на односните називи се осврнуваме и на семантичко-етимолошките толкувања и ја регистрираме нивната застапеност во македонскиот стандарден јазик.

Клучни зборови: колбаси, македонски дијалекти, ареална лингвистика, етимологија, современ јазик.

Предмет на анализа во овој прилог е дијалектен материјал од тематската област *Придојвување храна*, собиран за потребите на проектот *Македонски дијалектѝен аѝлас*, а истиот е дел од работната верзија на лексичкиот том на МДА. Во *Прашалникоѝ за собирање дијалектѝен маѝеријал* (Видоески 2000) оваа лексичко-семантичка сфера е нумерирана како глава IX, а анализираното прашање со број 47 гласи *Како се викааѝ ѝолнеѝиѝе црева со дробено свинско месо и ѝосле сушени?*

Џинлески во трудот *Месо и ѝрерабоѝка од месо* (1990: 55–99) под терминот *колбас* подразбира ‘цилиндричен месен производ, кој обично се произведува од мелено месо (свинско, говедско или телешко месо), зачинето и обвиткано во кожа’. Според него колбасите најчесто се обликувани во посебен процес на обвиткување со кожа, којашто е изработена од животински црева или синтетички материјал. Производството на колбаси претставува традиционална техника на конзервација на храна. Тие може да бидат конзервирани преку стврднување, сушење (често заедно со ферментирање), чадење или замрзнување. Постојат повеќе национални и регионални видови на колбаси кои се разликуваат според состојките со кои се зачинети (пр. лук, црн пипер, вино итн.), месото од кое се приготвени, како и начинот на подготовка.

Анализираниот дијалектен материјал по ова прашање покажува употреба на повеќе називи на македонскиот лингвистички ареал како: *колбаси*, *луканици*, *суџуци*, *крвавици*, *црева*, *жулиња*, *шуниџи*, *шумуџи*. Географската дистрибуција на гореспоменативе именувања, пак, укажува на формирање на еден поголем и на два помали островски ареали каде има самостојна употреба на првите три именувања: *колбаси*, *луканици* и *суџуци*, кои всушност се со најфреквентна употреба во македонските дијалекти. Називите *црева* и *крвавици* имаат помала дистрибуција на македонската јазична територија.

Поретко, во одделни населби, регистриравме и заедничка, односно паралелна употреба на два назива (*колбаси//луканици*, *колбаси//суџуци*, *луканици//крвавици*). Односниве називи во основа го носат значењето ‘полнети црева/се мисли на животински/ со дробено месо’. Разликите во именувањата се однесуваат односно произлегуваат од видот на месото и зачините кои се употребуваат при полнежот (што секако е резултат на тесните контакти на нашето население со различни култури во минатото), па така кај називот *колбаси* стои забелешка ‘полнети црева најчесто со свинско, поретко со мешано месо, се мисли на јунешко и телешко’, со лексемата *суџуци* се именуваат ‘полнети црева од говедско или овчо месо’, кај називот *луканици* стои забелешката ‘вид колбас со лук’ (задолжителен зачин кај овој вид), именувањето *крвавици* се бележи со толкување ‘дебели колбаси со засирена крв, кои покрај месо содржат и дроб’ (честа е забелешката ‘има повеќе дроб, помалку месо’).

Во пунктските каде имаме паралелна употреба на две именувања, нотиравме забелешки од типот: купени односно купечки за *колбаси* наспрема домашни, односно селски за *луканици*, *крвавици*, *црева*, *суџуци*. Ова, секако е резултат на начинот на нивното конзервирање, кој според искажувањата на информаторите, бил селски, домашен, односно дома полнетите црева се сушеле закачени во визбата или, пак, биле ставани во каче со маст.

Именувањето *колбас* во македонските говори се јавува во фонетски и морфолошки варијанти (*к’олбаси*, *каб’аси*, *каџаб’аси*, *кб’аси*, *каљбаси*, *кбаси*, *кобаси*, *коб’асици*); Еднинска форма бележимо само во две населби во Паланечко и во Кичевско (*к’олбас* 135. Вранештица – Кичевско; *куб’асица*: 3. Дурачка Река – Паланечко). Се забележува запазување на множинската форма на односниов назив, при што честопати е тешко да се определи дали множинската форма е изведена од именка од машки или женски род. Најчеста е употребата на суфиксот *-ица*, во множинска форма *-ици/ице* во фонетско-фонолошка разновидност, но не е мал ареалот каде што се јавува множинската форма *колбаси*, сп.: *куб’асици // куб’асице*, *куб’аси // куб’асе*, *колб’асици // колб’асице*, *к’олбаси*, *каб’аси // каљ’асе*, *каљб’аси // каџаб’аси* (2000: 293–294).

Како што истакнавме погоре називот *колбаси* има најголема дистрибуција на македонскиот лингвистички ареал. Формира најголем и компактен ареал зафаќајќи го западномакедонското наречје, ширејќи се спорадично и кон западните периферни говори (и тоа во по две до три населби во Гостиварско, Дебарско, Струшко, Ресенско и со забележливо поголема

дистрибуција во Охридско, во 5 пунктови). Регистрираме фреквентна употреба на односниов назив во централните говори (Скопско, Велешко, Прилепско, Битолско), а неговата дистрибуција продолжува во целото југоисточно наречје (тиквешко-мариовски говори: Мариовско, Демирхисарско, Порече, штипско-струмички говори: Штипско, Пробиштипско, Струмичко, Радовишко, Кочанско), како и во јужните говори (со голема застапеност во Гевгелиско, Дојранско, потоа во Кукушко, Мегленско, Еницевардарско и спорадична употреба во една населба во Леринско и две населби во Солунско).

Лексичката разновидност *кобасици* е дистрибуирана во северните и североисточните македонски дијалекти (Кумановско и Тетовско, Кочанско и Светиниколско и спорадично во по три населби во Кратовско и Паланечко).

Се работи за општословенска лексема присутна речиси во сите поблиски и подалечни словенски јазици, која според Скок и Фасмер (Skok II: 117,118; Fasmer II: 286) можеби е и прасловенска. Имено, тргнувајќи од фонетските варијанти на односнава лексема (-*ьl* и -*lo*) во словенските јазици, сп.: буг. *кълбáса*, *кльбáса*, срп. и хрв. *kobasica*, *kobasice*, словен. *klobáса*, чеш. *klobáса*, слов. *kľbáса*, пол. *kielbasa*, глуж. *kolbasa*, длуж. *kjatbas*, рус. *колбасá*, укр. *ковбасá*, во другите руски јазици *колбаса*, во стсл. *кľьbаса* 'колбас', тие препологаат првобитна општа праформа **кълbаса*, од прасл. **kľabъ*, *кľaba* со значење 'нешто свиткано, завиткано'. Според Безлај (Bezlaј II: 45), пак, неможноста да се следат прасловенските форми води кон нејасна етимологија. Имено, постои можност за позајмување на односнава лексема од турскиот јазик *külbasti* > буг. *kjulbastija* со значење 'на жар печено месо', што не задоволува ни фонетски ни семантички, исто како ни Бернекеровото изведување од хебрејското *kölbāsar* 'месо, секое живо суштество', како ни француското *calebasse* 'тиква'. Други етимолози во -*аса* гледаат суфикс, а во *kolb-* основа која според Матзенауер е во прасродство со шведското *korf* 'колбас', Илјински со рус. *kólob* 'кружен леб', Младенов со буг. *кълсам* > *чукам*, *ѿолчам*.

Во ТРМЈ (II: 555) регистрирана е лексемата *колбас* (мн. *колбаси*) со толкување 'прехранбен производ приготвен од зачинето мелено или сечкано месо наполнето во животинско црево или друг вид обвивка', како и разновидноста *колбаса* како дијалектна форма.

Називот *луканки* е дистрибуиран на периферијата на македонскиот јазичен ареал. Најчесто го бележиме во множинска форма во фонетски и морфолошки разновидности (*л'уканци*, *лук'ајнци*, *л'ука нци*, *л'ука: нци*, *лук'а ци*, *лук'анци*, *лук'аенци*, *лук'ан'ици*). Во единска форма називов го регистриравме само во три односно четири населби (*лук'аник* 306. Висока и формата *лука'анка*: 305. Сухо – Солунско; *лук'аник* 391. Бобошчица – Корчанско; *лук'ајнца* 82. Глобочица – Струшко). Имено, односниов назив во западните периферни говори формира мал изолиран но, компактен ареал зафаќајќи ги костурските и долнопреспанските говори се до крајната населба на југозапад 391. Бобошчица,

каде бележиме заедничка употреба на еднинска и множинска форма: *лук'аник* // *лук'аници*. Негова дистрибуција регистрираме и во ресенскиот, охридскиот и струшкиот, односно вевчанско-радошкиот говор каде во некои населби се јавува во паралелна, односно заедничка употреба со именувањата *колбаси* и *крвавици*. Спорадично се употребува и во солунско-воденските, како и во серско-лагадинските говори.

Овој вид колбас својот назив го добил веројатно по името на областа *Lūkānia* (*lucanica/luganega*) која се наоѓа на западниот дел на јужна Италија. Таму сушено сурово месо се полнело во животински црева уште пред 3 век пр. н. е. откако Римската Империја завладеала со споменатава област. Луканката како јадење и збор се пренела во другите европски држави и јазици (Португалија – *linguiça*, Шпанија- *longaniza*, Грција – *loukanico* (Цинлески 1990: 75).

Лексемата *луканки* води потекло од нгр., исто и во сргрч. *λουκάνικο* со значење 'димен колбас', ова од латинското *lūcānicum* 'лукански колбас'. Односнава лексема е нотирана и во аром. *lucānic*, *lucānci*, односно ром. јазик *lucāncă*, како и во алб. *lukanik*, во срп. и хрв. јазик *лукани*, *луканица*, *луканка*, како и во буг. јазик *луканка* 'вид дебел и сплоснат сушен колбас, кој се јаде суров' (БЕР III:499; Филипова-Бајрова 1969: 121; Аргировски 1998: 175). Според народната етимологија односно именување е во тесна врска со лукот, мирудија која неизбежно, во помали или поголеми количини се става во овој вид колбас, покрај црниот пипер, кимот и солта.

И ТРМЈ (III: 66) го бележи називот *луканка* (мн. *луканки*) и разновидноста *луканица/луканици* како дијалектизам со значење 'вид колбас (обично димен)'.

Именувањето *суџици* кое на македонската дијалектна територија е регистрирано во шеснаесет населби е дистрибуирано на периферијата на македонскиот јазичен ареал, онаму каде што живее муслиманско население. Го бележиме пред сè во фонетски разновидности (сп. мн. форми: *суџици*, *суџ'уци*, *суџ'уци*, *суж'уци*, *чуж'уци*; во едн. форма само во 3 пункта: *с'уџук* 65. Баниште и 73. Цепчиште – Дебарско; *суџ'ук* 206. Николич – Дојранско). Ова именување формира мал и компактен ареал на крајниот запад зафаќајќи ги дебарските говори. На останатиот дијалектен ареал се јавува спорадично во самостојна употреба во северните говори (во по една населба во Паланечко и Кратовско, во две населби во Кумановско), во југоисточното наречје (во Струмичко во три, во Дојранско во една населба), и на крајниот југоисток во Санданско, како и во јужните говори (во по еден пункт во Кукушко и Корчанско).

Во дијалектните материјали од Тиквешијата ја регистриравме разновидноста *суџ'ици* со различна семантика 'нанижени јатки од ореви натопени во мацун и барено нишесте' (194. Ваташа – Тиквешко).

Судукот е сув зачинет колбас кој се јаде на Балканот и на Блискиот Исток, како и во Средна Азија. Овој вид колбас најчесто во себе содржи мелено

или сечкано месо обично говедско, или овчо (во некои рецепти се користи и месо од коњ, како на пр. во Казахстан и Киргистан) и разни зачини како: ким, лук, сол, црвен пипер. Суцукот се суши неколку недели. Тој може да биде повеќе или помалку лут, доста солен и има висока содржина на масти (Џинлески 1990: 99).

Овој вид колбас како културна заемка од турскиот јазик, како што покажа анализираниот дијалектен материјал и неговата географска дистрибуција се употребува на периферијата на македонскиот лингвистички ареал каде што живее муслиманско население, Се работи за балкански турцизам од терминологијата јадења, храна од тур. *sucuk*, *süçük* или *süçük* ‘колбас од говедско или овчо месо; говедско црево, полнето со чукано месо’. Со исто значење сп. и во: срп. и хрв. *sudžuk*, буг. *суджук*, во ром. *sugiúç*, и во алб. јазик *suxhúk* (Skok III: 357; БЕР 554; Škaljić 1989: 573).

Лексемата *суцук* (мн. *суцуци*) како термин од областа на кулинарството во ТРМЈ (V: 620) се нотира со две значења: ‘дебел колбас приготвен од зачинето мелено или сечкано говедско месо’ и ‘локум направен во таква форма’.

Дистрибуцијата на називот **крававици** (во разновидностите, *к' вавици*, *кравав'ици*, *к вав'ици*, *кравајци*) на македонскиот дијалектен ареал е ограничена на 10 населби. И овој назив е регистриран на македонската јазична периферија. Се јавува спорадично и во самостојна употреба. Односниов назив го бележиме во *јуџоисџочнойџо наречје во малешевско-џиринскиџе џовори* (Кочанско – 248. Калиманци: *к' вавици* 250. Лаки: *кравав'ици*; а во Делчевско: 255. Тработевиште и 256. Стар Истевник и Беровско: 260. Пехчево, 261. Берово: *к вав'ици*) и на *јуџозайаџ во џолнойресџанскиџе џовори* во разновидноста *кравајци* (Албанија: 386.Леска, 386а.Пустец и 389.Шулин; Грција: 385. Гломбочани).

Крававици се назив за колбас направен од свинско и говедско месо, како и други внатрешни органи. Тие во себе содржат засирена крв (по прописите треба да содржи само 20% крв) и се полнат пред сè во дебелите црева на свињата. Крававиците како вид колбаси се прават низ целиот свет и се разбира носат различни именувања во зависност од местото каде што се произведуваат. Процесот и составот се различни, но несекаде заедничко во составот е засирената крв, она што всушност е највпечатливо кај овој вид колбаси (Џинлески 1990: 89).

Односно именување со значење ‘колбас’ го нотираме во сите балканските јазици срп., хрв, бос. јазик *krvāvica*, во словен. *krwawnica*, во буг. јазик, поточно во Петричко и областа на реката Струма *кървавиџа* со зн. ‘колбас од дебелите свински црева, наполнети со парчиња дроб, месо и засирена крв’ (Skok II: 216–217; БЕР III: 34). Како што споменаваме погоре, процесот и

составот на овој вид колбаси се различни но, насекаде заедничко во составот е засирената крв, што очигледно било мотивирачко кај ова именување, а етимолошки погледнато мотивирачкиот збор, именката *крв* ‘црвена течност што се движи во артериите и вените’ е индоевропска, балтословенска, општословенска и прасловенска лексема: сп: **kr̥w̥s*, *kr̥u*, ген. *kr̥we* од. ие. **kr̥ū-* (Bezlaž II: 92).

Со значење ‘вид колбас од свински ситнеж и засирена крв’ во ТРМЈ (II: 631) нотирана е лексемата *крвавица* (мн. *крвавици*).

Називот *црева* на македонскиот дијалектен ареал го бележиме во 13 населби. Поконцентрирана употреба, односно мал и компактен ареал образува во горнополошките говори каде имаме самостојна употреба на односниов назив. Ова именување на останатата македонска дијалектна територија се јавува во самостојна употреба и спорадично и тоа во северните говори (во по една населба во Кривоаланечко и Тетовско), како и во централните говори (во по една населба во Кичевско и Порече).

Со определбата *нам'есно* односно како *цр'ево нам'есно* називов го нотираваме во населбата 151. Н. Брезница – Порече, а како *џун'еџи црева* во југоисточното наречје и тоа во две населби во Штипско (229. Долни Балван и 232. Штип).

Кај овој назив мотивирачки бил процесот на обвиткување на месото со кожа, односно неговото полнење, а во домашни услови тоа се цревата од животните (дебелото или тенкото), животинските црева. Во денешни, современи услови се работи за вид синтетички материјал. Народниот говорител на поимот *црева* им дал определба и во дијалектите ги регистрираме синтагмите: *исушени црева*, *џун'еџи црева*, *цр'ево нам'есно* или само *месно црево*, се разбира, со цел, да ги одделат од основното значење на лексемата црево, црева.

Етимолошката анализа покажува дека се работи за општословенска лексема од прасловенскиот период (*červo) ‘црево; месо; тело; желудник; стомак’ без утврдени индоевропски врски. Слогот *črě-* настанал по законот на метатеза на ликвидите што јасно се гледа од старопруската паралела *kērmens* ‘тело’, од основа *kēr-*, во прускиот со суфикс *-men*, во словенскиот со придавскиот суфикс *-uo* (Skok I:275). Според Дрвошанов (2005: 94) со значење ‘еластична цевка во утробата низ која минува храната’, овој назив е обопштен на целата македонската јазична територија.

ТРМЈ (VI: 329) ја бележи лексемата *црево* (мн. *црева*) со две толкувања, од кои првото е со ознака ‘(анатомија.) дел од органите за варење во вид на мека и растеглива цевка сместена во утробата на човекот или животно низ која поминува храната’, како и лексемата *цревар*, мн. *цревари* со толкување ‘тој што преработува или продава црева од заклан добиток’.

Како единечни називи на македонската дијалектна територија ги нотиравме: лекемата *жулиња* нотирана во Тетовско: 48. Челопек; називот *шуниџи* го забележавме во Беровско: 262. Двориште, а лексичката разновидност *ш'ум'ук*, *ш'ум'уци* во Струмичко: 214. Стинек.

На крајот би заклучиле дека именувањата *колбаси*, *крвавици* и *црева* се општословенски. Ареално погледнато називот *колбаси* е и општомакедонски, дистрибуиран е речиси на 80% на македонската дијалектна територија. Именувањето *луканки*, како заемка од латинскиот, односно грчкиот јазик и називот *суџук* како заемка од турскиот јазик се во употреба на македонската јазична периферија.

Тесните контакти на нашиот народ со различни култури како во минатото така и денес придонеле и сè уште придонесуваат за инфилтрација на нови зборови од областа *храна*, лексичкосемантичка област која од низа екстралингвистички фактори е најподложна на промени. Гореспоменативе називи иако со различна застапеност и денес опстојуваат во јазикот на јавната комуникација.

Литература

- Аргировски Мито. 1998. *Грџизмиџе во македонскиоџ јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Видоески Божидар. 2000. *Прашалник за собирање маџеријал за македонскиоџ дијалекџен аџилас*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Давкова-Ѓоргиева Светлана, Додевска-Михајловска Олгица. 2000. „За називите на производите од месо во македонскиот јазик“. *Македонскиоџ јазик во јавноџо оџиџење*. Скоје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 289–295.
- Дрвошанов Васил. 2005. *Анаџомскаџа лексика за човекоџ во македонскиџе дијалекџи*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Цинлески Борис. 1990. *Месо и џрерабоџка од месо*. Скопје: Наша книга.
- Български етимологичен речник*. I–VI, 1971–2002, Софија: Издателство на Българската академия на науките.
- Толковен речник на македонскиоџ јазик*. Ред. Кирил Конески, I–VI, 2003–2014, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Фасмер Макс. 1964–1973. *Этимологический словарь русского языка*, I–IV. Москва: Издательство „Прогрес“.

- Bezljaj France. 1977–2005. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I–IV. Ljubljana: SAZU.
- Skok Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Škaljić Abdulah. 1989. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Summary

In this article, the lexemes with the meaning of *sausages* in the Macedonian dialects are analyzed, their distribution in the Macedonian linguistic area and the etymological interpretations are reviewed and their representation in the Macedonian standard language is registered. Linguistic analysis of dialect material shows that the terms *kolbasi*, *kravici*, and *creva* are common Slavic terms. Areally speaking, the term *kolbasi* is also the most common term in Macedonian, distributed almost on 80% of the Macedonian dialect territory. The term *lukanki*, as a loanword from the Latin, i.e. the Greek language and the term *sudzuk* as a loanword from the Turkish language are in use in the Macedonian language periphery. The above-mentioned lexemes, although with different representation, still exist today in the language of public communication.

Кристина Димовска
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
 Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје
 Скопје

ПОСЛОВИЦИ СО ИМЕНКИТЕ „ДОМ“ И „КУЌА“ И СО ПРИДАВКИТЕ ИЗВЕДЕНИ ОД НИВ

Апстракт: Текстот, како што сугерира насловот, прави обид за современо разбирање и толкување на селектирани 69 пословици, коишто ги содржат именките и придавките „дом(а)/домашен“ и „куќа/куќен“. Темата се наметна како нужна поради условите што ги предизвика светската пандемија со вирусот корона (COVID-19). За време на „пикот“ на пандемијата, на телевизиските вести, емисии, серии, на интернет-порталите и на радиостаниците, особено се потенцираше *ошианувањето дома*.

Во текстов најголемиот дел од наведените пословици се запишани од Харалампие Поленаковиќ и од Кирил Пенушлиски. Останатите примери се класични латински пословици, како и записи од: Боне Величковски, Марко Китевски и Иван Котев. Ако се има предвид дека дел од пословиците со именките „дом“ и „куќа“ и со соодветните изведени придавки, оставаат релативно широк простор за нивно толкување, тогаш ќе биде предизвик селектираните примери да се согледаат низ современата оптика наметната од светската (социјална, економска, културна, здравствена, политичка...) криза.

Примарен метод е аналитичкиот, а секундарен е компаративниот метод на истражување. Заклучокот упатува на можноста селектираните пословици да се толкуваат низ една посвежа, понова (иако наметната) перспектива, што дополнително го докажува неоспорниот аргумент за толкувачкиот потенцијал што го нудат овие паремиилошки форми.

Клучни зборови: дом, куќа, именки и придавки, вирус корона (COVID-19)/пандемија, пословици.

„Кому што не му е куќата своја мила, ѓупцка пепел му е посолена“ (Пол. и Пен., 3265).

„Околу куќи, да в куќи“ (Пол. и Пен., 4770).¹

Пандемијата со вирусот корона што го зафати целиот свет го стави акцентот на заштитата на луѓето не само од вирусот, туку и на едни од други. Ова ја наметна мерката пропишана од владите низ светот да се остане дома, со што домот, од место за починка и одмор, место за лични активности, хобија и

¹ Пословиците низ текстот се наведуваат според презимето на запишувачот/запишувачите и бројот на пословицата: за Поленаковиќ и за Пенушлиски – (Пол. и Пен., број на пословица), за Величковски – (Вел., број на пословица), за Китевски – (Кит., број на страница) и за Котев – (Кот., број на страница). Во користената литература се наведени материјалите од каде што се преземени селектираните пословици.

задоволства, место за споделување на време со роднините и со пријателите, се претвори, за многумина, во наметнато засолниште, прибежиште, склониште, како и затвор. Затвор, од причина што го ограничи движењето и слободата на индивидуата, па така, ако одредени луѓе некако успеваа(т) да се навикнат на наметнатите мерки од секаков вид (социјално дистанцирање, избегнување на телесен допир, избегнување на толпи/групи луѓе/собири), некои други потешко се соочија и се справија со новиот начин на живот.

Ако се земе предвид дека на медиумите (на вестите, на телевизиските екрани, во печатените и во електронските весници, на интернет-порталите, во електронските медиуми генерално) постојано се ургираше на тоа да се остане дома како „најефективна“, превентивна мерка за (индивидуална, но и колективна) заштита од вирусот, тогаш вреди да се истражат пословици, коишто во своето јадро ги имаат именките и придавките „дом(а)/домашен“ и „куќа/куќен“. Наведените примери, главно, се преземени од збирката составена од Харалампие Поленакоски и од Кирил Пенушлиски (1954 г.), меѓутоа компаративно се наведуваат и други примери, онаму каде што контекстот тоа го дозволува (класични примери од латинскиот јазик, како и записи од: Боне Величковски, Марко Китевски и Иван Котев).

Во минатото, веројатно, голем дел од подолунаведените пословици биле запишани за да имаат поинакво значење, но во контекст на денешните светски настани, тие нудат потенцијал да се толкуваат „во ново руво“. Ова укажува на „растегливоста“ на паремолошките форми, кои не секогаш имаат единствено и фиксирано значење. „Пословиците и поговорките се трајни цивилизациски вредности вткаени во литературата на еден народ. Македонскиот народ во својот милениумски творечки од создал бројни и трајни духовни творби со кои се гордеат многу генерации. Во нив е вткаен животот на македонскиот човек од најдалечното минато до денес“ (Котев 2020: 213).

Светската пандемија го наметна карантинот како постојано присуство во домот/отсуство од надворешниот свет, со што домот, односно куќата, стана синоним за домашното огниште како прибежиште. Кога човекот е лишен од слободата да се движи и да дејствува во согласност со своите желби и потреби, тогаш сè што е наметнато отстрана, однадвор, „од горе“, ќе се смета за рестрикција, за забрана, за ограничување, па и за лишување (од некого, од нешто). Многумина, без разлика на расата, полот, годините, образованието, етничката припадност, па и моралните убедувања, беа, на своевиден начин, „присилени“ да „се свртат“ кон домот/куќата. Посочените, селектирани примери, ќе покажат дека, сепак, пословиците за домот и за куќата можат да имаат антитетични, антиподни својства кога се доведени во компаративна спрега едни со други.

Пословицата „Далеку оди, ама и за дома мисли“ (Пол. и Пен., 1397), во контекстот на светската пандемија, може да се разбере во пошироки рамки, кои упатуваат на својството да се биде практичен: мисли на производите што ти се потребни тебе лично или пак на: семејството, фамилијата, роднините и пријателите, коишто можеби не се во можност да го набават она што им е потребно. Пандемијата резултираше со ограничен опсег на финансиски средства за егзистенција кај многу семејства и тоа не само во Македонија, туку и низ целиот свет. Многу луѓе ги загубија своите работни места и мораа да се

сведат на некаков финансиски минимум за да се справат со секојдневните предизвици. Сепак, и покрај сите сметки и пресметки, пословицата „Домашниот пазар не прилега на чаршискиот“ (Пол. и Пен., 1754), односно „Домашниот есап и есапот на пазар не е секваш ист“ (Кит. 2011: 90)² сведочи токму за овој проблем. Ова покажува дека планот во теорија или замислениот план не секогаш соодветствува на практичниот план и на дејствувањето „колку што дозволува чергата“. Затоа вреди да се постави прашањето: дали во текот на пандемијата се измени (се намали) прагот на толеранција? Дали прагот на толеранција мора, по секоја цена, да остане во „нормални“ (прифатливи, здраворазумски) граници ако се има предвид дека економската криза (која допрва ќе го има својот замав), ќе резултира и со пропаднати домови, пропаднати имоти, растурени или загрозени интерсубјективни врски? Или подобро е да се размислува оптимистички, како што е кажано во пословицата „Поарно леб и сол да јадиш одошто дома да се караш“ (Пол. и Пен., 5039)? Несомнено е дека доколку се изврши анкета заснована на ова прашање, ќе се добијат онолку различни одговори колку што би имало испитаници. Секој човек на различен начин, со различен интензитет (зависен од неговиот или нејзиниот ментален и физички склоп, секојдневните навики за размислување и дејствување) и во различна мера ја доживеа, ја прифати или пак ја отфрли пандемијата, односно мерките пропишани од владите ширум светот, како начин да се намали ширењето на вирусот. Секоја влада, или поточно, секоја држава, првенствено се постави во интерес на своите граѓани иако не изостана заемната поддршка меѓу различните држави и влади. Добропознатата пословица „Далеку оди, ама и за дома мисли“ метафорично може да упати на тоа да се размислува пошироко од видокругот – односно, да не се биде индолентен, егоцентричен, туку да се контемплира и да се дејствува и за ползата и за добробитот на другиот.

Во пословиците, куќата може да се разбере, односно да се толкува и во негативен контекст и не секогаш како бегство од градската и од општата социјална какофонија, на што упатува пословицата „Куќниот праг е највисока планина“ (Кит. 2011: 112). Куќниот праг е синегдоха за домот. Пословиците (и фразеологизмите) се богати со стилски фигури, така што, во овој контекст, и именката „оцак“ (а исто така и многу други) можат да се третираат како синегдоха за домашното огниште, како што сведочи примерот „гледај твојот оцак да чури прво“ (Велковска 2008: 260) или фразеологизмот „татково огниште – топло пепелиште“³ (Велковска 2008: 266). Ако човекот не успева да најде мир и спокој во куќата (поради вакви или онакви причини), тогаш пречекорувањето на куќниот праг се сфаќа како Сизифова работа. Ваквата тегобност е индивидуална и се темели на склоп на лични, идиосинкратски афинитети, што пак може да сведочи за своевидна „духовна некомпатибилност на човекот и местото“; (Шелева 2005: 12). Доживувањето на личниот и на колективниот споделен простор е индивидуално и е зависно од менталниот склоп на човекот и за некои поединци, дури ни домот/куќата не претставува

² Велковска наведува сличен израз, кој го подведува во категоријата фразеологизми: „Домашен есап на пазар (чаршија) не излегува“ (Велковска 2008: 151).

³ Сп. пословица Вел., 762.

засолниште, прибежиште од сето она што ја мори индивидуата: „... неретко, по налог на (материјалната) нужда, човек некаде се покорува и така, среде грдотија, зафрленост, отуѓеност – само (принудно) домува“ (Шелева 2005: 8).⁴

Изолацијата, самоизолацијата, избегнувањето да се биде надвор од домот (освен за неодојливи обврски), се наметна како правило за припадниците на релативно постарата генерација од причина што беа истакнати (од СЗО, од владите) како најранлива група граѓани. Пословицата „Да не си умре дома, оти децата ќе си исплаше“ (Пол. и Пен., 1441) е применлива за сите луѓе, меѓутоа во случаите со постарите лица, се покажа како најмудро да се побара лекарска помош одошто заболениот/заболена од вирусот да го изгуби животот во домот/дома.

Присуството во домот/куќата го наметна масовното користење на интернетот. „Дома седам, ама Стамбол шетам“ (Пол. и Пен., 1750) е, веројатно, добропозната пословица. Упатува на тоа дека останувањето меѓу четири зида не значи дека духот е заробен. Исказот, исто така, се употребува и за некој што зборува за случувањата (во градот, во чаршијата), а постојано седи дома. Некои автори (Велковска) го класифицираат исказот и како фразеологизам (2008: 44). „Стамбол“ може да се шета низ страниците на книгите, на интернетот, во сферата на соништата, видеоигрите, филмовите, друштвените игри (спроведени „онлајн“ за време на пандемијата). Сепак, од секое правило постојат исклучоци и оние што ги прекршија препорачаните мерки за заштита своја лична и за заштита на останатите посведочија дека „дома се везири, а надвор се резили“ (Пол. и Пен., 1751). Неможноста (недостатокот од волја и трпение, па и извесниот бунт против наметнатите мерки и прописи) ги направи ваквите луѓе слични на коледари: „Како некој (sic) коледари шетаат од куќа в куќа, за времето си го денгубат“ (Пол. и Пен., 2760).⁵ Сигурно дека пораката што ја пренесува оваа пословица ќе најде на одобрување од страна на оние луѓе што претпочитаат пријатели или познаници со план и обврски и немаат разбирање и/ли почит за оние луѓе што, дали од здодевност, недостаток на идеја како да си го исполнат своето време или од потреба од двосмислени разоноди, залудно и попусто го „трошат“ времето на останатите (луѓе).⁶ Од многу зборување, арно не бидува: „Од таксуење куќа не се растуруе“ (Пол. и Пен., 4712) и „Од фешчајне куќа не се расипвит“ (Пол. и Пен., 4742). Ова значи дека не може да се верува дека некој ќе го исполни искажаното и ветеното преку збор, односно разговор, туку само со дејствување. Двете пословици се користат како своевидно „извинување“ (или самооправдување?) на оние што не го исполниле

---

⁴ Велковска, од своја страна, дава инакво толкување на пословицата за куќниот праг: „Човек тешко се одлучува да влезе во туѓа куќа“ (2008: 280), исто така наведувајќи го и фразеологизмот „Прагот нејќам да му го престапам (пречекорам)“. Толкувањево покажува дека паремиолошките форми, или барем некои од нив, можат да се интерпретираат низ различна оптика и дека понекогаш не е толку клучно толкувањето што се нуди колку што е клучен (разговорниот, усниот или пишаниот) контекст во кој се изрекува/пишува/наведува некоја од овие форми.

⁵ Постои и изворен македонски фразеологизам со истата суштина: „Се претеруваат како пресни колбаси“ (Велковска 2008: 204). Наспрема ваквиот тип на однесување, постои спротивното, антитетично однесување, коешто ги карактеризира оние луѓе што претпочитаат да останат во домот (колоквијално или жаргонски именувани како „домашари“) на што упатува поговорката: „Домашар Петко е“ (Пол. и Пен., 1753).

⁶ Илустративен пример е фразеологизмот „Катаден гост, како кисел грозд“ (Велковска 2008: 136).

ветеното откако се зарекле дека ќе го исполнат. Во поширок контекст, значењето на овие пословици го куди зборувањето напразно („Res non verba“ – „Дела, а не зборови!“). Всушност, латинскава пословица треба да послужи како мото до коешто сите разумни луѓе треба да се придржуваат затоа што зборувањето напразно не ја завршува работата.

Неповолниот и неочекуваниот економски удар предизвика групи луѓе да ги загубат своите работни места. Ова се случи не по нивна вина, така што пословиците поттикнуваат на размислувањето што да се прави со оние луѓе што не само што никогаш не работеле во својот живот, туку упорно и решително одбиваат или наоѓаат изговори за да не го решат своето егзистенцијално прашање. „Кој држит празник, (нему празна му е куќата)“ (Пол. и Пен., 3012). Пословицава укажува дека тој што не работи, а слави, останува сиромав.⁷ За овие луѓе важи и пословицата „Куќата му горит, а тој песни си пеит“ (Пол. и Пен., 3354). Навистина, секој сака да биде слободен, да биде неограничен, да располага со сопственото време на начинот на којшто ќе одлучи, но во време кога по секоја цена *ѝ* треба да се почитуваат одредени мерки, тогаш навистина се става под знак прашање човековата разбраност (но и сочувство, емпатија, несебичност и толерантност кон другиот, кон сите оние што не сум „јас“).

Дури ни дома човекот не е апсолутно слободен, така што пословицата „Дома си правеш, каквото сакаш“ (Пол. и Пен., 1752) сугерира непостоење на поредок, на правила и обврски во домот/куќата. Од друга страна, ако човекот шета надвор од својот дом, тогаш тој или таа се изложува, не само себеси, туку и другите околу себе, на опасност. „Жена (човекот! – К. Д.) што шета по комшии дома здрава не си оди“⁸ и „Теја што шетат по село не идет дома весело“ (Пол. и Пен., 2085; 6147) се две пословици што контекстуално укажуваат на оваа поента. За жал, почитувањето на мерките за зачувување на севкупната здравствена состојба на една популација им беше и сè уште им е туѓа на одредени индивидуи (а и на големи групи луѓе). Коментарите на одредени социјални мрежи, каква што е „Редит“, го посочија ваквото однесување како морално неодговорно, од причина што на прв план се стави личното уживање, комфор и потреба од социјални интеракции „in vivo“ наспроти чувството и сочувството кон другиот, оној што е „надвор од домот“. Несреќата на другиот може брзо да се насели и во нашиот дом: „Мечката, што играт у комшиите, ќе дојт да поиграт и дома ти“ (Пол. и Пен., 3731). Вирусот е невидлив, како мечката во случајов, којашто е само метафора за она што човекот, свесно или несвесно, го прави, ама не го (со)гледа(ува).

„Секој си има дома по еден кадија“ (Пол. и Пен., 5618) се вели во пословицата, но ова не значи дека од домашните проблеми може вечно да се бега. Со домашниот „кадија“, за време на карантин, треба да се најде компромис, а компромисот треба да се сфати како заемно усвоен (устен, па и пишан, ако е тоа нужно и неодминливо) договор не за *modus vivendi*, ами за

⁷ Но, од друга страна, предвид треба да се има дека домаќинската работа е тешка, зашто „куќата има девејсе и девет дупки и сто и две закрпи“ (Кот. 2012: 98). Значењето на последнава пословица е задржано и во фразеологизмот „куќа-ламја“ (Кит. 2011: 112).

⁸ Пословицава, во извесна смисла, може да се толкува и како кудење на мрзата или неработливоста, па во оваа смисла, тесно се поврзува со една друга пословица: „Мрзливата жена по комшии преспива“ (Пенушлиски 1999: 427).

modus covivendi (за соживот), зашто „со инат куќа не се вртит“ (Пол. и Пен., 5890). Несомнено е дека одредени семејства (во Македонија, но и во светот) се најдоа „во небрано“ поради загубата на работните места што, следствено, резултираше со длабок удар по „домашниот џеб“. „С’испразна кошот, влезе ножот“ (Пол. и Пен., 5794) е пословица, којашто упатува на тоа дека во време на немаштија, на недостаток од пари, се јавува, или, поправо, доаѓа до раздор меѓу членовите на семејството или на пошироката фамилија: „Поради тоа што се осиромашува, домаќинот се кара со домашните; кога многубројно семејство осиромашува, тогаш меѓу неговите членови, браќата итн. се вовлекуваат несогласици [sic] и раздори“ (Поленаковиќ и Пенушлиски 1954: 178). Луѓето (ние), за жал, допрва ќе ги искусиме негативните последици на потенцијалната глобална, економска криза поради вирусот, и во вакви времиња без преседан, потребна е силна волја да се истрае, но и да се „издигне“, условно кажано, прагот на толеранција (на толерирање на она што претходно само се пренебрегнувало како сосема безначајно). Други пословици за немаштијата се: „Врте куќа без леб“ (Пол. и Пен., 998) и „Гајда к’шта не храни“ (Пол. и Пен., 1031). Според толкувањето на запишувачиве, првата пословица првенствено се однесува на неспособниот домаќин (т.е. на мажот) да ги задоволи потребите на своето семејство. Меѓутоа, не е потребно да се наведуваат конкретни, фактички примери за да се укаже на тоа дека едно семејство (еден дом, една куќа) може да функционира ако барем еден од сопружниците е во работен однос и успева, макар скромно, да придонесе за егзистенционалните потреби на семејството. Втората пословица остава поширок простор за толкување – неполезниот, непланираниот или недоволно осмислениот гест, којшто се прави поради задоволство и уживање, не секогаш ќе резултира со плод. Пословицата упатува на тоа дека човекот мора да вложи напор за да добие нешто и дека работата (и работењето) не е „лесна како песна“.⁹

Во останатите пословици земени за пример, жената најчесто е претставена во негативно светло: „A fumo, stillante domo, nequam muliere, te remove; tria namque solent haec saepe nocere“ („Бегај од чад (оган), од куќа со дупнат таван и од лоши жени, оти овие три нешта обично се штетни“ запишал Фацет(ус). „Очигледно е дека поговорките [sic] на оваа тема [за жената – К. Д.] се повеќето изречени од мажи“ (Митевски 2021). Ова се должи, веројатно, на веќе застареното отфрлено или надминато андро/фалоцентрично сфаќање за жената како минорна и нееднаква наспрема мажот. „Грда нека е жената, ама уредна да ѝ е куќата“ (Пол. и Пен., 1258) е пословица, којашто го експлоатира трудот на жената во домаќинската работа исто како и „Жена работница ноќе е свети куќата“ (Пол. и Пен., 2063). Но, од друга страна, постојат и антитетичните пословици: „Без жена, без куќа“ и „Без жена куќа, клај му огно од врата и изгори ја“ (Пол. и Пен., 431; 432). Сепак, отворено е прашањето дали, во денешните, современи општества, од кои и современиот брак е дел, може да се

⁹ Значењето на втората пословица може да се поврзе со латинската пословица: „Carmina non dant panem“ – „Песните не даваат леб“, чие значење упатува на тоа дека не може да се живее (само) од песната. Нужно е да се прави жанровска разлика меѓу пословицата и (латинската) максима: првата вообичаено е без познато авторство, анонимна, дел од (усната) традиција, за разлика од втората, којашто многу често е дел од пообеман, интегрален (морализаторски или белетристички) текст.

постави строга граница меѓу сопружниците во смисла на поделбата на „машки“ и „женски“ труд/работа или попрво станува збор за замен договор и компромис со цел, барем до одредено, разумно ниво, да се воспостави еднаквост меѓу нив и еднаква поделба на трудот/работата во домот/куќата. Во извесна смисла, пословицата „Една куќа не чини село“, којашто истовремено е класифицирана и како фразеологизам (Велковска 2008: 213),¹⁰ суптилно упатува на сознанието дека човекот не може да функционира сам и изолирано од останатите луѓе и истово е применливо и за сопружниците како членови на брачната заедница. Ако не постои компромис, тогаш ќе се јави поле на судир на интересите што неминовно ќе резултира со конфликт: „Дај му на жена узда, ако сакаш да ти запусте куќата“ (Пол. и Пен., 1374), „Мрзливата жена куќа затрнула“ (Пол. и Пен., 3844)/„Портата ја смела, а куќата ја затрнула“ (Пол. и Пен., 5067) и фразеологизмот „Пуста лага две куќи запустува“ (Велковска 2008: 288). И пораката во овие пословици, со исклучок на наведениот фразеологизам, е донекаде застарена (надмината) и за да биде применлива денес, веројатно би требало именката „жена“ да се замени со именката „човек“, со што пословиците стануваат валидни во општа смисла, а не само за улогите во домот/куќата. Истово би можело да се забележи и за пословицата: „Имај си жена расипница, ако сакаш да ти се запусте куќата“ (Пол. и Пен., 2444) и „Плачи гора за мајстора, а куќа за куќнајца“ (Пол. и Пен., 5011). Според Поленаковиќ и Пенушлиски, гората и куќата се бесполезни за човекот ако не се одржуваат во добра состојба. Ако куќата има добра домаќинка (и домаќин), тогаш куќната работа може да се смета за успешно завршена.¹¹ Кажано поинаку, како што впрочем беше навестено и погоре, за да постои мир и функционалност во куќата, потребни се двајца, зашто: „С едно дрво кашта се не гради“ (Пол. и

¹⁰ Имајќи предвид дека некои автори (Величковиќ, Чубелиќ) поставуваат знак на еднаквост меѓу паремииолошките форми (т.е. главно поговорката и пословицата) и фразеологизмите, нужно и неодминливо е да се укаже на разликата меѓу нив. И пословиците и фразеологизмите претставуваат „скаменети“ јазични форми или „смирнати метафори“ со специфична структура и значење. Тие се „граматички непродуктивни“ и нивното значење, по правило, не е сума на значењето на нивните составни делови (Bugarski 1991: 278). Ако пословицата е кус, згуснат, изразит, но и наративен исказ чијашто поучна и воспитна функција е, во соодветни околности, да потврди нешто, да се повика на одредени и специфични народни искуства, а не да предлага некому нешто, ни да советува некого, тогаш фразеологизмот е „клише со латентни поетски предиспозиции... и како последица на премногу честата употреба, во идентичен контекст и со идентична интенција, ја сведува својата фигуративност на нулти степен, така што се препознава како *мртва метафора* или идиом“ (Кулавова 2007: 587). Една од основните разлики меѓу пословицата и фразеологизмот е што преку пословицата вообичаено се фали или се куди, се одобрува или се стигматизира одреден тип на однесување, за разлика од фразеологизмот, којшто најчесто служи како орнамент на изразниот/говорниот стил. Поради кратката, односно пократката, позбиена структура што ја има поговорката во споредба со пословицата, се јавува тенденција таа да се поистоветува со фразеологизмот. Во зависност од контекстот и интенцијата, исказите „гладен ко волк“, „бесен ко рис“ можат истовремено да се третираат и како поговорки и како фразеологизми од причина што и двете форми, во наведените случаи, се темелат на компарација.

¹¹ Треба да се постави прашањето дали фразеологизмот: „Домаќинката го носи домаќинот на лицето“, со кој се упатува на тоа дека по изгледот на жената може да се познае каков маж има (Велковска 2008: 151) има валидно значење денес или пак станува збор за надминато и премногу традиционално мислење.

Пен., 170) и „Со еден дирек куќа се не крепит“ (Пол. и Пен., 5871).¹² Од друга страна, може да се наведе еден еклатантен пример за предимството/првенството на мажот/машкиот збор над женскиот и тоа во фразеологизмот: „Петел пее, а не кокошка“ (Велковска 2008: 267). Отворено е прашањето во која мера и дали ова „правило“ се следи не само во современото развиено општество, туку и во денешниот современ брак. Некои бугарски пословици, пак, укажуваат на тоа дека колку што се куди жената, толку се куди и мажот (Од анализирани 5000 пословици со фокус на родот, Узенева маркира само 200 пословици, коишто се фокусирани на жената во негативен контекст и како овој [родот] влијае врз стереотипноста на жената како инфериорна наспрема мажот; Узенева 2005).

Во минатото се негувал особен култ кон семејството и кон фамилијата, така што родовите улоги биле предодредени, без големи шанси за нивно менување. Жената е претставена во негативно светло (со некои исклучоци) зашто патријархалниот општествен кодекс во времето кога веројатно усно циркулирале погореспоменатите пословици со негативен предзнак, подразбирал „надредена позиција на мажот, негово почитување кога е тој во состојба да работи и да обезбедува средства за жената и за целото семејство“ (Србиновска 2021). Во современото општество, пак, или поточно, во развиените урбани средини и во развиените земји, веќе е напуштен ваквиот начин на размислување што оди на штета на одредени традиционални сфаќања и вредности. Меѓутоа, секоја промена не е лоша промена и факт е дека во природата на човекот е да се адаптира на новонастанати услови, па следствено на ова, тој претрпува извесни придобивки од развојот на технологијата и на науките, што директно или индиректно влијае врз неговиот когнитивен склоп, врз одлуките што ги носи и врз животниот стил.

Фразеологизмот „Камен по камен куќа става“ (Пол. и Пен., 2827) (од запишувачите погрешно наведен како пословица) може да се поврзе со значењето на добропознатата пословица: „Куќа со договор се гради“ (односно: „Договор куќа не уриват“; Кит. 2011: 90). Имено, ако домашните обврски се поделат меѓу сопругниците¹³ (но и меѓу помладите членови на семејството), тогаш домот ќе функционира како живеалиште за сите под покривот, а не само за некои од нив. Во таков случај, со добра волја, домот ќе биде мирен ако е мирен умот („Каков му ет умот, таков му ет и домот“, Пол. и Пен., 2706).¹⁴

---

¹² Често пати неслогата резултира со раздор, а раздорот може да се појави во различни облици. Еден од нив е неверството како чин што ја руши заедницата меѓу двајца, за што предупредува пословицата: „Един дирек две к’шти не може да допира“ (Пол. и Пен., 1921). Како што именката „дирек“ има преносно својство во наведената пословица, така, во сличен контекст на значењето, именката „куќа“ може да се толкува и како метафора за женските гениталии: „Жена прокопсана куќата ја отворат“ (Пол. и Пен., 2063).

¹³ Ако сакаме да бидеме политички коректни, тогаш тука треба да го споменеме и партнерството, коешто не е поврзано секогаш за конкретен документ, издаден од државата и претставува заедница во којашто двајца, без оглед дали се припадници на истиот пол или не се, живеат „под ист покрив“, што подразбира (или би требало да подразбере) поделба на домашните, но и на општествените обврски. Но, ова прашање не е од интерес на овој текст.

¹⁴ Несомнено е дека пословиците главно се наменети за усна комуникација. Потребно е да се слушне тонот, но и интонацијата со којашто се соопштува некоја мисла преточена низ овие паремиилошки форми. Наведенава пословица, макар што е запишана, сепак како да зазвучува со негативен тон и попрво куди одошто фали. Навистина, нечиј ум може навистина да биде спокоен,

Меѓутоа, пословиците, понекогаш, ги истакнуваат крајностите во човековото однесување и не секогаш ја илустрираат посакуваната рамнотежа, потребна за соживот. Во одредени случаи, сопругникот/животниот партнер може да биде најдобар пријател поради неговата или нејзината: добра волја, разбирање, толеранција, моралност, сочувство, но во други случаи, сопругникот/партнерот може да се преобрази и да стане олицетворение на своите негативни особини, коишто, во поголема или во помала мера, се присутни кај сите луѓе. „Кукен арамија е полош од јабанџија“ (Пол. и Пен., 3355) гласи пословицата, којашто соодветствува на нетрпеливоста меѓу членовите во домот/куќата, која се јавува во време на сеопшта вознемиреност, на изгубена рамнотежа на многу животни полиња, на егзистенцијална загрозеност, на рушење на домашниот мир не само поради светската пандемија, туку и поради потсвесните ефекти што ги имаше пандемијата и веројатно ќе ги има врз: луѓето, нивните семејства, нивните дом/куќа: „Доживувањето на домот познава и цел спектар на **дисхармонични искуства**, едно трајно и болно разидување меѓу просторот, што (треба да) претставува (макар, хипотетичен) дом и неможноста на неговите жители да го препознаат како таков и да се соживеат со него, ако не заради друго, тогаш заради својот повеќе од потребен, личен мир и опстанок“ (Шелева 2005: 11), а сепак, т.н. „добри домаќини“, може да се сиромашни, но да имаат богатство на духот (коешто денес се занемарува во огромна мера во полза на материјалните задоволства): „Над куќа слама (нека бидит), (ама) во куќата слава (да имат)“ (Пол. и Пен., 3994). Не е важно дали куќата е трошна, сè додека финансиската состојба (но и сите други аспекти што придонесуваат за спокоен и исполнет живот) на оние што живеат во неа е добра. За време на пандемијата, без преседан, скромноста се покажа како повредна од злато. Со други зборови, сè додека во домот, односно, во куќата, се работи на заемно разбирање и слога, тогаш не е важно – или, поправо, не е *шолку* важно, – дали куќата е изградена од трски или од злато. Сè додека куќата, односно домот, стои на цврсти темели – кои не секогаш се само материјални, – тогаш има време и начин да се најде компромис.

За време на пандемијата социјалниот аспект од човековиот живот беше ограничен, така што, освен припадниците на семејството и на фамилијата, човекот беше во најнепосреден допир, контакт и комуникација со своите соседи. Во „време на невреме“ се покажа дека од особена важност е опкружувањето, околината и средината во која некој живее, затоа што иако човекот е господар во/на својата куќа, тој сепак го дели јавниот простор со своите соседи. Па, затоа, за спокоен (поднослив?) соживот е потребен цивилизиран однос со другиот/другите: „Купи си прво комшија, (та) сетне куќа“ (Пол. и Пен., 3340) и „Не купуј куќа без комшија“ (Пол. и Пен., 4285). Според пословицава, поважно е да се изберат соседите, одошто да се гледа на тоа каква и колкава куќа (стан, дом) ќе се купи. На сличен начин, како што не

мирен, „уреден“, што ќе рефлектира и ќе резултира со спокоен дом, меѓутоа, пандемијата покажа дека иако ова не беше невозможно да се постигне, сепак од луѓето бараше голем ментален напор и самодисциплина. Во пословицава поправо се куди домот, кој е несреден онолку колку што е несреден умот на неговиот сопственик.

ги бираме роднините, а ги бираме пријателите, прашање е дали ги бираме соседите или тие ни се, просто, на своевиден начин, „наметнати“.

Останати пословици со именката „дом“ се: „Кој проси – дома го носи, кој краде – нема де да го кладе“ (Пол. и Пен., 3089) и „Секоја мома да си седи дома“ (Пол. и Пен., 5590). Со именката „куќа“: „Горе ли на комшијата куќата, трчи да гасеш твојата“ (Пол. и Пен., 1181), „Да се знајт чија куќа мрсно јала“¹⁵ (Пол. и Пен., 1456), „Дека оде куќа собира“ (Пол. и Пен., 1551), „Дигнал куќата на глава“ (Пол. и Пен., 1642), „Личоќа пазар збира, куќа не чува“ (Пол. и Пен., 3520),¹⁶ „По сите куќи кум да бидиш а во својата хут“ (Пол. и Пен., 5170), „Својата куќа покривал, туѓата откривал“ (Пол. и Пен., 5518), „Седело без пилци, (е рамно) куќа без луѓе“ (Пол. и Пен., 5533), „Што ти куќа нема, тоа Еѓупка ти бара“ (Пол. и Пен., 6898) и „Шушукањето куќа растура“ (Пол. и Пен., 6936). И други запишувачи имаат запишано пословици со именката/придавката „дом(а)“ и поради ограниченоста на опсегот на трудов, тие само таксативно ќе се наведат: пословици со именката „дом(а)“: „Арниот јунак дома не умираат“ (Вел., 22), „Дома и стреите помагат“ (Вел., 160), „Кога да ја нема дома мачката, глувците оро си играат“ (Вел., 310) и „Надвор куклуца (е), а дома црна пануклица“ (Вел., 470; Кит. 2011: 90); со именката „куќа“: „Виното кој препива, кашчата си растура“¹⁷ (Вел., 64; Кот., 2020; 214), „Во куќата на обесен не зборви за ј’же“ (Вел., 70), „Не го пуштаат у село, он тражи попова куќа“ (Вел., 480), „Од домашен крадец тешко е куќата да ја сочуваш“ (Вел., 530),¹⁸ „Со три да поминиш (низ куќата му), нишчо не зафашчаш“ (Вел., 740), „Таткоа колибица, најмила куќица“ (Вел., 762) и „Убајна куќа не крепит“ (Вел., 796).¹⁹

Во контекст на пандемијата, вреди да се наведат и латинските пословици од анонимни автори: „Каде и да си, дома да си“, зашто „*Domī (domus) suae quilibet (quisque) гех*“ („Секој е крал во сопствената куќа“) и зашто „*Domus propria, domus optima*“ („Мојот дом е најубав дом“).²⁰

¹⁵ „Да се знае кој е богат и кој ги гоштева луѓето.“ – Исказот се користи и за трпеза со премногу јадења.

¹⁶ Пословица со слично значење наведува и Пенушлиски: „Убавина куќа не крепи, ама пак убавина се бара“ (Пенушлиски 1999: 424).

¹⁷ Истава пословица, со дијалектни примеси од струмичкиот говор, ја наведува и Иван Котев (2020). Биљана Мирчевска-Бошева ја исцртува фразеолошката слика за пијаниот/пијанството/опијанувањето во македонскиот јазик (2015).

¹⁸ Сп. пословица Пол. и Пен., 3355.

¹⁹ Сп. пословица Пол. и Пен., 3520.

²⁰ Иако ова не е предмет на истражување на овој текст, сепак вреди да се спомене дека пословиците, како паремиолошки форми, многу често се во допир со останатите паремиолошки форми врз основа на споделената карактеристика на лапидарност. Па, така, низ селектираните примери се појавија една клетва и еден благослов поврзани за именката „куќа“: „Кога ќе ми никни коса на дланката, тогај аир да имаш во куќата“ (Пол. и Пен. 2950) и „Колку коса што имаш на главата, толку аир да имаш во куќата“ (Пол. и Пен. 3239). Во случајот со овој благослов, веројатно треба да се истакне потенцијалот тој да се дефинира и како т.н. „лажен“ благослов затоа што од исклучителна важност е интонацијата, гестикулацијата, држењето на телото и фацијалниот израз со кои се изрекува тој и, уште повеќе, кому му се упатува. Па, така, благословов може да се третира и како клетва, во зависност од претходните услови, како и претходниот амбиент во кој се изрекува. Истиве правила вajat и за фразеологизмите.

Од погореизнесените примери е евидентно дека доминираат многу повеќе пословици со именката и со соодветната придавка – „куќа/куќен“ (47 на број) одошто пословици со именката и со соодветната придавка – „дом(а)/домашен“ (22 на број).²¹ Двете именки и придавки очигледно имаат различно значење, но во случаите со одредени пословици, тие можат да се третираат и како синоними. Со ова може да се констатира дека квалитативниот биланс на селектираните пословици укажа на значително поголем број на пословици со именката „куќа“ одошто со именката „дом“, а ова се должи на тоа што именката „дом“ може да се сфати и метафорично („домот го рефлектира соодносот меѓу предметното и метафизичкото“, Шелева 2005: 10), за разлика од именката „куќа“, којашто, вообичаено, се врзува за конкретен, физички објект, за видлива појавност што може да се допре и да се поседува. Домот може да биде насекаде и неговото толкување и разбирање е исклучително зависно од индивидуата: „Домот е, сепак, нешто посложено и посериозно од малата, идилична градина на Кандид“ (Шелева 2005: 32).

Литература

Кирилични изданија

- Бошева-Мирчевска Биљана. 2015. „За фразеолошката слика на пијаниот/пијанството/опијанувањето во македонскиот јазик“. *Македонски јазик*, год. LXVI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 63–69.
- Величковски Боне. 2005. *Руско-македонски и македонско-руски ѝословици*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- Велковска Снежана. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје.
- Китевски Марко. 2011. *Говорни народни умотворби*. Скопје: Камелеон.
- Костеска-Петреска Виолета. 2010. *Латински цитати: florilegium, adagiorum, sententarium, proverbiorum, gnomarium*. Скопје: Ѓурѓа.
- Котев И. 2012. *Мудросиџа на вековииџе: македонски народни ѝословици и ѝоѓоворки од Сџирумиџа и сџирумичко*. Струмиџа: ЛУ Библиотека „Благој Јанков Мучето“.
- Котев Иван. 2020. „Некои карактерни и физички особини одразени во македонските народни поговорки и пословици“. *Македонски фолклор*, год. LI, бр. 77–78, 213–224.
- Митевски Витомир. 2021. „Философија на секојдневниот живот во поговорките кај Цепенков“. Труд презентирани на научниот собир по повод 190 години од раѓањето и 100 години од смртта на Марко Цепенков, 4.11.2020 г. Скопје: МАНУ, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ [во печат].

²¹ Предвид не се земени варијациите на значењето кај пословиците со слично значење, едната поговорка, едната клетва, едниот благослов и фразеологизмите.

- Пенушлиски Кирил. 1999. *Македонски фолклор – историски преглед*. Скопје: Матица Македонска.
- Поленаковиќ Х. и Пенушлиски К. 1954. *Македонски народни умотворби: пословици*. Том IV, книга I. Скопје: Книгоиздавateľство „Кочо Рацин“.
- Србиновска С. 2021. „Тажачките песни во опусот на народни умотворби забележани од Марко Цепенков“. Труд презентирани на научниот собир по повод 190 години од раѓањето и 100 години од смртта на Марко Цепенков, 4.11.2020 г. Скопје: МАНУ, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ [во печат].
- Узенева Елена. 2005. „Дженџр‘ в бугарски пословици“. *Гласник етнографског института САНУ*. Београд, 221-229.
- Шелева Елизабета. 2005. *Дом/идеи/идеи*. Скопје: Магор.

Латинични изданија

- Bugarski, Ranko. 1991. “Idiom”. *Rečnik književnih termina* (fototipsko izdanje) (ур. Živković Dragiša). Бања Лука: Романов, 278.

Summary

The paper examined 69 proverbs written in Macedonian and collected, mostly, by Haralampie Polenakovikj and Kiril Penushliski. The other listed, analyzed and commented proverbs are Latin classics as well as proverbs collected by Bone Velichkovski, Marko Kitevski and Ivan Kotev.

Considering the close relation between proverbs and phraseologisms as different and yet similar genres, the paper lists a couple of phraseologisms given in the appropriate context. The aim was to illustrate the difficulties in people’s lives caused by the world pandemic caused by the COVID-19 virus and how the unprecedented situation affected their lives in/outside of their homes/houses.

The research showed that the Macedonian language is rich with proverbs that contain the “house” (initially understood as a material, tangible and visible object in space-time) and “home” (often intangible, metaphorical and even metaphysical so-called individual “state of being”) nouns and adjectives which were given in a slightly different context from the original one that the proverb collectors might have had in mind. The paper tried to show that even though the majority of the selected proverbs have been written long time ago, some of them are still valid nowadays (in terms of how we understand and interpret them in a contemporary fashion) and in an appropriate context, they can be used to illustrate the (mostly negative) effects that COVID-19 had on people’s homes (in a broader sense of the word).

Васил Дрвошанов
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

НАЗИВИТЕ НА *ЈАЗОЛОТ* ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ

Апстракт: Во написот, врз основа на дијалектен материјал од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, се разгледуваат називите на *јазолот*, делот каде што е врзано *јажето* од тематското подрачје транспорт и комуникација во македонските говори по методологијата на ареалната лингвистика. Авторот ја претставува распространетоста на дијалектните називи на *јазолои* и на нивните разновидности на сета македонска јазична територија, при што забележува дека при именувањето на *јазолои* се среќаваат повеќе од дваесет називи. Во написот се врши проверка на сите дијалектни називи и на нивните разновидности во македонските лексикографски трудови од аспект на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење. Освен тоа, авторот дава неопходни етимолошки толкувања за сите дијалектни називи на *јазолои* и констатира дека на македонскиот дијалектен ареал доминираат македонските наследени зборови, особено стандардизираниот назив *јазол* со многубројните свои разновидности, наспрема називите од туѓо потекло.

Клучни зборови: *јазол*, називи, македонски говори, речници, македонски јазик.

При именувањето на одделни суштества, предмети и поими во македонските говори се јавуваат голем број називи со уште поголем број разновидности, главно, од фонетски карактер. Тоа се должи на повеќе фактори, пред сè, на расцепканоста на македонската дијалектна територија и на затвореноста на нашето семејство во поранешното патријархално општество, а исто така и на лошата сообраќајна мрежа во минатото и сл., од една страна, и на долговековните туѓи господари на нашата земја со нивната политичка и административна структура преку туѓите воспитно-образовни системи и сл., од друга страна, при што на Македонците им се оневозможувани, помеѓу другото, меѓусебните јазични комуникации на мајчин јазик на македонската етничка територија.

Јазичната разнообразност во македонските говори се јавува на сите рамништа, особено на лексичко поле, каде што доаѓа до израз отвореноста на речничкиот систем за влез на зборови од туѓо потекло. И покрај тоа, на македонската јазична територија доминираат македонските наследени зборови

со мал број зборови од туѓо потекло. Тоа се согледува во сите тематски области, следствено и во тематското подрачје транспорт и комуникација при именувањето на 'делот каде што е врзано јажето' (Видоески 2000: 163). Имено, за споменатото прашање на македонскиот дијалектен ареал се забележани повеќе од дваесет називи со голем број нивни разновидности, главно, од фонетска природа, сп. *воџа*, *врз'ол*¹ (*вѣрзул* ', *вѣрз'ул* ', *врзолец*, *врз'олец*, *врзулец*, *в^ѣрзулец*, *в^ѣрзулец*, *вѣрзулец*, *вѣрзул'ец*; *врз'олок*, *врз'олак*, *в^ѣрзул'ак*; *вѣрзал'ка*, *вѣрз'ал'ка*, *врзалька*; *врзув'ал'ка*; *вѣрзанка*, *вѣрзанка*; *вѣрзленка*; *вѣрзошина*, *вѣрзошинка*; *врз'ој*; *врзало*; *ѣреврзњаќ*), *џлеш*, *џлужо* (*џлуш*, *џл'уж*, *џл'уш*, *џљуш*), *џреш* (*зџреш*), *џур*, *замка*, *зейќа*, *јажсе*, *јазол* (*јазел*, *јазел* ', *јазеџ*, *јозул* ', *јџзол* ', *јџзол* ', *јџзол* ', *вазол* ', *ваз'ол* ', *ваз'ољ*, *вазел*, *вазел* ', *вазе^ѣл*, *вазул* ', *вазал*, *вазѣл*, *вѣзе^ѣл* ', *вѣзал*, *вѣзѣл*, *вѣзал*, *вѣзаџ*, *вѣзил* ', *вѣзиџ*, *вѣзул* ', *вѣсул* ', *возил* ', *вѣнсил*, *вѣнсѣл*; *јузел*, *јузел* ', *јузал*, *јузѣл*, *јузал*, *јѣзѣл*, *узел*, *узел* ', *узеу*, *узѣ^ѣл*, *узѣл*, *узал*, *узаџ*; *јазолец*; *ѣесји јазел*), *калуџерок*, *кл'учќа* (*кл'учец*; *кл'уча:рец*), *коѣќа*, *куљан*, *ѣеѣл'ушка*, *ѣор'оже*, *соѣќа*, *сѣруѣ*, *сѣнк*, *ѣруѣ*, *фѣрѣшомѣ*, *чал'ан* (*чѣ^ѣл'ан*, *чѣл'ан*, *шќлањ*), *чвор*, *цѣџор* и *цѣмќа* (*цѣмѣчќа*).

Во овој напис, врз основа на користениот материјал од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, ќе ја претставиме распространетоста на називите и на нивните разновидности за именување на 'јазолот, делот каде што е врзано јажето' на македонското дијалектно подрачје. За секој назив ќе ги дадеме неопходните етимолошки толкувања. Притоа, секој дијалектен назив ќе биде проверен во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со срѣскохрвајски ѣолкувања* (Конески 1961 – 1966) и *Толковен речник на македонскиот јазик* (Конески 2003 – 2014) од аспект на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење.

Од дијалектните називи најголем број потврдувања на македонската јазична територија за именување на 'делот каде што е врзано јажето' со исклучително голем број фонетски разновидности, има називот *јазол*, при што се izdelуваат три големи ареали.

Називот *јазол* во неколку фонетски разновидности со протетичкиот глас /j/ пред континуантот на почетното *ɔ е карактеристичен за говорите од западното македонско наречје (Видоески 1998: 13), сп. *јазол* (Слепче, Никодин, Прилепец, Тополчани – Прилепско; Паралово, Путурос, Витолиште – Битолско; Слепче – Демирхисарско; Д. Дивјаци – Крушевско; Прострање, Вранештица, Кнежино, Попоец – Кичевско; Г. Белица, Здуње – Бродско, Н. Брезница, Ракотинци, Драчево, Зелениково, Катланово – Скопско; Карабуниште, Црквино, Извор, Богомила, Подлес, Градско – Велешко), *јазел* (Тројаци, Дуње – Прилепско; Светорача – Кичевско, Нерези, Белимбегово – Скопско; Лугунци, Башино Село – Велешко; Марена – Кавадаречко; Кнежје, Богословец – Светиниколско), *јазел* ' (Лесново – Пробиштипско), *јазеџ* (Конопиште – Кавадаречко), *јозул* ' (Смилево – Битолско; Ефловец – Кичевско; Галичник – Дебарско), *јџзол* ' (Стеблево – Дебарско).

¹ Акцентот е одбележен само во оние случаи, каде што има отстапување од акцентот во македонскиот стандарден јазик.

Разновидноста *вазол* во неколку фонетски разновидности со протетичкиот глас /v/ пред континуантот на почетното *o е карактеристична за говорите од југоисточното македонско наречје (Видоески 1998: 21), сп. *вазол'* (Гратче, Костин Дол–Кочанско; Калиманци, Блатец, Лаки – Виничко; Саса, Киселица, Тработевиште – Делчевско; Мачево, Пехчево, Двориште – Беровско; Жидилово – Кривопаланечко), *ваз'ол'* (Берово), *ваз'ол'* (Стинек – Струмичко), *вазел* (Клисура – Неготинско; Подареш – Радовишко; Љуботен – Штипско; Судик – Светиниколско; Злетово – Пробиштипско), *вазел'* (Дедино – Радовишко; Штип, Никоман, Долни Балван – Штипско; Спанчево, Соколарци, Припечани – Кочанско; Лезово – Пробиштипско), *вазе^ал* (Нивичино, Дукадино – Струмичко), *вазал* (Раздол – Санданско), *ваз^ал* (Муртино, Робово, Вељуса – Струмичко), *вазал* (Луковец – Воденско), *ваз^ал* (Николич, Дојран – Гевгелиско; С'ботско – Мегленско; Гуменце – Еницевардарско; Негован, Градобор – Солунско; Мутулово, Патарос, Крецово, Амбар Кој – Кукушко; Савек – Драмско), *вазал* (Г. Пожарско – Мегленско), *ваза^у* (Струпино – Воденско), *вазил'* (Чеган – Воденско), *вази^у* (Тресино – Воденско), *вазул'* (Липинци – Кајларско), *вазул'* (Тремно – Кајларско), *возил'* (Киреч Кој – Солунско).

Разновидноста (*j*)*узел* во неколку фонетски разновидности со или без протетичкиот глас /j/ пред континуантот на почетното *o е карактеристична за северните македонски говори, сп. *јузел* (Дивле, Бардовци – Скопско; Превод – Светиниколско), *јузел'* (Немањинци – Светиниколско), *јузал* (Кучково – Скопско), *узел* (Павлешинци – Светиниколско; Долни Стубол – Кратовско), *узел'* (Древено – Пробиштипско), *узеу* (Кнежево – Кратовско), *уз^ал* (Псача – Кривопаланечко), *уз^ал* (Љубанце – Скопско; Страцин, Думановце – Кумановско), *узал* (Шопско Рударе – Кратовско; Жегњане, Четирце, Младо Нагоричане, Клечовце, Орашац – Кумановско), *уза^у* (Кркља – Кривопаланечко).

Со извесни дообјаснувања се јавуваат две фонетски разновидности на називот *јазол*, сп. *јозул'* 'кога е скинато јажето и врзани се деловите со јозул' (Гари – Дебарско) и *ја^азол'* 'скала' (Гломбочани – Долнопреспанско).

Називот *јазол* со своите разновидности произлегува од општосл. и прасл. корен **oz-* (Георгиев 1971: 203; Skok 1973: 583–584).

Со значително помала распространетост на македонското дијалектно подрачје во однос на називот *јазол* и неговите разновидности, за именување на 'делот каде што е врзано јажето' се јавуваат називите *врзол*, *џлужо* и *џреш*.

Називот *врзол* со своите фонетски и зборообразувачки разновидности со значење 'јазол' самостојно се среќава во дваесетина населби на македонската јазична територија, сп. *врз'ол* (Габрово – Струмичко), *ва^рзул'* (Ранци – Кајларско); *врз'олок* (Поп'лжани – Леринско), *врз'олак* (Зеленич – Леринско), *ва^рзул'ак* (Вратница – Тетовско); *врзолец* (Драгош, Старавина – Битолско), *врз'олец* (Скочивир – Битолско), *врзулец* (Тајмишта – Кичевско; Сараќинце, Милетино – Тетовско), *ва^арзулец* (Држилово – Скопско), *ва^рзулец* (Пожаране, Куново – Гостиварско; Жерноница – Дебарско), *ва^рзул'ец* (Волковија – Гостиварско; Брезно – Тетовско); *ва^рзал'ка* (Којнско – Охридско); *ва^рзленка* (Клење – Дебарско); *ва^рзошина* (Пустец – Долнопреспанско), *ва^рзошинка* (Стење – Ресенско); *ивеврзњак* (Луке – Кривопаланечко).

Само во пунктот Теарце – Тетовско една разновидност на називот *врзол* е забележана со извесно дообјаснување, сп. *в^арзулец*, *в^арзул'ци*: 'пусто јуже све со в^арзул'ци'.

Лексемата *врзол* со своите разновидности произлегува од балтосл., општосл. и прасл. **verz-ti*, *vьrzo* од основата *vrz-* (Георгиев 1971: 188–189; Skok 1973: 629–630).

Називот *џлужо*, којшто произлегува од прасл. **gloudj-* (Георгиев 1971: 251), со значење 'јазол' самостојно се наоѓа во петнаесетина населби, главно, во охридско-преспанските говори, сп. *џл'уж* (Царев Двор – Ресенско), *џл'уш* (Ѓавато – Битолско; Оровник, Пештани, Трпејца, Лескоец, Речица – Охридско; Струга, Ржаново, Боровец, Радожда – Струшко; Претор, Крушје – Ресенско).

Во петнаесетина населби во костурско-леринските и во одделни пунктови од преспанските говори (Живојно – Битолско; Љубојно, Арвати – Ресенско; Л'к, Граждено – Долнопреспанско; Попадија. Д. Котари – Леринско; Горенци, Марковени, Добролишта, Езерец, Крчишта, В'мбел, Ошчима – Костурско) со значење 'јазол' самостојно се употребува називот *џреш*, којшто произлегува од **greždъ < *grezd-jъ* (Георгиев 1971: 278).

Во мали ареали од македонската дијалектна територија за именување на 'јазолот' самостојно се употребуваат називите *чалан*, *замка* и *клучка* во неколку фонетски разновидности, сп. *чал'ан* (Костурино – Струмичко; Конско – Гевгелиско), *ча^ал'ан* (Миравци, Стојаково – Гевгелиско), *ч^ал'ан* (Пирава – Валандовско), *шклањ* (Маврово – Гостиварско), *замка* (Баниште – Дебарско; Тумчевиште – Гостиварско; Челопек – Тетовско), *кл'учка* (Смоларе – Струмичко; Црнешево – Воденско), *кл'учец* (Луково – Струшко).

Споменатите називи се македонски наследени зборови. Имено, називот *чалан* произлегува од балтосл. и општосл. збор **čelnъ* од прасл. период (Skok 1971: 331–332); називот *замка* произлегува од балтосл., општосл. и прасл. **tъk-* од основата *tk-* (Георгиев 1971: 598; Георгиев, Дуриданов 1995: 382–385; Skok 1972: 347–348); називот *клучка* произлегува од општосл. и прасл. **ključъ*, изведена од **kljukъ* или од **kljuka* со *-jъ* (Георгиев 1979: 489–490; Skok 1972: 104–105).

Во островски ареали на македонското дијалектно подрачје со значење 'јазол' самостојно се користат следниве називи, сп. *воџа* (Рожден – Кавадаречко), којшто произлегува од балтосл., општосл. и прасл. корен *vod-* (Георгиев 1971: 170–171; Skok 1973: 579–581), *жур* (Боровец – Струшко), којшто е веројатно заемка од грчкиот јазик, грч. *γυρός* 'тркалезен, крив, извиен' со *џ' > (g)ж* (Георгиев 1971: 560), *сойка* (Дихово – Битолско; Буф – Леринско), којшто произлегува од балтосл., општосл. и прасл. **ręti*, *rъnq* (Тодоров 2010: 331; Skok 1972: 651–652), *џруј* (Огут – Кривопаланечко), којшто е балтосл., општосл. и прасл. (Skok 1973: 516), *чвор* (Кратово, Лешок – Тетовско), којшто произлегува од ие. корен **que-*: **qou-*: **qu-*, стцслов. *čьvorъ* (Skok 1971: 345), *џџор* (Слимница – Костурско), којшто произлегува од лексемата *чкор*² и *џумка*

² Му благодарам на Мито Аргировски за укажаната помош во врска со етимологијата на лексемите *џџор* и *зейка*.

(Модрич – Струшко; Цепиште – Дебарско), којшто е заемка од турскиот јазик, тур. *cumba* 'издаденост' (Георгиев 1971: 371).

Во четириесетина населби од дијалектниот ареал македонските родени зборуваачи при именувањето на 'делот каде што е врзано јажето' употребуваат паралелни фонетски разновидности или паралелни називи, сп. паралелни фонетски разновидности: *јазеџ* // *јазел'* (Праведник – Кавадаречко), *вазол'* // *вазул'* (Виница), *ва̋нсил* // *ва̋сја̋л* (Сухо – Солунско), *јузал* // *јуја̋л* (Црешево – Скопско), односно паралелни називи или синонимна низа, каде што прва компонента е називот *јазол* или некоја од неговите разновидности, сп. *јазол* // *џлуџо* (Стровија – Прилепско), *јазол* // *џлуш* (Крушовјани – Прилепско, Кукуречани – Битолско, Лешница, Туин – Кичевско), *јазол* // *џл'уш* (Ботун – Охридско), *јазолец* // *џлуш* (Буково – Битолско); *ва̋зе^л'* // *кл'учка* (П'теле – Леринско), *ва̋зул'* // *зџреш* (Емборе – Кајларско), *ва̋нсил* // *са̋нк* (Висока – Солунско); *јазел* // *џлеш* // *џе̋џл'ушка* (Волино – Охридско), *јазел ?* // *возил'* // *врз'о̋й* (Ново Село – Струмичко), *ја̋ја̋л* // *ва̋рз'ул'* // *ва̋рз'ал'ка* (Делчово – Гоцделчевско).

Називот *џлеш* произлегува од општосл. и прасл. *glezнь (Георгиев 1971: 248; Skok 1971: 569), разновидноста *са̋нк* на лексемата *сак* произлегува од општосл. и прасл. *soкъ (Тодоров 2010: 660; Skok 1973: 358), а називот *џе̋џлушка* произлегува од ие., балтосл., општосл. и прасл. *petelъ покрај *petьlbъ (Дуриданов 1999: 198; Skok 1972: 652).

Во неколку островски ареали од македонската јазична територија е регистрирана паралелна употреба на називот *џлуџо* со други називи, сп. *џлуџо* // *џреш* (Леска – Долнопреспанско), *џл'уш* // *џреш* (Тиолишта – Костурско), *џл'уш* // *врзало* (Шулин – Долнопреспанско), *џлуш* // *врзалька* (Рамне – Охридско), односно паралелна употреба на други називи дури и во синонимна низа, сп. *јаже* // *џор'оже* (Ваташа – Кавадаречко), *чвор* // *куљан* (Романовце – Кумановско), *жур* // *врзанка* // *си̋рӳй* (Вевчани – Струшко), *ко̋йка* // *фа̋рџома* // *калуџероци* (Љубаништа – Охридско).

Поголемиот дел од споменатите називи се македонски наследени зборови. Имено, називот *јаже* произлегува од општосл. и прасл. корен **oz-* со протетичкото /j/ (Георгиев 1971: 202; Skok 1973: 583–584), називот *ко̋йка* произлегува од балтосл., општосл. и прасл. *katъ > *kot (Георгиев 1979: 671, 674; Skok 1972: 169–170), називот *џор'оже* произлегува од балтосл. и прасл. *ragъ (Рачева, Тодоров 2002: 281–288; Skok 1973: 153–155), називот *си̋рӳй*, за која нема единствена етимологија, според Скок, произлегува од општосл. и прасл. *strupъ (Тодоров 2010: 507–508; Skok 1973: 351).

Помалиот дел од наведените називи се од туѓо потекло. Имено, називот *куљан* е турцизам од персиско потекло, сп. тур. *külhan* < перс. *gulhān* (Георгиев 1986: 249; Skok 1971: 363–364), а грцизми се називот *калуџерок* изведен од старата заемка од грчкиот јазик, грч. *καλόγερος*, составена од *καλός* 'добар, убав' и од нгрч. *γέρος*, стгрч. *γέρον* 'старец' (Аргировски 1998: 132; Георгиев

Илиевски (1980) во делот I. *Словенски архаизми во џџо̋нимџа̋џа на рео̋нџ Галичица* од студијата „Топономастички белешки од реонот на Галичица“ го приведува апелативот *чвор* и микропонимот *Црниџ Чкор* кај Стење на Преспанското Езеро (Илиевски 1980: 295).

1979: 176–177; Skok 1972: 129) и називот *форџома* – заемка од грчкиот јазик, грч. *φόρτωμα* (Аргировски 1998: 199–200; Георгиев, Дуриданов 1995: 928).

Во неколку пунктови од македонскиот дијалектен ареал се среќаваат паралелни називи, при што се толкува само едниот назив, сп. *јозул'* (православните) – *в'рзулец* (Ростуше – Дебарско), *в'з'ал* 'крпче врзано, внатре има пари или нешто друго' – *ч'л'ан* (Фурка – Гевгелиско), *узл* 'не може да се одврже' – *замка* (Ранковци – Кривоаланечко), односно *вазел* – *врзув'ал'ка* 'поново' (Радовиш), *врзулец* – *замка* 'вид врзулец кога се товари добитокот', сп. *џо џоари* и *н'а-замка*; *назамчи џо јожеџо* (глаголот) (Букојчани – Кичевско), *џл'уш* – *в'рзоџинка*. Бел. *на кл'уч в'рзано*; *немичкур в'рзано* 'врзано да не може да се отпетла' (Ресен) и *кл'уча:рец* – *џреш* 'на крајот од јажето' (Нивици – Малопреспанско).

Дифренцијација на називите од разгледуваното семантичко поле се јавува само во десетина населби, каде што прва компонента, главно, е називот *замка*, сп. *замка* 'вид јазол' – *врзулец* 'кога е скинато јажето пак се врзува' (Ракотинце – Тетовско), *замка* 'полесно се одврзува' – *в'рзулец* 'јако врзано, тешко се одврзува' (Печково – Гостиварско), *замка* 'вид јазол' – *џруџ* 'вид јазол' (Габер – Кривоаланечко), *замка* 'кога се врзува за товарење: на замка' – *џумучка* // *џумка* 'кога се прави јазол од две парчиња од јаже: врзани џумучка'. Заб. во повеќе рекански села и *јозул* (Г. Косоврасти – Дебарско), *замка* 'при товарење: *н'а-замка* (адверб), сп. *н'а-замка в'рзано* – *џумучка* 'врзано на скинато јаже'. Заб. *н'а-клуч* 'вид јазол', сп. *в'рзи о н'а-клуч* (Горенци – Дебарско), *џреш* 'јазол' – *зейка* 'намка' (Хрупишта – Костурско), *кл'учка* 'вид јазел' – *џесџи јазел* 'вид јазел' (Барово – Кавадаречко) и синонимната низа: *џумка* 'вид јазол' – *в'рзанка* 'вид јазол' – *замка* 'вид јазол при товарење на калуѓерицата': *н'а-замка* (адверб), сп. *н'а-замка в'рзано* – *џумучка* 'врзано на скинато јаже'. Заб. *н'а-клуч* 'вид јазол', сп. *в'рзи о н'а-клуч* (Голем Папрадник – Дебарско).

Називот *зейка* произлегува од ие., балтосл., општосл. и прасл. (стцсл.) *zobъ* со превој *e* (Георгиев 1971: 660–662; Skok 1973: 663).

При проверката на дијалектните називи и на нивните разновидности за именување на 'јазолот' во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски џолкувања* и *Толковен речник на македонскиот јазик* од гледна точка на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење можат да се забележат извесни совпаѓања и различности.

Во *Речнико̄* (Конески 1961–1966) со соодветно значење се нотирани само називите *јазол* и *врзулец* со разновидноста *врзолец*, сп. *врзолец* -лци *t v.* *врзулец* (Конески 1961: 84), *врзулец* -лци *t* *čvog*, *vřž* (Конески 1961: 84) и *јазол* -ли *t* *uzao*, *čvog* (Конески 1961: 306).

Во дел од заглавните единици, забележани во *Речнико̄*, не е наведено таксативно значењето 'јазол', но е посочено значење што асоцира на него, сп. *врзалка f vezica* (Конески 1961: 84), *врзој t zavežljaj* (Конески 1961: 84), *џлужо t 1. gležanj. 2. čvog* (na drvetu) (Конески 1961: 102), *џур¹ t v.* *глужд* (Конески 1961: 182), *јаже n 1. uže. 2. (fig.) vešala...* (Конески 1961: 306), *клучец t petlja*, *паџин vezivanja* (Конески 1961: 334), *клучка f v.* *клучец* (Конески 1961: 334),

йоруже n (јаже со кое се врзува за роговите говедото, добитокот) *рогоџе*... (Конески 1965: 358) и *сойка f* 1. (јажиња со кои му се врзуваат нозете на добитокот за да му се ограничи движењето) *сароп, рајван*... Конески 1966: 271).

Дел од дијалектните називи се забележани во *Речникоиџ* со други значења, сп. *воџа f v*. водило (Конески 1961: 75), *водило n* o glav (Конески 1961: 74), *замка f* *zamka*, v. стапица (Конески 1961: 216), *сџаџица f* *klopka*. 1. (справа за фаќање диви животни) *kljusa, gvožđa, stupica, tuljak*; селаните ставаа стапици *seljaci* su *postavljali stupice*; се фати волкот в стапица *uprao je vuk u stupicu*, u *kljusu*; итра лисица среде стапица (*posl.*) *lija je dolijala*. 2. (*fig.* за луѓе – примка, *замка*) му стави стапица *postavio mu je klopku* (Конески 1966: 317), *сџруџ* -је *m* (засушена кора на рана; мозолче) *krasta*; *џир*; сиот е струпје *sav je u krastama* (Конески 1966: 337), *џруџ m* I *trup*. 1. (телото без главата и членовите) *глава, труп* и членови *glava, trup i udovi*. 2. (средниот и главен дел на машина и сл.) *труп* на брод *trup brod*. 3. (пресечен дел од стебло) *trupac, trupica*. 4. (*fig.* за човек) *trupac, drvo, seranica, tupan, glupan*. II *леџ*; на ридот останаа само трупови на *bregu* su *ostali samo leševi* (Конески 1966: 405) и *џумка f* *čvoruga, kvrga, kvržica, guka*; главата му беше само *џумки glava mu je bila sva u kvrgama* (Конески 1966: 553).

Значителен дел дијалектни називи и некои од нивните разновидности воопшто не се забележани во *Речникоиџ*, сп. *вазел, вазол, вазул, возил, врзало, врзанка, врзенка, врзол, врзолак, врзолук, врзоџина, врзоџинка, врзувалка, врзул, џлеш, зейка, јазел, јазолец, јозул, јузал, јузел, калуџерок, клучарец, куљан, џеџлушка, џесџи јазел, џреврзњак, узал, узел, форџома, чалан, џуџор, џумучка и шклањ*.

Застапеноста на дијалектните називи и на нивните разновидности за именување на 'јазолот' е поголема во *Толковниоиџ речник* (Конески 2003–2014).

Имено, во *Толковниоиџ речник* со соодветно значење се нотирани и се протолкувани следните дијалектни називи и некои од нивните разновидности, сп. *врзалка, мн. врзалки ж*... 2. сп. *јазол* (Конески 2003: 310), *врзолец, мн. врзолци m v. врзулец* (Конески 2003: 311), *врзулец, мн. врзулци m. Јазол, клучка, јамка. Врзулецоџи оџ шалоџи џравеше џолема клучка џокму џоџ брадаџи* (Конески 2003: 311), *џлужо, мн. глуждови, избр. мн. глужда m*... 2. Тркалезен дел на дрво на место каде што израснала гранка; *јазол*... (Конески 2003: 350), *јазел, мн. јазли m. (дијал.) в. јазол* (Конески 2005: 423), *јазол, мн. јазли m. 1. Тоа што се добива кога ќе се заврзе или ќе се сплетка јаже, конец, жица и сл. Конецоџи се врза во јазол. Троен морнарски јазол. Двоен рибарски јазол*... (Конески 2005: 426) и *клучка, мн. клучки ж. 1. Јазол, начин на врзување. Орџомаџи се врзува за некоја џреда или џранка и на долниоиџ крај се џрави клучка. Врзулецоџи оџ шалоџи џравеше џолема клучка џокму џоџ брадаџи*... (Конески 2005: 538).

Кај други дијалектни називи, односно кај некои нивни разновидности, регистрирани и протолкувани во *Толковниоиџ речник*, на посреден начин се асоцира значењето 'јазол', сп. *врзанка, мн. врзанки ж. 1. Врзоп. Еџна врзанка слама. 2. в. врзалка. Ја фрли врзанкаџи со која оџџоџаш му беа врзани рацеџи* (Конески 2003: 310), *врзол, мн. врзли m. Нешто врзано во крпа. Врзол жолџиџи*

(Конески 2003: 311), *врзой*, *мн.* врзопи *м.* Повеќе предмети, нешта што се врзани во нешто или заврзани заедно. *Врзой царевка. Обесен врзой лук. Домаро̄ӣ с̄идоеше̄ ѿред влезо̄ӣ со врзой клучеви...* (Конески 2003: 311), *жур¹*, *мн.* журови/журевни, *избр. мн.* жура *м.* глужд (Конески 2003: 636), *замка*, *мн.* замки *ж...* 3. (разг.) *Јамка. Шамија̄та̄ ѿ с̄идоеше̄ околу вра̄шо̄ӣ како замка* (Конески 2005: 99–100), *ѿоруже*, *мн.* порожиња *ср.* Јаже со кое говедото, добитокот се врзува за роговите... (Конески 2008: 347), *сојка*, *мн.* сопки *ж.* 1. Јаже со кое му се врзуваат предните нозе на добитокот за да му се ограничи движењето... (Конески 2011: 499) и *фор̄тома*, *мн.* фортоми *ж.* (дијал.) в. ортома... (Конески 2014: 254), *ор̄тома*, *мн.* ортоми *ж...* 2. (прен.) в. бесилка. (Конески 2006: 555).

Со други значења во *Толковнио̄ӣ речник* се забележани и се протолкувани следните дијалектните називи, сп. *јаже*, *мн.* јажиња *ср.* Производ од усукани или плетени влакна од коноп или од друг материјал што може да се усукува, со голема должина, со различна дебелина, релативно еластичен. *Скока на јаже. Скала од јажиња. Фабрика за јажиња. Бродски јажиња...* (Конески 2005: 423), *с̄ирӯӣ*, *мн.* струпови, *зб. мн.* струпје *м...* Засушена кора од крв на рана; краста. *Лице̄ӣо му е ѿкриено со с̄ирӯӣје...* (Конески 2011: 598), *ѿрӯӣ*, *мн.* трупови, *избр. мн.* трупа *м.* 1. Телото без главата и екстремитетите. *Кра̄шо̄к ѿрӯӣ. Говедски ѿрӯӣ. Вра̄шо̄ӣ ја ѿврзува̄ глава̄та̄ со ѿрӯӣо̄ӣ.* 2. (прен.) Средниот, главниот дел на машината. *Бродски ѿрӯӣ. Трӯӣ на косачка. Авиони со два ѿрӯӣа.* 3. в. трупец. *Дебел ѿреврӣен ѿрӯӣ. Гнил ѿрӯӣ. Букови ѿрӯӣови. Трӯӣови за ш̄ӣици.* 4. (прен.) Глупав човек. *Трӯӣ, нӣӣӣо не разбира.* 5. Тело од умрен човек, леш. *Ја̄леносан човечки ѿрӯӣ. Од река̄та̄ извӣадија̄ два ѿлоублечени ѿрӯӣа. Крвави ѿрӯӣови на за̄гина̄ӣи борци...* (Конески 2014: 129–130) и *ѿумка*, *мн.* ѿумки *ж.* 1. Оток добиен од силен удар или од некое заболување, најчесто во пределот на главата. *Од ѿе̄йачка̄та̄ имаше̄ голема ѿумка на глава̄та̄. По ударо̄ӣ на чело̄ӣо му израсна ѿумка.* 2. (прен.) Гумба. *Па̄екӣӣе беа за̄ѿӯӣӣени, ѿлни со ѿумки* (Конески 2016: 402).

Во *Толковнио̄ӣ речник* воопшто не се регистрирани значителен дел дијалектни називи и некои од нивните разновидности, сп. *вазел*, *вазол*, *вазул*, *во̄џа*, *возил*, *врзало*, *врзанка*, *врзленка*, *врзолак*, *врзолук*, *врзојина*, *врзојинка*, *врзувалка*, *врзул*, *џлеш*, *зејка*, *јазолец*, *јозул*, *јузал*, *јужел*, *калуџерок*, *клучарец*, *клучец*, *куљан*, *ѿе̄йлушка*, *ѿесји јазел*, *ѿреврзњаќ*, *узал*, *узел*, *чалан*, *ѿуџор*, *ѿумучка* и *шклањ*.

Во однос на потеклото на називите за именување на 'делот каде што е врзано јажето' може да се констатира дека на македонската дијалектна територија доминираат македонските наследени зборови, првенствено, називот *јазол* со многубројните негови разновидности, сп. *во̄џа*, *врзол* (*врзул*; *врзолец*, *врзулец*; *врзолак*, *врзолук*; *врзалка*; *врзувалка*; *врзанка*; *врзленка*; *врзојина*, *врзојинка*; *врзой*; *врзало*; *ѿреврзњаќ*), *џлеш*, *џлужо*, *џреш* (*зџреш*), *замка*, *зејка*, *јаже*, *јазол* (*јазел*, *јозул*; *вазол*, *вазел*, *вазул*, *возил*; *јужел*, *јузал*, *узел*, *узал*; *јазолец*; *ѿесји јазел*), *клучка* (*клучец*; *клучарец*), *којка*, *ѿе̄йлушка*, *ѿоруже*, *сак*, *сојка*, *с̄ирӯӣ*, *ѿрӯӣ*, *чалан* (*шклањ*), *чвор* и *ѿуџор*.

Бројот на називите од туѓо потекло за именување на 'јазолот' на македонското дијалектно подрачје се сведува на заемки од грчкиот и од

турскиот јазик, коишто имаат мала распространетост и почесто се среќаваат во островски ареали паралелно со македонските наследени зборови. Заемки од грчкиот јазик се називите *жур*, *калуѓерок* и *форшома*, а заемки од турскиот јазик се називите *куљан* и *џумка* со разновидноста *џумучка*.

Големиот број називи за 'јазолот' во македонските говори на своевиден начин сведочат за инвентивноста на творечки план на нашите предци, кои опстојувале во неблагопријатни услови. Низа дијалектни називи го добиле значењето 'јазол' по метафоричен пат. Дијалектните називи, помеѓу другото, на збообразувачки план ги покажуваат неисцрпните можности на македонските родени зборуваачи во постојаното збогатување на македонскиот јазик. Тоа дијалектно богатство низ различни премрежиња останало до денес во усна форма благодарение на самосвеста за посебноста на нашиот народ, спасувајќи го јазикот од заборав за нас и за идните поколенија. И денес народните говори се живи извори што го напојуваат македонскиот стандарден јазик на лексичко-семантички план.

Литература

- Аргировски Мито. 1998. *Грцизмиите во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Български етимологичен речник*. Ред. В. И. Георгиев, I–III. София: Издателство на Българската академия на науките, 1971–1986.
- Български етимологичен речник*. Ред. В. И. Георгиев, И. Дуриданов, IV. София: Българска академия на науките. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995.
- Български етимологичен речник*. Ред. И. Дуриданов, V. София: Българската академия на науките. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1999.
- Български етимологичен речник*. Ред. М. Рачева, Т. Ат. Тодоров, VI. София: Българската академия на науките. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2002.
- Български етимологичен речник*. Ред. Т. Ат. Тодоров, VII. София: Българската академия на науките. Институт за български език „Любомир Андрейчин“. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2010.
- Видоески Божидар. 1998. *Дијалектиите на македонскиот јазик*, 1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Видоески Божидар. 2000. *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Иливски Хр. Петар. 1980. „Топономастички белешки од реонот на Галичица“. *Годишен зборник* 5–6 (31–32), Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот „Кирил и Методиј“, 289–308.

Речник на македонскиот јазик со српскохрватски њолкувања. Ред. Блаже Конески, I–III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1961–1966.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

Summary

Based on the corpus of dialects used from the card-index of the “Macedonian Dialects Atlas” Project of the Krste Misirkov Macedonian Language Institute and following the methodology of areal linguistics, the article discusses the words for ‘jazol, the part where the rope is tied’ in the thematic area of transport and communication in the Macedonian dialects. The author presents the distribution of the dialectal words for *jazolot* and their varieties on the whole territory of the Macedonian language, pointing out that there are more than twenty words used to name *jazolot*. The article double-checks all dialectal words and their varieties in the works of Macedonian lexicography analysing their frequency and their meaning. In addition, the author provides the etymology of all dialectal words for *jazolot* and concludes that the Macedonian inherited words, especially the standardised word *jazol* with its numerous varieties, dominate the Macedonian dialect area as opposed to words of foreign origin.

According to the author, the high number of words for *jazolot* in the Macedonian dialects in a way bears witness to the inventiveness of our ancestors who have endured harsh conditions. A number of dialectal words have acquired the meaning of ‘jazol’ metaphorically. In terms of wordformation, dialectal words demonstrate the endless possibilities of the Macedonian native speakers for continuous enrichment of the Macedonian language. This dialectal treasure has survived through various misfortunes to the present day in an oral form thanks to our people’s awareness of their own distinctiveness, by which they have saved the language from oblivion for us and the future generations. Even today vernacular varieties are living source feeding into the Macedonian standard language lexically and semantically.

Key words: *jazol*, words, Macedonian dialects, dictionaries, Macedonian language.

Виолета Јанушева
Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола
Битола

Марија Стојаноска
Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола
Битола

ОДНАДВОР – ДОМА: НОВИТЕ ЗБОРОВИ (НЕОЛОГИЗМИТЕ) ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Апстракт: Имајќи ги предвид актуелните случувања со светската пандемија која се рефлектира во сите сфери на човековото живеење и дејствување и актуелната дихотомија дома – надвор, во овој труд се актуализира обратната релација, односно се претставува дихотомијата однадвор – дома, во смисла на начинот на кој новите зборови навлегуваат или се создаваат во македонскиот јазик. Оттука, целта на трудот е да ги испита новите зборови (неологизмите) во македонскиот јазик и да укаже на импликациите од нив на сите јазични рамништа. Истражувањето е квалитативно и има опишен карактер. Корпусот го претставуваат новите зборови засведочени во голем број електронски новинарски статии во периодот од декември 2019 г. до август 2020 г. Од методите за обработка на податоците и за донесување на заклучоци се употребуваат анализа, синтеза и споредба. Резултатите од истражувањето покажуваат дека една крајно негативна масовна појава доведува до промени во јазичниот систем на сите рамништа и истовремено обезбедува значајни и нови податоци за начинот на кој неологизмите навлегуваат или се создаваат во македонскиот јазик.

Клучни зборови: пандемија, неологизми, македонски јазик.

1. Вовед. Јазикот е најсовршеното средство за комуникација што ги рефлектира сите општествени случувања, па, оттука, јазикот и општеството се заемно поврзани. Како општествен феномен, јазикот постојано се менува за да ги задоволи потребите на своите корисници. Најотворениот јазичен систем за тие промени е, секако, лексиката, која со текот на времето се менува, во смисла на тоа што некои зборови застаруваат, некои го прошируваат или го стеснуваат своето значење, некои стануваат дел од пасивниот речник, а некои се сосема нови зборови (Конески 1987; Минова-Гуркова 2003). Ваквите промени не се карактеристични само за македонскиот јазик туку за сите современи светски јазици, воопшто. Општо е познато дека новите појави и предмети се именуваат, односно добиваат соодветен означувач и дека тие, најчесто, со формата со која се именувани таму каде што е присутна појавата почнуваат да навлегуваат во одреден јазик, најпрво во текстовите од научниот стил и од новинарскиот

потстил, потоа и во разговорниот јазик, по што нивниот натамошен статус е неизвесен. Во зависност од голем број фактори, овие нови зборови може сè поактивно да се употребуваат во јазичната практика што може да доведе до нивно преминување во општата лексика и на крајот и во речникот на еден јазик или, пак, до нивна активна употреба одредено време додека е актуелна појавата, а потоа и до нивна неупотреба, заборав и премин во пасивната лексика, што значи дека имаат функција на нови зборови во лингвистиката наречени метеори (Минова-Ѓуркова 2003; Јанушева и Јуруковска – Janusheva & Jurukovska 2015). Новите зборови се, секако, еден од начините за збогатување на лексичкиот фонд на јазикот. Сепак, не треба да се заборава ставот на Конески (1967: 21) за изградување на стандардниот јазик, првенствено, врз основа на живите наставки за зборообразување што ги има во нашиот народен јазик, а потоа со заемање, односно „...да го изнајдеме и да го искористиме секое здраво и животворно зрно од нашето веќе натрупано речничко богатство.“

Поради својата сложена природа, новите зборови претставуваат интересен феномен за проучување и голем предизвик за лингвистите. Во оваа смисла, треба да се истакне дека иако 2020 година ќе остане запаметена по случувањата со актуелната пандемија, од една страна, во јазична смисла истражувањето токму на зборовите поврзани со неа дава нови сознанија за неологизмите кои досега се малку испитувани во македонската лингвистика, а од друга страна, појавата на овие нови зборови има пошироки импликации на јазичниот систем на сите рамништа.

2. Преглед на досегашни истражувања. Новите зборови имаат сложена природа и неизвесен статус во еден јазик и, најчесто, не е едноставно да се определи што треба да се подразбира под синтагмата нов збор. Иако во различни речници се забележува доследност во смисла на тоа што поимот неологизам се толкува како нов збор, сепак, дополнителните објаснувања во речниците, во смисла на тоа дека под неологизам се подразбира: „новото значење на даден или стар збор“ (Толковен речник на македонскиот јазик 2006: 358; Вујаклија 1980: 603; Дигитален речник на македонскиот јазик; електронско издание на Речникот на Мериам-Вебстер – Merriam-Webster; електронско издание на Речникот на Колинс – Collins Online Dictionary; Речникот на Хорнби – Hornby 2009: 982), „нов збор којшто со својата форма малку отстапува од вообичаениот начин на создавање зборови од тој вид“ (Белчев 2020: 434), „нов збор направен по примерот на странските јазици, кованица (Вујаклија, 1980: 603; електронско издание на Речникот на српски јазик), „нов збор, јазична нова творба, кованица или заемка од друг јазик“ (Хрватски јазичен портал), од своја страна, наметнуваат нови прашања и дилеми, како на пример: Што треба да се подразбира под нов збор?, Како да се определи дали е еден збор нов или не?, Дали зборот кованица и поимот нов збор, односно неологизам се синоними или имаат различно значење?, Дали секоја заемка е неологизам? итн. Од наведеното се гледа дека во анализираните Речници на индиректен начин се укажува на некој од начините на кои се создава или навлегува еден неологизам во јазикот, наведени кај Минова- Ѓуркова (2003: 135) и тоа: со заемање: *џеноцид*, *модерайор*; со средствата на сопствениот јазик: *самойослужување* *прејсесдајшелка*; со преосмислување (*џлувче* како дел на компјутерскиот систем).

Значајни информации за природата на неологизмите се забележуваат во странската лингвистика. Така, според Герасим (Герасим 1990), неологизмите се во тесна врска со општествата кои брзо се менуваат и во кои има брз проток на информации. Според неа, неологизмот е нов збор кој на почеток го употребуваат мал број луѓе во одредени ситуации, па станува збор за непостојан неологизам, кој, потоа, со текот на времето, ја проширува својата употреба, но, сепак, не е општоприфатен, па, во таа смисла, станува збор за дифузен неологизам, кој дури потоа станува постојан во смисла на тоа што се препознава во заедницата и има општа употреба. Понатаму, испитувајќи ги стратегиите за интерпретација на неологизмите, Ниска (Niska 1998) во определувањето на неологизмите се повикува на дефиницијата на Реј (Rey 1995: 66), според кој, неологизмот е фраза, збор или елемент од речникот во кој врската означувач – означено не била материјализирана како лингвистичка форма во претходните фази од развојот на речникот на даден јазик. И за Спасојевиќ (Спасојевиќ 2011), неологизмот е новосоздаден збор кој не е општоприфатен или конструкција која неодамна влегла во јазикот. Тој смета дека најголем број неологизми се позајмени зборови, главно, преземени од англискиот јазик и дека е нереално да се очекува секој нов збор кој означува даден поим веднаш да се преведе. Поимот кованица го сфаќа како подвид на неологизмите што е карактеристичен за поетскиот јазик. Спасојевиќ ги споменува и казоналните неологизми кои се творба на авторот настанати за потребите на книжевното дело. Многу е важно што тој истакнува дека со неологизмите се создаваат нови имиња како додаток на веќе постојните за да се задоволат стилистичките и прагматичките барања, односно општествено-политичкиот, економскиот и културниот развој на една заедница, внесувајќи нијанси на диференцираност во изразувањето. Во истражувањето на семантичките и структурните особености на неологизмите, Жаханова и Лучкова (Zhakhanova & Luchkova 2013: 67–71) се повикуваат на истражувањето на Јансен (Janssen 2005), кој предлага неколку критериуми за определување на еден збор како неологизам, меѓу кои психолошки (зборот се сфаќа како нов во една заедница), лексикографски (зборот не е присутен во актуелниот речник на даден јазик), дијахронски (секој збор што е од неодамна присутен во даден јазик, а претходно не бил дел од тој јазик) и др. Исто така, тие укажуваат дека некои лингвисти сметаат дека зборот треба да биде во употреба помалку од 25 години за да се смета за неологизам. Конопелкина (Konopelkina, 2017: 23–30) ги анализира неологизмите во контекст на политичкиот дискурс и, повикувајќи се на Арнолд (Arnold 2012: 376), истакнува дека создавањето на нови зборови има и прагматички карактер со цел човекот да ги изрази своите мисли и идеи. Според неа, неологизмите, најчесто, се создаваат врз основа на веќе постојни зборови, а апсолутно новите зборови се многу ретки.

Во македонската лингвистика сеопфатни информации за неологизмите се среќаваат во Стилистиката на Минова-Ѓуркова (2003: 135) која нив ги разгледува во рамките на лексиката поставена на временската оска и ги определува како „нови зборови со кои се означуваат релативно нови поими, појави, предмети.“ И таа, како и Герасим (1990), смета дека неологизмите „Отпрвин ги употребуваат малкумина (специјалисти или новинари), а потоа – широк круг зборувачи.“ Понатаму, авторката укажува на постоењето на

неологизми метеори што се, всушност, привремени зборови кои брзо преминуваат во застарените зборови. Исто така, таа укажува дека е голем бројот на неологизми сврзани со материјалната култура (облека, храна и сл.) што се прифаќаат масовно, па честата и широка употреба доведува до губење на впечатокот дека станува збор за нов збор (*мини, ход доџ* итн.). Зборувајќи за јазикот на уметничката литература, Минова-Ѓуркова (2003: 234) пишува и за потенцијализмите (можните неологизми), окационализмите (неологизмите сврзани со контекстот) и за индивидуализмите (неологизмите карактеристички само за јазикот на одреден автор). Симоска (2007: 35) ги дефинира неологизмите како „лексикализирани, т.е. инвентарирани, прифатени лексички единици“. Како пример за неологизми кои сè уште не се генерално лексикографски опфатени во македонските речници (исклучок, според неа, се речниците на Зозе Мургоски) ги наведува: *иниџернеи, иниџернеи-кафе, џрес-конференција, билборд, бренд, бизнисмен, бизнис-клима* и др., како и целокупната нова терминологија сврзана со ЕУ (на пр., *еврокомесар, евроџраиџеник, евроскејџицизам*). Таа ја истакнува разликата помеѓу термините неологизам и окационализам, која се состои во лексикализацијата и покрај тоа што, како што вели, постои тенденција овие два термини да се изедначуваат во стручната литература. Според неа, поимот окационализам е „привремено, спонтано употребена, нова, нелексикализирана лексичка единица во одреден текст со одредена комуникативна интенција на авторот, која потенцијално може, но не мора да пристапи кон трајниот лексикон на еден јазик“. Понатаму, таа укажува дека првобитно создадените окационализми се, всушност, потенцијални неологизми. Димовска и Цветковиќ (2009: 43–44) истакнуваат дека „неологизмите ги истиснуваат туѓите зборови од еден јазик и придонесуваат за чистотата на јазикот“, а како примери за неологизми ги наведуваат: *елекџроника, вселена, џенераџиџа, комџјуџер*. Понатаму, тие сметаат дека постојат два вида неологизми: прифатливи (кои науката ги прифаќа и кои стануваат дел од писменото и усното изразување на човекот) и неприфатливи (кои се јавуваат во одреден момент, траат кусо време, а потоа се отфрлаат и од науката и од практиката, затоа што не се во духот на јазикот во кој навлегле). Велкова и Јовановска (2009: 120) новите зборови ги нарекуваат неологизми или кованици, а како примери ги наведуваат: *седумкаџиџница, осумџодиџиџен, секојдневен, виноџиџио* и *орворед*. Тие ги прифаќаат начините за навлегување на неологизмите во јазикот, наведени кај Минова-Ѓуркова (2003). Овие начини за создавање на неологизмите се среќаваат и кај Велкова и Јовановска (2010: 50), кај кои неологизмите се вклучени во лексиката според потеклото на зборовите и кои како примери за неологизми ги наведуваат: *комџјуџер, хоџел* и *џечайџач*. Бојковска и другите (2009: 76) ги прифаќаат начините за навлегување на неологизмите во јазикот наведени кај Минова-Ѓуркова (2003), нив ги сфаќаат како „новосоздадени зборови кои сè уште не навлегле во активниот лексички состав и кои имаат ограничена сфера на употреба“, а како примери се наведени: *видео, комџјуџер, солиџер, наџвеџ, џечайџач, виџуџкар*. Истражувањето на Јанушева и Јуруковска (Janusheva & Jurukovska 2015: 99–116) се надоврзува на она што е веќе истакнато за неологизмите во истражувањата на странските лингвисти и на Минова-Ѓуркова (2003). Понатаму, истражувањето нуди важни информации што не се во

согласност со истражувањата на Димковска и Цветковиќ (2009), Велкова и Јовановска (2009), Бојковска и другите (2009) и Велкова и Јовановска (2010), укажувајќи дека нивното сфаќање и толкување на неологизмите, како и наведените примери се погрешни од лингвистичка гледна точка. Дополнително, имајќи ја предвид сложеноста на неологизмите, тие предлагаат класификација на неологизмите во македонскиот јазик: семантички неологизми – кога постојниот збор добива ново значење, пример, бран; неологизми кованици создадени со средствата од сопствениот јазик од веќе постојните туѓи зборови; неологизми кованици создадени со комбинирање на туѓи и домашни елементи од веќе постојните туѓи зборови; неологизми заемки – интернационализми (со потекло од грчкиот или латинскиот јазик); неологизми заемки од другите странски јазици, главно од англискиот со прифаќање на новиот поим или идеја; потенцијални неологизми што, главно, се употребуваат во разговорниот стил и во новинарскиот потстил; неологизми скратеници; неологизми дијалектни зборови; неологизми кованици (авторски неологизми) типични за јазикот на прозата и поезијата. Конечно, повикувајќи се Жаханова и Лучкова (2013), на информациите во Слободната енциклопедија „Википедија“ и во Речникот на Слободната енциклопедија „Википедија“, „Викшнари“, (A multilingual free encyclopedia, Wiktionary, a wiki-based Open Content dictionary), тие особено го нагласуваат значењето на временскиот и лексикографскиот критериум. Според нив, за да се тврди дека е еден збор неологизам, треба да се земат предвид неговата сè поголема употреба во активниот говор и неговото отсуство од речниците, како и временскиот период од 15 до 20 години во кој зборот треба да биде во општа употреба. Тоа значи дека за зборот повеќе да не се смета за неологизам, тој мора да биде разбран од поголем дел од населението како валиден збор, а за тоа да случи зборот мора да биде во општа употреба, приближно барем една генерација, односно во период од 15 до 20 години, што ќе доведе до негово натамошно вклучување во речникот на еден јазик.

3. Методологија на истражувањето. Ова истражување е квалитативно и има опишен карактер. Корпусот за истражување го сочинуваат новите зборови регистрирани во македонски електронски новинарски статии во периодот од средината на декември 2019 г. до 31 август 2020 година (прегледани се 400 резултати на пребарувачот Гугл – Google). Анализа, синтеза и споредба се методите за обработка на податоците и донесување на заклучоци.

4. Резултати и дискусија. Преку средствата за масовно информирање, во 2019 г. кон средината на декември пошироката македонска јавност се запозна со новиот вирус, забележан во градот Вухан во Кина кој ја предизвикува новата болест. Подоцна, беа регистрирани случаи на заболени лица во голем број земји во светот, а кон средината на март 2020 г. и во Македонија, што значи дека новата болест, која набрзо доби пандемски карактер, се појави надвор од Македонија. Јасно е дека овие нови појави треба да се именуваат, односно да добијат соодветни означувачи и дека на тој начин се создаваат новите зборови, што е во согласност со истражувањата на Герасим (1990), Реј (1995), Ниска (1998), Минова-Ѓуркова (2003), Јансен (2005), Спасојевиќ (2011), Арнолд (2012), Жаханова и Лучкова (2013), Јанушева и Јурукоска (2015), Конопелкина (2017). Од веб-страницата на Светската здравствена организација се гледа дека новиот вирус е именуван со означувачот

coronavirus (корона-вирус), а новата болест со означувачот *COVID-19* (КОВИД-19).

Во електронското издание на Речникот на Мериам-Вебстер се потврдува дека поимот *корона-вирус* во светски рамки е познат уште од 16.11.1968 г. кога е воведен од група од 8 научници вирусолози во кратката статија „Коронавируси“ во списанието Природа (Nature). Овие 8 научници сметаат дека овие вируси се членови на претходно непозната група вируси за кои го предлагаат означувачот *корона-вируси* со цел да укажат на нивната специфична појава кога се идентификуваат под електронски микроскоп, а тоа е формата на круна. Зборот *корона*, пак, се забележува во РМЈ (1986: 356) со значење што го има зборот *круна* (1986: 369), потоа, во ТРМЈ (2006: 610) и во ДРМЈ како именка од женски род и како синоним со зборот *круна*, кој има значење: златен венец или вид капа со скапоцени украси за главата на монарх како симбол на власт и достоинство. Ако се има предвид дека зборот *корона* потекнува од латинскиот јазик (Белчев 2002: 337; Микуновиќ 2005: 256) и дека е регистриран уште во Тритомниот речник, тогаш е јасно дека станува збор за заемка уште од почетоците на развојот на македонскиот јазик, која со ова значење е дел од пасивниот речник (освен во медицинскиот жаргон) и дека не се употребувал во денешен контекст зашто не била позната или активна појавата на која тој се однесува. Оттука, всушност, станува збор за актуализација на еден збор од пасивниот речник. Тоа значи дека од средината на декември 2019 г. овој збор, кој веќе постоел, почнува да се актуализира и масовно да се употребува, со што се побиваат сите досегашни тврдења дека новиот збор влегува постепено и на почетокот е употребуван само од специјалисти во одредена област и дека дури потоа добива поширока употреба. Според Речникот на англиски јазик на Мериам-Вебстер, за зборот *corona* (корона) се наведува значењето: *дел од шелошто кој има форма слична на круна*, а *корона-вирус* е секој вирус од фамилијата вируси *Coronoviridae* што се јавува кај птиците и цицачите, вклучувајќи го и човекот и претставува предизвикувач на болестите МЕРС (MERS), САРС (SARS) и КОВИД-19 (COVID-19). Оттука, не е спорно дека се работи за нов збор, *корона-вирус*, кој во македонскиот јазик е создаден како полусложена именка со актуализација на формата *корона*. Оваа полусложенка е составена од две заемки од латинскиот јазик: *корона* и *вирус* што означуваат еден поим, во кој првата именка атрибутски ја дополнува втората и не се менува граматички (Правопис 2017: 62). Ова е нов вид неологизам во однос на класификацијата на Јанушева и Јуруковска (2015).

Како нов збор, поимот *корона-вирус*, секако, не е дел од Толковниот речник на македонскиот јазик, но е засведочен во Дигиталниот речник на македонскиот јазик како именка од машки род со значењето: *вирус од групата на РНК-вируси што предизвикува заболувања кај луѓето и животињите*. Според правописот во Дигиталниот речник, овој поим се сфаќа како сложена именка што се пишува слеано: *коронавирус*.

Многу честата употреба на овој поим, доведе до импликации на зборообразувачки план, во смисла на тоа што се создадоа цела низа сложени зборови со прва компонента *корона*: *корона вирусот* (17.5.2020), *коронавирусот* (26.4.2020), *корона-ујиси* (Поповска, 16.6.2020); *корона сезона* (21.6.2020); *корона – вирусот* (Мицева, 25.7.2020), *корона шренд* и *корона*

креација (6.7.2020), корона кризаџа (Божиновска, 15.8.2020), корона биланс (С. Ф., 16.8.2020), корона-семафор (17.8.2020), корона џесџи (17.8.2020), коронакласџер (Андонов, 18.8.2020) итн. Нивната појава и честата употреба, пак, доведоа до импликации на правописен план зашто од анализираниот материјал се гледа дека правописот на најголем број од нив не е во согласност со правила за пишување на сложените именки во македонскиот јазик (Правопис 2017: 57–67), иако многу ретко се среќава и правилна правописна форма на овие сложени именки. Ако се има предвид дека *корона* е еден поим, а *вирус* друг, тогаш станува збор за сложена именка во која првата компонента е дополнување на втората, се членува вториот дел, а не првиот, па, оттука, таа треба да биде напишана полуслеано, односно со цртичка без белина од двете страни. На ист начин треба да бидат напишани и сите полусложенки чија прва компонента е формата *корона*. Понатаму, импликации од употребата на овие именки на правописно рамниште се забележуваат и во употребата на точката како правописен знак во правописот на броевите, кои како никогаш досега се актуализирани во статиите во кои се наведува бројот на новозаразени, излечени и починати дневно. Примерите *1.156 џесџирања, се најравени вкџино 126.284 џесџирања, изнесува 12.739, бројкаџа на оздравени џациенти е 9.174, на џочинаџи е 544, а во моментиов бројоџи на акџивни случаи во земјаџа изнесува 3.021* (С. Ф. 16.8.2020) покажуваат дека не се почитува правилото 313 г од Правописот (2017: 135). Исто така, импликации на правописен план се забележуваат и во набројувањето на градовите во кои се забележани новозаразени, излечени или починати, при што се употребува цртичка, што покажува дека не се почитува правилото 317 е за употребата на цртата при набројување на поими кои стојат еден под друг (Правопис 2017: 138). Дополнително, во однос на правописното рамниште, анализираниите примери покажуваат дека зборот *корона* се пишува со голема почетна буква, иако не е на почеток на реченица и не е сопствена именка, што, секако, е неправилно: *ширење на Корона вирусоџи во државаџа* (Неотел). Посебен предизвик во однос на правописот претставуваат примерите од типот *корона лажна весџи* (24.3.2020) зашто во Правописот (2017), барем засега, не постои правило што го регулира нивниот правопис. Понатаму, многу често во анализираниот материјал наместо поимот *новиоџи корона-вирус* се употребува само поимот *коронаџа*: *Или, како во случајоџи со коронаџа, една џандемија... може неџоџребно да се драмаџизира* (Фирстенау, 7.8.2020) или *Жена од Велешко е младаџа жрџва на корона* (17.8.2020). Исто така, се среќава и само употребата на поимот *корона-вирусоџи*. Овие примери имаат импликација на семантичко рамниште зашто иако се подразбира дека станува збор за новиот *корона-вирус*, во примерите не е јасно за кој *корона-вирус* станува збор, имајќи предвид дека *корона-вирусоџи* е предизвикувач на три заразни болести, наведени погоре. Оттука, ако станува збор за најновиот вирус и за новата пандемија, тогаш треба да се нагласи дека станува збор за новиот *корона-вирус* или да се нагласи дека е тоа оној *корона-вирус* што ја предизвикува болеста *КОВИД-19*. Овие семантички импликации се гледаат и во примерот *Пандемијаџа на корона вирусоџи* (15.8.2020) зашто според ДРМЈ и ТРМЈ (2011: 41), зборот пандемија се однесува на болест, а не на вирус: *заразна болесџи шџо се џроширува на џодем џеографски џросџор*, па, според тоа, правилно е *Пандемијаџа на КОВИД-19*. Во некои статии се

забележува дека поимите *корона-вирус* и *КОВИД-19* се третираат како синоними, што е, секако, погрешно: ...е позитивен на *вирусот Ковид-19* (Теслова, 18.8.2020), ширење на *вирусот Ковид-19* (20.6.2020), кризата предизвикана од *коронавирусот КОВИД-19* (20.4.2020).

Новиот збор *КОВИД-19*, нов не само во македонскиот, туку и во сите современи јазици, според сите свои карактеристики, е акроним специфичен по својот состав. Потекнува од англискиот збор *Corona Virus Disease-19*, што, во суштина, значи дека овој акроним е составен од првите две букви на поимот *Corona*, од првите две букви на поимот *Virus* и од првата буква на поимот *Disease*, сите транскрибирани на македонски јазик, а бројот *19* се однесува на годината кога се појавува болеста. Значи, станува збор за неологизам акроним, што е во согласност со истражувањето на Јанушева и Јуруковска (2015) за различните видови неологизми во македонскиот јазик и на Јанушева (2019) за различните начини за создавање на акронимите. Овој неологизам акроним во својот состав има и број, што е специфично зашто станува збор за прв акроним во македонскиот јазик кој во својот состав има број. Иако во новинарските статии најчесто се среќава формата *КОВИД-19* и се препорачува нејзина употреба (транскрипција на македонски јазик), се употребува и формата *COVID-19* (нетранскрибирана форма од англискиот јазик). Во голем број статии, овој збор е напишан како општа именка *ковид-19* (се забележува и формата *ковид 19* без цртичка, 22.8.2020), што значи дека овој акроним за многу кратко време почнува да се сфаќа како општа именка и преминува во општата лексика, како што е, впрочем, и примерот со именката *ласер* која на почеток на својата употреба беше акроним (Јанушева 2019).

И во однос на овој акроним, се јавуваат импликации на зборообразувачки план, што се согледуваат во цела низа сложенки во кои влегува само компонентата *ковид* од акронимот *КОВИД-19*: *ковид-сиресот* (Франговска, 21.5.2020), *ковид координатори*, *ковид – координатори*, (Дамчевска, 3.6.2020), *Ковид мајата* (6.6.2020), *ковид надомест* (11.6.2020), *ковид центар* (21.6.2020), *ковид болница* (21.4.2020), *ковид ситајус* (4.6.2020), *ковид биланс* (16.6.2020), *ковид листата* (18.6.2020), *ковид случаи* (21.6.2020), *ковид рекорд* (29.6.2020), *ковид пациенти* (4.7.2020), *Ковид-19 пандемјата*. Импликациите на зборообразувачки план се забележуваат и во големиот број сложенки кои во својот состав ги имаат елементите *иоси* и *ковид*: *иоси-ковид периодот* (8.7.2020), *иоси-ковид училиште* (15.8.2020), *иоси-ковид светиот* (5.6.2020); *иоси-ковид периодот* (9.6.2020), *иоси ковид обнова* (Николовска, 18.5.2020), *иоси-ковид фазата*, *иоси-ковид консолидацијата*, *иоси-ковид ситуацијата*, *иоси-ковид развој* (Милевска, 25.5.2020). Од нивната честа употреба произлегуваат импликации и на правописен план. Во однос на првата група сложенки, ако се сфаќа *ковид* како општа именка, тогаш станува збор за сложенки во кои првата компонента ја дополнува втората, втората се членува, па според Правописот, како и во случајот со поимот *корона*, тие треба да напишани полуслеано, односно со цртичка од двете страни без белина. Ако се сфаќа *КОВИД* како акроним, тогаш според Правописот (2017: 124) овие сложенки повторно треба да бидат напишани со цртичка без белина од двете страни. Сфатен како општа именка, поимот *ковид* се забележува напишан со голема почетна, но и со мала почетна буква: *Ковид-19* и *ковид-19*. Иако е јасно

пак, од своја страна, отвораат нови прашања и дилеми пред лингвистите. Истовремено, станува збор за една ретка појава, имено може да се потенцира точниот временски период на навлегувањето на овие нови зборови, што не е случај со други нови зборови во македонскиот јазик. Од резултатите се гледа дека прашањата поврзани со овие два нови збора ја збогатуваат веќе постојната класификација на неологизмите со нов вид. Конечно, иако често и масовно се употребуваат скоро 9 месеци, останува да се следи натамошниот развој на овие нови зборови. Не е исклучена можноста од нивно вклучување во Толковниот речник на македонскиот јазик.

Литература

Кирилица

- Арнольд Ирина Владимировна. 2012. *Лексикологија современногo англискогo јазика*. Учебногo пособие/2-е изд., перераб. – М. Флинта: Наука, 376.
- Бојковска Стојка, Минова-Гуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко. 1998. *Македонски јазик за средно образование*. Скопје: Просветно дело.
- Велкова Снежана, Јовановска Соња. 2009. *Македонски јазик за VI одделение основно образование*. Скопје: МОН. <https://bit.ly/2YjTyZz>, 21.7.2020.
- Велкова Снежана, Јовановска Соња. 2010. *Македонски јазик за VII одделение основно образование*. Скопје: МОН. <https://bit.ly/2QhR6ON>, 21.7.2020.
- Герасим Ольга. 1990. „Contrastive analysis of neologisms denoting people in English and in Ukrainian“. <https://bit.ly/3lgUFDx>, 25.7.2020.
- Димовска Билјана, Цветковиќ Сузана. 2009. *Македонски јазик за VI одделение основно образование*. Скопје: МОН. <https://bit.ly/3aMkTJc>, 22.7.2020.
- Јанушева Виолета. 2019. „За акронимите во новинарскиот потстил на македонскиот стандарден јазик“. *Зборник од Меѓународната научна конференција: Унапредување на сѐајусој и корјусој на македонскиој сѐандарден јазик – Рацин и македонскиој јазик*“, Скопје: УКИМ и Институт за македонски јазик „К. Мисирков“, 41–54.
- Конески Блаже. 1967. *За македонскиој лиѐературен јазик*. Скопје: Култура.
- Конески Блаже. 1987. *Грамајика на македонскиој лиѐературен јазик*. Скопје: Просветно дело и Детска радост.
- Минова-Гуркова Лилјана. 2003. *Сѐилисѐика на современиој македонски јазик*. Скопје: Магор.
- Митковска, Л. 2011: „За употребата на составите од типот ’МИТ Универзитет‘“, *Зборник од научниот собир: Сѐандарнојазичната норма на македонскиој јазик: јазикој и идениѐиѐој*, Институт за македонски јазик, Скопје, <https://bit.ly/2P55nAI>, 25.6.2019.
- Правојис на македонскиој јазик*. 2017. Скопје: Институт за македонски јазик „К. Мисирков“.

Симовска Силвана. 2007. „Оказионализмите и нивниот отслик во оригиналните преводи од македонско-германската провениенција“. *Зборник од XXXIII научна конференција на XXXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 35. <https://bit.ly/2Yg02IX>, 10.8.2017.

Латиница

- Janssen Maarten. 2005. „*Orthographic neologisms selections criteria and semi-automatic detection*“. <https://bit.ly/32c6iTb>, 20.5.2019.
- Janusheva Violeta, Jurukovska, Jana. 2015. „Conceptual formulation of neologisms in various dictionaries and primary school Macedonian language course textbooks“. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 11 (2), pp. 99–116.
- Konopelkina Olena. 2017. „Comparative analysis of Ukrainian and English neologisms in the context of political discourse“. *International journal of multilingual education* 9, 23–30. <https://bit.ly/2E7I9p0>, 20.7.2019.
- Niska Helge. 1998. *Exploration in translational creativity: Strategies for interpreting neologisms*, workshop paper. <https://bit.ly/2CIh5Mr>, 25.10.2019.
- Zhakhanova Raimzhanovna Zarina & Luchkova G. D. 2013. „Semantic and structural peculiarities of English neologisms“. In *Modern scientific research and their practical application*, edited by Alexandr G. Shibaev, Alexandra D. Markova (Kupriyenko SV, Odessa), 67–71. <https://bit.ly/2EfKNZu>, 25.10.2017.
- Rey Alain. 1995. „The concept of neologism and the evolution of terminologies in individual languages“. In *Essays on terminology*. Translated and edited by Juan C. Sager. Introduction by Bruno de Bessé. Amsterdam: John Benjamins, 311–331.

Речници – кирилица

- Белчев Толе. *Речник на сѝрански зборови во македонскиот јазик*. Скопје, 2002.
- Вујаклија Милан. *Лексикон сѝраних речи и изрази*. Београд: Просвета, 1980.
- Дигитален речник на македонскиот јазик*, <https://bit.ly/322NeHb>.
- Миќуновиќ Љубо. *Речник на сѝрански зборови и изрази*. Скопје: Просветно дело, 2005.
- Речник на македонскиот јазик со срѝскохрвајски шолкувања*. Гл. редактор Б. Конески. Скопје: Македонска книга и Графички завод „Г. Делчев“, 1986.
- Речник на срѝски јазик*, <https://bit.ly/2YbtAaz>.
- Слободна енциклопедија „Википедија“*, <https://bit.ly/3g8oFh2>.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „К. Мисирков“, 2003–2014.

Речници – англиски јазик

A multilingual free encyclopedia, Wictionary, <https://bit.ly/3h9AGUA>.

Collins English Dictionary, <https://bit.ly/3haKMEF>.

Merriem-Webster Online Dictionary, <https://bit.ly/3he4Ea3>.

Hornby, A., S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary, 7th Edition*. UK: Oxford University Press, 2009.

Hrvatski jezikni portal. <https://bit.ly/317Bp33>.

Ексерпти

17.5.2020, <https://bit.ly/368Mn9e>; 27.5.2020: 26.4.2020, <https://bit.ly/2X84lpG>;
Николовска, Е., 18.5.2020, <https://bit.ly/32brdpJ>; 2Милевска, Т., 5.5.2020,
<https://bit.ly/317emxt>; 30.5.2020: Франговска, Ј., 21.5.2020, <https://bit.ly/3hi7fzQ>;
3.6.2020: Дамчевска, В., 3.6.2020, <https://bit.ly/3ghYfJu>; 6.6.2020: 6.6.2020,
<https://bit.ly/3dHp5KW>; 5.6.2020, <https://bit.ly/32ccVoz>; 11.6.2020,
<https://bit.ly/37mOVRK>; 9.6.2020, <https://bit.ly/3gkVYgK>; 15.6.2020: Биотек,
<https://bit.ly/2FGTYmp>; 16.6.2020: 21.4.2020, <https://bit.ly/3hwT0aJ>; Поповска, А.,
16.6.2020, <https://bit.ly/37GIDgg>; 16.6.2020, <https://bit.ly/2N2XCaK>; 18.6.2020:
18.6.2020, <https://bit.ly/3fCmQJa>; 21.6.2020: Б. А., 21.6.2020, <https://bit.ly/2NjEPle>;
21.6.2020, <https://bit.ly/2YXUHWa>; 21.6.2020, <https://bit.ly/2YUIZF>, 21.6.2020;
6.7.2020: 4.6.2020, <https://bit.ly/2ADLUAS>; 29.6.2020, <https://bit.ly/2O1YZqI>;
4.7.2020, <https://bit.ly/2DfKn4W>; 9.7.2020: Арсовски, С., 13.3.2020,
<https://bit.ly/2CiFsje>; 3.4.2020, <https://bit.ly/2O8AcRJ>; 3.4.2020,
<https://bit.ly/2O8AcRJ>, 9. 4.2020, <https://bit.ly/3iO3oLV>; 6.7.2020,
<https://bit.ly/31X2gzw>; 20.6.2020, <https://bit.ly/3ek5kbS>; 8.7.2020,
<https://bit.ly/2BVDNjz>; 13.7.2020: 10.6.2020, <https://bit.ly/3fpgVYm>; 18.8.2020:
Андонов, З. 18.8.2020, <https://bit.ly/2CAGjvZ>; Божиновска, Б., 15.8.2019,
<https://bit.ly/2Q2Vbqa>; З. Ф., 16.8.2020, <https://bit.ly/2E3ZrDh>; Како да се
заштитите, <https://bit.ly/317vEyL>; Лазов, К., 8.6.2020, <https://bit.ly/2Agtupo>;
Мицева, С., 25.7.2020, <https://bit.ly/2Q3QCvO>; Неотел, <https://bit.ly/2PYNDVs>;
Стопанска комора на Македонија, 20.4.2020, <https://bit.ly/3kWbSBT>; Теслова,
Е., 18.8.2020, <https://bit.ly/2Q69oTm>; Фирстенау, М., 7.8.2020,
<https://bit.ly/3iNcHer>; 15.8.2020, <https://bit.ly/2QfqUER>; Купева, Т., 15.8.2020,
<https://bit.ly/3aJQif0>; 22.8.2020: 22.8.2020, <https://bit.ly/34jzSZQ>; 17.8.2020,
<https://bit.ly/326BvqS>; 17.8.2020, <https://bit.ly/2E9Uw3F>; 14.8.2020,
<https://bit.ly/3iUGO3w>; 21.3.2020, <https://bit.ly/349ayWg>; 24.3.2020,
<https://bit.ly/2EaSHmU>;

Summary

Taking into consideration the actual occurrence regarding the world pandemic which reflects all spheres of humans living and functioning and the actual dichotomy: at home – outside the home, this paper aims to actualize the reverse relation, i.e. it presents the dichotomy outside – within comprehended as the way the neologisms enter the Macedonian language. From here, the aim of the paper is to explore the new words (neologisms) in the Macedonian language and to show the implication of them on all language segments. This research is a qualitative one and has a descriptive nature. The corpus consists of the new words that are registered in a plenty of electronic journalistic articles from December 2019 until August 2020. Analysis, synthesis and comparisons are the methods used for processing the data and reaching conclusions. The research results indicate that one extremely negative mass phenomenon leads to changes in all segments of the language system and offers valuable and new information regarding the way the neologisms enter the Macedonian language.

Key words: pandemic, neologisms, Macedonian language.

Барбара Јариш-Маркај
Универзитет „Адам Мицкјевич“
Институтот за словенска филологија – Познањ
Познањ

ПРОУЧУВАЊЕ НА НАСТАВАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „АДАМ МИЦКЈЕВИЧ“ ВО ПОЗНАЊ, ПОЛСКА

Апстракт: Оваа статија е обид да се претстават најважните прашања поврзани со одржувањето на часовите по македонски јазик со полските студенти на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ. Во првиот дел од статијата е претставен преглед на историјата на изучување на македонскиот јазик како странски јазик на Универзитетот во Познањ, како и делата на лекторите и историјата на самиот Институт за словенска филологија, каде што се спроведуваат часовите. Во понатамошниот преглед на статијата, накратко станува збор за најпроблематичните места во граматиката на македонскиот јазик за полските студенти. Посебно место е посветено на предизвиците поврзани со спроведување на часовите и употреба на техники за учење на далечина, за време на пандемијата со Ковид-19.

Клучни зборови: македонски јазик, настава на далечина, странски јазик, Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ, балканистика.

Во дадената статија, се обидувам да ги прикажам и опишам проблемите при изучувањето на македонскиот јазик како странски јазик на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ. Статијата е поделена на четири главни дела. Првиот дел е краток вовед и ги опишува контактите што ги поврзуваат Македонија и Полска во последните неколку години, што, според мене, може да се претвори во директна заинтересираност, желба и подготвеност на Полјаците да го изучуваат македонскиот јазик. Во следниот дел се обидувам да ги претставам најважните моменти и ликови поврзани со наставата на горенаведениот јазик на Институтот за словенска филологија на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ. Посебен дел им посветив на тешките места во граматиката на македонскиот јазик, што им создава најмногу проблеми на студентите кои зборуваат полски јазик. На самиот крај на статијата се осврнувам накратко на прашањата поврзани со учењето на далечина за време на пандемијата со Ковид -19, што има нераскинливо влијание на начинот на кој се изведуваат часовите во овој период специфичен за повеќето од нас.

ПОЛСКО-МАКЕДОНСКОТО ПРИЈАТЕЛСТВО И СОРАБОТКА

Македонија својата независност ја добила на 8 септември 1991 година по спроведениот референдум. Дипломатските односи помеѓу Полска и Македонија биле остварени две години подоцна, сепак треба да се напомене фактот, дека контактите и симпатијата меѓу двете земји имаат многу подолга историја. Секако, тоа е заслуга на историските услови. Полска учествувала и во повторната изградба на македонската престолнина по земјотресот во 1963 година, а исто така им помагала на Македонците за време на Граѓанската војна во Грција. Познати се и заслугите на полските научници и лингвисти за македонскиот јазик, меѓу кои невозможно е да не се спомене делото на професор Зузана Тополињска, член на Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ).

Македонија и Полска имаат соработка на политичко, економско, културно и научно поле. Ако се работи за двете последно споменати области, вреди да се споменат и клучните моменти како потпишување на договорот помеѓу Владата на Република Полска и Владата на Република Македонија во областа на културата и образованието (Варшава, 29 јануари 1998 г.) или Спогодбата меѓу Министерот за наука и високо образование на Република Полска и Министерството за образование и наука на Република Македонија од областа на науката и високото образование, потпишани на 10 септември 2013 г.¹ Благодарение на спогодбата од 2013 г. овозможена е академска размена, којашто вклучува семестрални студии, научни практики, учество во летните јазични школи и размена на лектори. Академска размена на студенти може да се користи во рамките на програмите ЦЕЕПУС (CEEPUS), ЕРАЗМУС (ERASMUS) и програмата за стипендии на Меѓународниот вишеградски фонд. Последниве години Македонија исто така е атрактивна туристичка дестинација за Полјаците, со што им се пренесува заинтересираноста за овој дел од Европа, историјата, културата па и за јазикот.

Во денешно време во Полска не постојат многу академски центри коишто во својата понуда имаат насока која им овозможува на студентите да учат македонски јазик. Македонистиката за првпат се појавила на Шлезискиот универзитет во Катовице, каде што лекторатот за македонски јазик бил отворен уште во 1977 г.² Во 2010 година на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ била отворена насоката Балканистика, уникатна и единствена таква во земјата, во чиј склоп се наоѓа и лекторатот за македонски јазик.

ЛЕКТОРАТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „АДАМ МИЦКЈЕВИЧ“ ВО ПОЗНАЊ

Часовите по македонски јазик на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ се одржуваат на Институтот за словенска филологија. Институтот за

---

¹ Служба на Република Полска <https://www.gov.pl/web/macedoniapolnocna/macedonia> (пристап: 30.04.2021)

² Страна на Институтот за словенска филологија на Шлезискиот универзитет <http://www.slaw.us.edu.pl/pl/macedonistyka-2/> (пристап: 30.04.2021)

словенска филологија е научна и дидактичка единица, а главната област на неговите истражувачки интереси се студии по литература, јазик и култура на средноевропско, западнословенско и јужнословенско подрачје. Студентите можат да изберат студии од прв или втор степен на насоките: бугарска филологија, хрватска, српска, чешка филологија, полонистичко-славистички студии, а исто така и јужнословенски компаративни студии; уникатната насока балканистика и двегодишни магистерски (Balkan Studies) студии кои што се одржуваат на англиски јазик. Институтот, а порано Катедрата за словенска филологија од 1999 г. ја раководи професорот Збигњев Желињски³.

На Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ, студентите имаат можност за студирање на македонскиот јазик од 1999 г. Првично, тоа било можно само во рамките на индивидуално избраниот втор словенски јазик на филолошките студии понудени на Институтот. Во 2010 година создадена е новата уникатна насока во Полска под името Балкански студии (Балканистика). Главната цел не е филологијата, туку првенствено културолошки студии, а часовите се одржуваат не само од вработените во Институтот за словенска филологија, туку и од историчари, етнологзи и политиколози. Балканските студии не се само хуманистички студии, туку пред сè, тоа се културолошки студии.

Како насока е сместена во областа на хуманистичките и општествените науки заради методологијата и научно-истражувачките ефекти. Во оваа студиска програма е вклучено изучување на еден словенски јазик и еден јазик од несловенско потекло на балканскиот регион. Од самиот почеток на постоењето на насоката, македонскиот јазик се изучуваше како несловенски јазик (само две години имаше српски јазик). Балканските студии на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ се концентрирани за стекнување на напредни и сеопфатни знаења и вештини од областа на словенските и несловенските балкански јазици, историјата на Балканот, антропологијата и етнологијата на Балканскиот Полуостров и балканската литература, толкувањата на народите, моделите и споредбите, историја на народите и балканските држави и етничката и културна разновидност на Балканскиот Полуостров. Сепак балканистиката не е филологија и бројот на јазични часови е значително помал отколку на класичните филолошки студии.

Во периодот од 1999 до 2003 лектор по македонски јазик на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ бил д-р Здравко Стаматоски, долгогодишен предавач на полските универзитети и преведувач. Работел како лектор по македонски јазик на Јагиелонскиот Универзитет во Краков, на Шлезискиот универзитет во Катовице и Сосновјец, на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ и како доцент на Универзитетот во Ополе⁴. Од 2003 г. до 2018 г. лектор беше човекот кој сите го обожуваа м-р Звонко Димоски, којшто исто така беше и мој лектор. Благодарение на неговите активности му успеа да ја презентира Македонија во Познањ, сакаше да ја промовира македонската култура во Полска, а меѓу другото, организираше и балкански

³ Официјална страна на Институтот за словенска филологија УАМ <https://slavic.amu.edu.pl/instytut/historia-struktura-wladze/> (пристап: 30.5.2021)

⁴ Moja Macedonia <https://mojamacedonia.wordpress.com/biogram-autora/> (dostep: 30.4.2021)

филмски фестивали. Исто така тој е заслужен за остварување на договорот помеѓу Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, врз основа на којшто можат да се извршуваат студентски размени меѓу двата образовни центра. Истовремено, благодарейќи на истиот договор, овозможено е бесплатно учество на двајца студенти на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура којшто се одржува во Охрид. Од 2018 г. се обидувам достоино да го заменам м-р Звонко Димоски во улогата на лектор. Неколку групи истовремено водеше и д-р Татјана Ганеникова.

ТЕШКИТЕ МЕСТА ВО ГРАМАТИКАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ЗА ПОЛСКИТЕ СТУДЕНТИ

И покрај фактот дека и полскиот и македонскиот се словенски јазици, учењето македонски јазик не е секогаш лесно и пријатно за полските студенти. Македонскиот јазик спаѓа во групата источни јужнословенски јазици (Минова-Ѓуркова 1998). Како словенски јазик, македонскиот продолжува да развива и модифицира, некои граматички категории добиени од прасловенскиот јазик (како што е проширениот временски систем), сепак македонскиот јазик се карактеризира со сопствен индивидуален развој, што му дава посебно место во групата на словенските јазици. Од типолошка гледна точка, македонскиот е балкански јазик, т.е. јазик што ѝ припаѓа на балканската јазична лига и како таков, тој покажува многу одлики што го прават по структура сличен на другите, несловенски јазици на лигата. Многу од овие карактеристики се сметаат за невообичаени за другите словенски јазици (Сендек 2011). Заеднички карактеристики за јазиците на балканската јазична лига се: апсолутното исчезнување на деklinацијата, исчезнување на инфинитивот, сложен временски систем, појава на определеност, постпозитивен член, т.е. членот се јавува како наставка, а карактеристичен е и начинот на степенување на придавките и на прилозите. Во однос на лексиката, како влијание на странските јазици, голем е бројот на позајмени зборови од турскиот, грчкиот и романскиот јазик (Блашак 2018).

Врз основа на моето искуство со изучувањето на македонскиот јазик и од перспектива на моето неколкугодишно искуство како лектор, можам да посочам неколку места од македонската граматика тешки за полските студенти. Првиот проблем, според мене, се покажните заменки и членот во македонскиот јазик. Македонскиот јазик поседува систем на показни заменки кои се базираат на просторно и временско посочување на лица или предмети во однос на лицето што зборува, според шемата за „блиску“ ~ „далеку“ ~ „без просторно оддалечување“. Во македонскиот јазик има три вида член со по три варијанти за секој од нив, во зависност од родот, тој е постпозитивен односно се додава како наставка на крајот од изразот. Морфемата, обично, се додава на зборот или коренот од зборот за да се добие нова лексичка единица (Тополињска 2017а). Членот во македонскиот јазик се појавува во определена или неопределена форма. Најчестите грешки што ги прават студентите од полското јазично подрачје во првите фази на учење на јазикот се целосно испуштање на членот при конструирање на изразите или пак негова пречеста и грешна употреба дури

и на места каде што не би требало да стои. Проблемот се однесува на усогласување на суфиксите, т.е. наставките на лексемите што ја сочинуваат линеарната низа на групата, современото определување бара присуство на член само во постпозицијата на првата лексема во низата. Исто така, честа грешка е соодветната наставка за среден род во множина, којшто го мешаат со членовите за множина во машки и женски род.

Следни проблематични моменти при изучувањето и предавањето на македонскиот јазик е комплетното исчезнување на деklinацијата на именките. Во секојдневната употреба на јазикот се среќаваат само форми на номинативот и остатоци од вокативот. Изненадува и фактот за непостоењето на инфинитивна форма. Со други зборови функцијата на падежите може да биде искажана со помош на кратките заменски форми, што е уште еден момент кој го отежнува учењето на македонскиот јазик на голем број од студентите. Во македонскиот јазик разликуваме два главни видови предмет: директен и индиректен. Со оглед на многузначноста, често се сретнуваме со удвоен предмет, којшто го употребуваме со кратка заменска форма и членување на предметот (директниот предмет) и кратка заменска форма (дативните форми) и предметот, што пак ни прецизира на кого или на што се однесува глаголот.

И покрај тоа што македонскиот јазик нема систем на падежи, нивната улога ја извршуваат прилозите кои иако немаат некое определено значење, во служба со полнозначните зборови извршуваат значајна улога за изразување на граматичките функции. До честите грешки доаѓа заради несоодветниот избор и вметнување во реченица, којашто потоа нема никакво значење или добива некое бесмислено значење. Полските студенти пречесто го употребуваат предлогот *на* кој е и најчесто употребуван предлог во македонскиот јазик. Овој предлог има многу широк спектар на примена: може да дефинира припадност, изразува просторно и временско значење, исто така се појавува во споредби, со глаголски именки и како граматички знак за индиректниот предмет (датив). Како последица на тоа полските студенти го вметнуваат секаде во случај да не знаат кој предлог би можел да стои на тоа место.

Македонскиот јазик користи доста сложен временски систем. Постојат неколку минати времиња што активно се користат, што е прилично голем предизвик за некој што досега се занимавал само со словенските јазици кои имаат едноставна структура (барем во овој поглед) како полскиот или рускиот. Во македонскиот јазик се развиле и времиња кои потекнуваат од прасловенскиот јазик (аорист, имперфект, перфект, плусквамперфект). Не може да не се споменат и другите независни категории како глаголската л-форма (која најмногу се употребува кога сакаме да прераскажеме некому нешто, без разлика дали сме го чуле тоа, прочитале, или пак некој ни го кажал, а не сме биле присутни за време на извршувањето на самото дејство), или пак сложените конструкции со глаголот *има*. (Сендек 2011: 242). Различни реченици и граматика на македонскиот јазик одвојуваат од 6 до 8 времиња. Разликата произлегува од тоа како се третираат одредени времиња, на пример Блаже Конески во својата граматика пишува за две прости минати времиња (аорист и имперфект), што заедно ја формираат простата група „минашо ојределено време“, кое потоа во зависност од глаголите со кои се образува истото, се дели на две подгрупи, *минашо ојределено свршено време* (кое се образува од

свршени глаголи) и *минай̄то о̄пределено несвршено време* (кое се образува од несвршени глаголи). Исто како и кај аористот, така и кај перфектот среќаваме категорија „*минай̄то нео̄пределено време*“, коешто во зависност од глаголите со кои се образува (свршени или несвршени) понатаму се издвојуваат две подгрупи, *минай̄то нео̄пределено свршено време* (од свршени глаголи) и *минай̄то нео̄пределено несвршено време* (од несвршени глаголи). Со оглед на големиот список исклучоци и многуте форми, аористот создава најмногу проблеми и грешки во почетната фаза на учење. Сепак со добри и детални белешки и со изработка на голем број вежби, по одреден период студентите го усвојуваат знаењето и ги разликуваат формите, па тие почнуваат да ги користат природно.

Од друга страна, голема радост кај студентите се јавува при усвојување на нови зборови, збогатување на вокабуларот. Постојат многу зборови коишто звучат познато, но во Македонија имаат сосема друго значење. Тоа секако се случува обострано кога македонските студенти го учат полскиот јазик. Од најпопуларните примери може да се издвои реченицата: Ти си многу вредна жена – за која што поголем број Полјачки би се навредиле и налутиле. Во полскиот јазик вредна означува: злобна (*wredna*), а не: работлива. Проблеми во комуникацијата можат да настанат и при покажување на правците или насоките за движење, бидејќи македонското *й̄право* (за насока, правец), на полски означува *й̄право, закон* (*prawo*), за насока на полски е *prosto*. Кога веќе стана збор за правците, вреди да се спомене дека полскиот збор пат (*droga*) на македонски означува дрога, наркотични средства. Вакви примери постојат во многу поголем број.

ЧАСОВИТЕ СЕ ОДВИВААТ СО КОРИСТЕЊЕ НА ТЕХНИКИ ЗА УЧЕЊЕ НА ОДДАЛЕЧЕНОСТ

Со оглед на епидемиолошката ситуација, поголем број часови (меѓу нив и македонскиот) од 20 март 2020 година се одвиваат на далечина. Тоа е вистински предизвик според многу околности и за предавачите и за студентите. Особено ако се работи за студентите од прва година кои природно го започнуваат процесот на учење на македонскиот јазик со македонската азбука. Овие студенти мора да се носат и со тремата, бидејќи ни тие самите не се познаваат меѓусебно. Во примери каде што се учат странски јазици, образованието на далечина, се потпира на развивање јазични компетенции кои се учат со помош на електронски уреди (компјутери, таблети, паметни телефони и сл.). Учењето на далечина може да се одвива на два начина, синхронно или асинхронно. Синхроното учење потсетува на традиционалните часови во сала, бидејќи и предавачите и студентите истовремено се логирани на пример на платформа којашто овозможува видеоконференциски повици. Студентите тогаш можат заедно да го восприемат материјалот и активно да учествуваат на часовите со лекторот. Од друга страна, асинхрониот начин не бара од сите учесници истовремено да се поврзани на платформа во виртуелниот простор. Предавачот споделува материјали од лекциите и го контролира начинот на извршување на задачите, а студентот е обврзан самостојно да ја заврши задачата во определен временски рок, зададен од страна на предавачот. Ваквиот систем е пофлексибилен и овозможува учење и извршување на

задачите по свое темпо, им дава на учениците полна автономија во однос на степенот на ангажираност, но сепак бара од нив поголема самодисциплина.

Особено корисни за одржување часови онлајн се покажаа платформите Мајкрософт Тимс (*Microsoft Teams*) (препорачан и на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ) или Зум (*Zoom*). Предавачите можат да споделуваат материјали со своите студенти на платформите: Microsoft Teams, Moodle, но всушност има многу повеќе можности – може да се користи и Google Drive или Google Classroom. Комуникацијата може да се одвива преку електронска пошта, во форма на пишан разговор или видеоразговор на погоре споменатите платформи. Лично се обидувам да ги изведувам часовите најблизу до начинот на којшто ги изведував пред појавата на пандемијата. Ја користам методата на синхрона комуникација и се грижам пред сè за добрата атмосфера на часовите, кои секогаш се одвиваат на синхронизиран начин, но студентите се обврзани на извршување домашни задачи. Ги користам и истите материјали само во дигитална форма. За тоа какви образовни ефекти ни донесе учењето на далечина, ќе можеме да дознаеме по подолго време по завршувањето на мерките за заштита од корона-вирусот. Засега може да се фокусираме само на напорите, начините и техниките на работа, да се разгледа кои активности вродиле со плод и какви впечатоци имаме од овој тип на образование.

ЗАКЛУЧОК

Македонскиот јазик е сè почесто избран како јазик за изучување од страна на студентите на Институтот за словенска филологија на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ. Сè повеќе млади луѓе почнаа да го учат од почетокот на отворањето на новата насока балканистика. Македонскиот јазик има најголема популарност од целата понуда на Институтот и привлекува најголем број студенти. Балканистиката во својата програма има јазични часови, но не е филологија. Запознавањето и изучувањето на македонскиот јазик е необично и во голем дел од времето пријатно искуство за полските студенти. Сепак, се случуваат и проблематични и потешки места во македонската граматика, меѓу кои најчести грешки се случуваат кај показните заменки, членовите, правилната употреба на предлозите и менувањето на глаголите во аорист. Образованието на далечина, кое се покажа како потреба во реализацијата на наставниот процес за време на пандемијата, бара учество и ангажман не само од студентите, туку пред сè и од предавачите. Предавачот е организатор на процесот на учење, тој го насочува студентот и му го олеснува совладувањето на знаењето. Во овие улоги, не можат да го заменат дури и најразвиените технологии и најинспиративните апликации.

Литература и извори

Бојковска Стојка; Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко. 2008. Советка Димитрова (уред.). *Ойшиџа ѓрамаџика на македонскиоџ јазик*. Скопје: АД Просветно Дело.

- Конески Блаже. 1967. *Грамаџика на македонскиот литературен јазик*. I и II. Скопје: Култура.
- Минова-Гуркова Лилјана. 1998. „Некои карактеристики на македонскиот стандарден јазик”. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Македонски јазик*. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, 65-68.
- Ставови-Кавка Ирена, Тодороска Катерина (приредувачи). 2013. *Билатералните полско-македонски односи 1991-2011*, т. 1. Скопје: Менора.
- Błaszak Magdalena. 2018. „Język macedoński po rozpadzie Jugosławii.”. *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne*. 27. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 175-185.
- Kawka Maciej. 1994. *Studia konfrontatywne i tekstologiczne: polski/macedoński*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Moroz-Grzelak Lilla. 2015. „Kręgi zainteresowań problematyką macedońską w Polsce : publikacje naukowe”. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 50(2), 145-156.
- Sendek Robert. 2011. „Język macedoński”. *Języki słowiańskie. Rys historyczny*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 227-245.
- Topolińska Zuzanna. 2017a. „Praktyczne i teoretyczne plusy późnej standaryzacji (na przykładzie języka macedońskiego)”. *Slavia Meridionalis* 17,1-20.
- Topolińska Zuzanna. 2017b. „Przyimki – ich miejsce w opisie gramatycznym”. *LingVaria: Półrocznik Wydziału Polonistyki UJ poświęcony zagadnieniom języka i językoznawstwa* 24, 9-15.
- Vidoeski B., Pianka W., Topolińska Z. (red.). 1990. *Słownik macedońsko-polski i polsko-macedoński*, Warszawa–Skopje.

Streszczenie

Lektoraty języka macedońskiego na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, odbywają się w Instytucie Filologii Słowiańskiej od 1999 roku. Instytut Filologii Słowiańskiej jest jednostką naukowo-dydaktyczną, a głównym obszarem jego zainteresowań badawczych są studia w zakresie literatury, języka i kultury obszaru środkowoeuropejskiego, zachodnio- i południowosłowiańskiego. Praca podzielona jest na cztery główne części. W pierwszej części zostały opisane kontakty łączące Macedonię i Polskę na przestrzeni najnowszych lat, które mogą przekładać się bezpośrednio na zainteresowanie i chęć podjęcia nauki języka macedońskiego przez Polaków. W kolejnej części starano się ująć najważniejsze momenty i postacie związane z prowadzeniem lektoratu języka macedońskiego w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wyodrębniono także osobną część poświęconą trudnym miejscom w gramatyce języka macedońskiego, które sprawiają najwięcej problemów polskojęzycznym studentom. Na samym końcu artykułu poruszono pokrótce zagadnienia związane z nauczaniem zdalnym w dobie pandemii COVID-19, co ma nieodłączny wpływ na sposób prowadzenia zajęć w tym specyficznym dla większości okresie.

Елена Јованова-Грујовска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

Весна Костовска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

СЛОЖЕНКИТЕ ВО ПОЕЗИЈАТА НА ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ

Апстракт: Во поетскиот израз на Петре М. Андреевски се застапени зборобразувачките модели што се дел од стандардниот македонски јазик. Во овој текст правиме формално-структурен пресек на сложенките во неговата поезија што припаѓаат на стандардниот, дијалектниот и разговорниот јазик. Сложенките се класифицираат според зборовните групи, а потоа според сврзувачките елементи, според меѓусебниот однос на компонентите и според семантичкото диференцирање.

Клучни зборови: сложенки, зборобразување, зборобразувачки морфеми, семантика.

Петре М. Андреевски, во записите за своето сфаќање на поезијата, приложени кон изборот од неговото творештво, објавен на француски во превод на Мира Чепинчиќ и Андре Домс во книгата („Maison éternelle“, 1992, стр. 115), вели: „Поезијата е слика на можностите на зборот, негова најтешка и најплодна задача. Таа прави избор на изразите, но исто така ги развива и ги воведува во нови вредности. Поезијата, всушност, ги снабдува зборовите со воздух и со правото да не бидат конечни, туку да можат постојано да се обновуваат од идеите и од содржините што ние сакаме да ги изразиме соодветно на променетото време и на поинаквата гледна точка. Поезијата е, значи, нешто повеќе од она што може да се види и да се допре низ една механичка и упростена живејачка. Таа бара едно максимално ангажирање на зборовите за да се изрази претставата на вистината што ја носиме и која не сакаме да ја забораваме. (Претставата на дрвото треба да ја бараме во самото дрво, не во неговата сенка)“.

Петре М. Андреевски има објавено седум збирки поезија: „Јазли“ (1960), „И на небо и на земја“ (1962), „Дениција“ (1968), „Дални наковални“ (1971), „Пофалби и поплаки“ (1975), „Вечна куќа“ (1987), „Лакримариј“ (1999). За ова истражување направивме целосна ексцерпција, опфаќајќи ги сите збирки. Во поетскиот израз на Андреевски, со оглед на неговото често излегување од

јазичните конвенции, суштествуваат и сложенки, што се дел од стандардниот јазик, но и неколку неологизми. Сложенките, како зборообразувачки модел, особено се пригодни за уметничкото творештво, поради нивната експресивност.

Во поезијата на Андреевски се бројни **сложените именки** и тоа: *Величџвџиок, виножџио, водоџад, вџиоџлавица, џоломразица, џороцвџе, денџуба, домазџи, оренкокош, живожжарица, живожжарец, зајдисонце, злодобрџина, коложеџ, моџиоциклџи, џаџоказ, џесџијазол, џеџроџажџица, џусџикуџа, ракоџис, рамноденица, рамноџежа, самоџласка, Светџилџб, сончоџлед, Тримир, Душеџубџица, Злокуџани, Сувоџрло, Усџиоџек, Црнобуџи, потоа се засведочени **сложените придавки**: *виножџиџен, водоврично, вџудовиден, џорноселски, двоџлав, џолноџен, џрудолуџлав, смџионосен, сџарословенски, и **сложените прилози**: *оџаџиџи, чеџириџаџи.***

Подолу повеќе ќе се осврнеме на сложенките со поретка употреба во секојдневниот јазичен израз.

Во песната *Смџиџа на бабароџи* поетот ја употребил сложенката **оренкокош**: *Да мџлиш на џреви, омарнини џа косџш / со џолноџни џиџиш **оренкокош** џа се носџш.* Од македонските писатели, оваа лексема ја регистриравме и кај Стале Попов во *Калеш Анџа* (1958): „За миг на осудениците им ги распараа алиштата со јатаганите, ги соблекоа и ги грабнаа по двајца јаки сејмени и **дренкокош** – едниот за глава другиот за нозе ги качија и ги бапнаа врз разгорениот оган.

Меѓу народот, оваа сложенка се употребува во изразите *Дренкокош џиџан, Да џо донесџи **оренкокош*** (клетва). Овој сложен збор означува детска игра, во која две деца се држат цврсто за раце, а трето им седнува на рацете, па го носат така додека издржат и во смеа го испуштаат. Оваа лексема е очигледно дека се вбројува во егзоцентричните сложенки, чиешто значење е надвор од значењата на членовите што влегуваат во состав на сложенката. Сложенката **оренкокош** е срастенка.

На две места поетот ја употребил лексемата **џесџијазол**, и тоа во песната „Сватови“ – *вџироџи џесџијазол, си ја врзува врзалкаџа*, и во Умилкување – *сиџе свџиџосни џреџи џесџијазол ќе џи врзам.* Овој сложен збор е, исто така, вообичаен во говорот на Слоештица и има значење – кога се врзува нешто за да не може да се одврзе, нешто силно стегнато, што се одврзува тешко. Според народната терминологија **џесџи јазол**, или **џесџијазол**, се врзува доколку случајно волницата се заплетка, при што можноста да се одврзе јазолот е многу мала. Во 2008 година, во Прилепскиот театар, режисерот Бранко Ставрев ја поставува претставата „**Песџијазол**“ на текстот од Петар Петрески. Насловот на претставата е всушност асоцијација на мотото – *џесџијазол е македонскиоџи џорџиев јазол.* Во Толковниот речник преносното значење на придавката **џесџи** е тежок, мачен (*џесџи живоџи*). Сложенката **џесџијазол** е образувана со директно сложување на компонентите и е срастенка.

Во истата песна е засведочена лексемата *йејројажџица*: *и овошкиџе ќе нема кој да ѝ праџа / и кој да им одговори дека ќе родат / за да им врзе златна йејројажџица*.

За овој збор, како и за претходните два, разговараме со сестрата на Петре М. Андреевски, госпоѓа Цветанка Анастасовска. Таа љубезно, според својот опит, ни ги посочи значењата на овие сложенки, што ги има употребено нејзиниот брат во својот поетски израз. За сложенката *йејројажџица* го даде следново образложение: „Јажџица знам дека е плетена рогозина од рж. Овој збор можеби е надоградба на поетот, а можеби и се употребувал, не знам во која прилика. Може да има многу значења поврзани со Петровден и со родот на овошките. Во Слоештица како да имаше секоја кука свој жаргон на зборови. Петре од многу правеше целина“. Го консултиравме и Толковниот речник во кој за *јажџица* стои: *јажџе од усукана ржџена слама џиџо служи за врзување снойови*. Со оглед на фактот што жетвата традиционално се случувала околу Петровден, голема е веројатноста дека Анастасовска го посочува точното значење на сложенката.

Еве што вели Петре М. Андреевски за поврзаноста на своето творештво со јазикот на неговото детство: „Моја појдовна точка во поезијата е моето село, што ќе рече – моето детство. Верувам дека во годините на детството е впишана најчистата претстава за светот, неговата првобитна слика. Секој творец има потреба од своето сопствено место за најслободно сонување. Бидејќи секој човек чува едно скриено место, каде што може непречено да сонува, и каде што во текот на целиот свој живот неговите соништа ќе се повторуваат. Но, тоа место ние не можеме да го избереме (ние можеме да си ги избереме нашите пријатели, но не и нашите родители), тоа место ни е предопределено од животот, од раѓањето. Моите поетски книги потекнуваат од мојот роден крај, како што оттаму потекнува и мојата проза. Да се пишува за тие луѓе и за тие краишта за мене претставува начин да го продолжам својот живот со нив. Не знам каква би била мојата поезија кога не би бил роден таму“ (Записи за своето сфаќање на поезијата, кои ги направил авторот за изборот од своето творештво, објавен на француски, во превод на Мира Чепинчиќ и Андре Домс во книгата „Maison éternelle“, 1992, стр. 116).

При ексцерпцијата, изделивме и три сложенки што се вбројуваат во црковната терминологија, и тоа: *Величџврџок*, *йџримир* и *свејџилџб*.

Црковниот термин *йџримир* е регистриран во Толковниот речник со значење – *йџриднџевен сџроџ џосџ*, по велигденските поклади, првите три дена од велигденските пости.

„Тримџерите по своето првобитно значење и форма се еден мошнџ стар христијански обичај, којшто води потекло од многу одамна, односно од почетокот на христијанската вера. Самото име *йџримџери* потекнува од грчките зборови *tris meres* што во буквален превод значи „три дена“, односно триднџевен пост, а самиот чин на постење или гладување се нарекува тримџерење“

(Празнување на Простени поклади (Прочка) во Струмица и Струмичко, м-р Наташа Василевска-Трајчевска, стр. 67). Сложенката *ѿримери*, според еквивалентот – фразата *tris meres* е заемка, т.е. е директно преземена од грчкиот јазик.

Сложениот збор *свеѿилеб*, исто така, е поим што се употребува во црковната народна терминологија, а во народниот јазик се употребува за именување на славскиот леб, односно лебот со печат од горната страна. Сложенката *свеѿилеб* како зборообразувачки модел се востановува уште во црковнословенскиот, тоест тоа е срстенка чијашто прва компонента ја содржи сложената придавска промена. На пример, како *козиругоѿ* во Крнинскиот дамаскин, *лѿжипророкоѿ* во Карпинското евангелие, *лѿжисвѿадѿателѿ* во Хлудовиот триод.

Во стиховите на Петре М. Андреевски сложенките *ѿримир* и *свеѿилеб* се употребени со преносно значење, во *Виѿорѿиѿ ѿисмо* од стихозбирката *Дениција*:

Ти беше мојѿѿ Тримир и мојѿѿ Свеѿилеб (преносно – измачување и спасение; измачување и божји благослов)
и моеѿѿ ѿрогонсиѿво беше за ѿа биѿаѿѿ целосни
ѿвојаѿѿа волја, а мојаѿѿа неволја.

Уште четири сложенки од поезијата на Петре М. Андреевски го привлекоа нашето внимание: *виножиѿѿен*, *злѿдобрина* (Е море *виножиѿѿѿна злѿдобрино* 16), *жиѿвојаѿеѿ* (и умре Живко – живеѿ *жиѿвојаѿеѿ* 117), и *ѿрудолуѿлав* (водата *ѿрудолуѿлава* и водата што се исправа 105), коишто веројатно се творби на самиот автор, а се потпираат на позната лексика. Сите, освен *жиѿвојаѿеѿ*, се образувани со непосредно поврзување на компонентите.

Тенденцијата во говорот – да се биде што поиновативен, подосетлив и покреативен е процес што резултира со создавање **неологизми**. Творештвото на Петре М. Андреевски нуди интересна лексика за продлабочени лингвистички истражувања. Ова истражување отвори две теми, што се поврзани со волшебната јазична ризница што ни ја завешта Петре М. Андреевски. Прво, тој поезијата ја пее со ехото на зборовите од својот јазик на детството (народен јазик, дијалектизми, локализми) и второ, создава сопствени зборови (индивидуализми) базирани на тоа ехо од детството. Ова е само навестување на нашето натамошно истражување, сега насочено кон неговата проза.

Литература

- Велева, Славица. 2006. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Авторско издание. Скопје
- Јашар-Настева, Оливера. 1966. „За некои аспекти на збогатување на лексиката на современиот македонски јазик“. *Македонски јазик*, 17. Скопје, 5–29.
- Јованова-Грујовска, Елена. 2012. *Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, кн. 73. Скопје.
- Конески, Кирил. 1995. *Зборообразувањето на современиот македонски јазик*, Бона. Скопје.
- Костовска, Весна. 2018. *Сложенките во македонските црковнословенски текстови*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и „Бата прес. Скопје.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*, Магор. Скопје.
- Толковен речник на македонскиот јазик (I-VI), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 2003 – 2014.
- Шокларова-Љоровска, Германија. 1980. „Сложени зборови во македонскиот јазик со посебен осврт на сложенките“ *ЛЗб XXVII*, кн. 3. Скопје, 31–39.

Summary

In the poetry of Petre M. Andreevski most common are the word-expressing forms, which are part of the common Macedonian language. In this text the compounds are formally-structurally pointed out of his poetry, which belong to the standard, the dialectal and the talkative language. The compounds are classified after the groups of words, the bonding elements, the mutuality of the components and after the semantic differentiation.

Keywords: compounds, word formation, word-forming morphemes, semantics

Далибор Јовановски
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филозофски факултет – Скопје
Скопје

Људмил Спасов
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Скопје

ДЕМОКРАТИЈАТА И САМООПРЕДЕЛУВАЊЕТО: МАКЕДОНСКИТЕ ЕМИГРАНТИ ВО САД НА ПОЧЕТОКОТ НА 20 ВЕК

Апстракт: Кон крајот на 19 и почетокот на 20 век поради лошата состојба во Османлиската Империја од Македонија започнал еден емигрантски бран кој станал интересен не само поради економските, социјалните и политичките причини што биле двигатели на емигрирањето туку и поради фактот што за првпат дел од емигрантите започнале да ја искажуваат својата македонска народносна (етничка) припадност. Тоа можеме да го забележиме во американските службени документи. Македонските емигранти имале можност, поради американската демократија, слободно да го изразат својот идентитет и да се искажат како Македонци што зборуваат македонски јазик, кој тогаш не бил кодифициран и не бил признат ниту во Османлиската Империја ниту пак од страна на соседите и од лингвистиката. Мошне е интересно да се забележи дека и во американските весници, но и книги од овој период се зборува за дел од овие емигранти како за Македонци, без тие да се поврзат со Бугарите или пак со Грците. Тоа се однесува и на македонскиот јазик. Ова е сериозен аргумент за нашата посебност која денес е негирана. Тоа се должи на демократијата во САД, каде што секој имал право да се изрази така како што сакал.

Клучни зборови: демократија, самоопределување, емигранти, САД.

1. Прашањето за македонската емиграција во САД е особено интересно од аспект на етничкото самоопределување на македонските емигранти во првата половина на 20 век.

Нашите истражувања доведоа до интересни податоци во однос на ова прашање. Емигрантите од османлиска Македонија, а подоцна и од трите дела на овој регион, со себе ги донеле и поделбите карактеристични за македонското население. Тука пред сè мислиме на самоопределувањето како *Македонец/Македонка*

како посебен народ со сопствен јазик, но и на *Македонец/Македонка* како дел од бугарскиот народ.

Веднаш се поставува прашањето: Зошто тоа е така?

Одговорот на ова прашање е сложен и заслужува посебна и обемна студија во однос на прашањето зошто македонската национална свест, како масовна, се јавила подоцна во однос на соседните народи.

Британскиот историчар Ерик Хобсбаум (Eric Hobsbawm), познат по својот став дека нацијата не ја сфаќа како примарна ниту пак како неменлива социјална целина, напишал: „Националната свест се развива различно во разните општествени групации и региони во една земја (...) без оглед на природата на општествената групација (...) масите – работниците, службениците и селаните се последните кои потпаѓаат под тоа влијание“ (Хобсбаум, 1993: 21). Неговиот сонародник Хју Сетон Вотсон, познат по ставот дека ниту една дефиниција за нацијата не може биде единствено точна, во една своја студија за нациите се осврнал и на Македонија, каде што забележал дека меѓу македонското население имало две тенденции. Едната била приклучување кон Бугарија, а втората била дека Македонците или македонските Словени, како што тој ги нарекува, се посебна јужнословенска нација, различна од Бугарите и Србите (Seton-Watson 1977: 136).

Ова може да го забележиме и меѓу македонските емигранти во САД.

Иако во тој период за Македонците најчесто се пишувало дека се Бугари по национална припадност, на теренот во османлиска Македонија имаме сè повеќе случаи кога луѓето се декларирале дека се Македонци во народносна смисла (Upward, 1908; Karasek, 1903).

2. Тешката социјална, економска, но пред сè политичка состојба во османлиска Македонија предизвикала емигрирање на тамошното население, пред сè на христијанското, во други делови од светот. Македонците не биле исклучок од овој процес.

За првпат тие можеле да видат еден нов просперитетен свет каде што животот не бил во толку голема опасност како што тоа било во Османлиската Империја.

Македонските емигранти имале можност, поттикнати од демократијата во САД, слободно да го изразат својот идентитет и да се искажат како Македонци што зборуваат македонски јазик, иако тој тогаш не бил кодифициран и ниту бил официјално признаен во Османлиската Империја, а особено од страна на соседните нации и нивните држави, како и од страна на нивната лингвистичка наука.

Сепак, и процесот на прифаќање на Македонците како нација и на нивниот јазик како македонски не бил едноставен и лесен. Примерот со означување на македонскиот јазик на почетокот на 20 век во САД е добар показател.

Влијанието на лингвистичката расправа за припадноста на македонскиот јазик може да се забележи и во американските официјални документи. Треба да се каже дека првично и во американските службени книги забележуваме една

конфузност околу прашањето кои се Македонците, односно дали се посебен народ со свој јазик или пак се дел од бугарскиот народ.

Во 1911 г. била издадена една едиција во повеќе томови за потребите на американскиот имигрантски систем и влада. И тука ја среќаваме таа конфузност околу Македонците.

Имено, во еден од томовите што се однесува на потеклото и на јазикот на имигрантите постои еден мошне интересен дел што се однесува на Македонците. Така во делот под наслов *Македонци* е наведено кусо – види: *Буџари* (Dillingham 1, 1911: 92).

Се чини дека на прв поглед работите, барем тука, се прецизни, но не е сосема така. Имено, во делот што се однесува на Бугарите, кога станува збор за прашањето за јазикот, ја забележуваме целата нејаснотија околу Македонците. Токму во инструкциите до оние што ги запишувале имигрантите, нивното потекло и мајчиниот јазик било наведено дека е потребно да се објасни прашањето што го сметале за најважно за бугарските дијалекти, односно токму за македонскиот јазик. Според напишаното (Dillingham 1, 1911: 27) се јавувале луѓе кои тврделе дека постои македонски народ и јазик, но во тој момент тоа било сметано за некаков локален патриотизам, бидејќи тогаш лингвистите од балканскиот регион такво нешто не признавале.

3. Како што кажавме претходно, иако на прв поглед сè било јасно, во самото објаснување е даден простор за различни интерпретации. Во истата едиција среќаваме и друго нешто што е јасен демант на веќе напишаното и е потврда на веќе сè појасната македонска народносна свест, различна од регионалната, врзана со Бугарите или Грците, па и Србите.

Имено, иако се повторува истата теза за македонскиот јазик, составувачите на овие извештаи напишале. „Одвреме-навреме некој имигрант од Турција инсистира дека тој е Македонец, а не Турчин, Бугарин, Грк или Албанец“ (Dillingham 2, 1911: 282). Затоа на повеќе места од овој том од истата едиција именката *Македонец* и придавката *македонски* стои без никакви додатоци за да се покаже посебниот идентитет (Dillingham 2, 1911: 356– 530).

Натаму, во еден том од оваа едиција што се однесува на работниците во американската индустрија, во посебна графа е дадено и нивното етничко потекло. Па така, во делот што се однесува на работниците што се грижеле за возовите и за локомотивите во графата што се однесува на националноста се наведени и Македонци (Dillingham 3, 1911: 28).

Во изданието од истата година, што е скратена верзија на разни извештаи за американските емигранти, на повеќе места можеме да забележиме дека се користи именката Македонци без таа да биде, во народносна смисла, врзана со друг балкански народ (Dillingham 4, 1911: 9).

Тоа може да го забележиме и во томот посветен на децата на емигрантите каде што јасно е наведено дека има Македонци.

4. Иако американските емигрантски служби имале проблем со прифаќањето на Македонците и македонскиот јазик како посебен, поточно како

различен од бугарскиот, кога било во прашање потеклото на децата јасно стои дека тие биле Македонци.

Мошне интересно за нашата анализа е примерот посочен од Кит Браун (Keith Brown). Во неговата статија за македонските емигранти приложува еден статистички документ од Американското емигрантско биро од 1908 година, каде што како народи со потекло од Османлиската Империја се наведени и Македонците (Brown 2010: 166). Според изнесеното од страна на американскиот антрополог и во 1909 година, имигрантскиот инспектор Маркус Браун ги означил Македонците со посебен код во однос на Бугарите (Brown 2010: 170).

Ова е мошне интересна ситуација за една владина институција што навидум ги врзувала Македонците со Бугарите, но и не го негирала постоењето на Македонците како посебен народ.

Така на пример, иако Браун не го негира самоопределувањето на македонските емигранти во САД како посебен народносен елемент, дава и примери каде што може да се забележи и поинакво определување на емигрантите – македонски Бугари (Brown 2010: 169).

Овде ги додаваме и извештаите на американскиот Конгрес од 1915 година. Во расправите на оваа американска законодавна институција било посветено и внимание на индустријата и конкуренцијата и нетрпеливоста помеѓу емигрантските заедници. Според извештајот, на една страна биле емигрантите од Ирска и Австро-Унгарија, а на друга оние од југоисточна Европа – Македонците, Бугарите и Романците. Интересно е да се забележи дека известувачите забележале зголемување на бројот на Македонци и Бугари, а во приложената табела Македонците се наведени како посебен народ (*Congressional* 1915: 3640–3641).

Кога е во прашање економијата и индустријата, ќе го споменеме и извештајот на американското Министерство за труд од 1920 година каде што како државјани на САД се наведуваат и Македонците, иако нивниот број не е наведен (Crist 1920: 45).

Сепак интересно е да го спомнеме и забележувањето на Авировиќ, која врз база на нејзините истражувања на американските пописи, вели дека во некои случаи кога е во прашање јазикот, придавката *македонски* била чкртната и заменета со *бугарски* (Авировиќ 2014: 231).

Може да се заклучи дека и покрај фактот што составувачите на овие статистички томови не се согласувале дека македонскиот јазик е посебен од бугарскиот и дека Македонците не се посебни од Бугарите, сепак ја почитувале желбата на оние што се изјаснувале како Македонци, иако не во сите случаи.

5. Две децении подоцна прашањето околу јазикот и народноста на Македонците во овие американски статистички книги издадени околу прашањето на имигрантите е многу појасна. Па така во инструкциите до оние што требало да ги пополнуваат пописните графи, како еден од мајчините јазици е наведен македонскиот (Instructions 1930: 30). Оваа промена била резултат, претпоставуваме, и на двоумењата што постоеле на почетокот кај американските служби, но и на инсистирањето на македонските имигранти нивниот јазик да биде заведен како македонски. Во 1911 година, како што забележува Авировиќ,

бил даден и список за преведувачи на островот Елис каде што доаѓале емигрантите од Европа, а во него имало и еден кој преведувал од македонски (Авиновиќ 2014: 228).

Овие податоци го демантираат тврдењето на Џорџ Ј. Прпиќ (George J. Prpic) дека во американските емигрантски списоци, извештаи и книги не биле евидентирани Македонците како посебна народносна група (Prpic 1978: 213).

Истражувајќи ги американските пописни книги, но и другите материјали објавени од страна на тамошните институции, каде што забележуваме дека Македонците и нивниот јазик се признати, доаѓаме до заклучокот дека овие факти им се спротивставуваат на тврдењата дека современата македонска нација и јазик биле измислени од Коминтерната и поранешниот југословенски лидер Јосип Броз Тито. Слободно може да се истакне дека овие американски службени документи им се спротивставуваат на ваквите тврдења. Особено оние документи објавени од страна на институции на моќна и влијателна држава како САД, а не на интернационална политичка организација.

6. Непосредно по завршувањето на балканските војни и поделбата на Македонија која резултирала од овие воени судири, во САД се појавила книгата на Питер Робертс (Peter Roberts) во која се обработува бранот на емигранти од југоисточна Европа. За нас интересно е дека авторот на оваа книга на повеќе места ги спомнува Македонците како посебни во однос, во овој случај, на Бугарите и Грците (Roberts, 1914). Неколку години подоцна се појавила уште една студија посветена на емигрантите во САД. И тука може да забележиме дека Македонците се нотирани како посебни во однос на Бугарите (Rugg, H., Rugg, E., Schweppe 1922: 140).

Инаку, дел од македонски емигранти инсистирале нивниот јазик да се именува како македонски. Еден од првите повлијателни емигранти во САД со потекло од османлиска Македонија, Вишанов, своите проповеди сакал да ги држи на македонски јазик, а кога публиката реагирала, тој ги држел на македонски и на бугарски јазик (Sinadinovski 2017: 20–21).

Овој податок е интересен за анализа бидејќи повеќе од јасно е дека влијателен член на македонската заедница во САД прави јасна разлика меѓу македонскиот и бугарскиот јазик. Ликот на Деметриус Вишанов, како што е запишан во американските книги и весници, е интересен за нашава студија. Па така, Вишанов, кој потекнувал од Солун, Македонија, ќе одржел предавање за неговата земја и ќе испеел песни на македонски јазик (*The Meriden Daily Journal* 1892: 3). Вишанов по потекло бил од влијателно солунско семејство, а добро е да забележиме дека тој преминал од православие во протестантската вера.

7. Прашањето за Македонците и нивниот јазик, односно дали тој постоел како самостоен или пак бил дијалект на некој друг словенски јазик, пред сè на бугарскиот, предизвикало интерес кај дел од американските научници, а тоа е корисно и за оваа наша студија, посебно во контекст на првичниот однос на американските власти кон употребата на именката Македонец во народносна смисла.

Погоре назначивме каков бил почетниот став на американските службеници во однос на прашањето дали македонскиот јазик е посебен или пак е дел од бугарскиот. Леон Доминијан (Leon Dominian) во својот труд за јазичните области во Европа се задржал и на состојбите во Македонија, која веќе била дел од четирите балкански држави. Иако тој повеќе мислел дека Македонците и нивниот јазик се бугарски, внимателното читање на неговата статија покажува една неодреденост по тоа прашање. Доминијан пишува дека Македонците како народ се преоден елемент помеѓу Србите и Бугарите. Истото го констатира и за македонскиот јазик (Dominian, 1915: 436). Една година подоцна се појави студијата на Бак за јазикот и националноста. За разлика од Доминијан, Бак прави споредба на проблемот со јазикот на Македонците со некои други примери од словенскиот свет. Според него постојат прашања дали словачкиот јазик е посебен или дијалект на чешкиот, дали украинскиот е посебен или дијалект на рускиот и тоа што е за нас интересно дали словенскиот говор во Македонија е бугарски, српски или македонско словенски (Buck, 1916: 61). Според него лингвистите се поделени околу ова прашање.

Овие сомнежи и нејаснотии што ги забележуваме кај споменативе американски научници може да ги прочитаеме и во некои американски енциклопедии. Во една американска енциклопедија од 1917 година, македонскиот јазик е поврзан со бугарскиот. Поточно во делот што се однесува на словенските јазици, кога се спомнува бугарскиот, тој е поделен на источен и западен дијалект, но и додаден е македонскиот словенски дијалект кој, според авторите, бил мошне сличен на бугарскиот јазик (*The new international encyclopedia*, 1917: 260). Во *Американската енциклопедија*, објавена во 1920 година, имаме малку поинакво објаснување кога е во прашање јазикот. Во делот од енциклопедијата што се однесува на Словените, словенските народи и јазици, македонскиот јазик и Македонците не се споменати како одделна словенска народност и јазик, но составувачите, пишувајќи за Бугарите, навеле дека тие биле хомогена група, со исклучок на македонските Словени од кои дел се приклонувале кон Бугарите, дел кон Србите, но и оние што до 1913 година се изјаснувале за посебна македонска националност (*The Encyclopedia Americana*, 1920: 94).

Во напливот на книги и студии во кои, меѓу другото, се разгледуваат и состојбите во Македонија и прашањето за припадноста на населението, произлегле и други студии. Џорџ Травелјан (George Macaulay Trevelyan) во својата студија за Србија и југоисточна Европа, неизбежно се задржал и на населението во Македонија, чиј еден дел влегол во состав на српското кралство во 1913 година. Според него, населението во Македонија било смеса од разни народи. Овој американски автор сметал дека најважниот народ во областа е сличен со Србите и со Бугарите, но не и идентичен со нив (Travelyan, 1915: 121).

Пол Радосављевиќ (Paul Radosavljevich), американски Србин, професор по психологија во Њујорк ја објавил книгата *Кои се Словените*. Тој користејќи ги книгите од разни автори што му биле на располагање, заклучил дека Македонците се посебен словенски народ, кој е со генерации далеку кога е во

прашање развитокот на националната свест, но и во однос на развојот на јазикот кога се во прашање Србите и Бугарите (Radosavljevich 1919, 284–285).

Од друга страна, постои и студијата на Исаја Боуман (Isaiah Bowman), која ни дава сосема друг поглед за македонското население. Во неговата книга за политичката географија и новиот свет по Првата светска војна, тој посветил внимание и на состојбите на Балканот, а Македонија и Македонците се разбира дека не можеле да бидат изоставени. Боуман објавил една карта на која јасно ги означил Македонците како посебен народ во регионот кој населувал делови од Кралството СХС и Грција (Bowman 1922: 234).

8. Самодекларирањето на Македонците со своето народно име било забележано и во американските весници. Во *Harrisburg Telegraph* излегол напис, каде што покрај словенечки и англиски, како јазик се споменува и македонскиот на кој ќе се испечати еден циркулар за потребите на градот (*Harrisburg telegraph* 1914: 3).

Кога е во прашање дејствувањето на Македонците за признавање на нивната посебност и јазик, интересно е да се забележи дека може во американските весници да се најдат и статии што зборуваат за македонскиот јазик, а тоа да не е врзано со Македонците. Во весникот *Baltimore Morning Herald* на 8 декември 1903 година се појавила статија посветена на службеник во американското биро за емиграција, извесен Џон Гргуревиќ, Хрват по потекло, а по занимање војник, лингвист и лекар. За нашиов труд е интересен дел од статијата во која се зборува дека тој течно ги зборувал англискиот, хрватскиот, српскиот, италијанскиот, германскиот, македонскиот и бугарскиот јазик (*Baltimore Morning Herald*, 8th december: 1903).

Во својата книга посветена на македонската дијаспора во САД, Виктор Синадиновски (Victor Sinadinovski), како Македонец го спомнува и Константин Стефанов (Sinadinovski 2017: 15–19).

9. Тука веќе доаѓаме и до вториот дел од македонската емиграција во САД, која била со бугарско национално чувство, иако и тие себеси се нарекувале Македонци. Па така, за нас изјаснувањето на Стефанов дека е Македонец не е спорно, како што не е спорен и другиот дел од неговиот идентитет. Тој кога зборувал дека е Македонец, секогаш нагласувал дека бил и Бугарин по националност. Тоа најдобро може да го забележиме во двете негови книги поврзани со македонското прашање, *We the Macedonians* и *The Bulgarians and Anglosaxondom*, каде што најдобро се гледа неговата поделеност меѓу двете чувства – македонското и бугарското. Синадиновски има интересно објаснување за неговото декларирање, сметајќи дека првично пред да замине за Софија, Стефанов имал сосема подруги размислувања за Македонија (Sinadinovski 2017: 19). Во оваа насока би сакале да го истакнеме Јозев Карасек (Josef Karasek), кој ја посетил Македонија и ја видел состојбата на теренот. Тој сметал дека најголемиот дел од масата на населението се чувствувала како македонска, но интелектуалците биле поделени на Срби и Бугари (Karasek 1903: 117). Констатацијата на Синадиновски најдобро се поклопува со размислувањето на Карасек за обичниот народ и за интелектуалците.

Делот од македонската емиграција во САД што се чувствувал како дел од бугарскиот народ, но истовремено не го заборава своето потекло од Македонија, по завршувањето на Првата светска војна ќе се организира во Македонска политичка организација, која подоцна ќе биде преименувана во Македонска патриотска (патриотическа) организација (МПО). Оваа организација била формирана во 1922 година во Форт Вејн на чело со Анастас Стефанов (Michaelidis 2005: 151).

Основниот лозунг на оваа организација бил „Македонија на Македонците“, но за јазик на комуникација и на весникот што го издавала таа, *Македонска трибуна*, бил користен бугарскиот јазик¹. Целта на оваа организација била поддршка за создавање независна македонска држава за која нејзините членови активно работеле (*Macedonians in North America*, 1960: 9).

За членовите на оваа организација немало никаква дилема дека тие се Македонци, но и Бугари. Михаилидис забележал дека ова е специфичен пример за македонскиот национализам, првата македонска организација во Америка да не ги смета Македонците за посебен народ (Michaelidis 2005: 153).

Како и да е МПО јасно се залагала за македонската независност. Во весникот *Youngstown Vindicator* од 14 април 1933 година може да прочитаме статија во која се изнесуваат барањата на Македонската политичка организација во САД за поддршка на барањата за создавање македонска независна држава. Освен што е пренесено барањето од собирот во Горна Џумаја, Македонската политичка организација (МПО) барала поддршка и помош од Американците за угнетените Македонци во Југославија, Грција и Бугарија, како и поддршка за признавање на македонската нација (*Youngstown Vindicator*, 1933).

Како минувало времето се јавуваат структури кои сметаат дека таа е премногу пробугарски ориентирана. Овие структури имале левичарски убедувања, но имало и некои како илинденецот Смиле Војданов, кои сметале дека Македонците се посебен народ во однос на Бугарите. Овие структури го формирале Македонскиот народен сојуз (МНС), обвинувајќи ја МПО дека не работи за македонската независност, туку за бугарските интереси (Đikanović 2010: 493).

Поделбата на македонската емиграција во САД на делот кој имал пробугарски чувства, односно дека се Македонци, но Бугари по националност, како и на оние што сметале дека Македонците не се иста националност со Бугарите, може да го забележиме и во американскиот печат. Членот на Македонскиот народен сојуз, Том Христов², во една своја статија нагласил дека сите оние македонски лидери во Бугарија што барале присоединување на Македонија кон спомнатата држава или независност под протекторат на

---

¹ МАКЕДОНСКА ТРИБУНА (Индијанополис, Индијана, САД, 10. II 1927 – 1. XI 1983 и Форт Вејн, Индијана, САД, 17. XI 1983 –) – неделен весник, орган на Сојузот на македонските политички организации во САД и Канада, на бугарски јазик, но со стариот предвоен правопис, како и на англиски. Од 1997 г. печати и написи на македонски јазик со латинично писмо. <<https://macedonian.org/>> пристапено на 1.6.2021 г. В. ја статијата на Трендафил Митев „MPO IN THE UNITED STATES, CANADA AND AUSTRALIA“.

<http://macedonia.kroraina.com/en/mpo/mpo_mac-tribune.html> пристапено на 1.6.2021 г.

² Се чини дека е роден 1885 г. Малку се знае за него. Бил многу македонски ориентиран.

Мусолини не го претставувале македонскиот народ ниту пак ги изразувале желбите на Македонците (*Toledo blade*, 14 october 1940: 9).

Целта на овој труд е да се покаже дека во едно демократско мултикултурно општество, како што било американското, со сите предизвици и мани, Македонците можеле слободно да ја изразат својата народносна припадност.

Мултикултурноста на САД, далеку од „балканскиот котел“ кој вриел од национализам, каде што немало место за Македонците како посебен народ, им овозможил на емигрантите од османлиска Македонија, поделена по 1913 година, да ја изразат својата етничка припадност, во овој случај – македонската.

Самоопределувањето не било случајно, ниту изненадувачки. Зголемувањето на бројот на оние што се чувствувале како Македонци на северноамериканскиот континент оди по нагорна линија по создавањето на македонската држава во 1944 година со доселување на нови мигранти од НР/СР/С Македонија, но и од егејскиот дел во состав на Грција.

Секој би поставил прашање зошто македонската емиграција подоцна се јавила во американските службени книги и извори како посебна етничка група и зошто терминот Македонец/ка и македонски може да означува и друго.

Марија Пандевска во студијата за употреба на терминот македонски во османлиска Македонија, каде што се осврнува како, каде и кој го користи овој термин, користејќи ја и Хроховата трифазна теорија за нацијата (Hroch, 1985: 25–30), заклучува дека користењето на овој термин, посебно од страна на МРО, со оваа активност овој термин, кон средината на минатиот век го пробил ѕидот на незнаењето, истакнувајќи дека македонскиот случај е нормална борба за етнички и национален идентитет, а такви има и на други места во светот (Pandevska, 2012: 761).

Литература

- Авиновиќ Ирена. 2014. „Регистрирањето на македонските иселеници во Соединетите американски држави во меѓувоенниот период – идентитетска расправа“. *Историја*, XLIV/1, Скопје: Институт за национална историја, 219–232.
- Хобсбаум Ерик. 1993. *Нациите и национализмот до 1780. Програма, мии сиварности*. Скопје: Култура.
- Bowman Isaiah. 1922. *The New World. Problems in political Geography*. New York: World Book Company.
- Congressional record. Sixty-third Congress, third session*, v. LII/IV. 1915, Washington.
- Brown Keith. 2010. „The Yellow Peril“ of the Caucasion Race: Macedonian migrants and the national categories in early Twentieth century U.S. Government

- sources“. *Македонскиот идентитет низ историјата*. Скопје: ИНИ, 161-176.
- Crist Raymond F. 1920. *Work of public schools with the division of citizenship training. Fourth annual report*. Washington: Government printing office.
- Dillingham William. 1, 1911. *Reports of the immigrants Commission, Dictionary of Races or Peoples*. Washington: Government printing Office.
- Dillingham William. 2, 1911. *Reports of the immigrants Commission, Abstracts of Reports of the Immigration Commission*. Washington: Government printing Office,
- Dillingham William. 3, 1911. *Reports of the immigrants Commission, Abstracts of Reports of the Immigration Commission*. Washington Government printing Office,
- Dillingham William. 4, 1911. *Abstracts of reports of the emigration commission*. Washington: Government printing office.
- Đikanović Vesna. 2010. „Prilog istraživanja jugoslovenskog iseljništva u Sjedinjenim američkim državama – Makedonska politička organizacija u Americi (1918 – 1940)“. *Македонскиот идентитет низ историјата*. Скопје: ИНИ, 485–499.
- Hroch Miroslav. 1985. *Social preconditions of national revival in Europe. A comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*. Cambridge: University Press.
- Karasek Josef. 1903. „Několik slov o makedonskýh Slovanech“. Praha: *Slovanský Přehled, r. V*, 113–119.
- Macedonians in North America. An outline*. 1960. Toronto: Co-ordinating Committee of the youth sections with the Macedonian Patriotic Organizations in United States and Canada.
- Michaelidis Gregory. 2005. *Salvation abroad. Macedonian migration to North America and the making of Modern Macedonia 1870-1970*, PhD thesis. Maryland: University of Maryland.
- The Encyclopedia Americana*. 1920. New York, Chicago: The Encyclopedia Americana cooperation.
- The new international encyclopedia*, v. XXI. 1917. , New York: Mead Dodd and Company.
- Prpic George J. 1978. *South Slavic immigration in America*. New York: Twayne Publishers.
- Pandevska, Maria. 2012. „The term “Macedonian(s)” in Ottoman Macedonia: on the map and on the mind“. *Nationalities papers, The Journal of Nationalism and ethnicity*, 40/5, London: Routledge, 747-766.
- Radosavljevich Paul. 1919. *Who are the Slavs. A contribution to race psychology*. Boston: The Gorham Press.
- Roberts Peter. 1914. *The new emigration. A study of the industrial and social life of southeastern Europeans in America*, New York: The Macmillan company.
- Rugg Harold, Rugg Earle, Schweppe. Emma. 1922. „America and her immigrants“. Columbia University. ProQuest Dissertations Publishing, 1969: *The social science pamphlets, v.1/1*

Seton – Watson, Hugh, 1977, *Nations and states. An enquiry of the origins of nations and the politics of nationalism*, London: Methuen.

Sinadinovski Victor. 2017. *Macedonians in America*. e-book: Victor Sinadinovski.

Travelyan Macaulay George. 1915. „Serbia and Southeastern Europe“. *The Atlantic Monthly*, v. CXVI, 119-127.

Baltimore Morning Herald, 1903

Harrisburg telegraph, 1914

The Meriden Daily Journal, 1892

Toledo blade, 14 october 1940

Youngstown Vindicator, 1933

Summary

The purpose of this paper is to show that in a democratic multicultural society, such as the American one, with all the challenges and shortcomings, Macedonians were able to freely express their ethnicity.

The multiculturalism of the United States, far from the "Balkan cauldron" that boiled with nationalism, where there was no place for Macedonians as a separate people, allowed immigrants from Ottoman Macedonia, divided after 1913, to express their ethnicity, in this case Macedonian.

Бобан Карапејовски
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Скопје

Марија Пандева
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура – Скопје
Скопје

ПРИМЕНАТА НА НЕКОИ СОВРЕМЕНИ ЛИНГВИСТИЧКИ ТЕОРИИ ВО ГРАМАТИЧКИТЕ ПРОУЧУВАЊА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ОПРЕДЕЛЕНОСТ И МОДАЛНОСТ

Апстракт: Тргувајќи од сфаќањето на граматичките категории како „класа/група граматички значења, кои во себе спојуваат различни формални единици, кои се наоѓаат во однос на единство на најопштото апстрактно значење, и се наоѓаат во однос на противопоставеност на исто така апстрактни, посебни значења“ (Шведова 1979: 59), а имајќи го предвид и тврдењето на Лифанов (1999: 7) дека „во граматиката терминот ‘граматичка категорија’ е јадро, па затоа нејзината анализа има примарно место во изучувањето на граматичкиот строеж на јазикот“, се осврнуваме на поместувањата во дефинирањето на граматичките категории *определеност* и *модалност* и можната нова призма на која би се подложиле македонските ексерпти, применувајќи ги ваквите дефинирања во современата лингвистика. Под современа лингвистика го подразбираме периодот на втората половина на 20 и првата на 21 век, особено пристапите што се појавуваат по првото издание на Граматиката од Конески, кои не се нужно непознати и непримените во македонската лингвистичка средина, но нивната апликација била спорадична или само во одделни стручни/научни монографии или соопштенија.

Клучни зборови: лингвистички теории, 20-21 век, граматички категории, модалност, определеност.

Историјата на граматичките проучувања на македонскиот јазик е подолго од неговото постоење како стандардизиран јазик. Тоа ја покажува природноста во развојот на еден јазик на определен ареал и неговиот нужен пример, во случајов дури и со задоцнување, кон фаза во која се засилуваат таквите проучувања, а и се користат за да се создаде стандардизирана варијанта. Во дадена епоха, под воздејство на различни фактори и околности, таквите граматички проучувања се засноваат на актуелните лингвистички теории, односно системот на теориски знаења што е владејачка парадигма на времето.

Значајните и многубројни јазични проучувања и теориски промислувања во втората половина на 20 и на почетокот на 21 век, придонесоа да може одново да се прочита и да се опише дадена граматичка структура низ призмата на новите сознанија или – можеби попрецизно – на новите начини за читање и интерпретација на тие сознанија. Особено стана важно субјективното, личното во јазикот и светогледот низ визурата на поединецот, што наоѓа свој израз во *о̀йрeдeлeнoсѝa* и во *мoдaлнoсѝa*.

Кога зборуваме за субјективното во јазикот, а *о̀йрeдeлeнoсѝa* е во опсегот и, честопати, резултат на изборот на првото лице, нужно кратко мора да се осврнеме на некои последни согледби на Е.В. Падучева (посебно во: Падучева 2017; Падучева 2019). Во основата на нејзиното сфаќање на *ėѝoцeнѝpициѝe* се два става – на Емил Бенвенист и на Карл Билер: првиот вели дека јазикот толку силно се одликува со искажување на субјективноста, што се поставува прашањето дали тој воопшто би можел, ако се устрои поинаку, да функционира и да се нарекува јазик; вториот (Билер), всушност, е кумот на терминот „егоцентрички/егоцентричен“ (во образувањата на именски групи/колокации од типот на *ėѝoцeнѝpичкo yкaжyвaњe, ėѝoцeнѝpички aсѝeкѝ нa јaзикoѝ* (сп. Падучева 2019: 18). Овој термин ги означува „оние зборови, граматички категории, синтаксички конструкции, чија семантика го подразбира *ѝoвopиѝeлoѝ*, во однос на учесниците во опишаната ситуација“ (Падучева 2019: 17). Падучева (*ibid.*) дава три примери [(1) а., б., в.], во кои во првиот говорителот е во улога на субјект што е несигурен во мислењето; во вториот – кај субјектот се појавува некаква желба, искажана во субјунктив; во третиот деиксисот (простанствениот ориентир, т.е. прилогот за место) ‘тука’ го означува местото каде што се наоѓа говорителот:

- (1) а. *Иванов, кажется, в Москве. (Иванов, се чини, е во Москва.) – кажется (се чини) = ‘говорящему кажется’ (‘му се чини на говорителот’);*
б. *Был бы сын здоров! (Да биде синот здрав!) – ‘говорящий хочет, чтобы сын был здоров’ (‘говорителот посакува да биде синот здрав’);*
в. *Осторожно, здесь гвозди (Внимание, тука има клинци) – здесь (тука) = ‘там, где находится говорящий’ (‘таму каде што се наоѓа говорителот’).*

И покрај тоа што граматички субјект во (1а) е *Иванов*, кога се работи за третото лице, говорителот, иако не е формално пројавен во претходната реченица/исказ, тој, сепак, учествува во моделирањето на пропозициската содржина врз основа на неговиот избор на средства со кои ја прикажува ситуацијата. Па, затоа и Падучева го определува „говорителот во улога на субјект што е несигурен во мислењето“. Така, овде определбата „субјект“ можеме да ја сфатиме надвор од основното синтаксичко значење или, *sensu lato*,

во семантичка смисла, иако на планот на семантиката, *sensu stricto*, не оперираме со термините *субјектӣ* и *објектӣ*.

а) За модалноста

Истото можеме да го аплицираме и врз модалните глаголи, кога говорителот реферира на третото лице; во реченици од типот на:

- (2) *Тој мора да дојде кај нас.*
- (3) *Големи кулиси облејени со ѝердуви
заглавени ѝо малиѝе улички. Забранетио
заобиколување: **морайе** да минеѝе
низ ѝажни огледала, низ влажни огледала, низ лажни
огледала. (...) (Ур, 147)*
- (4) *Тој мора да е веќе сѝијнаѝ ѝаѝу.*
- (5) *Посѝои, **мора** да ѝосѝои ѝаа сѝрана на свеѝоѝ. (Ур, 87)*

модалниот глаголот *мора* во сложениот предикат *мора да дојде / морайе да минеѝе* искажува деонтичка модалност, но модалноста ги надминува границите на исказот и преминува во говорната ситуација, бидејќи оној што ја изразува *наредбаѝа* или *дозволаѝа*, *обврскаѝа*, *барањеѝо* итн. е говорителот, повторно формално неприсутен во одделните реченични членови: во примерот (2) субјектот и предикатот се во трето лице, додека во примерот (3) – во второ. Како што епистемичката модалност искажана со *мора* во примерите (4) и (5), како дел од сложениот предикат *мора да е / мора да ѝосѝои* е израз на ставот на говорителот околу вистинитоста на исказот, и покрај тоа што, повторно, тој не е формално одразен во дадениот исказ/реченица¹ – ‘тој сигурно е стигнат таму’, ‘сигурно постои таа страна на светот’.

¹ Тука само кратко ќе ја направиме дистинкцијата *деонтичка* vs. *еѝсѝемичка* модалност. Под поимот *деонтичка* модалност се подразбира изразувањето „задолжителност/должност, потреба, забрана, дозвола; потоа нужност или можност... И. Чашуле (Чашуле 1989) го илустрира овој тип модалност со примерот: *Тој може да дојде уѝре*, со значење ‘дозволено му е да дојде утре’“ (Минова-Гуркова 2000: 155). Под *еѝсѝемичка* модалност се подразбира „оцена на зборуваачот за веродостојноста на она што го соопштува. (...) Други термини познати во врска се: персуазивна и епистемична (епистемска) модалност, за која Џ. Лајонс (1979) ги дава признаците: знаење, верување, мислење, а И. Чашуле (1989) ја илустрира со примерот: *Тој може да дојде уѝре*, со интерпретации: а. ‘Тој можеби ќе дојде утре’; б. ‘Мислам дека тој ќе дојде утре’. Како основни средства за изразување на епистемската (епистемичната) модалност во македонскиот јазик, Р. Ускова (1992) ги наведува глаголските форми противставени врз основа на тоа дали соопштуваат за засведочени или за незасведочени дејства, додека лексичките и интонациските средства, според авторката, служат за дополнително истакнување на основното значење, на пр.: сигурно, секако; изгледа, можеби; наводно, божем и сл.“ (ibid.). За повеќе во врска со модалноста во македонистички контекст, в. Минова-Гуркова 2000: 84–85, 152, 154–157; Чашуле 1989; Чашуле 1997, Ускова 1997. За модалноста воопшто, сп. Palmer 2001.

Во таа смисла, кај предикатите од втор, а за такви се сметаат оние што добиваат дополна/аргумент во вид на предикат од прв ред (*Дојдов. наспрема: Мислам дека дојдов.*)², секогаш постои, ако се работи за субјект во граматичко второ или трето лице, особено кај деонтичката модалност, уште еден имплицитен предикат од втор ред, кој често е и елиптичен, чиј аргумент е предикатот од втор ред и тој е воведен, најчесто, со глагол на зборување (вели, рече, вика) или перформативни глаголи (ти наредувам и сл.):

(6) *Дојди.*

(7) *Дојдов.*

(8) *Мора да дојдеш.*

(9) *Јас велам / ѝшј рече / ѝши наредувам дека мора да дојдеш.*

Па, така, граматичкиот субјект тука често не е вршител на дејството, тоа е претпоставено, претпочитано, а вистинската и заокружена процесуалност е кај првото лице – комплетиран е процесот *наредува, зборува, вели* итн., а она за што се *зборува, наредува, вели* не значи и дека е нужно комплетирано дејство. Се разбира, предикатот од втор ред што добива аргумент во вид на предикат од втор ред ја носи и ознаката на *oratio obliqua* (индиректен говор), наспрема оние со *oratio recta* (директен говор), од типот на:

---

²„Целите предикатско-аргументски структури (пропозиции, натаму ПАС) се појавуваат како аргументи до таканаречените предикати од втор ред, т.е. до предикати кои не ги комуницираат директно релациите што персоналниот субјект (говорителот) ги забележува, односно како резултат на сопственото толкување – ги открива во светот околу него, туку го одразуваат самиот процес на восприемањето и/или на толкувањето на светот од страна на човекот. Значи, наместо, да речеме, со конструкциите како (1) *Врне.*, (2) *Имаш нов фусџан.*, *Ќе ѝши љо донесам.*, (4) *Дојди ѝши ѝоскоро!*, итн., каде што имаме работа со реченици конституирани од предикати од прв ред, соочени сме со конструкции од типот: (1') *Чинам дека врне.*, (2') *Гледам дека имаш нов фусџан.*, (3') *Веѝувам дека ќе ѝши љо донесам.*, (4') *Ти наредувам.../Те молам ... да дојдеш ѝши ѝоскоро*, и сл., конституирани од предикати од втор ред, а во кои дел-реченици со предикати од прв ред, претставуваат аргументски изрази. Карактеристична семантичка особина на предикатите од втор ред е нивниот однос кон основните онтолошки и епистемолошки категории факт – нефакт и вистина – неvistина. Соодветните опозиции делумно се граматикализирани во рамките на категориите време и начин“ (Тополињска 1995: 128).

„За потсетување: под предикати од прв ред ги подразбираме предикатите (а) чии аргументи имаат за референти ентитети што ги издвојуваме како делови од светот (во текстот претставени како именски синтагми), или (б) кои на определени ентитети им припишуваат одредени особини, сп. на пр. *Јане чѝша книга* или *Оваа девојка е убава*, и сл.; под предикати од втор ред – оние кои ги одразуваат менталните состојби на човекот и како аргументи ги врзуваат токму луѓето и содржината на нивните судови, емоции итн. (соодветно на површината на текстот претставени во форма на именски синтагми или на зависни – т.н. комплементарни – реченици), сп. на пр. *Јане ѝланира да оди на море*; најпосле, под предикати од трет ред ги подразбираме оние кои ги одразуваат механизмите / начините на нашето размислување за светот, текот на нашето заклучување и, соодветно, прифаќаат само пропозиционални аргументи; тие на површината на текстот најчесто се реализираат како сврзници, поретко како глаголи или номинализации, сп. на пр. *Не дојдов бидејќи деѝшеѝо беше болно. ~Болесѝа на деѝшеѝо беше ѝрчина ѝши не дојдов.*, *Ќе дојдеме, ако е времето убаво. ~ Нашето доаѓање е обусловено од времето*, и сл.“ (Тополињска 2009: 10).

(10) *Ти наредувам да одиш!*

пример во кој се надминува редувантната компонента од примерот (9): *џи наредувам – мора*.

Практично, модалноста и предикатите од втор ред покажуваат и се релевантни за опозицијата објективно – субјективно, зашто јазикот како антропоцентричен и егоцентричен систем, во фокусот ја става призмата на зборуваачот, т.е. на првото лице во системот на персоналните заменки, тесно врзан со вербалниот систем.

Перкинс (Perkins 1983: 10) укажува дека главните типови модалност (в. фуснота 1) можат да се доведат во врска со три основни принципи во зависност од законите што влијаат, т.е. што дејствуваат на пропозициската содржина, односно дали се работи за рационалните, за општествените или за природните закони. Перкинс ја дели модалноста на три типа, според „можниот свет“ на кој се однесува можноста или потребата. Со изразот „можни светови“ Перкинс мисли на различните ситуации во кои се среќаваат можноста и потребата. Трите типа модалност, според Перкинс, се епистемична, деонтичка и динамична. Епистемичната модалност е онаа во која потребата и можноста се одредени од „рационални закони“, односно од мислењето/односот на една или на повеќе личности кон веродостојноста на исказот. Деонтичката модалност е онаа што им се потчинува на „општествените закони“, односно со неа се искажува дозвола, забрана или обврска кон општествените норми. Динамичната модалност се води според „законите на природата“, односно според знаењата, желбите, потребите и можностите на живите суштества.

Со следните примери ги опишуваме овие три модалности:

- (11) *Можеби ќе врне уџре*. (епистемична можност, според говорителот постои можност да врне утре)
- (12) *Мора да врне*. (епистемична потреба, според говорителот неговиот исказ е точен односно не може да биде погрешен.
- (13) *Можеш да дојдеш уџре*. (деонтичка можност, соговорникот има дозвола да дојде утре)
- (14) *Треба да дојдеш уџре*. (деонтичка потреба, соговорникот има обврска да дојде утре)
- (15) *Тој знае да вози*. (динамична можност: способност)
- (16) *Тој може да ја отвори вратата*. (динамична можност: надворешните околности не забрануваат да ја отвори вратата)
- (17) *Таа сака да дојде кај нас*. (динамична потреба: желба)

(18) *Живийѝе суишѝесѝѡва морааѝѝ ѡа ѡишаѝѝ.* (динамична потреба: ако не дишат, не се живи суштества)

Според теоријата на Јесперсен и Квирк, постојат два типа модалност, според кои можноста или потребата зависат или не зависат од некој избор или желба. Според таа поделба модалноста може да биде внатрешна и надворешна. Внатрешната модалност одговара на деонтичката и динамичната модалност со која се искажува желба на Перкинс.

(19) *Можеш ѡа ѡѡјдеш.* (внатрешна можност: дозвола)

(20) *Треба ѡа ѡѡјдеш уѝре.* (внатрешна потреба: обврска)

Надворешната модалност соодветствува со епистемичната модалност на Перкинс, како и со динамичната освен при искажување желба.

(21) *Можеби ќе врне уѝре.* (надворешна можност: епистемска според Перкинс)

(22) *Сиџурно врне.* (надворешна потреба: епистемска според Перкинс)

(23) *Тој знае ѡа вози.* (надворешна можност: динамична според Перкинс)

(24) *Тој може ѡа ја ѡѝвори враѝаѝѡа.* (надворешна можност: динамична според Перкинс)

(25) *Живийѝе суишѝесѝѡва морааѝѝ ѡа ѡишаѝѝ.* (надворешна можност: динамична според Перкинс)

Кон овие теории на Перкинс и Јесперсен и Квирк се надоврзува Марија Каретеро (1991). Видовите модалност предложени од Каретеро се дефинирани според поврзаноста меѓу модалноста и вистинитоста на исказот.

Според Каретеро (1991: 45), постојат три вида модалност. Првата е епистемската модалност и го искажува мислењето за вистинитоста на некој исказ. Соодветствува со епистемската модалност на Перкинс. Втората модалност е булумејската и соодветствува со внатрешната модалност на Квирк, односно искажува можност или потреба одредена според некоја желба. Булумејската можност всушност искажува дозвола: на пример, ако „ѝѝи дозволам ѡа ѡсѝанеш“, мојата желба дозволува да останеш, но и да не останеш. Булумејската потреба искажува желба и обврска. На пример, ако „сакам ѡа си ѡдиш или ѝѝи наредувам ѡа си ѡдиш, мојаѝѡа желба не сака ѡа ѡсѝанеш“. Булумејската модалност содржи во себе деонтичка модалност и недеонтичка модалност. Првата подразбира дозвола и обврска, а втората: желба. Според Каретеро, третата модалност (1991: 47) е динамичката модалност и таа им се потчинува на законите на природата, како: можност и потреба од типот „Тој знае ѡа вози“ и „Живийѝе суишѝесѝѡва ѝѝреба ѡа се хранаѝѝ“ и можност и потреба според околностите, како на пример: „Можеме ѡа влеземе заѝѡа ѝѝѡо имаѝе клуч“.

Палмер (Palmer 2001) исто така прави поделба на видовите модалност. Тој прави и споредба помеѓу начинот (индикатив/ субјунктив) и модалноста.

Според Палмер (Palmer 2001: 8–10), модалноста може да биде епистемичка и евиденцијална или деонтичка и динамична. Во првата група, епистемичката и евиденцијалната модалност ги разделува тоа што епистемичката модалност искажува мислење за фактичкиот статус на исказот/пропозицијата, а евиденцијалната модалност го искажува и доказот за фактичкиот статус на исказот/пропозицијата.

(26) *Таа мора да е дома.* (епистемичка модалност, таа мора да е дома затоа што не е на работа)

(27) *Таа мора да е дома, ѓи зела клучевите.* (евиденцијална модалност, таа мора да е дома затоа што ги зела клучевите)

При искажувањето на овие модалности, процесот на дедукција игра голема улога, па така, можеме да кажеме дека се работи и за инхеренција, која во македонскиот граматички систем, дополнително, се искажува и со формите на минатото неопределено време.

Во втората група модалности, според Палмер, спаѓаат деонтичката и динамичката модалност. Разликата меѓу овие две модалности е тоа што деонтичката вклучува фактори што се надворешни во однос на релевантната индивидуа во исказот/пропорцијата, а динамичната вклучува внатрешни фактори во врска со индивидуата. На пример:

(28) *Тој може да дојде.* (дозвола)

(29) *Тој мора да дојде.* (наредба)

(30) *Тој може да зборува француски.* (вештина)

(31) *Тој ќе го најрави штоа за тебе.* (желба)

Во првите два примера се претставени дозволата и наредбата како типолошки категории на деонтичката модалност, а во вторите вештината (возможноста) и желбата како категории поврзани со динамичната модалност.

б) За определеноста

За класични *еџоцентрици* Падучева ги смета деиктиците, бидејќи „тие дозволуваат упатување (посочување, реферирање) кон лица, објекти, настани, случувања, делови од просторот и времето преку односот со говорителот во моментот на зборувањето и на местото на зборувањето“ (Падучева 2019).

Ние ќе го доведеме поимот на еџоцентриците во релација со експонентите на определеноста, откако веќе се уверивме дека тоа мошне уверливо функционира кај модалноста. Имено, прикажувањето на нешто како определено или неопределено, издвоено од множеството и познато или само неозначен/непознат елемент, може да биде одлука на говорителот и да зависи (и) само од него. Кај неопределеноста веќе имаме експлицитни показатели на ваквиот (со)однос, па во македонската лингвистичка литература се прави разлика меѓу „објективна“ и „субјективна неопределеност“ и преку различни

експоненти – *еден* наспрема *некој* (сп. Тополињска 1974: 74–75; Минова-Гуркова 2000: 63, 124–125). И покрај тоа што тука само ја воведуваме и оваа карактеристика на експонентите на определеноста (покрај трите пристапи за кои рековме дека ќе бидат основните во нашиот опис и анализа – семантиката, формалните гласежи и, како помошен пристап, функциите), односно и покрај тоа што одделно кај секој од експонентите ќе се задржиме и ќе ги илустрираме можните субјективни пројави, т.е. можноста тие да бидат прогласени за *еџоценџриџи*, *mutatis mutandis*, според погорното дефинирање, сепак, тука ќе дадеме, како увод кон темата, само неколку примери, кои го отсликуваат погорното и ни го даваат барем делумно правото и за еден ваков пристап.

Определеноста, односно „определените референџијални изрази“, според Лајонс (Lyons 1977: 179), во англискиот се пројавува во три вариетети, имајќи ја предвид граматичката гледна точка: определени именски групи, лични имиња и лични заменки. Она што ги *обединува*, т.е. она што е *заедничко* за нив, е дефиниџијата на *ојределеностџа*.

Предизвикот за дефинирањето на определеноста честопати, особено во јазикознанието од поново време (од втората половина на 20 век, па наваму), се наметнувал во лингвистичките истражувањата. Се работи за сложен процес, за кој нема единствен став меѓу оние што се занимавале пошироко со науката за јазикот, но и оние што се специјализирале во оваа област. Еден друг Лајонс (Кристофер, наспрема Џон, цитиран погоре – Christopher Lyons) го реактуализира проблемот на дефинирањето на определеноста, посочувајќи два можни пристапи: едниот во својата основа ја има т.н. познатост и можност за идентификување (“familiarity and identifiability”), а другиот се темели на единственоста/уникатноста и инклузивноста (“uniqueness and inclusiveness”). Кај него (сп. Lyons 1999: 1–12) се отвораат основните прашања за тоа зошто именските групи како оние во типот (32):

(32) *Уџирово куџив авџомобил/џанџалони/сџан*.

се неопределени (немаат формален експонент на определеноста ниту во вид на членска морфема ниту во вид на показна заменка), иако исказот нужно налага дека се работи за познат и единствен елемент во свеста на зборуваџот, односно која е разликата меѓу (32) и (33):

(33) *Уџирово џо куџив авџомобилоџ/џанџалониџе/сџаноџ*.

Се разбира дека примерите (32) и **Error! Reference source not found.** како заеднички именител ја имаат логичката врска на познатост на референтот за говорното лице – штом тоа купило нешто, тогаш тоа е сега во негов посед и нужно е познато, единствено и *ојределено* за него. Па, тогаш, зошто е можно овој референт да се прикаже на два различни начини: и како *ојределен* и како

неопределен?! Врзано со поимот на егоцентриците од погоре, тука имаме спротивна постапка – имено, првото лице одлучува, имајќи ги предвид своите знаења или претпоставките за знаењата на соговорникот, да прикаже нешто како определено или неопределено, претпоставувајќи го нивото на можност за идентификување кај соговорникот. Лајонс (Lyons 1999: 3) наведува дека овие примери се претставници на хипотезата за *познатост* (*familiarity*) – „*the* (експонентот на определеноста, кој и каков и да е, заб. Б. К.) укажува дека ентитетот денотиран од именската група е познат и за зборуваачот и за слушателот, додека *a* (експонентот на неопределеноста, независно дали има формален експонент или се искажува со отсуство на лексички или граматички показател, заб. наша) се користи кога зборуваачот не сака да укаже на таква споделена познатост“. Тој понатаму ја надополнува и ја развива (хипо)тезата за познатоста со поимот на *можност за идентификување* (*identifiability*), односно преку познатоста ние го наведуваме слушачот да го идентификува референтот за кој се зборува (сп. Lyons 1999: 5–6). Ова надополнување на хипотезата за познатоста тој ја илустрира со примерот (34):

(34) *Ана се обидува да закачи слика на ѕидот. Петар влегува во просторијата. Ана му вели: „Погај ми го чеканот!“ Петар гледа наоколу и на ѕидот забележува чекан³.*

Кога му се обраќа Ана, Петар не знае дека во просторијата има чекан, но разгледува наоколу, здогледува предмет што може да се означи како *чекан* и на тој начин успева да го *идентификува*, на што упатува и глаголот *погае*, што значи дека постои референт во блиското окружување што ги има карактеристиките на денотатот *чекан*. Во македонскиот тоа може да се прикаже и со вариететот наставка за покажување и блискост и оддалеченост (проксималност и дисталност):

(35) *Ана се обидува да закачи слика на ѕидот. Петар влегува во просторијата. Ана му вели: „Погај ми го чеканов/чеканон!“ Петар гледа наоколу и на ѕидот забележува чекан.*

Со примерот (35) се упатува поточно и на просторните координати на референтот, односно тој се определува и *дејствително*.

Тој е приврзаник на дефинирањето на членот како средство за означување на нешто што е познато. Се разбира, тука имаме три можни вариетети: индивидуализација, анафора и генерична употреба на членот. Третиот случај е важен, зашто навидум се коси со поимот на индивидуализацијата, но, сепак, Курц тоа го толкува како земање на индивидуализиран елемент како претставник на родот (генусот), но повеќе

³ Примерот е, *mutatis mutandis*, идентичен со оној кај Лајонс (Lyons 1999, 6). Направени се некои стилски приспособувања.

како индивидуализација на извесен тип единки наспрема друг тип единки⁴ (Krámský 1972: 21)⁵.

Имајќи предвид литература што ги одразува јазичните погледи од 70-тите години наваму, теориите поставени кај тие автори беа почетната точка за споредба на таквите сфаќања за овие две – сега веќе може слободно да се каже – егоцентрички категории со граматичкиот систем на македонскиот јазик. Се покажува дека таквите погледи мошне лесно се аплицираат врз македонскиот граматички систем, со што теориите од понов датум ѝ се приопштуваат на македонската граматика, а македонскиот се става на мапата јазици врз кои може да се применат (и) современите лингвистички теории.

Литература

- Лифанов, К. В. 1999. *Морфологија словацкогo языка*. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Филологический факультет.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2000. *Синџакса на македонскиот сџандарген јазик*. Скопје: Магор
- Падучева, Елена Викторовна. 2017. Эгоцентрические языковые единицы. [Достапно на: http://rusgram.ru/%D0%AD%D0%B3%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B5_%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8B]
- Падучева, Елена Викторовна. 2019. Эгоцентрические единицы языка. [2-е издание] Москва: Издательский дом ЯСК.
- Тополињска, Зузана. 1974. *Грамаџика на именскаџа фраза во македонскиот лиџератџурен јазик*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Тополињска, Зузана. 1995. *Македонскиџе дијалекџи во Еџејска Македонија*. Синџакса, 1 том. Скопје: МАНУ.
- Тополињска, Зузана. 2009. Полски ~ македонски : граматичка конфронтација. 9. Негаџија. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Усикова, Рина. 1997. „Забелешки кон значењата на некои модални глаголи во македонскиот јазик контрастивно со рускиот“. *Зборник во честџ на Раџмила Уџринова-Скаловска, џо џовод седумдесетџгодишнинаџа*,

⁴ Сп. кај Крамски (Krámský 1972:21) и: “R. de la Grasserie (“De l’article”, p. 385) writes that *d’homme* with a generic article is indeterminate so far as individuals of a genus are concerned but determinate in relation to other genera.”

⁵ Членот како оператор што треба да издвои или да укаже на цел род, а не да издели единичен познат ентитет, е предмет на одделни дискусии.

- Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 325–329.
- Чашуле, Илија. 1989. „Модалните глаголи во македонскиот јазик“, *Прилози* 14/2, Скопје: МАНУ, 87–117.
- Шведова, Н. Ю. 1979. *Русский язык*. Москва: Энцикопедия.
- Carretero, María, 1991. “Una propuesta de tipología de la modalidad: la aceptación como categoría modal”, *DICENDA cuadernos de filología hispánica*, Editorial Compultense, Madrid, 41–61.
- Jespersen O. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen&Unwin
- Palmer E. R.: 2001. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press
- Perkins, M. R. 1983. *Modal expressions in English*. Open Linguistics Series, London: Frances Pinter
- Quirk, R., Greenbaum. O. Leech y J. Svartvik. 1985. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman
- Lyons, John. 1977. *Semantics, 1&2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, Christopher. 1999. *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krámský Jiří. 1972. *The article and the Concept of Definiteness in Language*. The Hague – Paris: Mouton.

Summary

Regarding the statement that the grammatical categories can be considered as “a class/a group of grammatical meaning which merge different formal units that can be found in relation to the unity of the most general abstract meaning, and in relation to opposed, also abstract, more specific meanings” (Шведова 1979: 59) and also having in mind Lifanov’s statement (Лифанов 1999: 7) “that in the grammar the term ‘grammatical category’ is a nucleus, so its analysis holds a primary place in the learning of the grammatical structure of the language”, we reflect on the changes in the definitions of the grammatical categories *definiteness* and *modality* and the new possible prism from which the Macedonian excerpts can be interpreted, using this definitions in the modern linguistics. We consider as modern linguistics the period during the second half of the XX and the first one of the XXI century, especially the approaches that appear in the first edition of Koneski’s Grammar, which are not necessarily unknown or unused in the Macedonian linguistics, but their application has been sporadic, in a just a few separate scientific monographs or papers.

Keywords: linguistic theories, XX-XXI century, grammatical categories, modality, definiteness

Лилјана Макаријоска
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
 Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
 Скопје

Бисера Павлеска-Георгиевска
 НБРСМ
 Скопје

ЈАЗИЧНО-СТИЛСКИТЕ МАРКИРАНИ ЕЛЕМЕНТИ ВО ДЕЛАТА НА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ

Апстракт: Делата на Драги Михајловски потврдуваат дека тој е автор што верува во моќта на зборот, зашто „тоа што може зборот, никој не може“, па токму затоа нудат интересен материјал за стилското раслојување на богатата македонска лексика, како и за улогата на фразеолошките изрази во јазичниот израз. Предмет на нашиот интерес се: архаизмите, црковнословенизмите, турцизмите, дијалектизмите, како и фразеолошките изрази коишто стилски го обојуваат авторовиот израз. Црковнословенизмите се вклопуваат во јасно обмислениот избор на стилско-изразните средства, на пр.: *џлаџоли, џвери, иноверец, обийел, овојлоџи, џасџиво, џлоџи, џохоџен, џрелесџен, џришесџивие, смирен*, а исто така и образувањата со суфиксите -ние, -ие: *желание, џриказание, скончание, унижение, нередие, џредисловие*, бессуфиксните именки: *џвиџ, невраџи, навесџи, џокор, џривџ, сџраџ*, сложенките: *блаџонаклоно, блаџоречиво, боџобоџазен, боџоџоџодно, велелџен, муџороџлаџолив, рамноанџелен, славносно* и др. Свесен стилистички пристап претставува и употребата на турцизмите, на пр.: *зорџи, ихџиџа, маџџаџа, мана, мерак, муџџие, ниџи, саклеџи, сеџр, сеџџие, џабиџи*, образувањата со суфиксите -џиџа, -лак и др. Дијалектната лексика придонесува за поголема изразност и посоодветно пренесување на атмосферата, карактерот на ликовите и сл., на пр.: *вчџи, џувка, омаџури, саџкали, сечко, џаџар* и др.

Михајловски со голема умешност ги вградува во својот израз и фразеолошките изрази, за постигнување сликовитост, експресивност и живост на раскажувањето, и тоа покрај стандардните (честопати со модификации и трансформации во составот) и дијалектните најчесто од неговиот роден, битолски говор: *им џаџнала сеџираџа во меџоџи; џџ уџи сокол; немал џиџо џа џрави џа си џи џеџал џеџаџа; им фаџа менџеџо; во неџл час; џџ номо наџвор; на џаениџ коџ не му се џуџиџи в заџи; сџџе џаџаки, а џџџ џерсене, ке си џџ џаџаџе бруџо; џаџ си џџ џаџо*.

Клучни зборови: лексика, турцизми, црковнословенизми, дијалектизми, фразеолошки изрази.

Делата на Драги Михајловски потврдуваат дека тој е автор што верува во моќта на зборот, зашто „тоа што може зборот, никој не може“¹, па токму затоа нудат интересен материјал за стилското раслојување на богатата македонска

¹ Сп. Да не грешам што верувам само во моќта на зборот? И велам: што може зборот, никој не може? (ШБ: 63).

лексика. Во врска со подборот на зборовите Михајловски истакнува „Тврдам да не е ова уметничкото, човечкото, нема да стигне цел човечки живот или два-три, или најмалку, којзнае колку илјадници страници, да се добереме до она што сакале авторот или авторката да ни го кажат... А ние луѓето сме такви, љубопитни, радознали, што би рекле оние што сметаат дека македонскиот јазик е сиромашен со зборови, а не признаваат дека не го знаат, па употребуваат туѓи зборови што никој од нашите мачни предци не го користел (ПВр: 22).

Предмет на нашиот интерес се лексичките особености во богатото творештво на овој плоден и неповторлив автор, односно во романите: „Смртта на дијакот“ (2002), „Мојот Скендербеј“ (2006), „Пророкот од Дискантрија“ (2007), „Бајазит и Оливера“ (2009), „Швајцарија на Балканите“ (2018), „Бдеењето на Одисеј“ (2018), „Пагански времиња“ (2019) и збирката раскази „Раскази од шести кат“ (2003).

Михајловски се изразува со неверојатна леснотија, користејќи живописен јазик, во кој вткајува многу црковнословенски, но и турски лексички елементи, дијалектизми, фразеолошки изрази. Народниот јазик го користи како важен елемент за карактеризација на ликовите, отсликувајќи го на тој начин говорниот мозаик на централниот и западниот дел на Македонија, но најважното место го зазема неговиот роден битолски говор, застапен и преку говорот на ликовите и преку авторската реч.

Црковнословенизмите во романите на Михајловски се користени како силно експресивно средство, што се должи на стилско-изразните вредности на црковнословенскиот јазик. На пр.: *беседа, беседа, благодат, владичица, глаголи, овер, дева, дремен, источник, исход, исцели, многуглаголив, мошти, обител, иасиво, илош, пребивалиште, прелестен, прейодобен, пришествие, исали, слово, собитие, хула, хули*: со беседа да ја угасне тучната жед (СД: 92), Беседеше тој, глаголеше, а јас заслушана сета се пикав во него (БО: 47), нека благодатта божја по него се излие (БО: 37), оставете ме, глаголев низ небото покриено со јад и покој (ПД: 12), спокојно глаголеше (ПД: 98), Тебе Владичице Ти го предадов сиот свој живот и на Тебе, Дево, ја полагам сета своја надеж (БО: 111), паѓаат од ведрото небо, од самите двери господови! (СД: 110), најславниот и најпрочуените од сите градови на светот, познат по древното родословие и одличните мажи (БО: 179), Да не има таму некој посебен источник, некаква лечебна вода, најзмо на вечноста (СД: 166), може да се провери исходот (СД: 186), болкава што ме мачи да се исцели (СД: 176), сечко е од илјада триста осумдесет и четврто лето господово (СД: 5), А што велиш за светите мошти? (ПД: 78), каде пребива, каде битисува овој наш скромн обител (СД: 169), ти довери многудетно паство (ПД: 25), Зошто да си ја измачуваш плотта? (СД: 25), Шарена, прелестна, красна, убавина! (СД: 87), поитале кон моштите на Преподобната (БО: 113), се симнува од вечното пребивалиште (БО: 116), единствено веруваме во второто пришествие на Христа (ПД: 80), славеи и свирци псалат богоугодно! (СД: 65), може многу многуте слова да ги собере во едно слово, а не ко луѓето од едно слово да вадат многу слова (БО: 38), Се сеќавам и на собитието што ми се случи во октомври (БДО: 101), страв ме фаќа од неговите недоветни хули (СД: 93), и без оглед што правел, никогаш не сум го хулела, туку, место тоа, само сум плачела (БО: 136).

Честа е непосредната употреба на синонимни форми што го потсилува исказот, односно претставува свесен стилистички пристап за поголема експресивност: девет куци години по моето *вѝоро доаѓање*, по моето *вѝоро ѝршиесѝвие* работите ми се јасни (ПД: 122), да отидат дури и во *адоѝ*, во *ѝеколоѝ* (СД: 21), Со туѓинец пикнат в тело што со сета душа *ѝовори*, *ѝлаѝоли*, вреви, *беседи*, *зборува* место тебе! (СД: 104), да ни каже некоја строга *реч*, со *ѝовор* да не нахрани, со *беседа* да ја угасне тучната жед (СД: 92), за да добиеш претстава за колкаво бедемиште ти *ѝлаѝолам*, *ке* ти *речам* (ПД: 11), *извороѝ* на вечна енергија, *исѝочникоѝ* на младост и полетност (СД: 13).

Во рамки на религиозната терминологија, посебно место заземаат и грцизмите, на пр.: *анѝел*, *аѝосѝол*, *библија*, *еванѝелие*, *еѝискоѝ*, *еѝифанија*, *иконосѝас*, *миро*, *миѝроѝолиѝ*, *смирна* и др.: да држам апостол или псалтир в раце на првата вечерна? (СД: 81), Библијата мора да се преведува за да ја сфати секој неук селанец (ШБ: 302), и би се молел со евангелието в раце (СД: 97), Во Евангелието по Матеј, Јуда навистина го предал Исус за триесет таланти (сребреници) (ШБ: 87), јури напред кон однапред поставената цел односно до веќе споменатото откровение или епифанијата (РШК: 6), иконостасот со години мерен, мислен и сечен од најдобрите битолски резбари (СД: 179), мачкаат од мирото што ми тече од утробата (РШК: 176), Само Господ знае колку се изнамачи митрополитот наш битолски (СД: 38), Бајата им е смирната, кисел темјанот, им базди ливантото (РШК: 216).

Изразите, цитатите со библиско потекло и сл. претставуваат заедничко христијанско културно наследство, а нивната употреба претпоставува добро познавање на Библијата (Макаријоска 2013: 49–61). На пр. Господе, *ѝросѝи им на ѝрешниѝе!* *Никоѝаш не знаеле иѝѝо ѝраваѝ!* (СД: 51), кој ќе пие од водата што јас ќе му ја дадам, никогаш нема да ожедни туку водата што ќе му ја дадам во него ќе биде *извор на вода која ќе ѝече во вечен живоѝ* (ПД: 49), *Кој е меѝу вас без ѝрев нека ѝрв фрли камен на неа* (ПД: 54).

Михајловски во записите бара вдахновение за своето дело, во духот на своите предци коишто препишувајќи и преведувајќи строго канонизирана литература или црковни книги барале начин да си ја олеснат душата и да си ги исповедаат маките, да кажат што мислат употребувајќи ја креативноста (Црвенковска 2001: 95). Записите се пројавуваат како своевиден стилски белег на јазикот на Михајловски, на пр. и: Прости ми за дрскоста, *ѝросѝи ми мене, на недосѝојниоѝ оѝјак Равул*, прости ми, а тебе тишината! (СД: 147), Затоа, *ѝросѝеѝе ми мене, на оѝјак Равул, монах најслабодуховен од сѝѝе, слуга најнедосѝоен* на Христос Бог, роб на вечниот оган зашто *ѝишувам со смрѝна рака иѝѝо брзо ѝние, а не со дух вонземски* (СД: 9–10), Цело време пишувам јас *недосѝојниоѝ оѝјак кому ѝробоѝ му е ѝаѝковина, земјаѝа квасец, ѝосѝоѝ ѝрва облека, црвјеѝо вечни ѝосѝи* (СД: 10), *ѝросѝеѝе и сѝомнуваѝѝе ме. Речеѝе и смрзнаѝ и ѝладен и ѝоѝѝијанеѝ ѝој, оѝјак Равул сеѝак ѝишуваше*. Пишуваше и веруваше во зборот. Простете ми а вам Бог (СД: 11):

Од зборообразувачки аспект се забележува употреба на суфиксните образувања со -ние: *вознесение*, *воцеление*, *желание*, *завешѝание*, *моление*, *недоумение*, *оѝќровение*, *ѝослание*, *ѝисание*, *рождение*, *созерцание*, *сочинение*, *сѝрадание*: И потоа секакви чудни рожденија и воскресенија и вознесенија

(ПВр: 310), и почнав, низ пост и моление и воздржување, да се стремам кон толку посакуваното воцеление, спојувањето со бог (БО: 216), имам недоуменија по однос на работите (БО: 122), го насочила зборовниот брод кон брегот, кон крајот на прикажувачката кај што требаше да биде откровението (БО: 114), не знаев зошто и кон што води писанието (БО: 107), за да се исполни писанието: се свртев кон страданието (БО: 119), На малку повисоко, духовно рамниште е повторувањето на рождението (ПВр: 253), со -ие: *богохулие, зајисловие, нередие, обилие, њослесловие, њредисловие*: Предисловие или писмо на еден писател до издавачот (ШБ: 7), Предисловие 2: Одговор на издавачот до писателот (ШБ: 71), ќе ги ставите да бидат епилог или поговор, затсловие или послесловие на кусава расправа (ШБ: 284), како и со -ник: *костѡболник, недобронамерник, њосник, њреобрајеник, расѡјасеник, сѡлојник*: болно офкаше во претсмртни маки спружено ко костоболник на дрчната постела (БО: 58), Од посникот којшто еднаш постел внатре имало останато една коска (БО: 19), ми кажуваше дека пред преобратеников морале да јаваат обичните луѓе (БО: 126), Тогаш, ко наеднаш разбуден од некој долг блуден сон, проговори распојасеникот (БО: 201), Во близина на нејзиниот гроб имало еден столб на кој се подвизувал еден столпник (БО: 112), -ница: *дохомолница, насѡавница, засѡајница, наложница, њрејодобница*: Брзо, момчиња, брзо изјазете се до таа црна јазбина, до таа скверна дохомолница (БО: 21), Ти си ми наставница, Ти си ми застапница (БО: 111), Ќе направат чешма за Агара, плодната наложница на Авраам (БДО: 57), ја праша својата омилена Преподобница кому треба да се заблагодари за својот мир (БО: 116), -тел: *доброчинијел, г̀радијел, создајел*: фала и слава на бога, господарот на световите, сеопштиот добротинител, милосливиот (БО: 48), нивните деца ќе станат градители и обликувачи на убавото, на полезното (ШБ: 265), спојувањето со бог, станувањето едно со него по отписот на гревовите и помирувањето со Создателот (БО: 216), -ство, -ствие: *ѡуѡинсѡво, ѡубоѡиисѡво, ѡрељубодејсѡвие, суѡиесѡвие*: Првото овојпат не го стори зашто не му дозволи моето тврдо туѓинство (БО: 171), Умирам од ѡубопитство да видам до кое дно ќе нѐ донесе (ПВр: 95), А и не бев обична жена, проста селанка што тргнала во потрага по уште попрост што неуго исповедува за некој најобичен морален престап, прељубодејствие некое долно (БО: 16), дрочно си го топлев моето пренебрегнато, грдо оладено суштествие и чекав (БО: 170), а бессуфиксни образувања се впечатливи токму поради нивната полисемичност: *вознемир, двиѡ, неѡкор, наѡриз, оѡиис, ѡреѡаз, ѡривид, сѡраѡ*: ни рацете ни нозете не ги сеќавав, а камоли некаква страст, некаков вознемир, чувствен трепет на душата или телото (БО: 154), спојувањето со бог, станувањето едно со него по отписот на гревовите (БО: 216), загната од не знам колку товари привид (БО: 60).

Чести се и образувањата со префиксите без-: *безбожник, бездејсѡвен, бездушен*: атеист или безбожник, што би рекле верниците (ШБ: 254), Уште повеќе ме избеумува, ме прави бездејствен (БО: 62), И кој е видар на раните задавани од бездушното време (БДО: 16), воз-: *возвеличи, возѡрдосѡ, возљубен*: низ сатира ги возвеличиле и ги кренале до заслуженото високо, богодостојно и издржливо место (ШБ: 31), или зад таа препознатлива возгордост се криеше нешто друго (БО: 56), А тој, тој, мажот мој возљубен, богот мој над боговите (БО: 150), обес-: *обезбрајен, обездејен, обездушен, обесѡајѡковен* и др.: толку тажачки од обездетените мајки и рисјански и мухамедански, толку ридања од

обезбратените сестри и рисјански и мухамедански, толку лелеци од обезтатковените сирачиња и рисјански и мухамедански (БО: 28), паднал обездуштен врз веќе распараниот и мртов Мурат... (БО: 31).

Многубројни се сложенките во јазикот на Михајловски, на пр.: *благоречивосѝ, боџомолец, боџоуџодно, боџохулие, боџохулник, велелепен, душовадник, живоџодавен, иноверен, мироџомазан, мудроџлаџолив, несловољубец, ѝшиољубец, ѝросџоречен, самолечбен, слаџкоречив, словољубец, славоџев*: колку е моќна благоречивоста (ПД: 102), застанати ко заутени богомолци пред ширум отворени поли (СД: 171), славеи и свирци псалат богоугодно! (СД: 65), Богохулник! ми свика (СД: 18), тоа е ерес и богохулие (СД: 40), Голем, велелепен, негибнат од човечка рака (СД: 113), А среде зелената ливада, велелепен болска тој! (СД: 78), Ќе го видиш душовадникот (ПВр: 97), што вреди повеќе од .. вака красно, животодавно утро? (СД: 65), се однесуваше на нејзиниот единствен иноверен зет (БО: 100), миропомазан и благословен од Бога лично (СД: 52), кажуваше живописно мојот многуглаџолив татко (ПД: 138), го проучувале ... можното влијание на историјата и атмосферскиот притисок врз самолечбените моќи на сидот (ПД: 144), Верувајте ми дека знам да разликувам словољубец од несловољубец (ШБ: 94), грда слава, одвратни славопеви и некакво тажно останување во skutите на времето (БО: 136).

Се издвојуваат некои ретки сложенки како: *брашнојадец, креветџоделач, лежилебојадец, лежидатејадамлебовци, ѝшиољубец, џлноџрижен, џседољубивосѝ, славожедник, сѝрашноџреврѝлив, ѝрѝѝѝрајчевци, целосрцевен, црноманѝѝјаѝ, црѝиенерџеѝско, чистџоумносѝ, џебоѝрес*: „Брашнојадецот!“ рече мажот и за да го потврди името, во еден здив, ги испразни сите казани и тенџериња од масата (РШК: 367), Во заедничкиот кревет, да си го запознаат креветоделачот (ПВр: 234), станаа важни лежилебојадци во земјата, таканаречени културни дејци (ШБ: 266), Ќе ги заменат лежидатејадамлебовците со компјутери (ШБ: 171), Не говориме овде за пишољупци, ви се молам! (ШБ: 94), како да е обична стока а не суштество растено и галено од полногрѝжни родители (БО: 149), маж жеден за слава, богатство, жени, роб на поседољубивоста (БО: 118), Да се спаси кутрава земја од славожедници (СД: 102), не по своја волја родени и донесени на овој страшнопревртлив свет, ќе сфатиме во каква стапица нѝ фатил привидот (БО: 161), Да си кутиме, да си траеме! И така ние сме навикнати да бидеме трпѝтрајчевци! (ШБ: 35), и исчезна ко никогаш да не бил, право во темните пондила на хаосот, мојот со полна, страствена, целосрцевна џубов доен и коткан свет! (БО: 149), и заколете ги сите црноманѝѝјаѝи за да им се запустѝ манастирот, никој жив повеќе да не им оди и да не им влегува (БО: 21), Ни радио, ни телевизија, ни бутур ни друго некое црѝиенерџетско амбарче! (ПВр: 134), Од мене, од мојата чистоумност и здраворазумност, зависат среќата и благосостојбата на илјадници луѓе (БО: 59), Без страв дека некој бандит ќе ни направи џепотрес (ПВр: 215).

Со употребата на турѝизмите се постигнува особен естетски и емоционален ефект, (сп. и Макаријоска, Цубалевска 2017: 183–198), а во јазикот на Михајловски ги има во огромен број, дури и такви што многу ретко се среќаваат во литературата, што најверојатно се должи најмногу на особеностите

на родениот битолски говор на авторот, каде што се обилно застапени. Михајловски вели: Прости за употребата на зборовите *овие* и *оние* но, јас сум од Битола и не ни забележувам кога говорам дека навредувам со ваквите позајмени турцизми! Влијание, што може тука да се направи! Пет века и кусур не се играчка, вела, не се за фрлање! А многу се навредував тамам дојден од Битола со семејството, ќе чув како ќе си речеа: Пак дојдоа овие? До кога ќе седат оние? (ШБ: 243).

Употребуваните турцизми најчесто се именки, но и придавки, прилози и др., а во однос на застапеноста на различните лексичко-семантички слоеви чести се оние од областа на материјалната култура, односно поврзани со домот, садовите и сл.: *чайија, душеме, пенџере, чешии-пенџере, ќерал, казан, џенџере, тарун, џафија, филџан*: „Арно“ рече Косот, „десет години пражме чатии, чатии искривени, чатии исправени, чатии извртени, чатии разиграни, чатии чатишта (РШК: 66), Се завтикале во правливите и влажни черги што ги нашле послани на земјеното душеме (ПВр: 19), отворајте, затворајте врати, пенџери со усул (БДО: 31), пред сосем да се сноки, идела до нашето чешит-пенџере (ШБ: 104), Криел во ќералот канти биено сирење (ПВр: 193), ги испразни сите казани и тенџериња од масата (РШК: 367), оди таа по вода со бакарно тенџере на главата аван од туч под една мишка чингено тавче (РШК: 208), низ клепки сее брашно врз тарунот (РШК: 208), Ни принесе во мали „пајнчиња“ слатко од дуњи со две мали „лајчиња“ и една чаша бисерна вода на тафтата (БДО: 104), бакарно ѓезве и полниот филџан тазе кафе (РШК: 219), со храната: *алва, колџише, мезе, сомун, еклер, џулумба, чорба*: ќе ви се музга низ грклан како да голтате алва (ШБ: 22), низ клепки сее брашно врз тарунот турипотпечи колпите (РШК: 208), доаѓаше како некое благо, еклер тулумба или индијанка со чаша дупла боза (БДО: 6), берат коприви, зелје, штавеј за да си направат чорба (ШБ: 290), наутро на кафенце или, во подобри околности, на топла чкембе чорба (РШК: 376), со облеката: *басма, ќемер, чакшири, чалма, шамија* и др.: околу мене се војваа селани, облечени во широки бечви, чакшири, бели клашни, ќемери околу појас, долами, гумени опинци на нозе (ШБ: 139), кај папуциите имаше многу шаренолики пантофли (РШК: 125), го отвора шарениот ковчег и го мести ред сакми ред долами дулачиња бела шамија за жал црна за радост шајак за свекорот басма за свекрвата (РШК: 210).

Особено честа е и апстрактната лексика: *борч, зорџи, ихџиза, мајџај, мана, мерак, муфџе, ниџи, саклеџи, сеир, сефџе, џабиеџи, усул, фајџе, чаре, шукур*: борчот, како што рече, бил најлошиот другар, дека „борч со платвање, пат со барање“ одело, дека борчот бил полош и од волкот, дека должникот и на Божик бил тажен (РШК: 299), како се случи сè, во што зорт се најдов и како, ко на мајтап, стигнав до дереџево (РШК: 169), сум бил на мака, во ихџиза, што се вели (ШБ: 53), никој отстрана не заслужува да си гледа сеир, да си игра мајтап со нас (ШБ: 284), Јово не сака таа да зборува, ѝ наоѓа мана во мезето, во фустанот ѝ наоѓа мана, во сè (РШК: 105), Реплика точна и за мерак! (ШБ: 16), А и фактот дека муфтето си е муфте, а беше добро познато дека битолчани „газо си го даваа под ќирија“ за какво било муфте (БДО: 63), немав таква намера, туку ниетот ми беше, да ви кажа уште неколку работи (ШБ: 284), Таа, демек, рекла дека не била опасна нервозата, туку секирацијата, с’ клетот! (ШБ: 120), оти сме тазе стриждени, одназад ни удираа по соголените глави, како што велеа „сефте“,

демек за да ни тргне на арно (БдО: 129), не се осмелував ништо да прашам зашто веќе добро му го имав научено табиетот (БО: 69), Требало со усул, педагошки! (ПВр: 14), А и нема фајде да им зборуваш! (ШБ: 21), „и чаре?“ навалуваа насобраните. „Чаре нема, чаре времето“ (МС: 43), Шукур едно дете му остана живо, уште да му се деси нешто! (БдО: 90).

Како и кај голем број други македонски автори (сп. и Макаријоска 2009: 228–231) и во јазикот на Михајловски се чести образувањата со суфикс -џија и тоа со турска основа: *бојација*, *далаверџија*, *дуканџија*, *муфџеџија*, *сеирџија*, но и: *врсаџија*, *инџересџија*, *миџаџија*, *џарџеџија*, *џироџаџија*: Кондураџија е само зиме, а другото време е бојација! (РШК: 415, 418), Безобразник. Далаверџија. Цепуре (РШК: 21), ќе најдам некој буден и отворен дуканџија (ШБ: 276), Замислете свеченост на која ќе се прогласуваат тројцата најдобри муфџеџии на векот (БдО: 63), како некои швркнати сеирџии само немоќно посматрале, се цареле (ПВр: 201), гребатори, врсаџии, дибеџи, шибери што чекаат, добро здомени, некоја од државните награди (ШБ: 265), За каков немислечки клатикур, интересџија и шмеќер стануваше збор, нема сега да ви говорам (РШК: 187), Најчесто, стануваа пијаниџии и митаџии (ШБ: 237), „партерџии“ или *groundlings* како што ги викал драматичарот од Страфорд, кои се туркале начичкани пред сцената ќе се изнасмееле (ШБ: 56), Тие не се како нас. Трошаџии и сонувачи! (БдО: 25), со суфикс -лак: *баџакчилак*, *марифеџлак*, *бесноџилак*, *лошоџилак*, *назаџилок*, *нејасноџилок* др.: сеирџиството, батакчилакот, ми се пикна во мислите (РШК: 303), многу постварно, без некакви учени обработки и набубани марифетлаџии! (ШБ: 105), заради сопствените јанси и несреќи предизвикани од беснотилакот на Куџиот (БО: 114), кому да го истурат лошотилакот насобран од секојдневното крпење крај со крај (ШБ: 109), Или, не, сам си ја голтав насоне дилемава, назаџилок, а? (ШБ: 149), сега, по толку години нејаснотилок и молитвено лунсање (БО: 160), со -лија: *завалија*, *кабаџиџија*, *мераклија*, *џоџуџија*: Што ќе биде со нас, завалиите? (ШБ: 34), Ем кабаџиџии, ем топуџии (ПВр: 141), Беше голем мераклија по жени и чашката (БдО: 89).

Дијалектната лексика придонесува за поголема изразност и посоодветно пренесување на атмосферата, карактерот на ликовите и сл. Големiot број дијалектни зборови придонесуваат во документирањето на богатиот лексички фонд на битолскиот говор, но и на други говори од западното наречје. На пр.: *ајне* ‘касне’, *бруџи* ‘клинец’, *варџач* ‘чувар’, *варџи* ‘чува’, *се војва* ‘се вртка’, *врс(џи)* ‘возраст’, *вчоџи* ‘зграби’, *докљавкан* ‘дооден’, *џазоза* ‘џамлија’, *досџаџа* ‘тегоба, маќа’, *џиба* ‘чепка’, *зџлавје* ‘перница’, *изџума* ‘намисли’, *кноџок* ‘тенок, слаб домашен буџет’, *креџи* ‘држи’, *лаџи* ‘зборува’, *љувка* ‘промашување’, *наџема* ‘проклетство’, *наџемаџо* ‘џавол’, *недоџаквајн* ‘незрел’, *нунко* ‘кум’, *однавал* ‘без да сакаш, само онака, безволно’, *омаџурен* ‘тажен, намуртен, нерасположен’, *џајнче* ‘мала чинија’, *џансур* ‘капак на прозорец’, *џачавиџа* ‘дел од панталони’, *џилиџиџка* ‘мазен, рамен камен’, *џјаџио* ‘плитка чинија’, *џљачки* ‘алишта, покуќнина’, *се џули* ‘гледа’, *сајкали* ‘бие шега, мајтапи’, *сакуле* ‘торбичка, вреќичка’, *свеџен* ‘празник’, *сечко* ‘февруари’, *симсиле* ‘семка, потекло’, *џенџало*, *џенџалџе* ‘чатаг’, *чеџворен* ‘крупен, развиен’, *се чџиџи* ‘се стиска’, *чуџе* ‘девојче’, *џарнаџи* ‘поместен, нарушен’: Таен нагрис ни ја апна

душата (РШК: 94), Откако им изнакупив сè што им требаше, мислам, песок, гасена вар, нова дограма, разни штици, талпи, летви, шајки, брука, се смилив (РШК: 413), има булук тешка работа за овие, речиси анонимни, но многу вредни вардачи на современиот македонски јазик (ШБ: 80), Вардете ме, вардете се. И на здравје! (РШК: 216), „Варди си го лебот!“ фрчна Фрчков и го спушти погледот (РШК: 189), ми излегуваше пред очи глетката во која секаде околу мене се војваа селани, облечени во широки бечви, чакшири, бели клашни, кемери околу појас... (ШБ: 139), Беа наша врс, таа родена во иста година со брат ми 1949, а тој во ист ден и иста година, 1951, со мене (БдО: 83), ве демне за во некој миг на слабост да ви се цитне, да ве вчопи и сотре (БдО: 30), бесмислици што ги кажувавме кога игравме како деца на правливите битолски улици „билии“ или „газози“ (ШБ: 63), Докљавкан, дооден, никој ни мрсул не фрла по тебе (РШК: 170), Ужас да те фати! Достага невидена! (ШБ: 95), Тебе никој не те чепка! Син ти одма вади пиштол ако слушни дека некој ја гиба мајка му! (БдО: 87), се пикнав со грбот свртена кон него во свилените зглавја наредени на постелата (БО: 60), Што издумал ве интересира, не? (ПВр: 15), Немаше тука љутиш, туку само заедничка грижа за кночкиот (БдО: 23), со сопствената телесна доблест ја крепи душата (ШБ: 249), Не сакаш да лафиш со луѓето. И да лафиш со луѓето, разбра? Немтуришта тука некум! (РШК: 77), Нема тука утка, или, како што викаат битолчани „љувка“! (БдО: 66), ќе те тужам, на кадија в град ќе те носам, така да знајш, море нандоге еден недотаквајн!“ (ШБ: 277), ѓавол, натемаго, драк, кривиот, куциот (ШБ: 140), на прагот најде бебе завиткано во пелени што го беа оставиле намерно родителите за да им стане нов нунко или нова нунка тој или таа која прва или прв ќе го најде (ШБ: 219), Љубовта е живот! Љубењето однавал смрт! (БдО: 124), Малку омацурен, малку подвиткан, многу забеган во погледот, жал да те фати (БО: 53), Ни принесе во мали „пајнчиња“ слатко од дуњи (БдО: 104), Пансури шо не ќе ја испуштаат топлината на домо, среќата на семејството, пансури низ кои само бог ќе може да влегва и излегва (РШК: 155), закачи го пансуро најарно шо мојш! да брани од надворштини, ветроштини, нави, циној! (МС: 26), Последно го видов и го поздравив кога на точак, со штипка на левата пачавица за да не му се сплетка ногата во синцирот одеше со тамиданите и билнаците да наполни вода (БдО: 26), А ние силно го удиравме по глава, најчесто со камен или пилипитка (БдО: 91), ми викаше и со тави, пјата, тенџериња фрлаше по мене (РШК: 319), набрзина ги собрав пљачките во една патна торба (РШК: 141), И плус, добро ја знаев народната поговорка што често ја употребуваше татко ми, „на даенио коњ не му се пулиш в заби!“ (БдО: 9), Имаше тука ред и не можеше да се сајкалиш со него (БдО: 143), домаќинката ни тураше во сакулињата варени костени, јаболка делишес или ни даваше троа ситни пари (БдО: 10), Другите нивни верски и неверски сведени (ПВр: 306), сечко е од илјада триста осумдесет и четврто лето господово (СД: 5), Гадно е тоа симсиле што сака од мирно седење да ви донесе немир! (БдО: 156), Со тенгало и скопец што цело време сме ги чувале на готовс в пазуви (БдО: 107), Извадивме од пазувите скриени тенгалца со незгодни скопци (БдО: 106), Кога ќе порасниш и ќе станиш маш четворен, вервај само во себе! Нема госпо, нема сколија! (БдО: 34), Се туфкала Смртта, се чипчела, се пустела, се штурела, фатила да се кокори и да се цари (ПВр: 79), Василка, умрела многу млада уште како „чупа“, немажена од туберкулоза, или како што викаа оваа опака болест,

сушица (БДО: 25), за женско или ќерка требало да ја праша колку дејчиња или момичиња или чупиња имала, ако сакал да му одговори (ШБ: 117), не се штеди иако здравјето одамна му беше, како што велат битолчани, царнато (МС: 20).

Михајловски е во долгогодишна мисија за прикажување и потврдување на македонскиот јазик како јазик со богат лексички фонд, не само на стандарнојазично рамниште, а исто така и во вечна борба за зачувување и оживување на подзаборавените архаизми, помалку познатите дијалектизми и македонски, односно дијалектни фразеолошки изрази. Како една од алатките коишто ги користи за да ни ја покаже неограничената изразност на македонскиот јазик е употребата на лексичко-семантички синоними, преку чија комбинација во синонимски низи создава индивидуален јазичен израз. На пр.: моето девствено суштество грубо го навасаа овие *тешни нави*, овие *мрачни ветрошиштини*, *прозрачни нагазишита* (БО: 12, 13), Со векови, од искона, само пикаме внатре, *тешиме*, *сипсикаме*, *набиваме* купишта *јанси*, *досиаги*, *премрежиња*, *јадови* (БО: 15), претворен во стар просјак само за мене, *говореше*, *злаголеше*, *вревеше*, ме убедуваше сиромашкиот Толку убедливо *беседеше* (БО: 18), Се *сипуикав*, се *собрав*, се *скукулив*, ништо не ми беше јасно (БО: 60), Секој *нашан*, секоја *случка*, секое мое следно *собиштие* си доаѓаше како што првично ќе го исфантазирав (БДО: 110), твојата земја е *скржава*, *тешитиз*, *тешнашта*, стипса! (ШБ: 289), *Акмак! Токмак! Шупрак!* Недоносен, *незналец*, *дудук* (ШБ: 267), среде полето има една *синдилија*, едно *долитише*, преку *безнашта* висеше еден тесен мост (МС: 33), Слегувале в град со *торбињата* или *сакулињата* на рамо полни сув леб, пиперки, домати (ШБ: 259), навистина си *чужан*, *варден* од Неговите ангели (ПВр: 156), сега тој еден *дирек*, таа една *креја*, ми се имаше страшно *размрдано*, *разнишано*, *расклашано* од лежиштето (БО: 156), Свика и по долго време го сетив како *тужинец*, далечен *јабанџија* (БО: 61), Тикви со расол убавината е во *различността*! Во *диферансои*! (ПВр: 115) итн.

Тој честопати дообјаснува со вметнување на „(како) што се вели (народски)/ што би рекле/што се вели (зборот)/ како што викаат“ и сл.: Василка умрела многу млада уште како „чупа“, немажена од *туберкулоза*, или како што викаа нагалено, божем ќе ја облагородат за да не биде толку смртоносна оваа *ојака болест*, *сушица* (БДО: 25), А се разболеше некој дома, *наштинка* или „*зукум*“ како што велеше татко ми (БДО: 8), И плус треба на слегување некој „*оа ше носи учка*“ или, како што се вели по скопски „*на кркуи*“! (БДО: 66), Нема тука *ујка*, или, како што викаат битолчани „*љувка*“! (БДО: 66), И да не искара ако топката за *малку*, „за *чувка*“ како што велеше, ќе му го промашеше пенџерето (БДО: 73), одвај чекаа да си ја соберат *сшанаринашта* или *киријашта* како што ја викаа (ШБ: 145), Да *сшрижи*, да „*тешитишува*“, да *тешитишува* ... „*тешитише*“ како што велат скопјани! (ШБ: 154), А *кум*, или како што го викаат кај нас *нунко*, ако заповеда нешто, мора да се послуша (ПВр: 281).

Фразеолошките изрази самите по себе се уникатен лингвистички феномен и се користат токму за постигнување сликовитост, експресивност и живост на изразувањето. Нивната посебност Михајловски со голема умешност ја вградува во својот израз и тоа и оние со структура на зборовна група, со структура на реченица како и споредбените изрази. На пр.: *Лази со ојашки*, не?

(ШБ: 292), *од новина на ѝоџибел*, многу ретко де шо се вели, еднаш на сто години (БдО: 26), *не сакаше ни на мравка да зџази*, а камоли да навреди некого (БдО: 26), *Ем волкоѝ сий, ем овциѝе на број*, што се вели! (ПВр: 28), Нема ништо, *ке му ѝомине ко на куѝре* (БдО: 7), најсетне и тие си дочекаа. *Мечкаѝа заиџра и во нивниоѝ двор!* И тоа одврзана! (ШБ: 50), Има ли куртул од овие чудаци што *сеаѝ вейар и маџла* (ШБ: 213), Глупост, ете што значи. *Тикви со расол!* (ШБ: 293), *ке му кажеше за нас, и што сѐ сме растуриле и уништиле тој ден, односно ке доѝуреше масло на оџноѝ* (БдО: 14), Отсега ке се фалам и *ке се факам за сламка, ке барам влакно во јајцеѝо* зашто јас го создадов светот (ПВр: 296), си седнуваа во некоја ладна меана и ја чекаа приквечерината да *си џо собираѝ кајмакоѝ* (ШБ: 144), Другите *можай само да им се фаѝаѝ, да им ѝлукнаѝ ѝоџ ѝенџере!* (ШБ: 123), да живеат како *бубреџ во лој* и да *си џи дебелаѝ џазовиѝе како ѝаруни ... некој си иџраа мајѝаѝ со неџо* (ШБ: 51), Наум си *осѝана* со добро срце и *со ѝрсѝоѝ в усѝа* (БдО: 26), Оние што ги искористуваат можностите до крај или газат отаде нив, *ѝаџаѝ*, порано или подоцна, *како круши!* (ПВр: 27), Јас се раководам (колку и да е старомодно!) од онаа народната *Крушаѝа ѝоџ круша ѝаџа*, иако знам дека народот рекол и *Оџ уѝ сокол* (ШБ: 68), Од мирно седење, што се вели, си *закачија ѝрн во зржава ноџа* (БдО: 50), А ти се гребеше и *му џо лижеше џазоѝ* за да напредуваш во кариерата! (ПВр: 45), Јаве и фикција како *џаз и џаки, како лице и оѝачина*, како две лица на светот (ПВр: 23), Сепак поважно им било да *им ѝече чеѝмичеѝо* (ПВр: 220), Глупости! *Глуѝосѝи на квадраѝ!* (ШБ: 306), Отсега ке се фалам и *ке се факам за сламка, ке барам влакно во јајцеѝо* зашто јас го создадов светот (ПВр: 296), многу поверојатно да биде работата *кадија ѝе ѝуџи, кадија ѝе суди* (ШБ: 279), *за секое ѝенџерче си има каѝаче* како во јазикот на расказите и романите на слоештичанецот Петре М. Андреевски (ШБ: 140), Ама тој испаднал издашен и им дал деца *од мераѝа надвор „секое леѝенџе деѝенџе“* (БдО: 26), *од мераѝа надвор* скудно и сиромашно ко бедниот *куѝи-ген-ѝродај живоѝ* што видов (БО: 17), давајќи рушвет на разни безобразници на кои *им ѝаџнала секираѝа во мџоѝ* да бидат вработени во погребалното (ШБ: 168).

Впечатливи се стандардните фразеолошки изрази во кои се извршени одредени модификации и трансформации во составот (вметнувања, лексички варијации, контаминации и сл.), на пр.: доаѓавме тајно на час во големиот амфитеатар на Филолошки оти *добриоѝ џлас за добриѝе ѝредавања надалеку се слуша* посмешен беше стариот магнетофон со ленти раскоп-марка (ШБ: 74), Што велат, *оџаџа се караѝ, ѝреѝиоѝ ѝечали!* Или се ова само глупости на народот што *немал иѝо да ѝрави ѝа си џи ѝеѝал деџаѝа?* (ШБ: 63), *си иџрале мајѝаѝ на нивна смеѝка* (ШБ: 31), *полека со лезеѝ*, што се вели, *на секое ѝенџерче ке редиш зборовно каѝаче!* (ШБ: 307) и др.

Авторот совршено посегнува по дијалектните фраземи најчесто црпени од неговиот роден говор, битолскиот: *Ке си џо ѝаѝаше бруѝо* ти велама! (БдО: 66), *Јај си џо ѝаѝо* и глеј поке никоаш да не те видам! (БдО: 66), *А им факаше менѝеѝо*, знаеја, не беа глупави (ШБ: 167), *ме врѝеше, ме шѝуреше како некој ѝрдеж в џаки ... се најде во неол час* (ШБ: 169), „*Киниш зелени!*“ реков очаен (БдО: 34), се направи небаре не ја чула, *џомиѝи ѝенеке ѝройнало* и, речиси *мрѝва ладна*, ја сменила темата! (ПВр: 45), *Сиѝе оѝаки, а ѝој ѝерсене* (БдО: 49), ете му ја *удрив дројкаѝа* и ке ми живеј раат фамилијата цела година!“

(БдО: 10), И плус, добро ја знаев народната што често ја употребуваше татко ми, „на даенио коњ не му се љулиш в заби!“ (БдО: 9), Ај, прекини, не туку дрдори! рече грубо внуката *извадена од жонија* (ШБ: 116), За неа *до гуша сум борчлија*, до гуша!“ (РШК: 305), Важно беше *да тирјајат раце* пред големите свештени празници и *да им тече чешичето! Да им се љолни чекмејето!* (ШБ: 181), Не се остава деца да водат држава! *Со деца не се срка машијенца!* (ПВр: 153) итн.

Михајловски честопати во една иста реченица користи стандардна фразема, нејзин синоним од локалниот говор, модификација, трансформација и сл., а негова одлика е и свесното натрупување на повеќе различни фраземи во рамките на ист контекст. На пр. што немал „*тиро љоке нерви*“ или „*шо му бил љолку кус фиџиљо?*“ па *му се љалел одма* (БдО: 26), Се разочарав, ми идеше да *љројаднам в земи*, „*да љоџонам на оно*“ (БдО: 40), и уште *живееме од денес за уџре*, „*куџи ден-љомини*“ (БдО: 22), Треба да се *вложи булук тирод... да се сљоџни гажо* (БдО: 46); оваа закана за битолчани ќе се оствари на *Куковден* или, како што велеме ние овде, „*коџа ќе се брчајат комарџије*“ (БдО: 6), *Лаџи со оџашки*, не? *Тикви со расол*, господине уредниче! (ШБ: 292), *Сиот изваден од љакџи*, од номо наџвор, како што велат во Ресен и Преспа! (ШБ: 273), Што баравте да *си ја љикаџе гжавџа каџиџо не ви ја бере?* Што *џураџе љиџер во џуџа манџа?* (РШК: 100), Ако треба, *крџа со љамук ќе џи ја љиџај!* Да *живеајат како бубреџ во лој* и да *си џи дебелајат гажовије како џаруни ... некој си иџраа мајџај* со него (ШБ: 51), Можеби само наивно филозофирам, *љродавам љувки на љовозрасни* и поискусни од себе, *љродавам басма на кило и џураџи на мејро*, што се вели, *мелам љразни и глџи муабетије како некоја љразна воденица* само за да бидам подопадлив на читателите (ПВр: 32), Велат, *доџовор кука граџи* или *сложни калуџери и во љеџок мрсај!* (ПВр: 215), немаше шанса да го добиеш бесплатно, па макар *љеџ вуџковџи влаџици да имаш*. Но *домаџиноџ есај никоџаш не излеџува на љазар!* (БдО: 11), Важно *да си имаат чекмеце!* Да *им тече чешичето! Да им каје и да не им љакндисува!* (ШБ: 298), бил лукав и *му факала џимбаџа*, каде лежел *зајакоџ*, односно што била работата (ПВр: 13), многу *изваден од менџеџиња* и *малку љодисџавен од умоџ*, што се вели (ПВр: 14), А згустело, *сџанувале чорба*, *кармакараџи*, ни вода ни киселина, ни вакви ни такви (ПВр: 113).

Она што најмногу остава впечаток е искрената истрајност на Драги Михајловски во грижата за македонскиот јазик и искористувањето на неговите изразни можности, зашто „писателот само кога твори на својот јазик е писател“.

Литература

Макаријоска Л. 1995. „Црковнословенските елементи во лексиката на македонската проза (1945 – 1955)“, *Македонскиоџ јазик од 1945 до 1955*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 131–139.

- Макаријоска Л. 2009: „Континуитетот на турското влијание врз македонскиот лексички систем“, *Македонистика* 10, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 189–238.
- Макаријоска Л. 2013: „Црковнословенските лексички елементи во романите на Драги Михајловски“, *Сѝекѝар*, бр. 62/2013, Институт за македонска литература, Скопје, 49–61.
- Макаријоска Л., Цубалевска М. 2017: „За употребата на турцизмите во современата македонска литература“, *LXIII научна конференција на LXIX меѓународен семинар за македонски јазик, лиѝерату̀ра и кулѝура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 183–198.
- Минова-Гуркова Л. 2003. *Сѝилистѝика на современиот македонски јазик*, Скопје: Магор.
- Поп-Атанасов Ѓ. 1996. *Сѝѝари заѝиси*, Скопје: Менора.
- Угринова-Скаловска Р. 1976. Учеството на црковнословенскиот јазик при фомирањето на современиот македонски писмен јазик, *Предавања на IX семинар за македонски јазик, лиѝерату̀ра и кулѝура*, Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, 1–9.
- Црвенковска Е. 2001. Црковнословенската традиција во македонската литература, *Слободата на јазикот во ѝворешѝвојто*, Скопје: МАНУ, 89–96.

Извори

- БДО – Михајловски Д. *Бдеењето на Одисеј*, Просветно дело, Скопје 2018.
- БО – Михајловски Д. *Бајазит и Оливера*, Каприкорнус, Скопје 2009.
- МС – Михајловски Д. *Мојот Скендербеј*, Каприкорнус, Скопје 2006.
- ПВр – Михајловски Д. *Паѓански времиња*, Просветно дело, Скопје 2019.
- ПД – Михајловски Д. *Пророкот од Дискантирија*, Каприкорнус, Скопје 2007.
- РШК – Михајловски Д. *Раскази од шестти каѝ*, Каприкорнус, Скопје 2003.
- СД – Михајловски Д. *Смрѝиѝа на дијакоѝ*, Каприкорнус, Скопје 2002.

Summary

The literary work of Dragi Mihajlovski confirms that he is an author who believes in the power of the word, as "what the word can, no one can", thus offering interesting material about the stylistic stratification of the rich Macedonian lexicon, as well as on the function of phrasemes within the language. The subject of our interest are: archaisms, Church Slavonic lexis, Turkisms, dialectisms, as well as phraseological expressions that stylistically shape the author's language. The words of church Slavonic origin fits into a well-thought-out choice of means of expression, e.g.: *glagoli, dveri, obitel, pastvo, plot, prelesten*, including the forms derived with suffixes -nie, -ie: *prikazanie, skonchanie, unizhenie, neredie, predislovie*, non-affixal nouns: *dvig, nevrat, navest, pokor, privid, strad*, compounds: *blagonaklono*, 160

blagorechivo, bogobojazen, bogougodno, velelepen, mudroglagoliv, ramnoangelen, slavonosno etc. The use of Turkisms is also intentional in order to achieve additional stylization of the expression, e.g.: *zort, ihtiza, majtap, mana, merak, mufta, niet, saklet, seir, sefte, tabiet*, derivatives with the suffixes *-djija, -lak* etc. The dialect lexicon contributes to greater expressiveness and more realistic illustration of the ambiance, character features, etc.: *vchopi, ljuvka, omacuri, sajkali, sechko, tagar* etc. Mihajlovski's ability to use the phraseological expressions in his work is remarkable, thus managing to achieve imagery, expressiveness and liveliness of the narration, exploiting not only the standard ones (often with modifications and transformations in the composition), but also the dialect phrasemes, especially originating from his native, Bitola speech: *im padnala sekirata vo medot, od ut sokol, nemal shto da pravi pa si gi tepal decata, im fakja menteto, vo neol chas, od nomo nadvor, kje si go papashe bruto, jaj si go pato*.

Лилјана Макаријоска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

Мери Цубалевска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

ЛЕКСИЧКИТЕ ОСОБЕНОСТИ ВО РОМАНИТЕ НА КИЦА КОЛБЕ

Апстракт: Кица Колбе се вбројува во современите македонски прозаисти коишто се посветуваат на егејската тема, на „животот бегалски“ со сите таги и страдања. Нејзините романи „Снегот во Казабланка“, „Жените Гаврилови“, „Земја на бегалци“ го привлекуваат вниманието на книжевната критика, а предмет на нашиот интерес е лексичкиот подбор во нејзините дела. Колбе особено ги истакнува зборовите од егејските говори, како траги и проблесоци од говорот на тие за кои раскажува: *вишесен, врнавайџе, се ѓурѓа, ѓурѓашка, закрли, зацели, јаска, кашеј, наљумби, обноска, осунвайџе, ѓљачки, ѓули, расѓади, ѓуфка, чуѓка* и др. Застапени се и црковнословенизмите: *бдение, велик, ѓорешѓи, двер, миѓновено, оѓец, ѓричесѓи, реч, униние, услиша*, меѓу кои се изделуваат сложенките: *блаѓовешѓение, блаѓодай, блаѓоѓријаѓен, блаѓоухание, боѓослов, мироносица, мироѓочив*. Ги бележиме и турцизмите: *баѓали, ѓајле, демек, ниеш, сааѓи, сеѓр, серѓи, сој, ѓабиеш, фајде, чаре* и др. Во јазичниот израз на Колбе се вткаени и новообразувања, на пр. ретките, авторски сложенки: *беѓалскодеѓиски, домавраќање, домаосѓанай, еѓејскобеѓалски, земјобеѓалски, никадеѓријадносѓи, радосѓаѓа, ѓаѓојаѓ* и др.

Клучни зборови: македонска литература, лексика, дијалектизми, црковнословенизми, турцизми.

Кица Колбе се вбројува во современите македонски прозаисти¹ коишто се посветуваат на егејската тема, на „животот бегалски“ со сите таги и страдања. Во врска со својот прв роман „Егејци“ (1999) таа истакнува дека е напишан како израз на благодарност и во знак на чувството на поврзаност кои таа, како прво дете родено по бегството, ги чувствува за припадниците на постарата генерација егејски семејства ... додека споменот на нејзиното детство во егејскиот круг на живеење неминовно значи и спомен на 'споменот' на нејзините родители, на нивното потекло од онаа страна на границата (Колбе 1999: 7, 52–53).

¹ Авторка е на: „Егејци“ (1999), „Снегот во Казабланка“ (2005, 2007), „Жените Гаврилови“ (2008), „Земја на бегалци“ (2018), „Витезот и Византијката“ (2020).

И во романот „Земја на бегалци“ Кица Колбе пишува за „вечниот заслон на прогонетите, отфрлените, пребеганите. Вечната земја на бегалците“, земјата што ја изгубиле нејзините роднини во својата татковина, како и другите сострадалници со кои татко ѝ бил во роднинство „роднинство од неволја, роднинство на страдање и тага“, роднинство кое не било послабо од она по избор, зашто татко им, навистина, ги доживувал сите тие луѓе како свои зашто тие беа сопаталци како и тој, ја знаеле војната, го знаеле бегството, ама и загубата на домот и откорнатоста и невдоменоста (ЗБ: 91). Таа признава „Ние децата во егејските фамилии бевме катаден соочени со тагата и страдањето на нашите роднини и родители. Не знаевме ни што е војна, ни што е бегалство. Не ја познававме ниту татковината по која тие копнееја. Знаевме само дека тие многу страдале“.

Со сочувство за страдањето на роднините бегалци, Колбе истакнува: „Да знаеја дека нема никогаш повеќе да се вратат дома, пред да појдат во шумите, тие барем ќе застанеа мигум м’лченичкум среде одаите, во кои живееја од дедо-прадедо. Во молк ќе се простеа од нив, ќе им кажеа збогум на гумната и на племните, на чардаците и на амбарите, на портите и на пенцерите, ќе ги целиваа стисовите и портите стари како што од мртовецот се збогуваа со последно целивание. Ќе се збогуваа тие мигум од својот живот во тие одаи“. Преку „чупката“ Фросе, Колбе се заветува да памети за сите оние што го паметат само „дено кога избегае од дома“ и знае дека „ништо не е изгубено, кога, барем, еден човек уште памети“. Некој само треба да го наследи нивното паметење (ЗБ: 21). Сп. Ги бележеа тие во архивата на душите сите денови изминати од тој страшен час. Единствениот бележит ден беше пред нив. Денот, кога ќе се врнат назад... (ЗБ: 25).

Секое ново дело на Кица Колбе се чита со огромен интерес и љубопитност бидејќи таа е авторка која има што да каже и тоа на извонреден, продлабочен и современ начин и затоа секој нејзин роман не останува незабележан од книжевната критика. Насловите на романите на Колбе² ја разбрануваат и фантазијата на читателот, како шифра и парадокс, како на пр. „Снегот во Казабланка“, зашто во Казабланка, градот во Мароко, речиси воопшто не врне снег, а не „столетен снег“ како во романот, па која е таа „Казабланка“ во која врне „столетен снег“ се открива по читањето на романот. И „Земја на бегалци“ има загадочен наслов – бегалците, всушност, се бегалци затоа што немаат повеќе своја земја, а „земјата на бегалци“ е шифра за светот во бегалските гета. Исто така и насловот „Витезот и Византијката“ е парадоксален, асоцира на историски роман, а всушност е модерна приказна.

Романот „Снегот во Казабланка“ претставува своевиден мозаик од сеќавања и очекувања, „уште едно сведоштво за судбината на македонската бежанка која својата прокоба ја изразува преку творештвото“. Според Мања Величковска (2018) егзодусот на првата генерација раселени од Егејска Македонија продолжува да се пренесува со траумата кај секоја следна генерација луѓе родени по војната, а „Снегот во Казабланка“ заедно со „Земја на

---

² <https://www.novamakedonija.com.mk/prilozi/lik/gi-poznavam-i-nikadepripadnosta-i/> од 25.11.2020

бегалци“ и „Егејци“ има огромно значење за оние чии гласови сè уште не се слушнати и чии приказни сè уште не се раскажани, откриени. Структурата на романот „Жените Гаврилови“ како интересен животопис на жените Гаврилови со биографски податоци и случувања, е всушност ткаеж од наративните нишки на секој лик, а раскажувањата се надоврзуваат, се пресекуваат и прекинуваат, оставајќи празнини што чекаат да бидат пополнети со непредвидливите животни перипетии, среќата и страдањето на три генерации од едно семејство (сп. Стојковска 2020: 269–270). Преку ликовите во романот „Витезот и Византијката“, автентично и живо прикажани во нивната физичка, духовна и душевна структура, Колбе пишува приказна за животот на поединци кои потекнуваат од мултикултурни средини, обележани токму поради другоста што ја отелотворуваат. Главните ликови се и симболи за двата дела на Европа, Западот и Балканот – Даниел Клуге поради својата верба во хуманизмот и научниот прогрес го добил прекарот Витез, додека Наталија Поленак која има хрватско-српско, а делумно и руско потекло го добива прекарот Византијката ...

Творештвото на Кица Колбе досега не било предмет на анализа од јазичен аспект, а нашиот интерес е насочен пред сè на лексичките особености, како на пр. на дијалектизмите, зборовите од егејските говори, како траги и проблесоци од говорот на тие за кои раскажува³. Дијалектната лексика се користи како средство за портретирање, индивидуализација на говорот на одделни личности и средство за нивното карактеризирање, за изразување на нивниот субјективен став кон нештата или за ставот на раскажувачот, односно авторот.

Колбе чекорејќи по пределите на детството на своите родители, го носи во себе и нивниот роден говор, па пишува: „бапчорскиот дијалект, со сите неброени и прекрасни изрази, зборови и поговорки од дијалектот на кој зборуваше баба ми и прабаба ми, се врати во нашата свест додека разговараме во Нерет, Лерин или Костур ... со нив говоревме на бапчорски дијалект, ни одговараа на оној чудесен егејски дијалект, низ кој прозвучи звукот и мирисот на моето детство ... говоревме на бапчорското наречје со толкава леснотија, та ни се причинуваше како да сме ги собирале толку долго сите тие зборови само за да можеме да ги провериме во средбата со ние, по кои копнееја старите Егејци“ (Ег: 98–99). На почетокот на романот „Земја на бегалци“ Колбе укажува дека особено ги истакнува зборовите од егејските говори, за да бидат „бележити во течението на текстот“, како траги и проблесоци од говорот на тие за кои раскажува, „откинати парчиња од целината на бегалскиот егејски говор“ кои понекогаш се присторуваат случајни и раскинати како и животот на бегалците (ЗБ: 7).

Сп.: Можеше ли таа, воопшто, да го заборави нивниот јазик бегалски, тој, благиот, како мејлемите на прабаба им Гина, костурскиот говор? Тој беше првиот јазик што го слушна таа кога дојде на свет ... Тој беше јазикот, на кој тие ѝ зборуваа на Фросе, кога напати ќе ги видеше насон. Сега, кога мајка им си замина, тој јазик, нивниот костурски говор, за неа стана шифра за паметењето.

³ За употребата на дијалектната лексика во македонската проза в. и Паноска (1972: 205–219), Макаријоска (2019: 105–130), Макаријоска, Цубалевска (2020: 49–57).

Словата на тој говор на детството жубореа во неа со мелодија на пролетните денови (ЗБ: 484).

Со воведувањето на дијалектната лексика Колбе уметнички ги реализира ликовите, нивните карактери и ситуациите во кои дејствуваат, па на тој начин го збогатува стандардниот јазик со живописна лексика од народниот говор. Од богатството на дијалектната лексика ги изделуваме: *бабаќерен* ‘памучен’, *ванош* ‘ноќва’, *варди* ‘чува’, *видје* ‘посета’, *бележити* ‘познат’, *возглавје* ‘перница’, *врнавајје* ‘враќање’, *се врне* ‘се врати’, *вџесен* ‘засрамен’, *џреде* ‘иде, доаѓа’, *се џурџа* ‘се лула’, *џурџашка* ‘лулашка’, *дека* ‘каде’, *дема* ‘пакет облека и др.’, *дења* ‘дење’, *ношја* ‘ноќе’, *закрли* ‘залула’, *залиса* ‘занесе, замае’, *зацели* ‘заздрави’, *јаџи* ‘чешка’, *јаска* ‘јас’, *кашеј* ‘залак’, *кладе* ‘стави’, *коџанка* ‘корито’, *крџол* ‘компир’, *кукол* ‘собрана плетенка на косата’, *лаф* ‘збор’, *љумба* ‘до врв’, *наљумби* ‘наполни до врв’, *мразило* ‘студ, студенило’, *џо нојма* ‘без зборови’, *обноска* ‘однос кон другите луѓе’, *одаја* ‘соба’, *оџиџа* ‘праша’, *осунвајје* ‘мугри’, *џала* ‘бара’, *џљачки* ‘облека’, *џосејне* ‘подоцна’, *џосџанџ* ‘преморен’, *џули* ‘гледа’, *расџади* ‘избрка’, *сирки* ‘диви маслинки’, *скунаџ* ‘наведнат’, *снове* ‘талка наваму-натаму’, *срди се* ‘се лут’, *срдиџ* ‘лут, јадосан’, *сџис* ‘сид’, *сџисерина* ‘урнатица, рушевина’, *сџоџаре* ‘поголема лимена чаша со рачка’, *џрошарина* ‘такса што се плаќала на производи за изнесување на пазариште и местото в град каде што се наплаќала’, *џуџе* ‘хартиена кеса во форма на инка, тутурка’, *џуфка* ‘китка, снопче’, *уџлосан* ‘преплашен’, *чуџка* ‘девојка’ и др.: облечен во груби црни панталони, кошула од просто бабакерно платно и плетен елек врз неа (ЗБ: 196), Ама нема дека да преспиеме ванош (ЗБ: 131), Место, кај што ќе можат да преспият ванош (ЗБ: 132), Големото платно не варди цела ноќ (СК: 361), Му ја вардеше таа куката (ЗБ: 184), Си гредеше тате на видје? (ЗБ: 421), Сите печалбари правеа така. Си гредеа дома. На некој месец. На видје (ЗБ: 421), Единствениот бележит ден беше пред нив (ЗБ: 25), Без надеж за врнаватје еден ден назад (ЗБ: 38), Па, тоа, дека нема за нас врнаватје дома (ЗБ: 419), Да се врниме шо побрзо дома (ЗБ: 382), Да не мора да се врниме во селото (ЗБ: 109), Имам јас дека да се врна (ЗБ: 385), Фросе тогаш цело време стоеше во одајата како втесна (ЗБ: 369), Тогаш, во таа велигденска недела, децата на бегалците секој седеа врз гургашките. Се гургаа (ЗБ: 347), Таа седеше на фртомата. Не се гургаше (ЗБ: 355), И седеше долго на гургашката (ЗБ: 358), Бегае само ношја и тие... Од аеропланите не можеа луѓето да бегаат денјата (ЗБ: 330), Или ние ќе ја закрљае (ЗБ: 445), Го залисае затворите човеко. Му го звее умо! (ЗБ: 331), ги зацели тогаш во него раните од стравот и болката (ЗБ: 410), умееше чудесно да ги јапи децата по грбот (ЗБ: 181), Си дојду јаска дома (ЗБ: 379), Да знаете, јаска сеа ќе си легна (ЗБ: 480), Клај му ги парите на малото во лулката. Да го дарвам! Чупка или уште едно машко? (ЗБ: 372), Кога ќе ги кладиме да спијат, можи ќе биди дојден и татко ти (ЗБ: 446), На баба џ името џ го кладовте на чупето (ЗБ: 372), Ја кладов главата на градите нејни. Да начуја дали диши (ЗБ: 382), Да ми помогнете да го исперам килимот во копанката (ЗБ: 227), тоа е прочуената Клета, каде што се раѓале најубавите, „најпесокливите“ компири или по бапчорски „кртоли“ (Ег: 138), Последниот кашеј тие им го даваа ним, на

децата, како што чинеа нивните мајки и баби (ЗБ: 155), За тоа се подготвуваа неговите две девојчиња во белите фустани и црвените куколи во разбушавените коси (ЗБ: 319), Шо си го одврза куколо, Маре? (ЗБ: 319), Не сакаше Маре кукол. Не сакаше ни таа, Фросе, кукол (ЗБ: 319), Само на темето ѝ беше врзана со бел свилен кукол (ЗБ: 12), Тој, што милуваше, на поминување, да ѝ го корне со еден замав куколот од косата (ЗБ: 279), Ми се испушчи лафо! (ЗБ: 309), Таа знаеше по некој турски лаф (ЗБ: 166), Ја наполни чашата љумба. Тоа значеше во костурскиот говор на мајка им, до врв (ЗБ: 273), Рацете мајкини беа црвени од мразилото на водата (ЗБ: 230), Ја наљумби тој и чашата на брата си Дамјан (ЗБ: 273), Тоа во костурскиот говор значеше по нојма. Без зборови (ЗБ: 444), како и таа да сакаше да ѝ каже нешто по нојма (ЗБ: 458), што останува кога човекот ќе го снема меѓу живите, е тоа колку обноса, колку добрина и милост, тој поделил со другите (ЗБ: 346), Бидејќи немало вистински таван во „одајата“ тие раскажуваат дека на гредите прицврстиле со „пинези“ сина мастилава хартија за повиткување, на која што јасно се сеќавам (Ег: 78), За тоа се боревте, го опитав (ЗБ: 367), Пред осунватје ќе да беше. Осунватје мајка им велеше во нејзиниот костурски говор за мугри (ЗБ: 284), Во полусон продолжи Фросе на осунватје да талка низ поминувањето на животот во бегалската барака (ЗБ: 293), Ќе отпочина јаска. Ајте, сејте ми, со здравје и добро осунватје“ (ЗБ: 480), Шо палам јас туа? (ЗБ: 110), Сабајле имавте шарени пљачки (ЗБ: 463), Постаната си. Цел ден си на нозе (ЗБ: 445), зачудено се пулеше, де во нив тројцата, де во шифоњерот (ЗБ: 105), Го растури народот. Го распади од дома! (ЗБ: 403), Патот што води кон гробиштата беше обраснат од обете страни со бујни врби и диви маслинки „сирки“, како што ги нарекуваше по „овчарски“ татко ми... и целиот простор на кој се наоѓаат гробиштата беше преполн со грмушки на маслинки „сирки“, помали и поголеми (Ег: 129), Ние стоевме занемени со погледот вперен во таа педа земја обрасната со свежа трева и сирки (Ег: 129), татко ми толку многу го сакаше мирисот на сирките, на дивите маслинки (Ег: 130), Главата тој ја држеше скуната, ама таа го виде (ЗБ: 311), Тие напрсти, тихум, м'лченичкум, сновеа низ одајата (ЗБ: 285), „Можи нема Иљо твоја адреса, де. Не се срди ти одма!“ (ЗБ: 310), говореше неговиот срдит поглед (ЗБ: 108), Кој може да го чуе молчаливиот говор врежан во нивните сидови, говорот на „стисовите“, на празните одаи, како што велат Егејците, говорот на „стисерините“ на Бапчор (Ег: 122), Грција за мене значи Бапчор и Овчарани, напуштената празна куќа на татко ми и разурнатото село, „стисерините“ на Бапчор (Ег: 104), Со малечко лимено стотаре таа црпеше вода од јазот. Стотаре Фросините роднини велеа за малку поголема лимена чаша со рачка. Такви стотариња во земјата на бегалците некогаш се закачуваа на бунарите и на чешмите (ЗБ: 213), Со такво стотаре тогаш си играше тогаш Маре крај јазот (ЗБ: 213), На сидот од чешмата, на клинец, постојано висеше лимено „стотаре“, од кое патникот се напиваше студена вода и повторно го закачуваше на истото место, подготвено за следниот намерник... на рацете на жената и ножиците со кои ги потсекуваше розите, со кои го држеше „стотарето“ од калај, обесено на сидот од чешмата, за да ја смири жедта на секој патник намерник (Ег: 18), Таа тумба беше детската трошарина во земјата на бегалците (ЗБ: 434), Кај трошарината пред фабриката за брашно,

преминавме преку цадето (ЗБ: 327), и гледаа како тој со малечката чашка ги полни хартиените тутиња со леблебија, семки и кикирики (ЗБ: 307), влезе во одајата со туфка магданос в раце (ЗБ: 370), А тие, пак, само едно паметеа како уплосани. Само едно. Дено кога избегае од дома (ЗБ: 25), Тие ги мамеле чупките бегалски (ЗБ: 180), „Чупче, чупче е“, се насмеа. „Дафина. Три чупки имаме, фала му на Госпо (ЗБ: 373).

Кица Колбе употребува и архаична лексика, на пр. црковнословенизмите: *бдение, велик, владика, ѓорешѝ, ѓвер, исцелиѝтелен, кришѝение, миѓновение, миѓновено, небески, неземски, оѝец, оѝкровение, ѝечал, ѝисание, ѝовесѝ, ѝоѓребение, ѝоклонение, ѝоложение, ѝреѓрешение, ѝричесѝ, реч, слово, сѝасение, сѝирадание, униние, услиша, целива, целивание*: Уште една ноќ бдение (СК: 226), Бденија до мугрите (СК: 240), Го сркаше горештото кафе со брзи голтки (ЗБ: 161), Во горештите летни денови, таа седнуваше на столче (ЗБ: 184), И јас творам горешти цветови во срцето (СК: 224), Студен и горешт, во исто време (СК: 224), Како да беа отворени некои древни, долги столетија закатанчени небески двери, така паѓаа (СК: 154), испраќа исцелителна сила на земјата (СК: 222), Баба ми Агатија ме однела на крштение, скришно! (СК: 241), со внатрешна јасност во срцето, се чувствува во решавачките мигновенија во животот (Ег: 100), Мигновено. Да запалам свеќа во спомен на бабите мои (СК: 242), Небескиот Отец, му велеше прабаба ми Ангелина (СК: 227), но ниту еден од нив не е како овој неземски бисер (СК: 17), тој ѝ го раскажа сонот за своето откровение, за својот пат до Христа (СК: 254), човек на меланхолијата, на тагата и печалот (Ег: 102), Тој ме тера да ги уништувам сите мои писанија (СК: 328), Тие повести растеа заедно со детето (ЗБ: 21), Ќе се кандисаше таа да почне да ја бележи повеста (ЗБ: 31), Дури на вториот ден по неговото погребение имавме малку прибраност да го кренеме погледот од гробот (Ег: 101), кога јас тргнав на поклонение во светот кај моите роднини по дух (СК: 20), Бев на поклонение! (СК: 357), Не мора цел свет да научи во какво положение сне ние дома (ЗБ: 116), Ја знам какво е положението на бегалците (ЗБ: 108), За исцелување на раните и за прошка на прегрешенијата (СК: 224), Отец Григориј веќе подготви сѐ за причеста (СК: 254), Таа ја советуваше мајка им како децата во последната недела пред Велигден да ги подготви за причест (ЗБ: 332), Како онаа блага реч на баба ми (СК: 36), си завештаваше дека никогаш нема да заборава едно слово ветко, егејско, изговорено во таа света ноќ (ЗБ: 353), Словата на тој говор на детството жубореа во неа со мелодија на пролетните денови (ЗБ: 484), За здравје и Спасение! (СК: 243), Од стравот и од страданијата тие беа отрпнале (ЗБ: 59), Претпоставуваа дека имам љубовни страданија (СК: 36), сите по илјадапати повторно прераскажани „кажани и прекажани“ страданија, го исполнуваа речиси секој ден во егејските семејства (Ег: 112), Тогаш очајот се преобразува во униние, во целосна безнадежност (СК: 245), Услишај ја, Господе, молитвата моја (СК: 254), Ќе ги целиваа стисовите и портите стари како што од мртовецот се збогуваа со последно целивание (ЗБ: 7).

Меѓу црковнословенизмите се изделуваат сложенките: *блаѓовешѝение, блаѓодайѝ, блаѓоѝријаѝен, блаѓоухание, боѓослов, мироносица, мироѝочив, ѝаѝешесѝивие*: не си подготвена да ги изговориш

зборовите со кои Пресвета Богородица му одговара на Архангелот Гаврил на Благовештението (СК: 248), ми помага со некој знак на благодат (СК: 32), Во светиов простор солзите се благодат (СК: 108), Молитвата е благопријатна и за нашите срца (СК: 328), Тоа е миризливо срце. Мек облак од благоухание (СК: 358), Православните богослови. Постарите руски богослови (СК: 259), Нејзе, на грешницата што многу љубела. Тој ѝ се јавил на гробот! Воскреснатиот Христос! Таа е Мироносицата! (СК: 272), станало мироточиво, како она на светителите (СК: 354), Какво светско патешествие! (СК: 184), Нека ја внесат во овие свети одаи потта и крвта од маките на нивното патешествие (СК: 26), како и грцизми преземени преку црковнословенскиот јазик, како дел од религиозната терминологија: *арханџел, еванџелие, игумен, монах, ѿсалм* и др.: Пресвета Богородица му одговара на Архангелот Гаврил на Благовештението (СК: 248), Наизменично секој од нас чита од Евангелието (СК: 355), еден монах излезе од просториите (Ег: 178), за да остане во Бапчор, за тоа би му била неопходна дозвола од владиката и благослов од игуменот, заклучи тивко монахот (Ег: 139), Песната за неа беше нејзин личен псалм за слава на животот (ЗБ: 291).

Бележиме и религиски изрази, цитати со библско потекло и др.: Утрена. При крајот е. *Блаџословено да е Царсѿвоѿто на Оѿецоѿи и Синоѿи и Свеѿшоѿи Дух, сеџа, секоџаш и во вечни векови. Амин.* Гласот на свештеникот! Па, тоа е гласот на отец Григориј! Црквата е преполна (СК: 242), Ги повторувавме молитвите за упокоената. Литанија на болката. Литанија и молитва за благослов на душата. За мирен пат, *ѿрав ѿаѿи до Бога. За сѿокој на душайѿа* (СК: 355), Наизменично секој од нас чита од *Еванџелиеѿо и ѿосѿојано од Псалмиѿе. Вечнаја ѿамјаѿи, вечнаја ѿамјаѿи, вечнаја ѿамјаѿи.* Заветот на вечната љубов и паметење на упокоената одекнува низ одаите во кои таа го поминала животот (СК: 355), Празник е. Рождество Христово. Мојата душа е жедна по Бога, по живиот Бог. Псалм 41, 2 (СК: 363), Го знаеш вториот стих од четириесет и првиот псалм? *Мојаѿа душа е жедна за Боџ, за крејкиоѿи, живиоѿи Боџ.* Овој стих го прочитав прв пат во мојот живот на руски. *Жаждаеѿи душа моја к Боџу крејкому, живому* (СК: 189), кога јас му го читам мојот најљубен псалм на ова малечко девојче... *Пороси ме со исоѿи, и ке бидам чистѿи. Измиј ме и ке бидам ѿобел од снеџ. Псалм 50, 7.* Услишај ја, Господе, молитвата моја. Шепот. Мојот здив. Моето срце. *Создај чистѿо срце во мене, Боже, и дух висѿински обнови во мене. Псалм 50, 10.* Ова е покајничка молитва на моето срце (СК: 254).

Колбе употребува и турцизми⁴, а голем дел од нив, впрочем, претставуваат дел од лексичкиот фонд на егејските говори: *адеѿи, аскер, барабар, баѿшали, бендиса, џајле, демек, дереџе, дикаѿи, зајре, зоер, азим, измемѿи, ѿвач, кадар, каѿија, маало, муабемѿи, мурафеѿи, налбаѿи, ниешѿи, ѿезевенк, сааѿи, сеир, серѿи, сој, ѿабиешѿи, фајде, чаре, ѿаде* и др.: Колку за

⁴ Употребата на турцизмите кај македонските автори обично се поврзува со специфичноста на содржината што се пренесува или се смета за свесен стилистички пристап во прилог на збогатувањето на јазикот со изразните средства од народниот јазик. За застапеноста на турските лексички елементи во современата македонска литература в. Макаријоска, Цубалевска (2017: 183–198).

арно, колку за да го сториме адето (ЗБ: 370), Грцкио аскер. Тој, аскеро, му дојде на син ми Јордан во дуќано (ЗБ: 376), Тоа дете цел живот работеше барабар со момокот ваш со добитокот (ЗБ: 413), Добро, батали ја таа работа (СК: 132), Ама тоа не му се бендиса на Јордан (ЗБ: 421), Не бери гајле! (СК: 257), Да, биди без гајле (СК: 300), Туку за тебе бера гајле (ЗБ: 250), Кога човек ќе дојде на тоа дереце, мора да бара друго чаре (ЗБ: 139), тоа морам да му го пренесам на Давид со многу дикат (СК: 265), одат кон дома со полни торби заирје за неделниот ручек (ЗБ: 337), Ама во нужникот мораше некогаш да влезе кога ќе се најдеше во зорт (ЗБ: 209), Некој треба да му дај изим? Му даде изим некој, Диме! Грчката држава му даде изим (ЗБ: 386), Само за да има жена да му прави измет на татко му (ЗБ: 162), сега ми глумат дека таму ќе сум го нашла иљачот. Мајка ми намерно го употреби архаизмот иљач (СК: 52), Таа правеше народни иљачи (СК: 52), неговите зборови се иљачот за моите рани (СК: 337), Никој од нас не беше кадар да одреди што се случуваше со нас (Ег: 102), Куќата имаше убава, железна капија, со мотиви на гранчиња со рози (СК: 93), ја минавме „долната маала“, се упативме низ средсело кон „старата маала“ барајќи ги најстарите гробишта (Ег: 124), Со нив му одеше муабетот (ЗБ: 119), Се фативме во муабет, знаеш како е (ЗБ: 321), А ние го заборавивме со муабетиве (ЗБ: 415), Нели, брат му Иван го познавал и такви мурафети (СК: 141), оделе во дуќанот на некој Евреин, по име Зика, „налбат“ каде што ги потковувале коњите (Ег: 185), И никој нема ниет да ги вработи (СК: 145), М'лкни, бре, пезевенк! (ЗБ: 408), Поминаме така некој саат, два пешки (ЗБ: 381), застанати на патот, гледаат сеир (ЗБ: 178), Ја знам јас неа, шо серт табиет има (ЗБ: 427), Го знаеме твојо табиет многу добро (ЗБ: 401), Тие беа голем сој. Аспровци. Учен сој беа тие (ЗБ: 403), Ни за тоа нема некое големо фајде од мене! (СК: 250), нема друго чаре за нив (ЗБ: 41), Немало друго чаре (СК: 40), барам чаре против здодевноста (СК: 23), старото „џаде“ ја поврзуваше Автокоманда со селото Маџари (Ег: 16), денес повеќе ја нема ниту таа куќа, ниту старото „џаде“ (Ег: 16).

Грцизмите се употребуваат и во случаите кога нивната употреба е изнудена од раскажувањето, од временскиот контекст и сл., на пр.: *аџаџрид* ‘лице без државјанство’, *асџономија* ‘полициска станица’, *бурандар* ‘војник’, *корофилак* ‘полицаец’, *џросфиџи* ‘новодојденци, бегалци доселени во Егејска Македонија’, *сколје* ‘училиште’: Тие станаа апатриди (ЗБ: 25), Нејзините родители ги направи апатриди декретот на нивната држава. Таа, пак, се роди апатрид (ЗБ: 26), чешмата се наоѓа пред зградата на „астономијата“, на полициската станица... Не ни преостана ништо друго освен заедно со него да одиме во „астономијата“ во која уследи таканареченото „запознавање“, со еден збор, сослушување (Ег: 106), Тоа дете работеше во астономијата. Во полицијата, на македонски (ЗБ: 379), Дојдоме туа колку да се тргнине од бурандарите. Оти тие сакае да ни ја запале куќата (ЗБ: 376), Еми, бурандарите! Грците. Грцкио аскер (ЗБ: 376), И дојдое бурандарите во дуќано. Опитвае на грчки (ЗБ: 376), Тоа детето, тоа Просвигето, ми даде совет. Тоа беше корофилак (ЗБ: 379), Тоа беше Просфига. Грк, од Мала Азија. Тоа детето, тоа Просвигето, ми даде совет (ЗБ: 379), Тој младиот корофилак, Просвицето, тоа дете што ви рекло да бегате, да не чекате (ЗБ: 385), Колку да се разбери со корофилаците (ЗБ: 166), Тој

Просфигата, полицаецо, тоа детето, како шо велите вие во Лерин (ЗБ: 420), Јас учев и сколје во Битола (ЗБ: 369), Тој, што не го биваше ни за сколје, ни за работа? Тој ти ја зема и кафеаната и куката (ЗБ: 385), Ја запиσαμε на сколјето. Ке тргни, со Госпо, во септември на сколје (ЗБ: 403).

Во јазичниот израз на Кица Колбе се вткаени и новообразувања, на пр. ретките, авторски сложенки: *бегалскодејски*, *домавраќање*, *домаосџанай*, *егејскобегалски*, *земјобегалски*, *свездовидо*, *најдлабокоумен*, *никадејријадносџ*, *радосџага*, *сказновидно*, *џаџојад*, *џајновид* и др.: онаму, каде што некогаш беше нејзиниот бегалскодетски двор, беа обединети двете нешта (ЗБ: 488), Нивната надеж за домавраќање во Југославија стана политичка табу-тема (ЗБ: 27), Како тогаш таа се надеваше да препознае нешто свое, роднинско, егејскобегалско во тие слики? (ЗБ: 74), домаостанатите ќе станат учесници во неправдата кон пребежаните и протераните (ЗБ: 26), се надеваше да препознае нешто свое, роднинско, егејскобегалско во тие слики? (ЗБ: 74), Сега багремите се чувари на паметењето земјобегалско (ЗБ: 490), Кога тој искричеше свездовидо од големата жега (ЗБ: 85), да се вклопат во најдлабокумниот роман (СК: 28), тоа би можело да биде изворот на нејзината никадеприпадност (ЗБ: 73), на фотографијата има поглед помеѓу тага и радост. Радостага (ЗБ: 325), Тоа беше секогаш нејзиното чувство во детството. Радостага (ЗБ: 325), а не само како што сказновидно раскажуваше старчето со вреќата со јаболка на грб (СК: 123), Беше замолкнала мајка им од тагојад по изгубениот живот (ЗБ: 290), Трепереше тоа од тајновид трепет (ЗБ: 16).

Синонимијата сведочи за богатството на јазикот и за богатата изразност на писателот – со употребата на синонимите се зголемува експресивноста во уметничкиот текст. Ќе споменеме неколку примери во кои се употребени синоними: Ти си *џрамојџен*. Учен човек си ти (ЗБ: 369), Како *џишлер* или *сџолар* можи Даме да најди поарна работа (ЗБ: 274), *Доџрамаџија* беше тој. Така велеме ние таму за *сџолар*. Или *џишлер* (ЗБ: 274), За неа тоа со нужникот не беше нешто за *резил* и *срам* пред луѓето (ЗБ: 209), Тие им беа секогаш белосани, Ги *варосуваа*, ги *белосуваа* стисовите однадвор на куките (ЗБ: 351), Како да ги однесол силен ветер мигум сите *џаџи* и *жалоби* (ЗБ: 267), *Аџиџаџорџије*, *џосединџије*, како брат ти Јордан (ЗБ: 58), И не можеше од возбуда да заспие до *муџрије*. До *осунваџије* (ЗБ: 147), Тие напрсти, *џихум*, *м'лченичкум*, сновеа низ одајата (ЗБ: 285), Гледам премногу смисла во *наџорџебније* нешта во овој свет. И за сите тие, и за *наџсиџније* нешта, сакам, кога-тогаш, да напишам голем роман (СК: 28).

И фразеолошки изрази како јазично-стилско средство се вткаени во прозата на Кица Колбе, на пр. *без комџас е*: Татко им Дамјан и дедо им Костадин како да беа по бегството во Југославија луѓе без компас (ЗБ: 119), *бела како крџа*: Бела како крпа (ЗБ: 219), *вџетер* и *маџла*: Ги знаеше таа добро неговите закани. Тие беа ветер и магла (ЗБ: 118), *џола кожа* / *џол живоџи*: Тука немам ништо, Диме брате! Само гола кожа. Само голио живот. Душата моја страдна (ЗБ: 386), *џрави/издава книџи*: И тој таму ги правеше книгите. За да се пресели од Ташкент во Скопје (ЗБ: 299), Му пиши на Даме дека си ги прави книгите и за година, две, ќе дојди и тој тука (ЗБ: 312), Почнал да издава книги. За да си дојди тука. При нас, во Македонија (ЗБ:

308), *деџа и ношја*: се радуваше кога знаеше дека мајка им бдее крај нив. Деџа и ношја (ЗБ: 292), *има од ѝиле млеко*: Од пиле млеко имаме во дужкано (ЗБ: 62), *како мува без глава*: А тие, твоите, тие бегаа како муви без глави (ЗБ: 413), Се затрча, како мува без глава (ЗБ: 251), *гладен како куче*: Го поминав денот со него. Со муабет. Ама гладен како куче (ЗБ: 419), *не е мачкина кашлица*: Тоа ти е Европа, бе братко, тоа не е мачкина кашлица! (СК: 99), *не умри маѓаре до зелена ѝрева*: „Ах, не умри маѓаре, до зелена трева“, рече Јордан (ЗБ: 309), *живи маѓаре, за зелена ѝрева, си игра мајџај*: Како тогај можи да ми речиш, живи маѓаре, за зелена трева? Јаска знам шо е тоа. Не си играј ти мајтап со мене! (ЗБ: 309), *доби црно на бело*: Фросе Аврамова доби црно на бело доказ дека руските емигранти навистина постоеја (ЗБ: 339), *лук и вода*: Ке можела да се спаси Југославија, платформа Глигоров-Изетбеговиќ, лабава федерација, тинтири, минтири, лук и вода (СК: 100), *му лежи на срце*: Ти знаеш што ми лежи на срцето. Не само мене, на цели Аврамови! Да си ојме дома! (ЗБ: 309), *се мели умој*: Се дури не осети дека почнува да ѝ се мели умот. Почна таа и да премалува (ЗБ: 218), *си двоеше од усџај*: Затоа таа све си двоеше од устата (ЗБ: 480), *му се одврзува јазикот*: Тогаш нему му се одврзуваше јазикот (ЗБ: 398), *ѝресне сѐ во лице*: татко им барем еднаш да има смелост да му тресне сѐ во лице (ЗБ: 311), *излезе ѝред очи, ја најрави голема*: Му пиши, да не ми излезеш пред очите, оти ќе ја напрајме голема (ЗБ: 312), *му диши во ѝил*: Тука е, чувствувам, ми диши во тилот. Му наредува безгласно судијата во тилот. А на тоа ме тера со прелага (СК: 33), *ѝроја умирачкај на врај*: Ке тропне брзо и умирачката на врата (ЗБ: 370), Затоа тие сакаа по секоја цена, пред да тропне умирачката на врата, да се вратат дома (ЗБ: 93), *многу се имај*: Изразот многу се имае во нивниот говор значеше дека многу се почитувале (ЗБ: 265), Тој, со кого дедо им Гаврил на времето многу се имал (ЗБ: 266), *стави клин за кавга*: Фасаријата избиваше кога стрико им секогаш ќе потпрашаше на крајот. Лукаво. За да стави тој клин за кавга и недоверба меѓу снаата и брат му Дамјан (ЗБ: 117), *фајџи усвей*: Сакам да фатам усвет (СК: 27).

Од јазичен аспект би сакале да го истакнеме и придонесот на Кица Колбе за заштита од заборавот на бројните македонски топоними и микропоними, на пр.: Сиот живот на татко ми го раскажуваат токму овие имиња... пред нас беа сите тие чудесни имиња: Крошоради, Сетина, Пешошница, Неокази, Забрдени, Попожени (Ег: 99), Неочекувано за нас оживеаја, добија свој лик и одредиште досега апстрактните имиња споменувани во раскажувањето на старите бапчорци: Елсе, Бигла, Павлин, Шипково, Клета, Рупјето, Петрови Ливаѓе (Ег: 136), Илјадници такви фрагменти се раѓаа и згаснуваа, пребликнуваа во сеќавањето на мајка ми и тетка ми, потоа го препуштаа местото на поинакви спомени, кои беа повикани со новите предели во кои доаѓавме: Рупјето, Дервено, Брезина Река, Враца, Дурака, Клета, Манковец, Камено, Козјак, Елсе, Миклањето, Главата, Жајков Извор, Баскарските извори, Спицките Ливаѓе, Стајкова Пресека, Високата Плоча, Грваница, Крамоло, Ѓуреvec, Прасишчата, Чамјето (Ег: 138).

Несомнено, подборот на лексиката во делата на Кица Колба придонесува за нејзиниот богат јазичен израз и ја потврдува оправданоста на

интересот на читателската публика за нејзините романи, како и на натамошните јазични истражувања од различни аспекти.

Литература

- Величковска М. 2018. „Писмо на егзилот (Есеј во три дела), Деветнаесет години од публикувањето на книгата „Егејци“ од Кица Бардиева-Колбе“, *Мираж*, 26 ноември 2018,
<http://inmediasres.flf.ukim.edu.mk/писмо-на-егзилот/> и
<https://www.academia.edu/37938221>
- Макаријоска Л. 2019. „За дијалектизмите во современата македонска литература“, *Славистички студии*, бр. 19, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 105–130.
- Макаријоска Л., Цубалевска М. 2017. „За употребата на турцизмите во современата македонска литература“, *LXIII научна конференција на LXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 183–198.
- Макаријоска Л., Цубалевска М. 2020. „Дијалектната лексика во делата на писателите кои потекнуваат од Егејска Македонија“, *Македонија: историја, јазик и култура – 70 години од завршувањето на граѓанската војна во Грција (1949 – 2019)*, *Гласник*, 64/2, Скопје: Институт за национална историја, 49–57.
- Паноска Р. 1972. „Дијалектните особености во прозата на некои македонски прозаисти“, *Македонски јазик*, XXIII, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 205–219.
- Рајчинова-Николова Б. 2018. „Романите на Ташко Георгиевски и Кица Бардиева-Колбе“, *Сиеќипар* 71/2018, Скопје: Институт за македонска литература, 77–94.
- Стојковска А. 2020. „Помеѓу фактот и фикцијата во романот „Жените Гаврилови“ на Кица Колбе“, *Десетти научен собир на млади македонисти*, Конференција во чест на проф. Л. Минова Гуркова, одг. уред. И. Пановска-Димкова, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 267–278.

Извори

- Ег – Кица Колбе. *Егејци*, Култура, Скопје 1990.
 ЖГ – Кица Колбе. *Женише Гаврилови*, Табернакул, Скопје 2008
 ЗБ – Кица Бардиева Колбе. *Земја на безалци*, Или-или, Скопје 2018
 СК – Кица Б. Колбе. *Снегош во Казабланка*, НИД „Микена“, Битола 2008

Summary

Kica Kolbe is one of the contemporary Macedonian prose writers who dedicate themselves to the Aegean theme, to the "refugee life" with all its sorrows and sufferings. Her novels "Snegot vo Kazablanka", "Zhenite Gavrilovi", "Zemja na begalci" attract great attention of literary criticism, and the subject of our interest is the lexical selection in her works. Kolbe especially emphasizes the words from the Aegean speeches, as traces and flashes from the speech of those she tells us about: *vtesen, vrnavatje, se gurga, gurgashka, zakrli, zaceli, jaska, kashej, naljumbi, obnoska, osunvatje, pljachki, puli, raspadi, tufka, chupka* etc. She uses Church Slavonic words as well: *bdenie, velik, goresht, dver, mignoveno, otec, prichest, rech, uninie, uslisha*, among which the compounds are especially interesting: *blagoveshtenie, blagodat, blagoprijaten, blagouhanie, bogoslov, mironosica, mirotochiv*. Some Turkisms are also registered: *batali, gajle, demek, niet, saat, seir, sert, soj, tabiet, fajde, chare* etc. The language of Kolbe contains some innovative derivations as well, for e.g. rare, author`s compounds: *begalskodetski, domavrakjanje, domaostanat, egejskobegalski, zemjobegalski, nikadepripadnost, radostaga, tagojad* etc.

Виолета Николовска
 Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
 Штип

КОНЦЕПТИТЕ ДОМА И ГРАНИЦА ОД СЕМАНТИЧКИ, СОЦИОЛОШКИ И АКСИОЛОШКИ АСПЕКТ

(Карантинско поместување на концептот граница – отворање во затвореноста)

Апстракт: Темата на рефератот ќе ги обработи концептите *дома*, *надвор*, *граница* и *дисџанса* во еден исклучителен период на карантинската криза предизвикана од вирусот КОВИД-19. Концептите ќе бидат анализирани од семантички, социолошки (доколку е потребно) и аксиолошки пристап. Акцентот ќе биде на контрастот што го донесува концептот *дома*, наспрема концептите *надвор* и *граница*; од друга страна ќе се занимаваме и со поимот *дисџанса*, која во времето на епидемијата доби контрадикторни значења. Што е блиску, што е далеку? Каков е контактот и кога не е физички? Одговорите на овие прашања во услови на пандемија со постоење на виртуелни контакти сметаме дека ќе бидат многу интересни.

Клучни зборови: пандемија, дистанца, дома, граница.

Во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ), А–Ж, том I (2003: 507) лексемата *дома* е дефинирана како прилог со повеќе значења. Основното значење на прилогот е: 'во својот дом, в куќи'. И дел од примерите покажуваат дека значењето на *дома* имплицира семејство: *Татко му е дома. Се враќаше дома кај своите. Дома нема никој*. Без да правиме анкета за семантичките пресупозиции на овој прилог ќе кажеме дека семантичките импликации се: 'семејство', 'приватност', 'затвореност (за другите)'. *Дома* е изолирано од светот. *Дома* е антоним на *надвор*. Професорот Кирил Конески во ТРМЈ, Л–О, том III (2006: 221) дава интересна дефиниција на прилогот *надвор*: 1. На отворен простор, не внатре и 2. Во конструкција со предлогот од во постпозиција за посочување дека нешто излегува од некакви рамки: *Излегоа надвор од селото*. Во првото значење, *надвор* е најширокиот антоним на *дома*. Второто значење исто така не ја исклучува антонимичноста со *дома*. Помеѓу *дома* и *надвор* постои граница. Физичка граница.

Нашето излагање има за цел да го анализира суштинското поместување на значењето на поимот *граница* (особено во контекстот помеѓу *дома* и *надвор*) во времето на карантинот причинет од пандемијата со КОВИД-19 оваа пролет. Она што ја измести границата помеѓу *дома* и *надвор* (во услови на карантинот)

беше виртуелниот простор. Во овој простор граница помеѓу *дома* и *надвор* немаше. Во Четиријазичникот на Пулевски (Пулѓвски 1873) лексемата *кавѓа*, која стои во графата за турски јазик, е објаснета со *борба* (вербална). Кавгата се асоцира со поимот криза, која во философски контекст значи прочистување. Психолошки гледано, кризата го поттикнува човекот на борба. Со проблемите на приспособувањето на личноста на фрустрациите (а карантинот секако можеме да го сметаме за фрустрација) се занимава авторот на учебникот *Психологија* (Zvonarević 1964: 114–124). Како реакции на фрустрацијата, Звонаревиќ ги приведува следниве механизми: а) реорганизација на активностите; б) агресија и в) повлекување (што подразбира откажување од целта да се надмине фрустрацијата, повлекување во себе). Единствено позитивен пристап е првиот. Во агресијата се повредуваат другите околу нас, а со повлекувањето во себе човекот се повредува себеси. Ќе го цитираме авторот за реорганизација на активностите со цел да се надмине проблемот со фрустрацијата: „Ukoliko jedna vrsta aktivnosti ne donosi željene rezultate i ne rješava frustracionu situaciju, čovjek pokušava reorganizirati ili promijeniti svoju aktivnost kako bi ipak postigao ono što želi. Reorganizacija aktivnosti zahtijeva ponekad i promjenu ili napuštanje prvobitnih ciljeva, smanjenje ili povećanje početnih ambicija, navika i shvaćanja, prikupljanje novih ili reorganiziranje starih činjenica i argumenata itd. Ovakva reorganizacija aktivnosti ujedno je i najbolja, racionalna metoda reagiranja u frustracionim situacijama, koja obično dovodi do njezina rješavanja ili barem do ublaživanja njezinih posljedica (Zvonarević 1964: 118). Примерите за коишто ќе зборуваме во нашето излагање се примери на реагирање на фрустрацијата (карантинот) по (најдобриот) психолошки механизам – реорганизација на активностите.

Во такви кризни ситуации, во фрустрации, човекот го вади од себе она што го има: или најдоброто од него или најлошото. Во оваа криза, причинета од поставувањето на граница помеѓу *дома* и *надвор*, ќе се задржиме на она што таа го извади од луѓето како најдобро, а тоа е во врска со поместувањето, бришењето на поимот *граница*, што го отвори виртуелниот простор и комуникацијата. Внесување на светот дома. Излагањето се состои од неколку сегменти, кои ќе ни послужат како илустрација на овој феномен.

I. Кафеаната е типично место што не е дом (во вистинска смисла), но е место за социјализација. Најрепрезентативно. Првиот удар од карантинот го почувствуваа кафеанциите и нивните (редовни) клиенти. Урбаниот начин на живот неизбежно ја вклучува кафеаната: како место каде што се склучуваат деловни договори, се дружат и се среќаваат и младите и постарите, каде што се седнува и сам да се ужива во едно урбано кафе и катче. Првата реакција на ова поставување на граница беше создавањето на виртуелна кафеана под називот „Нема кафана нема мир“. Оваа група на Фејсбук броеше околу 14 000 членови. Беше вистинска виртуелна „кафана“. Се постираа јадења (за време на карантинот некои луѓе особено ги развиваа своите кулинарски способности), песни, досетки. Се дебатираше на теми (за пијалаци на пример). Се откриваа

старите пријатели, а се развиваше виртуелна блискост со нови. Дистанца и граница постоеше, но во физичка смисла. Социјална дистанца немаше.

Разликата меѓу поимите *физичка vs социјална дистанца* исто така беше предмет на дебата. Отец Антониј Петрушевски посвети внимание на овие два термини во посебен пост на Фејсбук (на личниот профил од 13 април 2020, 9 часот и 14 мин.). Во текстот на отец Антониј Петрушевски се дава и една нова теолошка определба на концептот *дома*. Имено, срцето е дома за секој поединец, за секој човек. Затоа е и битно човекот да се чувствува пријатно и кога е сам со себе, со мислите и чувствата на своето срце. Ќе цитираме дел од неговата анализа: „Фразата социјална дистанца станува нова парадигма на живеење. Но, бидејќи буквално означува општествена оддалеченост, а се користеше за укажување на физичко растојание, оваа фраза почна да ја избегнува и Светската здравствена организација. Всушност, социјалната дистанца како оддалеченост од заедницата, како меѓусебна отуѓеност и дистанцираност на луѓето еден од друг до крајна индивидуализација (неделивост, атомизираност на битието) е основниот проблем на денешницата. Парадоксално, но физичкото дистанцирање, физичкото оддалечување од другиот е предуслов за вистинското заедничарење. Оној што не може сам со себе, не може ниту значително да придонесе за заедницата. Оној што не е помирен со себе и во заедницата ќе го проектира својот душевен метеж. Зашто, заедницата секогаш е огледало на поединецот. Кога е сам (социјално дистанциран) човекот за својата личност секогаш негува некакво повисоко мислење. Само во соработка и во дијалог со другите секогаш излегуваат на површина нашите недостатоци. А, кога се појавуваат општествените проблеми, тие секогаш се можност да ја согледаме нашата грешка/грев или некритички, агресивно да ги обвинуваме другите.

Значи, човек мора во себе да има изградено вредности кои ќе ги вложи како свој придонес во заедницата. Од една страна, човекот кој не се чувствува како дел од заедницата (кој е социјално дистанциран) не може да расте во личност на која задоволувањето на својот интерес на сметка на другите нема да ѝ биде животното мото. Некои добродетели се стекнуваат во заедница, но основата на добродетелите е во односот со Бога. Во срцето се обликува личноста на човекот, и кога душевниот живот е во хармонија, тогаш срцето настапува како регулатор на силите на доброто и злото (архимандрит Јован Крестјанкин).

Но, човекот затрчан по некои други материјални интереси (кои не се зло самите по себе), го изгубил патот до своето срце. Човекот се отуѓил од себе, а со тоа, неизбежно, и од другите. Затоа, ние мора да го пронајдеме патот до своето срце. Исус Христос во една парабола за синот, кој од таткото го побарал својот дел од наследството и заминал во далечна земја (паралела со човештвото кое го узурпира светот кој Бог го створил и му го дал да го обработува), откако тој (синот) се освестил и се покајал, вели: „Кога си дојде при себе... (въ себѣ же пришедь...)“, (Лк. 15: 17).

Кога човек ќе си дојде при себе, тогаш си дошол дома. Потоа, од дома може да излегуваме во заедница, во друштво, да се радуваме на другиот и да го даруваме со нашето внимание. Но, прво секој мора да си дојде дома. Срцето е домот од каде што тргнуваме и каде што се враќаме. Ако човек не наоѓа време за доброволно физичко дистанцирање, кое ќе го искористи за молитва и душевно самоиспитување, тогаш доаѓа време кога принудно ќе мора да остане дома и да се соочи со себе и со некои прашања за повисокото значење на животот, кои пак мисли дека ќе ги избегне со хиперактивност и потрага по инстант задоволства“. ...

На крајот, отецот завршува со изразот „Keep your distance, but stay close“ и приведува линк токму на оваа тема: <https://www.geisinger.org/.../social-distancing-vs...>

Со постоењето на виртуелната кафеана, дистанца и граница постоеше, но во физичка смисла, социјална дистанца немаше. Напротив.

II. Во времето на карантинот (и во светски рамки), посебен социјален феномен беше и балконот. Тоа е меѓупросторот дома/надвор. Пресекот на двете множества. Феноменот балкон започна во Италија. Луѓето излегуваа на балконите и пееја и играа. Се бореа против стравот (таму смртноста беше најголема), се бореа и против поставувањето на граница, затворањето, социјалната изолација. Една од најпознатите е изведбата на саксофонскиот перформанс *Bella Ciao* на балкон од непознатиот изведувач во бело одело и шешир, изведба која го обиколи светот и беше инспирација на многу други изведувачи, меѓу кои и нашите Драган Спасов-Дац и Александар Митевски (во верзија Корона чао). Изведбата на овој елегантен саксофонист на балкон беше проследена со топлина и аплауз од соседите во околината и од целиот свет. Виртуелно. Во виртуелниот простор. Без граници. Изведувачот влезе во секој дом. Светот се поврза со Италија и меѓу себе. Феноменот балкон доби свое место на социјализација и праќање пораки. На него се аплаудираше како поддршка на медицинскиот персонал, во Белград се тропаше со тенџериња во знак на протест против предолгиот карантин.

Балконот, тој меѓупростор меѓу дома и надвор оживеа. Многумина, особено вработените жени најдоа време да го облагородат. Се садеа цвеќиња, се создаде група на Фејсбук под назив „Дворчето...“, која беше и е побројна од виртуелната кафеана. Се постираа слики од балкони, дворови, се разменуваа искуства. Социјална активност на негување убавина, поддршка, љубов, на внимание. Уште едно социјално зближување.

III. Музичката и културната сцена пошироко заслужуваат посебно внимание. Музичката и културната сцена беа посебно погодени со карантинот и сè уште се. Тие подразбираат изведби пред публика и тоа колку што е побројна, толку подобро. Во карантинот тие беа комплетно парализирани и со методот на реорганизација на активностите се преселија во друг простор, виртуелниот простор. И возбудата беше уште поголема. Тој креативен и позитивен психолошки механизам ја донесе културата дома, без оглед на тоа каде, во која

држава е тоа дома. Донесе возбуда на ослободување и социјално зближување. Ке одбележам три настани, а ги имаше сигурно повеќе и кај нас и надвор од нашите граници. Првиот настан, кој мене лично ме правеше многу радосна беа карантинските шоуа на босанската група Дубиоза колектив (Dubioza kolektiv). Се организираа секој понеделник во 20 часот и 30 минути. Во живо оеа концерти со многу разговор на тема карантин, многу хумор и музика. Комплетно ослободување на душата. На каналот Јутјуб на прозорчиња, се собираа членовите на групата, изведувачите од различни градови во кои престојуваа. Игривме, пеевме и се смеевме.

Музичарот на славната група Ју ту (U2) состави и изведе песна за карантинот, која му ја посвети на целиот свет и особено на Италијанците. Текстот ќе го приведам во целост. Песната е со наслов: „Нека се дознае за твојата љубов“ / "Let Your Love Be Known": Yes there was silence / Yes there was no people here / Yes I walk through the streets of Dublin / And no one was near / Yes I don't know you / No I didn't think I didn't care / You live so very far away from Just across the square / And I can't reach But I can ring / You can't touch / But you can, you can Sing across rooftops / Sing down the phone / Sing and promise me you won't stop / Sing your love be known / Oh let your love be known / Yes there is isolation / You and me we're still here / Yes when we open our eyes / We will stare down the fear / And maybe I said the wrong thing / Yes I made you smile / I guess the longest distance Is always the last mile / And I can't reach But I can sing / You can't touch / But you can, you can / Sing across rooftops / Sing to me down the phone / Sing and promise me you won't stop / Sing and you're never alone (And again) / Sing as an act of resistance / Sing though your heart is overthrown / Sing, when you sing there is no distance / So let your love be known / Oh let your love be known / Though your heart is overthrown / Let your love be known. Во оваа песна Боно ја опишува тишината, празнотијата (од луѓе во просторот) поради карантинот. Песната е посветена на оние што тој не ги познава, но не му е ни грижа за тоа; иако на дистанца, тој порачува: можеш да пееш со мене на телефонот, емотивно бара ветување дека нема да престанеш да пееш, како акт на љубов, како знак на отпор.. „пеј, кога пееш нема дистанца“. И навистина, мојот, но и светскиот карантин го одбележа песната: на балкон, на социјалните мрежи, на телефон¹...

За посебно одбележување се настаните што ги приредува Раде Шербеџија на својата официјална страница Rade Serbedzija official, @radeserbedzijaofficial (page). Страницата постоела и пред карантинот, но тој како што самиот вели дури и не бил свесен за тоа, бидејќи му ја уредувала екипа. Тоа се настани кои Раде ги подготвува и изведува секоја вечер (додека траеше карантинот кај нас, а и потоа). Тешко е да се класифицираат жанровски, бидејќи во нив Раде зборува за себе, пее, готви, рецитира. На 28 март, Раде го објавува, го пренесува написот од порталот Нова: „Моја Ленка и ја смо у самоизолацији“ – Nova portal; Времето го поминуваат во својот дом во Риека (но во едно видео Раде вели не се заедно, тој е со ќерката Мими). Еве што

¹ Линк до песната: <https://www.youtube.com/watch?v=ZRjaUjJb3Z8>

пренесуваат порталите за неговата самоизолација: „Njih dvoje kvalitetno provode vreme u karantinu i uveliko rade na novim projektima. „Radimo na Krleži, jer sam poželeo da proširim svoju monodramu *Moj obračun s njim* i izvedem je na Brionima ovog leta. Pripremamo se za sezonu s *Ulyssesom* (pozorište koje je u Puli osnovao sa suprugom), opet ćemo postaviti *Ko se boji Virdžinije Vulf, Kralja Lira, Antigonu*, a spremamo i jednu Lenkinu predstavu u koprodukciji s Beogradskim dramskim pozorištem, po jednom sjajnom filmu iz doba italijanskog neorealizma – *Ružni, prljavi zli*. Ozren Grabarić igra glavnu ulogu, uveren sam da će mu to biti uloga života, a koliko ih samo ima iza sebe”. Glumac je ovim putem apelovao da se treba držati izolacije.

“Razumno gledano, nema razloga za veliki strah. Prevencija je važna i moramo se držati izolacije i to upravo zato što nam je virus nepoznat. Mnogi će reći: “Da, ali koronavirus ima manju smrtnost od gripa”. Istina, ali mi grip poznajemo, a ovaj virus ne. Zato je važna doza opreza, ali ne semmo da paničimo”, poručio je on (Nova portal – 18. Mart 2020).

На 29 март вели: „Ali, evo, ponukan ovim nemogućim katastrofama sto su nas sve skupa snašle i zabile i zatvorile u naše stanove i kuće, osjećam potrebu da se direktno javim mojim prijateljima i gledaocima to jest slušaocima i da pokrenem prvi puta svoju Facebook stranicu. Zelim da snimam neke pjesme i da pricam neke price da nam prođe vrijeme ....Da se družimo i da čuvamo umjetnost u nama...” Вака тој ја дефинира својата уметничка активност за време на неговата самоизолација и потоа.

Станува збор за рецитации во кои го гледаме Раде како лупи компири, како го слика својот дом, со кесите со купена, всушност донесена храна на подот, на првото видео во ракавици, сликајќи средство за дезинфекција... пие вино во ракавици... на почетокот, потоа видеата стануваат сè попрофесионални, излегува од домот, прави прошетки, се снима сам, па го снима неговата ќерка Милица (Мими), која е уметник сама по себе. Овие, наједноставно речено перформанси, во кои Раде зборуваше за себе, пееше, готвеше, рецитираше, ја промовираше и својата ќерка уметник Мими, зборуваше за своите пријатели и пријателства се емитуваа секоја вечер. Во нив Раде Шербедија се откри себеси како сè уште млад и полн со живот и уметник со ентузијазам.

На крајот ова приведување на примери за уметноста во време на карантинот, како позитивен одговор на фрустрацијата, ќе споменам и за промоциите што се одржуваат онлајн, на пример на literatura.mk. Секако не опфативме сè, но мислам дека опфативме нешто што е доволно илустративно. И повеќе од тоа.

На крај, ќе се вратиме на почетокот. Нашата цел ни беше да покажеме дека во условите на карантин *границата* како поим го помести своето значење. Во виртуелниот простор, физичката граница, дистанца е ирелевантна. Таа не постои. Границата *дома/наговор* во виртуелниот простор се изместува. За време на карантинот мене светот, културата, културните настани, придружени со нова енергија и возбуда поради ограничувањата што беа поставени, ми дојде дома.

Јас, поради природата на својата работа (која подразбира патување) сум поограничена во излегување од дома. Сега тоа што е надвор, со нова енергија и возбуда, ми дојде дома. И ме направи многу среќна.

Литература

- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. К. Конески, I. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. К. Конески, III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2006.
- Zvonarević Mladen. 1964. *Psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.

Извори – линкови

- https://www.youtube.com/watch?v=uPtWjjUB_Aw (Раде Шербеџија – интимна исповед во карантин)
- <https://www.facebook.com/radeserbedzijaofficial/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=7KSc1QK8f7U> (Раде Шербеџија – Имам пјесму за тебе)
- <https://www.youtube.com/watch?v=HFtkb0GJtGI> (Dubioza kolektiv karantin show I дел)
- <https://www.youtube.com/watch?v=TZoWXmg4Uoc> (Dubioza kolektiv, Први мај во карантин)
- <https://www.youtube.com/watch?v=27ltkQCjuHc> (Dubioza kolektiv – прво шоу, најава, во светски размери; make some noise)
- <https://www.youtube.com/watch?v=ZRjaUjJb3Z8> (Bono – Let your love be known)

Summary

The aim of this paper is to show that in quarantine conditions caused by the pandemic Covid 19, the concept *boundary* changes its semantic value in relation to concepts *at home / outside*. The virtual space allowed to shift, to neutralize the border between *home* and *outside*. Through the virtual space the world entered the home (e-promotions, e-music and cultural performances). The balcony, that space between *home* and *outside* gained importance as a significant phenomenon. People improved this interspace, have socialized through it, have sent messages. A special phenomenon was the existence of a virtual bar / restaurant named: No bar (restaurant) – no peace. In times of crisis people take out what they have in themselves: the best or the worst. In our paper we focused on creative ways to overcome crisis (frustration). These are the results of the psychological mechanism called activity reorganization in conditions of frustration. These activities realized recommendation: Keep your distance, but stay close.

Андрејана Павлова
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
Скопје

УЛОГАТА И ПРИМЕНАТА НА ХУМОРОТ ВО НАСТАВАТА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИК (МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО ВТОР/СТРАНСКИ)

Апстракт: Хуморот е значаен елемент во нашето секојдневно општење. Тој е моќно комуникациско средство со кое се служиме за постигнување одредени цели. Во зависност од тоа со каква цел и како се употребува, хуморот може да има и позитивни и негативни ефекти. Позитивни ефекти се: поттикнување смеа и благопријатни емоции, создавање позитивна и опуштена атмосфера, намалување на стресот и на анксиозноста, спречување и решавање на конфликтите, влевање доверба, зацврстување на односите меѓу соговорниците итн. Од тој аспект, хуморот може да биде корисна алатка и во наставата. Во овој труд ќе говориме за улогата, примената и за застапеноста на хуморот во наставата по странски јазик. Ќе се осврнеме на придобивките (но и на недостатоците и на опасностите) од примената на хумор во наставата по странски јазик, на видовите хумор, на начинот на користење хумор во наставата итн. Покрај општиот преглед на функцијата на хуморот во наставата по странски јазик, ќе споделиме и лично искуство и свои ставови во однос на неговата примена во наставата по македонски јазик како странски. Во контекст на тоа, ќе направиме краток осврт кон учебниците по македонски јазик како странски (*Македонски без со мака, Добре дојдовите на македонски, Зборувајте ли македонски, Божилак, Тешкојо, Лозје, Злајковрв, Македонски јазик како странски, Macedonian: A Course for Beginning and Intermediate Students*), а ќе бидат разгледани и учебници по македонски јазик за учениците од другите заедници (македонски како втор јазик).

Клучни зборови: хумор, настава, македонски јазик како втор/странски јазик, учебници, активности.

Интересот за проучување на хуморот и на смеата, како негова психофизиолошка реакција, датира уште од античко време, но вистинскиот подем го доживува од втората половина на XX век, со оформувањето на Интернационалната асоцијација за студии по хумор (ISHS – International Society for Humor Studies), кога се јавуваат и таканаречените „школи“ на теоријата за хуморот (Бужаровска 2013). Од тој период во подем се и истражувањата за хуморот во наставата по втор/странски јазик (J2). Иако е понова област, постои богат и широк спектар на научни студии, кои ја обработуваат оваа тематика, пристапувајќи му на хуморот од различни аспекти: методолошки, педагошки, лингвистички, културолошки, социолошки, психофизиолошки, прагматички итн., или применувајќи комбиниран пристап.

Бројните истражувања потврдуваат дека хуморот и смеата можат да бидат моќна педагошка алатка – помагаат за намалување на афективните бариери, кои предизвикуваат кочење и уназадување во усвојувањето на целиот јазик; со нивно посредство се создава соодветна и благопријатна средина за учење, а исто така, претставуваат и ефикасно средство за илустрирање и за предавање на формалните јазични карактеристики, како и на културолошките и прагматичките компоненти на јазикот, што е неопходно за развој на комуникациската компетентност (Askildson 2005).

Покрај истражувањата надвор, и кај нас, дома, постојат бројни истражувања на македонски јазик за хуморот (Уланска и Кирова 2011, Бужаровска 2013, Таковски 2017, Сулејманов 2018), но темата за неговата примена во наставата по македонски како втор/странски јазик е речиси неначната (барем според нашите сознанија). Целта на овој труд е да поттикнеме поширок интерес за истражувања на оваа тематика и, истовремено, да ги охрабриме авторите на учебници и наставниците за примена на хумор во наставата и во наставните помагала и материјали по македонски како втор/странски јазик.

Теории за механизмите на хуморот

Хуморот е хетероген феномен во чијашто основа можат да се најдат различни стимули, импулси, механизми, со што се отежнува неговото сведување на само една дефиниција (Таковски 2017).

Во современата литература преовладуваат три главни и општоприфатени теории за хуморот: 1. *теорија на супериорност* (афективен и социолошки стимул); 2. *теорија на некогруенитност* (несоодветствување/несклад: когнитивен стимул) и 3. *теорија на ојушшање/олеснување* (психофизиолошки стимул)¹ (в. повеќе во Сулејманов 2018, Таковски 2017, Бужаровска Р. 2013 и др.). Овие теории, иако се разликуваат во однос на тоа како го дефинираат хуморот, на некој начин се дополнуваат една со друга, земајќи предвид различни основи за стимулот на хуморот.

Теоријата на супериорност датира од времето на Платон и на Аристотел и укажува на тоа дека смеешето произлегува од чувството на супериорност што се доживува при омаловажување на другите во текот на изведувањето на самиот хумористичен чин (задевањето, потсмевањето, шегувањето и/или подбивањето со некого на нељубезен начин прават да се чувствуваме супериорни во однос на другиот). Оваа теорија ни го предочува негативниот аспект на хуморот и ни сигнализира дека, сепак, треба да внимаваме при негова примена во наставата по втор/странски јазик. Наставникот не треба во никој случај да се поставува супериорно во однос на учениците, не треба да се потсмева ниту да дозволи некој друг да го прави тоа. Сепак, постои простор за безопасно задевање, кое е еден

---

¹ Видете повеќе кај: Сулејманов 2018, Таковски 2017, Бужаровска Р. 2013 и др.

вид социокорективен инструмент, а, секако, може да има и позитивен ефект во наставата.

Следна, и најшироко застапена е *теоријата на неконгруентност*, според која хуморот се темели на концептот на неконгруентност, односно спојувањето на навидум несповив идеи, поими или ситуации на нов изненадувачки и неочекуван начин (Beattie 1776 во Сулејманов 2018). Според Shultz (в. Сулејманов 2018), „поентата на шегата создава неконгруентност со тоа што се внесува информација која не е компатибилна со нашето првично разбирање на воведот од шегата“. За да се доживее смеа, таа неконгруентност, покрај тоа што треба да е ненадејна, треба да биде и препознаена и одгатната (разрешена) од другите (Shultz 1972; в. Сулејманов 2018). Бидејќи главната поента на теоријата не е неконгруентноста сама за себе, туку нејзиното препознавање и разрешување, таа често се нарекува *теорија за разрешување на неконгруентноста*. Во однос на наставата, оваа теорија ни предочува дека треба да внимаваме хуморот што ќе го користиме во наставата да биде разбирлив за изучувачите, односно да биде адаптиран според степенот на нивното познавање на целиот јазик за да можат тие да ја препознаат и да ја разрешат неконгруентноста во јазичниот израз, или, соодветно, да се оспособат за тоа. Attardo и Raskin (1991, в. Сулејманов 2018), ја прошируваат оваа теорија во една сеопфатна лингвистичка теорија за хуморот, која ја нарекуваат *општиот теорија за вербалниот хумор*. Оваа теорија izdelува шест хиерархиски ресурси на знаење што произведуваат хумор, и тоа: спротивставеност на скрипти, логички механизми, ситуации, насоченост, наративни стратегии и јазик (Bell&Pomerantz 2016: 23, Сулејманов 2018: 40, Таковски 2017).

Теоријата за олеснување/ојбушување, пак, тврди дека смеешњето претставува хомеостатски механизам со кој се намалува психичката напнатост. Така, хуморот може да послужи за олеснување, т.е. ослободување од напнатоста предизвикана од нечиј страв. Многу е важно учениците на часот да се чувствуваат ослободени од стресот и од стравот, а хуморот придонесува за тоа. Во тесна врска со оваа теорија е и *теоријата на побуди (физиолошко побудување)*. Теоријата на побуди, како што е опишано од Банас (в. Savage et al. 2017: 344), „го интелектуализира хуморот како комплексна интеракција меѓу емоциите и когницијата“, сугерирајќи дека „хуморот и смеата се комбинација на когнитивно оценување со оптимално физиолошко побудување“. Друга теорија, која се однесува на афективните карактеристики на хуморот, е *теоријата за диспозиција*, која дава објаснување за тоа како смешните пораки можат да влијаат на расположението, чувствата и на ставовите на поединците². Според оваа теорија, „делта“ на хуморот е важна. Поединци ќе го опишат хуморот како соодветен и можеби смешен или како несоодветен врз основа на тоа дали е поврзан со нив лично или не е поврзан. Теоријата за диспозиција помага да се објасни зошто учениците ги сметаат обидите за хумор што напаѓаат лични групи или клубови (религии, братства и сл.) како несоодветни, додека пак, хуморот што го исмева материјалот од курсот или наставникот го прифаќаат како соодветен.

² Ibid.

Во тесна врска со ова е и моделот за убедување (ELM), кој дава објаснување за односот помеѓу хуморот и учењето³. Овој модел сугерира дека кога учениците ги перципираат хумористичните пораки како релевантни, тие доживуваат зголемена мотивација за обработка на материјалот, што резултира во поголемо задржување и разбирање на она што се учи. Хуморот често е етикетиран како стратегија за привлекување внимание, како и начин за создавање позитивно влијание. Според ELM, наставните пораки, кои соодветно вклучуваат хумор и кои предизвикуваат учениците да забележат, да се фокусираат и да се концентрираат, ќе ја зголемат нивната способност за обработување на содржината, што пак, резултира во поголемо задржување и знаење. Ова го потврдува и Shmidt (1994, 2002), кој во своите истражувања докажува дека хумористичните реченици се помнат подобро од нехумористичните.

Релативно нова теорија, предложена од Ванцер (Wanzer et al. 2010), е *теоријата за обработка на хумор* (ИНРТ), која инкорпорира елементи од: теоријата за решавање неконгруентност, моделот за убедување (ELM) и теоријата за диспозиција. Нејзината цел е да објасни зошто одредени видови хумор се корисни за изучувачите, односно влијаат позитивно во наставата, а други не се. ИНРТ предвидува дека користењето соодветен хумор во наставата ќе влијае позитивно врз изучувачите, тие ќе бидат мотивирани и понаклонети да ја разберат и да ја обработат пренесената порака. Додека пак, хуморот што не е разбран или хуморот што не е соодветен (омаловажувачки, навредлив и сл.), ќе се одрази негативно, и со тоа голема е веројатноста да се намали мотивацијата на изучувачот и да му создаде отпор и одвраќање од учењето, што ќе биде штетно за усвојувањето на јазикот.

Типологија на хуморот

Што се однесува до видовите хумор, исто така, може да се каже дека не постои само една и единствена, априори, категоризација, ниту пак една класификација може да биде сеопфатна (Таковски 2017).

Поаѓајќи од дефиницијата дека „хуморот во наставата по Ј2 е чин, кој се изведува со посредство на јазични или нејазични средства од страна на наставникот и/или учениците/изучувачите (Wagner&Urios-Aparisi 2011:400)“, хуморот можеме главно да го поделиме на *вербален* и *невербален* (физички, визуелен или звуковен).

Во однос на вербалниот (јазичниот) хумор ќе се послужиме со класификацијата на Таковски (2017: 114), на: а) *џошгови, инхерентно-хумористични јазични форми* (на пр. шеги, вицеви, игри со зборови, гатанки, анегдоти, духовити искази); б) *јазични форми што се хуморизирани во наративот* (морфолошки, лексички, синтаксички, стилистички јазични единици и форми како лични имиња, колокации, фразеолошки изрази и други лексички изрази, реторички фигури (метафора, аналошка споредба, антиклимакс, иронија, персонификација итн.)); в) *јазик што е хумористичен поради тоа што на комичен начин претставува одредена идеја, ситуација (неконгруентност) во*

---

³ Ibid.

и рејисававање, односно сјајична неконструиеноси); и г) јазик шито е хумористичен йоради манипулација, трансресија и/или субверзија на одредена йосиоечка логика, начини на йерцирање, разбирање, концирање и йрејисававање. Што се однесува на невербалните форми на хумор, овде влегуваат: гримаси, мимики, смешни гестови со раце, движења со тело, звуци, карикатури, стрипови, смешни илустрации, смешни музички композиции или визуелна уметност итн. Во наставата по втор/странски јазик можеме да ги применуваме ефикасно сите овие видови хумор, а, секако, најзастапен и, секако, најсоодветен од секој аспект би бил вербалниот (јазичниот) хумор, кој може да биде во усна или во писмена форма.

Следно, би ја издвоиле категоризацијата на Шмиц (Schmitz 2002), кој сугерира дека хуморот што се користи во наставата може да се подели на: 1) универзален (хумор базиран на општото функционирање на светот), 2) културолошки (хумор базиран на културните специфики на еден народ) и лингвистички (хумор базиран на специфични карактеристики на јазикот/јазичите). Во склоп на ова Шмиц потенцира дека хуморот е важен за зајакнување на (социо)лингвистичката и социокултуролошката компетентност на изучувачите.

Ванцер (Wanzer et al., 2006) прави поделба на хуморот во наставата на 4 категории: „хумор поврзан со материјалот/содржината“, „хумор што не е поврзан со материјалот/содржината“, „себепотценувачки хумор (хумор на своја сметка)“ и „ненамерен хумор“. На оваа класификација ја надоврзуваме и поделбата на хуморот на конструктивен или неконструктивен хумор. Друга поделба на хуморот би била на: „хумор со висок ризик“, „хумор со низок ризик“, потоа, во зависност од тоа кон кого е насочен, хуморот може да се дели на хумор насочен кон наставниците, хумор насочен кон студентите, хумор насочен кон група студенти или хумор насочен кон надворешен извор итн. Покрај наведените, постојат и други типологии и категоризации на хуморот, но се потрудивме овде да ги опфатиме оние што сметаме дека се релевантни за темата што ја обработуваме.

Улогата и придобивките од хуморот во наставата по втор/странски јазик (J2)

За улогата и за придобивките од хуморот во наставата по втор/странски јазик (J2) може многу да се дискутира. Интуитивно, а и врз основа на искуството и на сето гореспоменато, можеме да извлечеме одредени заклучоци.

Главно, хуморот во наставата се користи како средство за опуштање и создавање благопријатна атмосфера во училницата, но и како наставна алатка, која овозможува позабавно и поефективно предавање на содржините и на јазичните и социокултуролошки особености на J2 или пак, може да биде интегрален дел од учебникот или од наставните материјали, со цел изучувачите да се запознаат и/или да научат одредени хумористични изрази (шеги, гатанки, брзозборки и сл.).

Кај учениците честопати се јавува анксиозност поради постоење дискрепанца во нивните когнитивни способности и нивната способност за изразување и разбирање на целниот јазик (J2) (в. Wagner&Urios-Aparisi 2011: 399). Токму затоа од големо значење е наставникот да создаде пријатна и позитивна атмосфера, која ќе им овозможи на учениците да се чувствуваат ~~комотно~~ безгрижно, односно да се ослободат од стресот и од анксиозноста, без да се плашат од правење грешки. Хуморот и смеата помагаат во создавањето близина и пријателски однос меѓу наставникот и учениците, а со тоа се подобрува соработката и комуникацијата. Учениците се чувствуваат послободни во изразувањето кога наставникот се поставува пријателски кон нив и со тоа ја намалува својата авторитарна позиција и допушта грешки. Тоа им помага да се ослободат од стресот и од стравот од правење грешки. Многу е важно наставникот да процени кога и каков хумор може да примени за да го постигне саканиот ефект. Притоа важни се: односот, тонот, темата, моментот, изборот на соодветни јазични и нејазични елементи (во зависност од групата со која работи) итн. Сепак, секој хумористичен чин не може да има позитивен ефект. Доколку се примени несоодветен хумор или хумор на несоодветен начин (на пр.: со иронија или со потсмевање), може да настане проблем: недоразбирање, повреда на нечија суета, влевање несигурност и недоверба, поделби во групата итн.

Што се однесува до користењето на хуморот како наставна алатка при предавање на одредени содржини, придобивките се следните: зголемен фокус, задржување на вниманието, поттикнување подобра/засилена концентрација, ментална острина, подобро и поефикасно меморирање на содржините, полесно усвојување на вокабуларот и на граматиката, разликување на буквално од фигуративно значење, зголемена мотивација, вештини за решавање на проблемите во комуникацијата, ублажување на здодевноста, чувство на задоволство итн. Хуморот може да се примени при предавање на која било наставна содржина, на секое јазично ниво (граматичко, лексичко, синтаксичко, комуникациско, културолошко). Како што кажавме погоре, еден од природните извори на хумор е „неконгруентноста“ изразена преку играње и манипулирање со јазичните форми. Хуморот може да се искористи како стратегија за привлекување на вниманието на учениците кон формалните аспекти на јазикот. Шмит (в. Ziyaemehr&Kumar 2014: 5) сугерира дека свесното привлекување на вниманието кон формата или на она што треба да се „забележи“ е неопходен услов за учење на целниот јазик (J2).

Зијамер и Кумер (Ziyaemehr&Kumar 2014) izdelуваат три основни функции (категории) на хуморот, и тоа: „истакнување (привлекување на вниманието) на формата“, „зајакнување на значењето“ и „истакнување на културолошките специфичности и разлики“. Честите грешки од меѓујазикот на изучувачите на J2 можат да бидат одлична инспирација за наставникот, кој потоа може да ги применува во хумористичен контекст за да им укаже на разликите во формите или во значењето, со цел да се избегнат грешки од тој тип. На пример, во македонскиот јазик како странски, како честа грешка на почетно рамниште се јавува хипергенерализацијата на *-и* како множинска наставка. Така, наместо точната форма *џрадови*, изучувачите ја користат формата *џради*, што е множинска

форма од *ѓрада* (на пр.: Видов многу *ѓради* – наместо *ѓрадови*). Наставникот, низ хумористичен контекст може да им укаже на ваквата честа грешка во однос на множинската форма на именката *ѓрад*. Со тоа ќе им ја предочи разликата во формите, но и ќе им даде материјал на учениците за да го искористат ова знаење свесно како шега во одредени ситуации. Исто така, низ хумористичен контекст би можело да се укаже и на разликата во однос на употребата/неупотребата на предлози (*Јас сум Куманово/ Јас сум од Куманово*), потоа да се објаснат разликите меѓу употребата на минатото определено наспрема минатото неопределено време, разликата во кратките заменски форми за директен и за индиректен предмет (*ме вика/ ми вика*) или на други форми, каде што постои потенцијал за неконгруентност.

Второ, хуморот може да се примени и за посочување на разликата на буквалното од фигуративното значење на одредени идиоматски зборови и изрази. Имено, неконгруентноста меѓу различните значења на еден ист збор/исказ во рамките на J2, или во J1 и J2, честопати е потенцијален извор за создавање хумор. Таквиот хумор може да се искористи како наставна стратегија за зајакнување и за проширување на значењето на формите и на исказите од целниот јазик, односно за разликување на буквалното од фигуративното значење (како пример би можеле да ги искористиме исказите: *Добро уйро; Уживај; Уйре сабајле; Ти ќе ми кажеш; Ќе видиме; Зајѓвори дуќанои* итн., чија употреба во хумористичен контекст може да помогне за доловување на разликата во нивното буквално и фигуративно значење). Исто така, хумористичен контекст може да се примени и за потенцирање на разликите меѓу два исти збора или идентични изрази во J1 и J2, кои имаат различно значење (т.н. лажни пријатели; на пр., честа грешка кај изучувачите е употребата на зборот *йиче* со значење *йијачка: Какво йиче сакаш?* наместо *Каква йијачка сакаш?*).

Трето, „неконгруентноста“ што се јавува како резултат на разликите во културите е потенцијален извор на хумор, што може да се искористи и како стратегија за пренесување на знаењата и на спецификите на целната култура. Изложувањето на изучувачите на хумор поврзан со културата изразена преку јазикот, верувањата, обичаите, може да ја зајакне нивната социокултуролошка и прагматичка компетенција и тоа да им помогне да се чувствуваат како дел од средината во која се зборува целниот јазик. Како примери, кои можат да се искористат во наставата по македонски јазик како втор/странски, би ги навеле следните искази: *Сине (наместо керко); Крв да йи се сѓори; Ме уби йромаја* итн.; потоа верувањето дека ракијата и/или лукот се лек за сѓ, дека промајата (провеот) е причината за бројни болести итн. Така, низ хумористичен контекст можеме да ги запознаеме со некои културни обележја карактеристични за нашето поднебје, а истовремено да ги научиме изучувачите кога и како се употребуваат тие искази.

Покрај ова, хуморот може да биде и интегрален дел од учебниците и од наставните материјали. Иако повеќето истражувачи се согласуваат дека ова е важно, дел од истражувачите, сепак, сметаат дека не е неопходно хуморот да биде дел од учебниците, поради опасноста од застарување и неактуелност на шегите.

Последователно на горекажаното, придобивките од хуморот можеме да ги класифицираме на:

➤ **физиолошки:** повеќе кислород, лачење ендорфин, подобрена циркулација итн. (в. Savage et al.)

➤ **афективни:** психолошко опуштање, намалување на стресот, вознемиреноста, напнатоста; чувство на сигурност и опуштеност; флексибилност, слобода и отвореност, подготвеност за преземање ризик, поголема самоверба, поголем интерес, мотивација, чувство на задоволство итн.

➤ **когнитивни:** изострен фокус, засилена концентрација, подобра меморија, ментална острина, олеснето и забрзано учење и меморирање на вокабуларот и на граматичките правила и принципи, учење и меморирање шеги и хумористични изрази...;

➤ **социокултуролошки:** развивање пријателски однос, зближување, чувство на заедништво и припадност кон средината, подобра соработка и слобода во изразувањето и комуникацијата, олеснето комуницирање итн.;

➤ **прагматички:** способност да се навлезе подлабоко од буквалното значење и да се разбере што сака да каже говорителот; да се разберат неговите претпоставки, намери и сл.; создавање и разбирање имплицитни значења (в. Кусевска и Бужаровска 2020).

Застапеноста и примената на хуморот во наставата по македонски јазик како втор/странски

По разгледување на содржините во учебниците по македонски јазик како странски констатиравме дека хуморот во вид на *џошгови, инхерентно-хумористични јазични форми* (шеги, поговорки, гатанки, брзозборки итн.) речиси изостанува, освен во учебникот *Македонски без со мака* од Роза Тасевска, каде што ваквите форми се застапени како дел од содржината (речиси во секоја целина, на крајот има барем по еден виц, гатанка, поговорка и сл.). Овде би го споменале и учебникот „Везилка“ (учебник по македонска литература и култура за изучувачи од напредното рамниште), каде што во делот Читанка има вклучено хумористични песни и текстови од македонски автори. Во другите учебници можат да се сретнат само мал број содржини што се во одреден степен хуморизирани во наративот, или содржини што се хумористични поради комичниот начин на претставување одредена идеја, ситуација или пак, содржини што се хумористични поради манипулација, трансгресија и/или субверзија на одредена постоечка логика, начин на перципирање, разбирање, конципирање и претставување (на пр.: текстови од забавен карактер, цитати, суеверија и сл.).

Во однос на невербалниот хумор (смешни слики, илустрации, стрипови, карикатури), исто така, можеме да кажеме дека застапеноста на овој вид хумор во учебниците е минимална и речиси незначителна.

Во табелата подолу направивме список на учебниците по македонски јазик како странски, кои ги зедевме предвид за ова истражување.

почетно рамниште	МАКЕДОНСКИ БЕЗ СО МАКА (2009, второ издание) (автор: Роза Тасевска; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје и МСМЈЛК)
	ДОБРЕ ДОЈДОВТЕ НА МАКЕДОНСКИ (1998) (автор: Виолета Ајдинска-Папазовска; издавач: Работнички универзитет „Кочо Рацин“ – Скопје)
	ЗБОРУВАТЕ ЛИ МАКЕДОНСКИ (2016, ревидирано издание) (автор: Марија Кусевска и Лилјана Митковска; издавач: Просветно дело – Скопје)
	БОЖИЛАК (2012) (автор: Тајјана Гочкова-Стојановска и Искра Пановска-Димкова; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“)
	ТЕШКОТО (2019) (автор: Симон Саздов; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ и МСМЈЛК)
	МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ (2015) (автор: Александра П. Таневска и Благојка Здравковска-Адамова; издавач: Универзитет на Југоисточна Европа – Тетово)
почетно- средно	MACEDONIAN: A COURSE FOR BEGINNING AND INTERMEDIATE STUDENTS (2011; third edition) (автор: Christina E. Kramer & Liljana Mitkovska; издавач: University of Wisconsin Press)
средно рамниште	СУНИЦА (2012) (автор: Гордана Алексова; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“)
	ЛОЗЈЕ (2019) (автор: Гордана Алексова; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ и МСМЈЛК)
напреднато (јазик)	ВИНОЖИТО (2012) (автор: Симон Саздов и Анета Дучевска; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“)
	ЗЛАТОВРВ (2019) (автор: Анета Дучевска; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ и МСМЈЛК)
напреднато (литература)	ВЕЗИЛКА (2019) (автор: Весна Мојсова-Чепишевска; издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ и МСМЈЛК)

Во нашата земја, како дел од основното образование е и наставата по македонски јазик како немајчин (втор јазик/јазик на општествената средина), која им е наменета на учениците што не се родени говорители на македонскиот јазик, „односно на учениците на коишто македонскиот не им е прв јазик за комуникација и чијашто јазична способност ја стекнуваат под влијание на средината во којашто живеат“ (Алексова 2015). Наставната програма низ која се реализира оваа настава е насловена како Македонски јазик за учениците од другите заедници (започнува од третото, односно од четвртото одделение на

основното образование), а целната група за која се изготвуваат овие наставни програми се учениците со мајчин српски, албански или турски јазик.⁴

Во однос на овие учебници, кои се достапни на веб-страницата ucebnici.gov.mk забележавме дека сепак има застапеност на хуморот во повеќе форми. Се среќаваат: шеги, гатанки, брзозборки, смешни илустрации, сложувалки со зборови, смешни приказни, параномазија, шеги поврзани со содржината итн. Тоа е особено битно, имајќи ја предвид возраста за која се наменети овие учебници. Бидејќи има многу примери за примена на хуморот во учебниците по македонски јазик за ученици од другите заедници, овде ќе илустрираме само неколку кратки извадоци.

<https://issuu.com/e-ucebnici/docs/makedonskii-jazik-za-zaednici4oddk2>

Според постоечките истражувања, важна е застапеноста на хуморот и во училищата и во учебниците, иако некои истражувачи, како што кажавме погоре, забележуваат дека во одредени случаи постои опасност шегите да не бидат актуелни, односно да бидат застарени и да го немаат ефектот.

Сепак, независно од тоа, најважна е улогата на наставникот, кој во зависност од потребите и од степенот на познавање на целиот јазик на изучувачите, може да применува разни видови хумористични форми и активности во текот на часот. Покрај готовите хумористични форми, може да се користат анегдоти, музика (песни со забавни и смешни текстови), игри со зборови, читање на текстови со хумористичен наратив, смешни слики, филмчиња или видеоклипови, стрипови, карикатури итн. Од лично искуство, како

⁴ Ibid.

долгогодишен лектор на летната школа на МСМЈЛК, би споделила некои активности кои поттикнуваат смеа и мотивација кај изучувачите на македонскиот јазик како странски (од напредното рамниште): читањето приказни пишувани на дијалект (<http://dijalekti.manu.edu.mk/tekstovi.html>), потоа обидите за заедничко пишување приказни (еден ученик ја почнува приказната, а другите се надоврзуваат последователно), измислување дијалози врз основа на обработени теми во кои изучувачите добиваат разни улоги (водител, специјалист од одредена област итн.), слушање и читање на хумористични текстови од песни итн. Во склоп на ова, ќе споменеме и две предавања одржани на XII летна школа на МСМЈЛК, од кои едното се однесуваше на експресивната лексика во македонскиот јазик, вклучувајќи и цитати (предавањето на проф. д-р Елена Јовановска-Грујовска под наслов „Експресивната лексика во македонскиот јазик“), а другото на графитите (предавањето на проф. д-р Марија Паунова насловено „Графитите како комуникациски пораки“), кои со својот забавен карактер создадоа жива атмосфера во текот на предавањата и привлекоа голем интерес кај семинаристите. Исто така, на таа летна школа, лекторот д-р Борче Арсов организира проекција на кратки хумористични македонски филмови „Дете“ (во режија на Радован Петровиќ) и „Пеци и Муто“ (во режија на Георги Унковски), кои поттикнуваат смеа и будно внимание кај семинаристите.

За крај, можеме да потенцираме дека постојат разноразни и бројни начини и причини за примена на хумор во наставата по македонски јазик како втор/странски. Сепак, наставникот, односно авторот на учебник, треба внимателно да избере каков вид хумор ќе примени, имајќи ги предвид: возраста, културолошката заднина и особините на изучувачите, нивниот степен на познавање на јазикот, планот на лекциите, целите на часот итн. Треба да се има предвид дека хуморот е навистина корисна алатка во наставата, не само по странски јазик, туку воопшто.

Литература

- Алексова Гордана. 2015. „За наставава на македонски јазик како втор (немајчин или странски) во Република Македонија и наговор од неа“ https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/134308/SpisyFF_435-2015-1_25.pdf?sequence=1
- Бужаровска Румена. 2013, „Преглед на теориите на хуморот“. Мираж бр 25. Скопје <http://www.mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/342-25/teoriski-diskursi/108-2013-04-23-08-01-18>
- Кусевска Марија, Бужаровска Елени. 2020. *Прагматика: јазик и комуникација*. Арс Либрис. Скопје.
- Паунова Марија. 2019. „Графитите како комуникациски пораки“. *Предавања на XII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура*. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Скопје. 121–133.

- Сулејманов Филип. 2018. *Ойвореноста кон искуства, барањето сензации, ѝојребата за зајворање и процена на сѝрукѝурниите димензии на хуморот: сѝрукѝурно-равенски модел*. (Докторска дисертација). УКИМ, Филозофски факултет. Скопје.
<https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/7091/1/fsulejmanov2018.pdf>
- Таковски Александар. 2017. *Хуморот во современиот фанѝасѝичен роман*. Скопје: Арс Ламина – публикации
- Уланска Татјана, Кирова Снежана. 2011. *Кулѝураѝа и хуморот во насѝаваѝа ѝо англиски како сѝрански јазик*. Треѝи конгрес Примењена лингвистика данас – измеѝу теорије и праксе. Нови Сад: (285–293)
<http://eprints.ugd.edu.mk/4724/1/Primenjena%20lingvistika.pdf>
- Askildson Lance. 2005. „Effects of humor in the language classroom: humor as a pedagogical tool in theory and practice“. *Journal of Second Language Acquisition and Teaching*. Vol 12. Arizona
<https://journals.uair.arizona.edu/index.php/AZSLAT/article/view/21286/20865>
- Bell Nancy D. 2009. Learning about and through humor in the second language classroom. *Language Teaching Research*
https://www.researchgate.net/publication/258169511_Learning_about_and_through_humor_in_the_second_language_classroom
- Bell Nancy D. & Pomerantz Anne. 2016. *Humor in the Classroom: A Guide for Language Teachers and Educational Researchers*, Routledge. Washington State University and Pennsylvania State University.
- Savage BM, Lujan HL, Thipparthi RR, DiCarlo SE. Humor, laughter, learning, and health! A brief review. *Adv Physiol Educ* 41: 341–347, 2017; doi:10.1152/advan.00030.2017
<https://journals.physiology.org/doi/pdf/10.1152/advan.00030.2017>
- Schmidt, R. W. 2002. „The Role of Consciousness in Second Language Learning“. University of Hawaii
<https://nflrc.hawaii.edu/PDFs/SCHMIDT%20The%20role%20of%20consciousness%20in%20second%20language%20learning.pdf>
- Schmidt, S. R. 2002. „The effect of humor: Differential processing and privileged retrieval“. *Memory*, 10(2), 127-138.
<http://dx.doi.org/10.1080/09658210143000263>
- Schmitz, J. R. 2002. „Humor as a pedagogical tool in foreign language and translation courses“. *Humor: International Journal of Humor Research*, 15(1), 89-113.
<http://dx.doi.org/10.1515/humr.2002.007>
- Wanzer, M. B., Frymier, A. B., Wojtaszczyk, A. M., & Smith, T. 2006. „Appropriate and inappropriate uses of humor by instructors“. *Communication Education*, 55, 178-196.

Wanzer MB, Frymier AB, Irwin J. 2010. "An explanation of the relationship between instructor humor and student learning: Instructional humor". Communication Education. Routledge

https://www.researchgate.net/publication/248940257_An_Explanation_of_the_Relationship_between_Instructor_Humor_and_Student_Learning_Instructional_Humor_Processing_Theory

Ziyaeemehr, A., Kumar, V., & Faiz, S. A. (2011). The role of verbal humor in second language education. International Journal of Research Studies in Education, Volume 3 Number 2, 3-13

https://www.researchgate.net/publication/291038078_The_role_of_verbal_humor_in_second_language_education

Summary

This paper examines the role of humor in second language teaching with additional reference to its use in Macedonian as a second/foreign language. Our aim was to discuss the benefits of using humor as a medium to facilitate L2 learning, with suggestions on how to incorporate humor into the language classroom. This article is set out to promote interest in the appliance of humor in teaching Macedonian as a foreign (second) language.

Димитар Пандев
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
 Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
 Скопје

СТИЛСКИТЕ СИНТЕЗИ НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ (МЕЃУ ТЕОРИЈАТА ЗА ФУНКЦИОНАЛНИТЕ СТИЛОВИ И ЈАЗИКОТВОРЕЧКАТА ДЕЈНОСТ)

(Вовед во текстолошка и во текстлингвистичка анализа на целокупните дела на Конески)

Апстракт: Во рефератот се разгледува теоретската основа на лингвистиката и поетиката на Конески, што самиот ја определува со изразот „стилски синтези“, и тоа во временски опсег од 1958 г. до 1992/1993 година. Врз основа на ставовите и погледите на Конески, во оваа пригода стилските синтези во развојот на македонскиот литературен јазик се деталзираат низ четири фази: 1. писменојазична или контактнопрестижна стилска синтеза; 2. ареална, супстратна или геопоетичка, типолошка стилска синтеза; 3. генетска или личноконтатна стилска синтеза; 4. функционално јазикотворечка дејност.

Клучни зборови: стилска синтеза, функционални стилови, јазикотворечка дејност.

1. Вовед

Во творештвото на Конески, имено, во целокупните негови дела (Ѓурчинов 2011) провејуваат две значајни лингвистички тријади, од кои едната била предмет на особен интерес и на лингвистите и на литературите, триаголникот составен од факторите: традиција – колектив – автор, кои во перспектива (семиотички, или по пат на семиоза) го отвораат триаголникот составен од факторите: автор – санкција на колективот – (колективна санкција која во себе го вклучува и факторот народнојазична стихија) – иновација (заснована врз актуализација). Во понатамошната надворешнојазична постапка или психосоциолошка и когнитивнокултуролошка процедура, во теоријата за јазикот на Конески се отвора триаголникот: јазикотворечка дејност – функционален стил – стилска синтеза, врз претходно добро обмислениот триаголник: јазикотворечка личност – кодификација – литературен јазик, но и триаголникот: формотворечки личности – стилска епоха – синтетизирани (мултимедијални) форми. (Во издвојувањето на овие тријади имаме предвид повеќе теории од областа на лингвистиката и поетиката.)

На јазичната постапка што самиот Конески ја нарекува *стилска синџеза*, тој ѝ се навраќа најмалку четирипати од 1958 г. кога ја изложува оваа своја теорија на Меѓународниот славистички конгрес во Москва, во статијата „За некои стилски синџези во развитокот на македонскиот литературен јазик“, преку статиите „Македонската поезија во медитеранската сфера“ и „За поезијата“ („Дваесет години Струшки вечери на поезијата“, Струга 1982), во која го форсира изразот „свеж јазичен пејзаж“ (актуализиран Иполит Ген) што е синџеза меѓу постарата и актуализираната форма на зборот употребена во соодветен поетски текст до „Стилски синџези“ („Литературен збор“, 1992).

2. Експликација

Дефинирање на „стилските синџези“ на Конески:

1. **(Писменојазична или контактнопрестижна) стилска синџеза (1958):** *Во процесот на создавање на еден млад литературен јазик, во одделни периоди, ојќако во колективот се насобрал нов јазичен „материјал“, се јавуваат јазикотворечки личности, надарени стилисти, што умеат да извршат избор на елементите и да ги вклучат во една складна стилска синџеза. Притоа важна улога игра конјактивот со некој претсложен јазик (јазик на вишата култура), бидејќи ниеден нов литературен јазик не се развива изолирано. Јазикотворечките личности треба да ја пободат мерката спрема која народната основа ќе ги апсорбира туѓите наноци, без да биде самата потчинета. Кога ќе се постигне една таква синџеза во индивидуалниот опит, тоа се доживува како откритие за колективот и се усвојува од него како општа придобивка. Во случајот со развитокот на македонскиот писмен јазик во XIX век тоа се илустрира со примерите на Пејчиновиќ, Жинзифов, Прличев и Цейенков. („За некои стилски синџези во развитокот на македонскиот литературен јазик“*

Забелешка: Надарените личности, според Конески, имаат ДАР СЛОВА (Конески 1993).

Она што Конески го нарекува стилска синџеза, во лингвистиката се нарекува **историски јазик** аналогно на историски народи, а тој процес Сосир го нарекува **општествена кристализација** на јазикот, при дефиницијата на односот јазик – говор, и тоа веќе не е процес туку појава, а во определбата на својата „стилска синџеза“ Конески повеќе го има предвид односот синхронизација – дијахронизација. Бездруго, го имал предвид и Сосир, но неговите следбеници тргнале по другиот пат. Што исто така е стилска постапка. Имале избор.

Наша дефиниција: **Стилска синџеза е резултат на подбор на јазични елементи под воздејство на контакт со претсложен јазик.**

Основен пример, според Конески: Пејчиновиќ.

2. **(Ареална, супстратна, или геопоетичка, типолошка) стилска синџеза** („Македонската поезија во медитеранската сфера“ 1980): *Ослободувањето од суѓестивноста на некои формални својства на јазикот есна*
198

дава дојолку ѓоѓолема можност̄ за активирање на оние елемент̄и од наследството̄ што̄ можат̄ резултатно да учествуваат̄ во нови стилски синџези.

Стилска синтеза е резултат на активирање наследени елементи поддржано од јазична и поетичка интерференција.

Пример: Јонче Котески.

Историското во стилската синтеза Конески го определува во 1982 година во есејот „За поезијата“:

3. (Генетска или личноконтактна) стилска синтеза (1982): *Јас ѓоворам за Кочо Рацин и Коле Неделковски, наши нејосредни претходници, на кои од минатото им доава ле рака Миладинов, Жинзифов и Прличев. Ги имам на ум живите елементи на традицијата, оние што можат да се вклучат во нови стилски синџези, и што затоа неминовно водат и до иновации.*

Личен пример (од самиот Конески): *Ракување*

Наша забелешка: Во ова време Конески низ повеќе свои есеи ја образложува својата поетика, сп. Еден опит (Конески 1979).

Стилска синтеза е вклопување стари пораки во современ израз.

Споредба меѓу второто и трето сфаќање на стилската синтеза, без да го употребува овој израз Конески дава во есејот „Проширено сеќавање“ (прво објавен во списанието „Спектар“ 1984/4). Оттаму, го парафразирам сега Конески на фонот на Бунин: **Поезија не е она што светот го вика поезија, туку она што е во моето наследство.** А јас би дополнил, на фонот на Конески, всушност на мадам Де Стал (на која се повикува во „Стилски синџези“ (1992) – јазикот е поезија: Јазик не е она што светот го вика јазик, туку она што е во моето наследство.

Македонскиот литературен јазик не е оној што се развил од некоја хипотетичка прасловенска основа што се бележи со астерикс, т.е. свездички туку јазикот надграден врз, според Конески: *живите елементи на традицијата, оние што можат да се вклучат во нови стилски синџези, и што затоа неминовно водат и до иновации.*

Апокрифно-богомилољубниот Рацин тоа го вика **јазична матица.**

А Бунин, според Конески, ја наоѓа својата реинкарнација во: „Манастири во глуви планински подножја, наследство од морски разбојници, заборавен, празни обители, – мојата душа живеела некогаш во нив.“ Ние, пак во овој негов стих го препознаваме апокрифно: „Житието на свети Варвар Охридски“.

А своја реинкарнација наоѓаме во ликови што самите себеси си се опеале и си прераскажале своите доживеалици во „Ерлангенскиот ракопис“, но и во зборниците на Миладиновци, Шапкарев, Цепенков...

Конечна дефиниција на стилската синтеза кај Конески: *Сега можам да прецизирам дека што̄ што̄ до нареков стилска синџеза се дојавува преку дејноста на одделни илкви личности во рамките на различните функционални*

стилови, или според наша (предикативна) транспозиција на кажаното од Конески: **Стилска синтеза е јазична дејност на одделни творечки личности во рамките на различните функционални стилови:**

Основен пример: „Стилски синтети“.

3. Заклучок

Текстолошката анализа на варијациите во однос на определувањето на стилските синтети во различни стилски формации и кај различни автори на Конески ја дефинира неговата теорија за јазикот, која во основа е теорија за литературните јазици во сите сегменти на ова поле на истражување, од сите аспекти и на сите рамништа. И ја разоткрива неговата јазикотворечка дејност во рамките на различните функционални стилови, за што доказ се неговите целокупни дела.

Текстлингвистичката анализа само ќе ја потврди тезата за антропоцентричното во јазикот на Конески. Иако и оваа теза веќе се надминува, не е излишно да ја имаме за да го почувствуваме личносното и јазикотворечкото кај Конески.

Упатеноста на Конески во современите лингвистички и комуникациски науки ќе ја заокружине со едно од оние стари формалнологички загатки, кои во времето на Конески прераснаа во информациски, врз основа на моделот на рускиот математичар и лингвист А. А. Марков, на кого Конески се повикува со есејот „Очудување“, имено: „Колкава е веројатноста одделни елементи од старите модели на поетика и нарација да се вклопат во новите, независно на кој фон се поставуваат?“

Читајќи го, пак, Андреј Андреевич Марков кај Конески, моето очудување не е толку во сличноста на идеите на Марков со идеите на Бодуен де Куртене за еволуцијата на јазикот, преку теоријата за бесконечните мали величини, ниту во теоријата за низата и променливата величина во низа кои се аналогни на теориите за текстот и дискурсот, колку во четвртата статија од книгата „За македонските работи“ на Крсте Петков Мисирков.

А токму во оваа статија, Мисирков ги изделува македонските дијалекти во одделна целина, со други зборови, во одделен дијасистем, вклопувајќи ја во теоријата на низата (веригата) теоријата на колцето. А во тој дијасистем можат да се вклопат нови елементи, кои ќе придонесат за поразновидна и послоевита дијалектна диференција на македонскиот дијалектен јазик, како стабилна основа за стилска синтеза која отвора и не само геолингвистичка туку и геопоетичка перспектива за вкрстување на сите функционални стилови.

4. Перспективи

Ни останува во некоја наредна статија сето ова да го илустрираме и со соодветни примери, се разбира, првенствено, врз примери од целокупните дела на Конески, врз неговиот заокружен опус во кој се остварил во сите функционални стилови (ги имаме тука предвид и некои административни текстови, пред сè, од архивата на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици во форма на службени преписки). Впрочем, кај Конески

проследуваме сложени стилистички операции меѓу формотворечки и јазикотворечки синтети, за чие детектирање неопходна е лингвистичка анализа заснована врз „пипава ексцерпција на јазичниот материјал, негово подредување и разгледување, неразделно од историскиот фон на дадена епоха“ (Конески 1993: 104).

Литература

- Конески, Б. 1958. „За некои стилски синтети во развитокот на македонскиот литературен јазик“, *Литературен збор*, V, 1, Скопје, 1–10.
- Конески, Б. 1978. „Иднината на поезијата“, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*, Скопје.
- Конески, Б. 1980. „Македонската поезија во медитеранската сфера“, *Нова Македонија*, 18. V 1980, Скопје.
- Конески, Б. 1979. „Еден опит“ во: *Стири и нови ѝсни*, Стремеж, Прилеп.
- Конески, Б. 1981. *За македонскиот литературен јазик*, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје.
- Конески, Б. 1981. „Моје искуство; О традицији и иновацијама; О откривању песме; Будуќност поезије“, *Летопис Матице српске*, 157, 3, Нови Сад, 306–316.
- Конески, Б. 1982. „За поезијата“, Дваесет години Струшки вечери на поезијата: Струга 1981. Струга: Совет на Струшките вечери на поезијата, 39–41.
- Конески, Б. 1983. „Меѓу народната песна и приказна“, *Литературен збор*, XXX, 2, Скопје, 3–7.
- Конески, Б. 1984. „Проширено сеќавање“, *Сиеќтар*, 1984/4.
- Конески, Б. 1985. „Двокатна песна“, *Сиеќтар*, III, 6, Скопје, 1985, 125–130.
- Конески, Б. 1986. Очудување. *Современоси*, XXXVI, 1–2, Скопје, 35–40.
- Конески, Б. 1990. *Ликови и ѝми*, Култура, Скопје.
- Конески, Б. 1993. „До синтеза со творечки напор – Литературни теории и литературни ситуации“. *Нова Македонија*, 9.VI 1993: (ЛИК, 9.VI 1993, VII, 218), Скопје.
- Конески, Б. 1993. *Светош на ѝснаша и леѓендаша*: есеи и прилози. Скопје: „Гоце Делчев“, 191.

Summary

This paper reviews the theoretical base of Koneski's linguistics and poetics, which he determines as “stylistic synthesis”, in the period between 1958 and 1992/3. Based on Koneski's positions and views, his stylistic synthesis in the development of the Macedonian standard language will be viewed in four phases: 1. Written synthesis; 2. Areal, substrate, or geo-poetical, typological stylistic synthesis. 3. Genetic or personal synthesis. 4. Language-creating activity in the writing styles.

Key words: stylistic synthesis, writing styles, language-creating activity.

Славица Петровска-Ѓорѓевска
Универзитет во Тетово – Тетово
Меѓународен универзитет „Визион“ – Гостивар
Тетово

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАЈ СТРАНСКИТЕ СТУДЕНТИТЕ ВО МАКЕДОНСКИТЕ УНИВЕРЗИТЕТИ

Апстракт: Предмет на анализа во овој труд е афирмацијата и популаризацијата на македонскиот јазик како примарна алка за културен развој преку неговото изучување од страна на странските студенти во македонските универзитети. Потребата и желбата за изучување на македонскиот јазик како странски со себе носи и дополнителни проблеми и предизвици како за студентите, така и за професорите. Еден од клучните фактори за развој на интеркултурен дијалог меѓу народите е меѓусебното спознавање на културните обележја и јазици. Македонскиот јазик според бројот на говорители спаѓа во групата на т.н. „мали“ јазици, паралелно со тоа и неговото изучување како странски јазик е доста мало. Затоа се потребни големи заложби во образовниот систем преку кои ќе се подигне желбата за неговото изучување. Странските студенти во нашата држава претставуваат значаен фактор за негова популаризација, а воочување на проблемите и предизвиците со кои се соочуваат при неговото изучување треба да се сфатат доста сериозно. За таа цел неминовна е потребата да им се понуди квалитетен образовен модел, адекватен на барањата на современото општество.

Клучни зборови: македонски јазик, странски студенти, афирмација, културни обележја.

Еден од клучните фактори за развој на интеркултурен дијалог меѓу народите е меѓусебното спознавање на културните обележја и јазици. Јазикот како средство за комуникација, погледнат од социокултурен контекст е под силно влијание на општествените пројави, коишто се клучна алатка за неговиот понатамошен развој и афирмација во светски рамки. Преку јазикот се идентификуваат социјалните групи како културни заедници, бидејќи се јавува како диференцијална категорија, која се одразува во повеќе аспекти од човековиот живот (Маролова 2014: 237). Средишниот проблем на овој труд ги опфаќа согледбите за потребата за афирмацијата на македонскиот јазик и култура преку странските студенти, како значаен сегмент од културно-општествениот развој. Странските студенти во нашата држава претставуваат значаен фактор за негова популаризација, па затоа е неопходно да се согледа нивниот потенцијал во процесот на афирмација и на популаризација на јазикот.

Популаризацијата на јазикот треба да биде главна стратешка определба на секоја нација, бидејќи во него се наоѓаат круцијалните обележја на националниот идентитет. Во ерата на културната глобализација, којашто ги зафаќа речиси сите сфери на општествениот живот, заштитата и афирмацијата на јазичната и на културната самобитност на македонскиот народ е неопходна да се води на сите рамништа. Афирмацијата на еден јазик и култура преку нивно спознавање и изучување од страна на странски студенти претставува една релативно нова појава кај нас, којашто отвора нови можности во таа насока. Согледувајќи го јазикот како фундаментален елемент преку кој се истакнува културната историја на еден народ, не може а да не се спомене потребата за перманентен напор за негова афирмација во светски рамки, којашто многу лесно и едноставно може да се изведе токму на овој начин – непосредно преку искористувањето на потенцијалот, којшто го нудат токму странците во нашата држава.

Јазикот е фундаментален културен код на една нација. Преку него се претставува целата култура на еден народ: „Поради специфичниот развој на македонскиот народ, речиси единствена историска континуирана константа на оваа територија претставува јазикот и културата“ (Ристовски 2014: 586). Културата, како систем од вредности, обединува бројни структурални елементи, меѓу кои и јазикот како одделна единка, без којашто ни еден културен идентитет не би можел целосно да се потврди и прифати. Афирмацијата на јазикот и културата на еден народ е синхрониски процес, којшто е речиси невозможно да се претстави одделно. Континуитетот и развојот на македонскиот јазик е во директно влијание со неговата примена како од страна на неговите родени говорители, така и од странските.

Македонскиот јазик, култура и традиција се сврзното ткиво на националниот идентитет, кој веќе години наназад се стреми да го афирмира своето место на јазичната карта како јазик со богата културна историја, притоа борејќи се да се истакне како дел од големото културно семејство на Западот. Афирмацијата на македонскиот јазичен систем треба да се води на сите рамништа. Едно од тие рамништа е преку неговото изучување од страна на странските студенти на коешто треба да се гледа како примарна културно-општествена цел. Во услови на засилен процес на глобализација и хомогенизација, како сериозна закана за јазичната и културната разновидност во светот, афирмацијата на секој светски јазик прераснува во приоритет (Андоновска 2013: 1). Квалитетот и начинот на изучување на македонскиот јазик како странски е тесно поврзан со социоопштествените, политичките и културните околности во даден период, бидејќи неговата популаризација е зависна од општествените пројави.

Македонскиот јазик, според бројот на говорители, спаѓа во групата на т.н. „мали“ јазици, паралелно со тоа и неговото изучување како странски јазик е релативно мало. Па затоа, неопходно е да се зголеми бројот на негови познавачи надвор од државните граници за негова поголема афирмација на сите рамништа. Како клучен фактор за остварување на таа цел е зголемувањето на заложбите во образовниот систем, преку кои ќе се подигне желбата за неговото изучување. Странските студенти во нашата држава можат во голема

мера да придонесат за негова популаризација, па затоа треба да им се обезбедат максимални услови за совладување на новиот странски јазик. Воочувањето на проблемите и предизвиците со кои се соочуваат странските студенти при неговото изучување треба да се сфатат доста сериозно. За таа цел неминовно е да им се понуди квалитетен образовен модел, адекватен на барањата на современото општество.

Изучувањето на македонскиот јазик како странски треба да биде од врвен национален интерес, но за жал, претежно тоа се прави повеќе декларативно, отколку што навистина се преземаат клучни чекори кон негова афирмација (Станојоски 2018: 5). Зголемувањето на бројот на говорители на еден јазик придонесува за негова поголема динамичност, а тоа во нашата ситуација може лесно да се спроведе преку странските студенти. Доколку се направи добра културно-образовна стратегија, тие можат да претставуваат важна алка за поврзување на македонскиот јазик и култура со останатите светски култури, бидејќи со нивниот престој тука тие, освен што се запознаваат со јазикот, го воспримаат и духовното и материјалното богатство на македонскиот народ. На овој начин се овозможува поврзување на македонската културна средина со останатите на балканско, па и на светско рамниште, затоа што културната размена е еден од најдобрите начини преку кој се овозможува приближување на народите.

Познавањето на странски јазици е значаен индивидуален и општествен влог, којшто непосредно влијае врз: културниот, економскиот и образовниот развој. Потребата за познавање странски јазик во современото општество е речиси есенцијална во секој поглед. Таа потреба се јавува во многу области од секојдневниот живот и тоа во: развојот на меѓународните односи, дипломатијата, размената на научен кадар, превод на научна и уметничка литература, образовниот систем (размена на студенти), развојот на трговијата со странство итн. Изучувањето на нови јазици помага во формирањето на космополитскиот дух кај младите, коешто во принцип е и главниот двигател на новата глобална ера. Мултилингвизмот, односно познавањето и употребата на повеќе јазици од страна на една индивидуа (Андоновска 2013: 2) е од клучно значење за развојот на секој академски граѓанин. Познавањето на нови јазици овозможува проширување на јазичниот светоглед, полесно разбирање и сфаќање на јазичниот код, но и полесен пристап кон пазарот на трудот.

Принципот на мултикултура е она што денес се сфаќа како природен процес на настаните, тежнеејќи кон создавање на едно глобално општество во кое разновидноста нема да претставува непремостлив јаз, туку сплотување на секоја единка во светот. Глобализацијата од една страна овозможува полесно афирмирање и збогатување на културите, но од друга страна создава страв за опстојувањето на сопствениот идентитет. Еден од најголемите предизвици во ерата на глобализацијата е опстојбата на малите култури и јазици. Популаризацијата на еден јазик во светот е комплексен и повеќедимензионален процес, којшто е во непосредна врска со мноштво општествени, политички, историски, геостратешки и културолошки фактори. Затоа, од исклучителна вредност за секое општество е поставувањето на стратешки цели при афирмацијата на еден јазик и култура, бидејќи глобалното комуницирање

овозможува меѓусебна културна коегзистенција, којашто понатаму води кон културно прелевање. Последици од глобализацијата не се чувствуваат само во поглед на јазичниот диверзитет, туку и во целиот културолошки систем. Негативните последици од глобализацијата најмногу се видливи кај малите култури. Од друга страна, пак, глобалната комуникација овозможува културно и јазично поврзување на народите.

Меѓусебната поврзаност на луѓето во светот преку непосредна размена на идеи, културни содржини и верувања ја сочинуваат основата на културната глобализација. Денес се соочуваме со постојана борба за зачувување на културен диверзитет во светот, бидејќи е од големо значење поставувањето на сите јазици и култури на исто рамниште. Забрзаниот процес на културна глобализација се одразува и врз јазичниот диверзитет. И покрај напорите за зачувување на сите јазици и култури во светот, сепак сè уште постојат јазици, кои постепено изумираат. Јазичниот идентитет погледнат низ призмата на културната глобализација претставува клучна алка за афирмација на една култура.

Во последните десетина години бројот на странски студенти на македонските универзитети е во постојан пораст. Зголемената мобилност на студентите, којашто им ја овозможува Европскиот кредитен трансфер систем е една од главните причини за нивниот зголемен број. Ваквиот тренд овозможува културна и јазична размена меѓу народите, односно можност за подобро меѓусебно спознавање. Според податоците на Државниот завод за статистика бројот на дипломирани странски студенти во 2011 година изнесувал 85, а овој број со текот на годините постојано е во пораст. Па така, бројот на дипломирани странски студенти во 2017 изнесува 467, во 2018 – 435, додека во 2019 – 425 (<http://makstat.stat.gov.mk/>).

Бројот на странски студенти за речиси 8 години е зголемен повеќе од четири пати, а тоа само го потврдува нашиот став дека треба да се преземат поконкретни мерки за полесна афирмација и усвојување на македонскиот јазик кај странските студенти. На македонските универзитети се одвива настава по македонски јазик како немајчин и македонски јазик како странски. И двата предмети иако првенствено имаат различна цел, сепак, имаат заеднички особености. И кај двете студентски групи потребата за совладување на македонскиот јазик на различно ниво има практична примена, а паралелно со тоа се овозможува и негова афирмација и популаризација кај останатите народи, бидејќи афирмацијата на македонскиот јазик истовремено значи и афирмација на македонската култура.

Дипломирани студенти, странски државјани по години (http://makstat.stat.gov.mk/)							
Држава →	Турција	Албанија	Србија	Косово	Црна Гора	Други држави	Вкупно
Година ↓							
2011**	/	17	24	29	/	16	86
2014	/	10	47	74	/	65	196
2015	44	25	74	/	/	191	334
2016	32	10	72	86	/	77	293
2017	201	5	78	88	15	80	467
2018	157	17	76	110	11	64	435
2019	227	7	47	90	5	49	425

Изучувањето на македонскиот јазик кај странските студенти треба да претставува стратешка цел, којашто со сигурност ќе овозможи издигнување на меѓународните односи на повисоко ниво. Тоа е една од причините поради кои се потребни големи заложби во образовниот систем преку кој ќе се подигне желбата за изучување на македонскиот јазик како странски. Странските студенти во нашата држава претставуваат значаен фактор за негова популаризација.

Наставата по македонски јазик како странски во Македонија долг период се одвиваше без соодветна теоретска основа. Во македонската методичка наука сè уште не е доволно развиен делот за овој вид настава, но сè поголем е бројот на научни и стручни трудови од оваа област во македонската и во странската периодика (Алексова 2015: 193). Во последнава деценија, следејќи ги светските трендови, позабрзано и со поголем интерес се работи на развојот на наставната теорија и практика во оваа област. Ваквата тенденциозност оди во полза на севкупниот културно-образовен процес. Изучувањето на македонскиот јазик е неопходна алатка за сите странски студенти, кои решиле своето образование да го продолжат на некој од македонските универзитети, без разлика дали се работи за државни или приватни. Денес постојат релативно голем број учебници и прирачници за современ пристап кон изучувањето на македонскиот јазик. Едни од поновите учебници, кои се адаптибилни на потребните на странските студенти се учебниците: „Тешкото“ – почетно рамниште од Симон Саздов, „Лозје“ – средно рамниште од Гордана Алексова, „Златоврв“ – напредно рамниште од Анета Дучевска и „Везилка“ – македонска литература и култура од Весна Мојсова-Чепишевска, издадени од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Сепак, кога се работи за идни студенти, кои претходно немале никаков контакт со македонскиот јазик, или со некој од словенските јазици, се јавува потребата за создавање на учебници во кои сите единици паралелно ќе бидат напишани на македонски и на мајчиниот јазик студентите. Еден таков учебник, полезен за турските студенти во Македонија, е учебникот „Gel Türkçeyi ve Makedoncayı Sevelim, Gel Türkçeyi ve Makedoncayı Öğrenelim!“ – Дојди да ги сакаме турскиот

** На веб-страницата на Државен завод за статистика нема достапни податоци за 2012 и за 2013.

и македонскиот, дојди да ги научиме турскиот и македонскиот“ од Марија Леонтиќ. Но, сепак, недостасуваат повеќе учебници од овој тип, коишто ќе им овозможат полесно совладување на македонскиот јазик преку јазична паралела на својот мајчин јазик.

За да се овозможи квалитетна интеграција на странските студенти во состав на универзитетите и во општеството, воопшто, е неопходна соодветна јазична подготовка. Сепак, јазичната подготовка не е застапена на сите универзитети. За разлика од државните универзитети, каде што во најголем дел наставата се одвива на македонски јазик, па следствено на тоа е неопходно добро познавање на македонскиот јазик, во повеќе приватни меѓународни универзитети, македонскиот јазик е секундарен јазик. Имајќи го предвид тоа, се усложнува процесот на неговото усвојување како странски јазик, што води кон отворање нови проблеми за оваа група студенти. Усвојувањето на официјалниот јазик на земјата во која се студира е од примарно значење за секој студент и е неопходна алатка со која ќе се служи во текот на својот студиски престој.

Во сите македонски државни универзитети, како еден од условите за упис на додипломски студии на странските студенти е познавањето на македонскиот јазик. Секој универзитет има свој систем на вреднување на степенот на познавање на јазикот. Така, на пример, идните студенти, кои се странски државјани на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје поднесуваат сертификат за успешно положен тест по македонски јазик како странски јазик издаден од Центарот за тетстирање и сертификарање на македонскиот јазик како странски/втор јазик (ЦЕТИС МАК) при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

(http://www.ukim.edu.mk/mk_content.php?meni=50&glavno=40). Притоа, од страна на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје се организира и подготвителна настава по македонски јазик за странските студенти, како и летна и зимска школа со курсеви по македонски јазик и предавања од областа на македонскиот јазик. На Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип како услов при упис на странските студенти е поседување на сертификат за познавање на македонскиот јазик на ниво А1 и А2 или потврда за познавање на македонскиот јазик, за државјаните на балканските држави. Од страна на Институтот за македонски јазик при Филолошкиот факултет во Штип се организира подготвителна настава за идните странски студенти во траење од два семестри (https://www.ugd.edu.mk/images/en/pravila_stranski_students/PRAVILA_MK.pdf).

За упис на странски студенти на Универзитетот во Тетово е потребно идните студенти да добијат потврда за познавање на македонскиот јазик, која се издава од комисија на Универзитетот, а притоа се организираат и курсеви за изучување на македонскиот и на албанскиот јазик (<https://www.fakulteti.mk/Documents/Upisi/2012-2013/UNITE-Konkurs-2012-2013.pdf>).

За разлика од државните универзитети, приватните универзитети најчесто имаат сосема поразлична јазична политика. Речиси и не постои приватен универзитет во Македонија, каде што, како услов за запишување на странските студенти, се потенцира познавањето на македонскиот јазик. Секако

првенствено тоа се должи на тоа што најчесто предавањата не се изведуваат на македонски јазик, туку најчесто на англиски или на јазиците на припадниците на заедниците во Република Македонија. Според членот 103 од Законот за високо образование се дозволува наставата на приватните високообразовни установи да се изведува и на јазиците на припадниците на заедниците, кои не се мнозинство или на светските јазици

([https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie%20NO V.pdf](https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie%20NO%20V.pdf)). Но, сепак, постојат одредени недостатоци од овој закон, коишто му штетат не само на македонскиот јазик, туку и на самите студенти. Во Законот не постои правна одредба со која странските студенти се условени првенствено да го совладаат македонскиот јазик, барем на почетно ниво, за потоа да се запишат на студии, што понатаму им претставува пречка во нивната инклузија во новото општество. Единствена светла точка во овој закон, во поглед на заштитата и на афирмацијата на македонскиот јазик е тоа што според истиот член од Законот за високо образование се условуваат сите универзитети, во кои наставата се изведува на јазиците на припадниците кои не се мнозинство во Република Македонија или на светските јазици, македонскиот јазик да се изучува како посебен наставен предмет и наставата да се изведува на македонски јазик најмалку за уште два наставни предмети од студиската програма. Па така, во некои од нив постои посебен предмет Македонски јазик за основно рамниште и Македонски јазик за средно рамниште, како на пример на Универзитетот на Југоисточна Европа во Тетово, додека кај некои не постои поделба според познавањата на јазикот како основа за избор, како на пример на Меѓународниот универзитет „Визион“ во Гостивар.

Еден од круцијалните проблеми со кои се соочуваат странските студенти, кои студираат на повеќето приватни универзитети, е непостоењето на курсеви по македонски јазик пред започнувањето со студии. Тие започнуваат да се запознаваат со македонскиот јазик дури откако ќе се запишат на студии, што претставува дополнителна тешкотија во нивниот студиски престој. Според податоците за упис на странски студенти, објавени на веб-страниците на сите приватни универзитети во Република Македонија, како услов за запишување на студии не е наведено познавањето на македонскиот јазик. Познавањето на јазикот во земјата во којашто се престојува е неопходен услов за секој поединец, особено доколку се престојува подолг временски период. Ако земеме предвид дека странските студенти ќе се задржат најмалку три години на македонските универзитети, јасно е дека е неопходно нивното познавање на македонскиот јазик. Прескокнувањето на примарната етапа при доаѓањето во странство, запознавањето со јазикот на државата, дополнително им го отежнува процесот на адаптација во новата средина.

Друг проблем со коишто се соочуваат странските студенти е редуцираниот број часови за изучување на македонскиот јазик. Со оглед на тоа што голем број од странските студенти за првпат се соочуваат со македонскиот јазик кога ќе пристигнат на студии, бидејќи постојат мал број алтернативи за негово изучување во странство, треба да се посвети поголемо внимание за полесно совладување на јазикот. Особено е важно да се истакне и потребата од модерен пристап кон изучувањето на јазикот кај странските говорители,

бидејќи само така, трудот, може да вроди со плод. Денешната глобална ера со себе повлекува и потреба за континуирано следење на светските трендови од секој можен аспект и рedefинирање на фундаменталниот методолошки пристап, којшто треба да биде следен и во високото образование.

Ареалот на македонскиот јазик му овозможува непосредна врска како со словенската јазично-културна средина, така и со балканската. Сепак, неминовно е да се истакне дека кај странските студенти, чиј мајчин јазик е од словенско потекло, изучувањето на македонскиот јазик оди поприродно и речиси секогаш резултира со успех поради блискоста и сродството на јазиците. За разлика од овие студенти, во последните неколку години, на македонските универзитети сè поголем е бројот на студенти од Турција, коишто во голема мера немаат никакво познавање на македонскиот јазик. Кај нив изучувањето на јазикот оди многу потешко и е потребен подолг временски период за нивно адаптирање во новата средина. Според податоците на Државниот завод за статистика, во 2019 година, од 425 странски студенти 227 се од Турција (<http://makstat.stat.gov.mk/>). Ваквиот податок ни алармира дека треба да се посвети особено внимание на оваа група студенти и да им се понудат повеќе можности за изучување на македонскиот јазик.

Јазикот се развива во сооднос со: општествените, политичките и историските услови, па поради тоа секој што сака да изучува нов јазик мора, првенствено, да се запознае и со општествените и со културните особености на народот, чиј јазик сака да го совлада. Со други зборови, на студентите, треба да се настојува колку е можно поедноставно, да им се прикаже поврзаноста на мајчиниот јазик со македонскиот јазик, со цел новиот јазик да им стане поблизок и поприемлив. Претставувањето на јазични паралели е од особено значење за сфаќањето на јазичниот код. Кога еден странски говорител ќе ги забележи сличностите и разликите на својот мајчин јазик со јазикот што сака да го совлада, многу полесно ќе ја сфати јазичната шема, а со тоа и полесно ќе го совлада новиот јазик. Исто така, со оглед на тоа што комуникацијата е клучен фактор за совладување на секој нов јазик, неопходно е формирање на јазични клубови во склоп на универзитетите, преку кои, на студентите, ќе им се овозможи континуирано слушање и комуницирање на македонски.

Со зголемувањето на бројот на странски студенти на македонските универзитети, се зголемува и нашата потреба за понуда на поширок спектар на можности за изучување на македонскиот јазик како странски. Како клучен фактор се јавува потребата на правилната структурална тематска подготвеност, којашто ќе придонесе за квалитетно и за прагматично совладување на јазикот. При изучувањето на странски јазик е потребно поставување на јасно дефинирана цел. Адекватниот методолошки пристап, поставен според потребите на културните и на општествените сфаќања на странските студенти придонесуваат за квалитетно совладување на јазикот. Преку тематските содржини студентите стекнуваат знаења, способности и вештини за практична примена на јазикот во својот понатамошен образовен процес. Иако професорите се соочуваат со мноштво проблеми при приближувањето на македонскиот јазик на странските студенти, сепак е неопходно да посветат внимание на начинот на претставување на јазикот и да успеат, кај секоја

индивидуа, да ја наметнат љубовта за проучување на македонскиот јазик и култура.

За да се постигнат добри резултати при совладувањето на македонскиот јазик како странски, неопходно е предавањата да се засноваат на претходни истражувања од областа на: лингвистиката, психолингвистиката и методиката, при што ќе се постават здрави темели за изучување на јазикот. Традиционалните методи за усвојување на странски јазик денес се помалку популарни и ефективни, па затоа е неминовно нивно истиснување од практиката и замена со нови, адекватни, за потребите на новото време. Поради тоа се јавува потребата за современ пристап кон изучувањето на македонскиот јазик, којшто ќе одговара со потребите на новите генерации. Денес, мултимедијалната технологија, исполнета со аудиовизуелни и анимирани ефекти, придонесува за побрзо и поефективно совладување на јазикот. Ваквиот пристап овозможува лесно поврзување со јазикот и со целата култура. Изобилството на информации, добиени преку мултимедијалната технологија, овозможуваат лесно приближување на странските студенти до изворните говорители на јазикот. На тој начин се овозможува зголемена мотивација за изучување на странскиот јазик. Притоа, студентите не само што ја подобруваат способноста за слушање, туку и полесно се приближуваат до јазикот и до културата. Размената на информации во дигиталната ера се одвива многу едноставно, што придонесува за полесно приближување на народите и на културите во светот. Денес, без голем напор, преку интернетот и масовните медиуми можеме да се запознаеме со одредена култура и јазик.

Мултимедијалната технологија треба да биде најупотребуваната алатка при изучувањето на странски јазик, бидејќи денешната генерација, позната како Генерација З, најлесно усвојува нови знаења преку визуелен пат (Delello 2014: 370). Тоа е младина, која, од своето раѓање, е во контакт со дигиталниот свет, па затоа и образованието треба да им се приспособи според нивните потреби. Интегрирањето на мултимедијалната технологија, како примарен извор за едукација ги задоволува потребите на студентите од 21 век. Развојот на интернетот изврши револуција на светот што го знаевме, бидејќи денес тој стана примарно средство во формалното и неформалното образование. Традиционалните модели на учење постепено се заменуваат со внесувањето на нови визуелни платформи. Денес сè повеќе професори се заинтересирани за проучување и за примена на новите начини на учење, бидејќи е забележлива поголема комуникација и интеракција на студентите при воведувањето на современи дигитални методи. Мултимедијалната технологија е од суштинско значење за глобалната култура, бидејќи визуелната технологија е тесно поврзана со образовните потреби на денешната генерација.

Современите методи и техники, истакнувањето на практиката над теоријата, воведувањето на интердисциплинарен и мултимедијален пристап се круцијални за создавање на добра јазична основа кај странските говорители. Главна цел на курсевите по македонски јазик е совладувањето на јазикот на ниво студентот самостојно да може да влегува во дискусија преку користење на едноставен и разбирлив говор. Затоа, комуникативниот методолошки пристап е од особено значење при изучувањето на странски јазик. Современата

интерпретација, адекватна на потребите на новите генерации, треба да биде примарна цел на секој професор, затоа што само на тој начин може да се почувствуваат видливи резултати кај студентите. За да се постигне успешно изучување на странскиот јазик е неопходна понудата на квалитетни наставни помагала. Иако во денешната дигитална ера е неопходно да се свртиме и кон мултимедијалната технологија, сепак не треба да се занемари континуираното издавање на нови учебници, речници и прирачници, кои треба да одговорат на потребите на одредена група студенти. Со ваквиот пристап на согледување, оптималните резултати нема да изостанат.

Афирмацијата на македонскиот јазик е од круцијално значење за популаризација на целата македонска култура. Јазикот е израз на културната специфичност и преку него се обезбедува континуитет на културата на заедницата (Андоновска 2013: 2). Промоцијата на македонскиот јазик и култура претставува императив кон кој треба да се стремиме, бидејќи само на тој начин се отвораат можности за конкурентност со останатите светски јазици и култури. Културниот идентитет претставува фундаментален елемент на националната свест, а за да се овозможи лесно и квалитетно изучување на македонскиот јазик како странски е неопходно поставување на доброосмислени фундаментални принципи во јазичната политика, коишто ќе овозможат да се изградат цврсти темели за афирмација на македонскиот јазик и култура.

Свеста за сопствената култура, јазик и традиција ни овозможува полесно да го наметне македонскиот културен идентитет на глобално ниво, а со тоа и да го зачуваме и да го афирмираме македонскиот културен и национален идентитет во светот. Јазичниот диверзитет во светот претставува предизвик за секој народ, кој се стреми да ја истакне убавината и значењето на својот јазик. Иако во денешното глобално општество англискиот јазик се јавува како јазик-носител на тој процес, денес е сè позабележителен интересот за изучување на „помалите“ и глобално, не толку познати јазици, меѓу кои можеме да го вброиме и македонскиот јазик. Популаризацијата на македонскиот јазик како странски овозможува континуирано отворање на нови хоризонти, коишто ќе овозможат негово истакнување во глобални рамки.

Литература

Кирилица

- Алексова, Гордана. 2015. „За наставата по македонски јазик како втор (немајчин или странски) во Република Македонија и надвор од неа“. *Studia Macedonica II*. Врно: Masarykova univerzita. 189–195.
- Алексова, Гордана. 2013. „Современата наспрема традиционалната настава по втор јазик – јазичната вештина слушање“. *Језик и образование*. Едиција Филолошка истраживања данас, Том II. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 209–222.

- Андоновска, Христина. „Плурилингвизмот- ново лице на јазичниот и културниот идентитет“. *Филолошки списанија*, 2013: 11 (2): 1–6.
- Гочкова, Татјана, 2008. „Македонскиот јазик како странски – актуелни состојби и перспективи“. *Јавна трибина: Изучување на македонскиот јазик како странски во рамки на манифестацијата: 2008 – година на македонскиот јазик, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје*. Скопје: Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. 13–32.
- Каранфиловски, Максим. 2003. „Состојби и перспективи на македонскиот јазик на странските универзитети“. *Настава на македонски јазик како странски: состојби и перспективи*, Зб.1. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 127–136.
- Маролова, Даринка; Јане Јованов; Костадин Голаков. „Култура и јазик“. *Култура*, 2014: 3, (4): 237–240.
- Ристовски, Блаже. 2014. *Пројави и профили од македонската литературна историја*. Скопје: Матица македонска.
- Станојоски, Игор. 2018. *Усвојување на македонскиот јазик како странски – практискум*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет.

Латиница

- Choudaha, Rahul. 2017. „Three waves of international student mobility (1999-2020)“. *Studies in Higher Education* 42(5): 825-832.
- Delello, Julie. 2014. „New visual social media for the higher education classroom“. *The Social Classroom: Integrating Social Network Use in Education*. Hershey, PA: IGI Global, 368-393.
- Kellner, Douglas. 2008. „Critical Perspectives on Visual Imagery in Media and Cyberculture“. *Journal of Visual Literacy*, 22(1): 81-90.
- McCulloch, Gretchen. 2019. *Because Internet: Understanding how language is changing*. London: Harvill Secker.

Електронски извори

<http://makstat.stat.gov.mk/>

http://www.ukim.edu.mk/mk_content.php?meni=50&glavno=40

https://www.ugd.edu.mk/images/en/pravila_stranski_studentsi/PRAVILA_MK.pdf

<https://www.fakulteti.mk/Documents/Upisi/2012-2013/UNITE-Konkurs-2012-2013.pdf>

<https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie%20NOV.pdf>

Summary

This paper aims to analyze the affirmation and popularization of the Macedonian language as part of cultural development. The international students, who are learning and practicing the Macedonian language and learning about Macedonian culture, also help in its affirmation. Learning Macedonian language by international students involves certain problems and challenges. Recognizing the problems and challenges they face in its study should be taken quite seriously, because they are a crucial factor for affirmation of Macedonian language and culture in worldwide. The most important factor for the development of intercultural dialogue between nations is the mutual recognition of cultural landmarks and languages. According to the comparison of native speakers, the Macedonian language belongs to the group of so-called small languages, at the same time its study as a foreign language is quite small. Therefore, we need to make great efforts in our educational system which will allow learning the Macedonian language be attractive for international students. Toward this end, we have to accommodate our educational model to be acceptable for the challenge of modern society.

Катерина Петровска-Кузманова
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за фолклор „Марко Цепенков“
Скопје

ИСТРАЖУВАЊЕ НА БИЛИНГВАЛНОТО РАСКАЖУВАЊЕ НА ПРИКАЗНИТЕ

Апстракт: Во истражувањето на фолклорот како комуникациски процес, кој се одвива меѓу раскажувачот и слушателите (публиката), неминовно се отвора прашањето за нивното значење и улога во народната култура. Вниманието во статијата е насочено кон билингвалното раскажување како посебен феномен во фолклорот. Во текстот, освен што ќе бидат претставени досегашните истражувања на раскажувачите билингвисти, исто така, ќе се осврнеме и на репертоарот на двојазичните раскажувачи, како и нивното влијание врз богатството на приказните. Освен начинот на нарацијата и мотивите, кои се среќаваат кај одделни раскажувачи, во истражувањето ќе биде опфатен и социокултурниот контекст во кој се раскажуваат приказните.

Клучни зборови: приказни, билингвално раскажување, раскажувачи, фолклор, нарација.

Функционирањето на јазикот во контекст на однесување и комуникација на неговите субјекти, во реални ситуации, локализирани во време и простор, можат да се истражуваат со помош на комуникативната лингвистика и јазичните методи, базирани врз концептуални анализи, преку кои говорниот јазик и неговата функција се поврзани со културата: когнитивна, социјална и комуникативна (според Толстая 2006: 10). Не потценувајќи ја важноста на супстратот, би укажале на фактот, кој често се заборава, дека при сложени комуникациски релации, билингвизмот не само што е редовно присутен, туку игра извонредно значајна улога како при лингвистичкото заемање, како и при јазичката интерференција. Макар што постојат бројни критериуми за одредување на квантитативниот и на квалитативниот степен на билингвизмот, сепак, овде нема да се задржиме на овој аспект на билингвизмот, туку на неговото истражување во рамките на фолклористиката и покрај тоа што постои мислење, како што е кај Јакобсон (Jakobson 1963: 35), дека билингвизмот во основа е проблем на лингвистиката. Според дефиниција практиката на применетото користење на двата јазици се нарекува билингвизам, а соодветното, лицето – билингвист. Рускиот истражувач Е. М. Верешчагин (Верешчагин 1969: 3–4) прави извесно дополнување на оваа дефиниција и претпоставува користење на два јазични система, т.е. два система на

изразување. Тој, исто така, вели дека истражувањето на билингвизмот како комплексна научна проблематика е предмет на интерес на три основни науки: **психологијата** – која го разгледува од гледна точка на механизмот на производство на речта; **лингвистиката** – преку теоријата на социјалните контакти и **социологијата** – со истражувањето на местото на човекот или на група луѓе во општеството. Во иста насока размислува и В. Мекеј кога билингвизмот го означува како феномен со многубројни димензии (Maskey 1976: 25). Рускиот научник Чистов (Чистов 1973: 365–385), во своите истражувања, забележува дека психолошките моменти при раскажувањето не се согледуваат само во раскажувањето на приказните, туку и при експонирањето на фолклорот затоа што, при ширењето на фолклорот, значајно место, освен јазичните бариери, имаат и психолошките. Овие бариери произлегуваат од конкретната ситуација и етичките традиции, карактеристични за секој народ. Тоа, според методологијата на Дорсон, е т.н. јазичен ѕид што, дадените фолклорни творби и нивните носители, би морало да го прескокнат при интерпретација во новата средина (Dorson 1959: 152). Во истражувањата, кои се однесуваат на прилагодливоста и неприлагодливоста на фолклорните творби, можат да се забележат следните три етапи: 1. отпор кон промената, 2. нарушување, 3. обновување (Klymasz 1973: 10). Всушност, овие три етапи, според авторот, претставуваат хронолошки единки и делови од континуитетот на дадениот фолклор во новата средина и во условите на живеење, а промените што настануваат се одбележани како гранични зони на еден или на друг вид создадени промени. Унгарскиот истражувач Јожев Фараго (Faragó 1974: 15–20) ја истакнува улогата на двојазичните раскажувачи на приказни и нивното влијание врз богатството на приказните. Тој разграничува пет начини на двојазично раскажување, и тоа: а) приказни што се раскажуваат на двата јазици, б) јазичноизмешани приказни, в) приказни раскажани на вториот јазик и г) приказни што му припаѓаат само на мајчиниот јазик. Првиот начин е раскажување на приказните на двата јазици, значи: еден дел од својот раскажувачки репертоар раскажувачот обично ги раскажува на двата јазици по молба на слушателите, односно во зависност од нивниот јазичен состав. Оваа практика бара активно знаење на двата јазици, како и способност на раскажувачот да ги преведува приказните од еден на друг јазик. Во овој случај раскажувачот ја предава приказната со иста содржина користејќи ги два различни стила на кажување. Тој, исто така, на двата јазици ги користи говорните обрасци – карактеристични за приказните. Вториот начин на раскажување се однесува на јазичноизмешани приказни, во кои еден дел од приказните се раскажува само на другиот јазик бидејќи раскажувачот не може или не сака поради поголема автентичност на изразот да ги даде на својот мајчин јазик игрите на зборови, дијалозите и начините на изразување во стихови. Третиот начин се однесува на приказни раскажани на вториот јазик и овде среќаваме јазичномешан текст, каде што, пак, се задржани некои: изрази, форми, имиња и топоними од сопствениот јазик. Овој начин на раскажување претставува премин меѓу двете веќеспоменати форми. Четвртиот начин на презентирање на репертоарот на раскажувачот се темели врз пасивното знаење на вториот јазик, т.е. презентирање на приказната онака како што ја слушал, односно научил. Последниот дел од приказните воопшто не му припаѓаат на

двојазичниот репертоар. Од кажаното може да се согласиме со Попвасилева (Попвасилева 1987: 22) кога забележува дека иако билингвизмот во народната култура ги нема востановените правила како во лингвистиката, го има феноменот на народното раскажување и смета дека со помош на етнолингвистиката може да се дојде до соодветни резултати во неговото истражување.

Историски гледано, иако двојазичното раскажување во минатиот век доживува голем интерес во фолклористичката наука, кај нас тоа се среќава уште порано, во познатите зборници на Кузман Шапкарев и Марко Цепенков: „Со оглед на фактот дека на нашата територија постоеле отсекогаш одделни монолингвални средини што меѓу себе биле во продолжителни и интензивни контакти, може да се претпостави со голема сигурност, дека билингвизмот се јавил доста рано. Меѓутоа, треба да се нагласи дека не бил секогаш и во иста средина приоритетен истиот вид билингвизам, ниту пак доминирал истиот јазик. Имено, комуникативната функција и дистрибуција на одделните јазици варираше, при што, во јазичната организација, се забележува извесна градиција и тоа како кај одделните говорни субјекти, така и кај одделните етнички заедници“ (Јашар-Насева, 1982: 143). Кај Шапкарев овој проблем е прикажан преку објавувањето на приказни на повеќе јазици, па така кај него, покрај македонските и бугарските, се публикувани и: турски, албански и влашки приказни, со превод на македонски јазик. Освен во приказните, форми на билингвизам се наоѓаат и во песните¹ што ги објавувал. Цепенков, во својата „Автобиографија“, ја забележува својата желба да научи повеќе јазици², што евидентно го применува и во својата собирачка дејност. Во собраните материјали од Марко Цепенков иако не наоѓаме целосен текст на јазикот на другите народи што живеат во Македонија, сепак во неговите приказни се видливи траги од двојазичното раскажување: „Не се малубројни приказните на Цепенков што избобилуваат со изреки, формули, па дури и цели епизоди раскажани на турски јазик. Независно од тоа дали употребените реплики, формули, одредени зборови или имиња во овие приказни се резултат од пренесувањето на приказната од турски извор или се употребени од раскажувачот за потенцирање на средината во која дејствува јунакот или раскажувачот го употребува да се истекне себеси, недвосмислено е дека тука имаме двојазично раскажување“ (Попвасилева 1987: 28). Примери на билингвално раскажување кај Цепенков наоѓаме со употреба на турскиот јазик во приказните: „Веков е тркало“ (Цепенков 1972, кн. 5, приказна 333), „Момчето што велеше: ако бев имал три грошеи, ќе можев да бидам царски зет“ (Цепенков 1972, кн. 5, приказна 301), а во приказната, чиј наслов е: „Иш

¹ Повеќе за ова кај: Оливера Јашар-Насева, Пројави на диглосија и билингвизам во С Р Македонија, Пристапни предавања, прилози и библиографија на новите членови на МАНУ, МАНУ, 1982, 139–159.

² „Сега веќе бугарски знам донекаде, грчки такаѓере, ајде сега турски ќе се учам“ (Цепенков 1980: 321) и малку понатаму: „Грчки, сакам да се учам — и книга и јазик, турски да зборувам веќе знаев, ама книга сакам да се учам; во истото време ми се даде едно абецедаре влашко од едно Влаше што сакам да го учам“ (Исто: 323).

бецереи, јалли кујурук јер – Работа што врши дебела опашка јади“ има изобилство на турски зборови, што може да се види и од самиот наслов на приказната (Цепенков 1972, кн. 5, приказна 300). Билингвалното раскажување е присутно и во дијалогот на приказните: „Арнаутот што отиде на кабето“ (Цепенков 1972, кн. 6, приказна 460), „Евреите и арамите“ (Цепенков 1972, кн.6, приказна 472) и др. Освен во наведените случаи, и во други приказни се среќаваат слични дијалози во кои наизменично се менуваат: турскиот, грчкиот и македонскиот јазик, според што може да се заклучи дека со овој начин на раскажување е проткаена целата содржина на приказните на Марко Цепенков. Во истражувањата, кои се однесуваат на *Зборниците* на Марко Цепенков, низ призмата на јазичните истражувања, може да се забележи дека текстовите на народните приказни претставуваат исклучително значајни изворни материјали за проучување на турцизмите: „Во делата на Цепенков има бројни фразеолошки единици за кои може да се претпостави дека водат потекло од турскиот јазик и ова може да се илустрира со текстови од приказните каде што се среќаваат повеќе изрази, поздрави, благослови, клетви и др. (Аго 2006: 59)“.

Несомнено е дека истражувачите што се зафаќаат со темата за билингвизмот во фолклорот во преден план ги истакнуваат контактните релации меѓу изведувачите (раскажувачите) и слушателите преку обработката на комуникациската врска, додека начинот на истражување е еден и единствен и се однесува на индивидуалниот раскажувач и влијанијата што ги прифаќа тој од вториот јазик. Сфаќањето на фолклорот како комуникациски процес, кое се појавува во фолклорните истражувања во втората половина на XX век, доведува до нов поглед на приказните во овој период. Освен истражувањето на нивните естетски и мотивски карактеристики, се започнува и со нивното истражување на релацијата изведба – изведувач. Оваа релација, која се воспоставува меѓу раскажувачот и слушателите, отвора нови полиња за истражување, кои се однесуваат на: ликот на истражувачот, социокултурниот контекст и репертоарот. Прашањето за билингвизмот станува актуелно како во рамките на етнолингвистиката, така и во рамките на интеркултурните истражувања. Раздвижувањето на оваа поле на истражување е засведочено во неколку публикации од почетокот на седумдесеттите години, а кои се резултат на одржаните научни собири на оваа тема³. Според истражувањата, во овие рамки може да се заклучи дека фолклорните текстови од различни жанрови не се еднакви во нивните прагматични (комуникативни) способности и дека тие зависат од нивниот етнографски контекст или заднина, во смисла на комуникација и на постигнување на одредена цел.

---

³ Прашањето на билингвизмот е загатнато во неколку реферати во рамките на конгресите на Сојузот на фолклористи на Југославија, кои се одржале во 1970 г. во Пореч и во 1971 во Боровец, во рамките на кои голем број фолклористи се произнеле во врска со овој проблем од аспект на заемното влијание во областа на народната култура. Повеќе во: *Rad XVII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Zagreb: Savez udruženja folklorista Jugoslavije i Društvo folklorista Hrvatske, 1972, *18 zbornik jugoslovenskih folkloristov*, Ljubljana: Savez udruženja folklorista Jugoslavije i Slovensko etnografsko društvo, 197. Неколку години подоцна билингвизмот бил фокусот и на III меѓународен симпозиум за балкански фолклор, кој се одржал во јули во 1973 година, а рефератите се објавени во списанието „Македонски фолклор“. Повеќе: *Македонски фолклор* VII 13, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ 1974.

Прашањето за билингвалното раскажување има голема поврзаност со интеркултурните истражувања, особено во однос на нивното ширење и пренесување од една во друга средина, што од своја страна е тесно поврзано со миграциските процеси. Токму затоа во Институтот за фолклор најголемиот број од истражувањата, кои се однесуваат на билингвалното раскажување, произлегуваат од истражувањето на преселниците од Македонија во различните средини. Во оваа насока одат најголемиот број истражувања што ги прави Александра Попвасилева, почнувајќи од текстот: „Македонци раскажувачи-билингвисти во Романија“ (Попвасилева 1973: 69 – 83) во кој таа го трасира патот за своите понатамошни истражувања, каде што билингвалното раскажување зазема посебно место. Во текстот се задржува на прашањата што ги смета како особено значајни за билингвалното раскажување: а) Како раскажувачите го усвојуваат вториот јазик?; б) Како раскажувачите ја создаваат приказната од својот мајчин јазик на другиот јазик што го знаат и обратно?; в) Како се снаоѓаат со фрагментите во стихови со личните имиња, топонимите, стереотипните изрази и сл.? Одговорите на овие прашања таа ги пронаоѓа преку приказните што ги забележала на теренските истражувања во Романија од двајца раскажувачи: Депа Бошева и Христо Марков. Во текстот „Појавата на билингвизмот во македонските приказни“, Попвасилева (Попвасилева 1974: 21–24) се задржува на билингвалното раскажување во социокултурен контекст, при што ја одбележува комуникациската врска што се воспоставува меѓу слушателите и раскажувачот. Влијанието на релацијата раскажувач – слушатели врз конечниот производ (приказната) е несомнен бидејќи, како што забележува таа, раскажувачот никогаш не раскажува само за себе, па затоа слушателите претставуваат еден од важните фактори, кои влијаат на промените во приказните.

Нејзиниот интерес за раскажувачите билингвисти резултира со монографијата: „Двојазичното раскажување на народни приказни“ (Попвасилева 1987). Таа, одговарајќи на прашањето за причините за појавата на билингвизмот, забележува два типа двојазични раскажувачи, а разликата меѓу нив ја лоцира во начинот на учењето на јазикот, односно учењето на јазикот на училиште и самоук, што влијае и на начинот на раскажување и на репертоарот на раскажувачите. Исто така се задржува и на причините за билингвизмот, особено кај Власите, начинот на кој билингвалните раскажувачи ѝ ја пренесуваат приказната од еден на друг јазик и начинот на кој се предаваат одредени фрагменти во приказните, кои се тешки за прераскажување. Особено се осврнува на естетските норми при билингвалното раскажување на приказните и од реченото, во оваа поглавје, може да се согледа дека раскажувачот, за да оствари творба вредна за слушање, па и за читање, треба да реши низа проблеми за кои е свесен и во чие решавање се потпира на: претходната подготовка, својот талент, усвоениот репертоар и познавањето на вториот јазик. Но, понекогаш, тие се среќаваат и со проблеми, кои треба да ги решат во текот на самото раскажување, кои се најчесто од психолошко-морално-социјален карактер, и кои директно влијаат врз естетско-литературните квалитети на приказната: „Кога раскажувачите билингвисти ја

раскажуваат приказната на вториот јазик односно на јазикот на кој ќе ја разберат повеќе луѓе надвор од својата средина, се трудат да ги исфрлат оние делови од приказната за кои сметаат дека на извесен начин лошо ќе бидат прифатени од слушателите“ (Попвасилева 1987: 113). Од истражувањето произлегува дека раскажувачите билингвисти при раскажувањето на приказните од еден на друг јазик се трудат да се приспособат кон стилот на приказните и на јазикот на кој раскажуваат тие. Овој стремеж се остварува најлесно при оние делови од приказната, кои немаат врска со развојот на динамиката на епизодите, а придонесуваат за уметничко дооформување на приказните. Тоа се најчесто почетните и завршните формули. Додека средишниот дел од приказните се пренесува на најразлични начини: или со буквално пренесување, со внесување на мали промени или со раскажување на јазикот на кој ја научиле приказната. Стиховите во приказните или се препејуваат или се кажуваат на начинот на кој е научена приказната: „Формулите што направиле место во раскажувачката традиција тешко може да ги замени кој било добар раскажувач“ (Попвасилева 1987: 113). Личните имињата што се појавуваат во приказните се предаваат во зависност од нивното место во сижето на приказната: ако името на јунакот е поврзано со главните дејства од развојот на сижето, тогаш тоа останува исто, во двете верзии, но понекогаш може да претрпи и измени. Освен истражувањата што се насочени кон миграцијата во Романија, таа се зафаќа и со истражувањата на билингвалното раскажување во САД и во Канада.

Истражувајќи го етничкиот идентитет и народната проза на Македонците во Канада, Попвасилева забележува неколку интересни сознанија. Овие истражувања се правени во периодот 1977 – 1979 заедно со колегите од Институтот за фолклор во САД и во Канада, а резултат од нив е книгата „Македонците во Канада раскажуваат. Етничкиот идентитет и народната проза на Македонците во Канада“ (Попвасилева 1992). Во овие свои истражувања авторката подвлекува дека македонската наративна традиција во Канада, како и во другите прекуокеански земји или воопшто во миграцијата, била сè уште жива во периодот кога истражувала таа, за што сведочат и овие регистрирани прозни материјали во книгата (Попвасилева 1992). Таа забележува дека раскажувачите што ги сретнала во Торонто и чиј репертоар го регистрирала, потекнуваат од различни краишта на Македонија. Исто така, нивната возраст на нејзините информатори е различна, родени во период од 1895, па сè до 1967 година. Раскажувачите, кои се снимени, се со завршено основно образование на бугарски, српски или на грчки јазик, со исклучок на оние што ѝ припаѓаат на помладата генерација, а потекнуваат од Р Македонија и се образувани на македонски јазик. Во снимените материјали има по нешто регистрирано и од деца што учат на англиски. Сите раскажувачи од забележаните материјали, со многу мали исклучоци, потекнуваат од село: „Во овие иселенички средини приказната е откината од својата традиционална средина и функција – забавната, морално дидактичката функција и практичната функција, во ширењето на оваа вербална култура во повеќето случаи станува збор за евоцирање на спомени, соживување со она што било или едноставно начин за негување на оваа култура, доколку тоа е возможно“ (Попвасилева 1992: 26).

Нејзиниот интерес, во рамките на теренските истражувања, е насочен и кон билингвалното раскажување, но како што самата забележува покрај упорното настојување да пронајде билингвален раскажувач на македонски и на англиски, сретнала само еден, кој раскажувал на македонски и на англиски, но главно шеговити приказни и анегдоти. Затоа пак, помногубројни се нејзините информатори што ги раскажуваат приказните онака како што ги научиле на македонски и на: влашки, грчки или турски јазик (Попвасилева 1992: 24).

Следното посистематско истражување во областа на фолклористиката, а кое се допира до прашањето на миграциите, се одвива безмалку десетина години подоцна, а се одвива меѓу иселениците во Република Турција. Како резултат на овие истражувања се издадени повеќе трудови, од кои, овде ќе се задржиме на „Народни приказни на иселениците од Република Македонија во Република Турција“ од Севим Пиличкова (1992), бидејќи во него е опфатено прашањето за билингвалното раскажување. Пиличкова го истражува континуитетот и трансформациите на народните приказни на иселениците во Р Турција и тоа на иселеници со турски говорен јазик и иселеници со македонски говорен јазик. Таа го истражува и процесот на промените што настануваат со усната трансмисија на народните творби за време на различните периоди од животот на иселениците и нивните настојувања за адаптација. Во книгата „Народни приказни на иселениците од Република Македонија во Република Турција“ (Пиличкова 1992), особеностите на иселеничкиот фолклор се истражуваат во перспектива на вертикално и на хоризонтално рамниште (се прави географски и генерациски пресек). Таа забележува дека новите услови на живеење се одразиле на целокупната култура на иселеничкото население, кое предизвикало најразновидни промени во континуитетот на наративната изведба на фолклорните материјали. Најспецифичните моменти ги дели на: надворешни услови, кои го одредуваат начинот на интерпретација и промените што настанале во текстовите на приказните донесени од стариот крај и од внатрешните особености на усната интерпретација во новиот крај. Надворешните услови се однесуваат на: времето на раскажување, настојувањето за продолжување на континуитетот на наративната традиција и јазикот на интерпретација. Промените и внатрешните особености на расказите го гледа во јазикот на интерпретацијата (приказни што се раскажуваат на турски јазик, приказни што се раскажуваат на македонски јазик и приказни што се раскажуваат на двата јазици наизменично). Интерпретацијата на приказните во дадена ситуација во услови на иселенички фолклор, според Пиличкова, зависи од: составот на публиката, степенот на знаењето на јазикот, индивидуалната умешност на раскажувачот и можностите на самата творба. Трансформациите настанати во одредени народни приказни, во услови на наративната практика во новата културно-јазична средина, се промени од механичка природа и промени од суштинска природа. Најзастапен жанр, според истражувачот, се анегдотите. На крајот од својата анализа авторката заклучува: „Како резултат на преселувањето на оваа традиција од една во друга општествено-економска, односно културно-јазична средина, народните приказни доживеале низа промени што настанале при процесот на адаптација

на фолклорните творби. Во зависност од траењето на изминатиот временски период на живеење во новата средина, процесот на адаптација на фолклорните творби минувал низ повеќе фази што оставило траги во формата и содржината на творбите“ (Пиличкова 1992: 51–52). Тоа значи дека поголемиот дел од наративниот фолклорен материјал, којшто навлегува од една во друга општествено-економска средина, го прифаќа и го одживува процесот на адаптација во настојувањата на сопствениот континуитет, при што нејзината цел е да се усогласи, а не да се спротивстави на нормата и на вредностите што преовладуваат во традицијата на новата средина.

Од фолклористичка гледна точка станува јасно дека движењето на приказните се случува, меѓу другото, и благодареејќи на раскажувачите билингвисти, кои, приказните што ги чуле на својот мајчин јазик, можат да ги раскажат и да ги прошират на другиот јазик: „Без нив не би било можно ова влијание и нераскинливата врска во тематиката на приказните на различните народи“ (Faraĝo 1967: 227–281). Според досега кажаното може да се претпостави дека степенот на познавањето на вториот јазик кај раскажувачите билингвисти се движи, секако, од пасивното познавање, па сè до неговата активна и дури алтернативна употреба. Во една посеопфатна анализа посебен интерес би претставувало истражувањето на ред прашања од поширок социолингвистички аспект, како на пример, прашањето што ја засега социјалната организација на однесувањето, прашањето за односот на говорните субјекти кон својот и кон секундарниот јазик или за односот кон корисниците на другите јазици (и дијалекти) и нивните култури. Во однос на темата на нашиот интерес, без да навлегуваме во пошироките значење и влијанија на билингвизмот во културата и социјалниот живот, можеме да заклучиме дека овој краток преглед на истражувањата, кои се однесуваат на билингвалното раскажување, во нашата фолклористика ни покажуваат дека тие имаат значајно место во народната култура, особено ако се има предвид нивното влијание врз богатството на приказните.

Литература

Кирилица

- Аго Ариф. 2006. „Турцизмите во делата на Марко Цепенков“. *Македонски фолклор*. XXXII, бр. 63, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 57–60.
- Верещагин Евгений М. 1969. *Психологическая и методологическая характеристика двуязычия (билингвизма)*, Москва: Московский государственный университет.
- Јашар-Насева Оливра. 1982. „Пројави на диглосија и билингвизам во С.Р. Македонија“ *Присјайни предавања, ирилзи и библиографија на новиите членови на МАНУ*, МАНУ, 139-159
- Пиличкова Севим. 1992. *Народниите приказни на иселенициите од Република Македонија во Република Турција*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

- Попвасилева Александра. 1992. *Етничкиот идентитет и народната проза на Македонија во Канада*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- Попвасилева Александра. 1973. „Македонци раскажувачи-билингвисти во Романија“, *Македонски фолклор* VI 11, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 69-85.
- Попвасилева Александра. 1974. „Појавата на билингвизмот во македонските приказни“, *Македонски фолклор* VII 13, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 21-24
- Толстая Светлана Михайловна. 2006. „Постулаты московской этнолингвистики“ *Etnolingwistyka* 18. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 7-28.
- Цепенков Марко. 1980. *Автобиографија*. Македонска книга: Скопје.
- Цепенков Марко 19, *Македонски народни умотворби* (книга 5 и 6). Македонска книга: Скопје.
- Чистов Кирилл В. 1973. „Этнические аспекты славянской фольклористики, Славянское языкознание“. *VII Международный съезд славистов, Варшава, авг. 1973. Доклады советской делегации*. Москва: Наука 365-385.
- Шапкарев Кузман. 1976. *Избрани дела*. Скопје: Мисла.

Латиница

- 18 zbornik jugoslovanskih folkloristov*, ur. Zmaga Kumer, Ljubljana: Savez udruženja folklorista Jugoslavije i Slovensko etnografsko društvo, 1973.
- Dorson Richard. 1959. *American Folklore*, Chicago: University of Chicago Press.
- Faragó Jozef . 1967. „Côteva date su privire la povestitul bilingv in Europe rasariteana“. *Revista de etnografie și folklore*, 4/12 București: Editura Academiei Romane, 227-281.
- Faragó József, 1974. Sur la répartition lingvistique du repertoire des cinteurs bilingues, *Македонски фолклор* VII 13, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 15-20.
- Jakobson Roman. 1963. *Essai de linguistique générale*. Paris: Editions de Minuit.
- Klymasz Robert B. 1973. „From Immigrant to Ethnic Folklore: A Canadian View of Process and Transition“, *Journal of the Folklore Institute* Vol. 10, No. 3, Dec., Bloomington: Indiana University Press, 131-139.
- Mackey William F. 1976. *Bilingualism e et contact des langues*. Paris: Klincksieck
- Rad XVII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, ur. Vinko Žganec, Zagreb: Savez udruženja folklorista Jugoslavije i Društvo folklorista Hrvatske, 1972.
- Weinreich Uriel. 1966. *Languages in contact. Finding and problems*. Mouton publishers; London, The Hague, Paris.

Summary

In the text, we agreed on the problem of bilingual storytelling on the basis of the rich folklore material, which is offered to us by the published collections and field records in the Institute of Folklore "Marko Cepenkov". According to the number of examples and research activities made in this field in a long period of time, it can be concluded that this phenomenon is undoubtedly present in folklore. In the research that has been done in this direction in folklore, the conclusion is unequivocally that without bilingual storytellers there could be neither an international connection between the motives of the stories, nor the richness of the stories outside the numerous national forms. The movement of stories around the world is largely due to bilingual storytellers, who transmit them from one language to another while passing on the cultural and ethical values of different peoples.

Снежана Петрова-Џамбазова
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

АНАЛИТИЗМОТ И ПРАВОПИСНИТЕ ПРАВИЛА

Апстракт: Во рефератов вниманието го насочуваме на ситуациите на употребата/неупотребата на цртичката во новиот „Правопис на македонскиот јазик“ (2015: 139–140) и даваме свое мислење за поставеното правило, врз основа на релевантни научни трудови, каде што се употребува цртичката како правописен знак, на соодветен начин. Во услови кога морфолошки и синтаксички е невозможно или не одговара да се поврзат два збора во една именска група, се прибегнува кон одбележување со соодветен правописен знак. Со тоа се покажува дека се работи за една именска група, за една целина од зборови, а не за просто редување на зборови еден по друг.

Клучни зборови: правопис, цртичка, тире, именска група, аналитизам.

Правописните правила на еден стандарден јазик подлежат постојано на некакви промени во насока на дополнување, доуточнување, дообјаснување, проширување со разновидни примери, па и нивно целосно изменување, донесување други, сосема спротивни од претходните и сл. Тоа донекаде го наложува и времето и општествените услови за живот, како и практичноста, логичноста, прифатливоста за јавноста, навлегувањето на туѓи зборови, конструкции итн.

Благоја Корубин е еден од научниците коишто ревностно се занимавале токму со правописните правила и со предлози за нивно подобрување, изменување со научно и стручно образложување, некогаш во духот на решенијата кај туѓите правописни правила, понекогаш токму како izdelување на македонскиот од другите (сродни и несродни) јазици, во духот на неговата посебност. Тој посветил немал број статии токму на оваа тема и тоа на правописните правила на сите планови, прво, за да им помогне на научните работници, на своите колеги, со насоките на размислување, но секогаш неговите текстови се упатени и кон пошироката македонска јавност, кон зборувачите на македонскиот јазик и носат популарни обележја.

Во својата обемна книга „На македонско граматички теми“ во две статии: „Правописни белешки“ и „Правопис на македонскиот јазик со правописен речник“ (1990: 55–81) Корубин им посветува внимание токму на правописните правила и дава свои предлози и решенија, а некои од нив и

денеска не се влезени во правилата, иако имаат добро образложение. Авторот се труди да предложи различни форми за зборови со различни значења, на пример, предлага бројните именки: *йеџина*, *деветина* да се пишуваат со удвоено *й* (*йеџина*, *деветина*) за да се разликуваат од бројните придавки за приближна бројност: петина, деветина. Исто така, за придавката *заемен*, за да се разликуваат придавките различни по значење и формално, предлага формата *заемен* да се употребува само во значење на 'позајмен', а со значење 'меѓусебен' да се употребува формата *взаемен*. Потоа, се залага за упростување на согласната група *шиј* во *ш*, кај придавките *училишиен*, *йрисианишиен*, *сиоваришиен* (правилно да биде: *училишен*, *йрисианишен*, *сиоваришен*) и ред други предлози на сите јазични рамништа.

Во секој случај, потребно е следење и навраќање кон размислувањата на нашите претходници и современици, бидејќи можеби таквите решенија би биле попрактични од постоечките и јавноста брзо би ги прифатила, а и научната фела, се разбира, ако се образложени добро научно и стручно.

Во статијата на Симон Саздов *За новото издание на йравойсој на македонскиот јазик* (2016: 72) во однос на употребата на цртичката (како правописен знак), авторот го истакнува критериумот на кој збор од двочлениот израз (двочлената ИГ) паѓа членот (категорија **определеност**). Таа се употребува само ако е определбата пред центарот, а кај предикативните ИГ, кога центарот, именката маркирана во однос на категоријата определеност доаѓа пред именката-определба, не се употребува цртичка, според најновото издание на Правописот (2016). Авторот, во продолжение, и споменува дека во најновиот Правопис само се формулира правилото, не се изменува од претходните изданија и од Правописниот речник, макар што, мораме да споменеме дека практично во повеќе учебници за македонски јазик, статии и сл. гледаме употреба на цртичката и кај предикативната ИГ.

Во Правописот од 1950 (автори: Блаже Конески и Крум Тошев) забележуваме дека како термин за црта(тире) фигурира: пауза, а за цртичка фигурира само: тире, а се споменува и: мала пауза (како синоним за тире во Правописот од 1950, и како синоним за цртичка во поновите издадени Правописи): *...деловије на џој збор можат да се одделат еден од друг со џире: камен-кумур, џан-алва¹...; Осман-џаша, Смаил-аџа... (стр. 27); Освен со знакот џауза, џри џишувањето се служиме и со мала џауза или џире. (стр.60).*

Во Правописот од 1970 г. како правописни знаци се даваат и цртата и цртичката, а како интерпункциски знак е наведен само црта (тире). Со цртичка се пишуваат: *две именки џиџо се дојолнуваат меѓусебно џо значење за да означат еден џоим: џомен-џлоча; џредлоџ-резолуција...; сложенитије именки; биџ-џазар, дроб сарма...; џуџитије сложени именки џиџо означуваат еден џоим, а се џоврзани без сосџавен елемент: џериџуум-мобиле, џинџ-џонџ... Со тоа што*

¹ Формата е преземена од Правописот (1950).

во овој Правопис недостасуваат примери со предикативна именска група: *земји-членки* итн.

Во Правописот од 1998 година, делот *Слеано и разделено пишување на зборовите*, односно оној дел што се однесува на зборовите, коишто се пишуваат со црточка, нема измени од претходното издание ниту во примерите, така што исто како и во другите поранешни изданија не се евидентирани предикативните именски групи (од видот: *жена-борец, човек-амфибија* и сл.)

Кај предикативните ИГ, интегриран предикативен атрибут, со семантичка парафраза ‘којшто/којашто е и...’ во претпоследниот правопис на Кирил Конески ваквите врски се одбележуваат со црточка: *министѐр-иѐрејседајѐл; заменик-министѐр, ѓенерал-мајор* итн. Предикативната врска се одбележува и во „Синтаксата на македонскиот стандарден јазик“ на Лилјана Минова-Гуркова: *земји-членки* (земјите-членки); *министѐројѐ-ѓафчија; авѐтомобилојѐ-бомба*. Авторката (и други лингвисти) доследно ја употребува црточката и во лингвистичката терминологија: *ѓлаѓол-врска, ѓлаѓол-којула* итн. Во статијата на Лидија Тантуровска (2009: 18) ги наоѓаме следниве примери со интегриран предикативен атрибут (напишани со црточка): *уредник-водѐиѐл, бомбаш-самоубиѐц, роман-расѐрава, филозоф-иѐросветѐиѐл* и *учѐиѐл-восѐиѐувач*.

Во важечкиот Правопис овие ИГ се пишуваат без црточка: *земја домаќин, земја кандидатѓка, земја членка, ѓаѓѓник намерник, насѓавник менѓор* итн.

Синтаксичката поврзаност, односно, во крајна линија, семантичката блискост во означувањето еден поим, односно на којшто им се придава некаков атрибут (во именски групи, различни по вид) во македонскиот јазик се прикажува и само правописно, без морфолошка (внатрешна) промена во зборот, само со поврзување со црточка, со којашто се укажува дека меѓу двете именки постои некаква семантичка и на површинско рамниште – синтаксичка врска, дека не е само празно речење неповрзани зборови, туку дека е тоа еден цел синтаксички член во рамките на реченицата.

Ќе споменеме една реклама на манифестација, којашто одеше во разни медиуми и на рекламни паноа (т.н. билборди): Скопје Филм Фестивал (напишано со латиница или со кирилица, не дека е сеедно, но секако е неправилно), бидејќи ваквата именска група еден македонски зборувач, којшто првпат слуша или чита за ова, сигурни сме дека не гледа на насловов како целина, туку како на три именки, наброени по ред, поставени едноподруго. Помакедончено би било: Скопски филмски фестивал – само со почетна голема буква: Скопски, а другите членови напишани со мали букви.

Во новиот важечки правопис (2015) со црточка се пишува само именскиот атрибут, каде што првата именка е со атрибутивна, а втората именка е центар на ИГ и може да добие знак за определеност. Образложението е дека на ваквите именски означуваат една целина: нацрт-закон, на пример. Прашањето

ни е: Што претставува, на пример, човек-амфибија, земја-членка? И тоа е еден поим кај којшто атрибутот стои по центарот и може да се развие во глаголско-именски прирок, но кондензиран вака, претставува само еден член во реченицата, една именска група. Оттука, сметаме дека не е оправдано изоставувањето на цртичката како правописен знак кај овие именски групи и дека може да доведе до семантичка нееднозначност. Онаму каде што нема ни синтетичко, ниту аналитичко поврзување (со конектори: предлози, сврзници), мора да се одбележи единицата со правописен знак. Зашто, во крајна линија, поважно, во случајов е да се идентификува ИГ како таква, отколку да се означи нејзиниот вид (дали е предикативна или не е).

Аналитизмот дојден во поново време од англискиот јазик: *Скојје Филм Фесџивал*, влијае и на употребата на именките без никакви синтаксички врски во други контексти.

Наше гледиште е дека и на предикативните именски групи им треба цртичка, токму како одбележување дека претставуваат една целина, една синтаксичка единица во рамките на една реченица. И покрај нивниот предикативен карактер, тие се сепак именски групи, коишто со други членови (предикат, различни видови објекти) можат да сочинуваат реченица. На пример, *Земјитие-членки йојџишаа согласносџ...* Така што, цртичката во случајов претставува (надворешна) синтаксичка врска. Употребата на цртичката ја сфаќаме како дел од правописните, но и од интонациските/интерпункциските правила, зашто правоговорно би се одделило интонациски и со паузата.

Правописот од 2015 година, со својата значителна дополнетост и проширеност и на постоечките глави и во понудувањето нови содржини на 356 страници дава повеќе решенија и си ја исполнува својата цел синхрониски. Понудува практични решенија за оформување текст, транскрипција на поголем број јазици од претходните. Значително е проширен и делот за употребата на големата и на малата буква, па се даваат решенија за пишувањето на хороскопските знаци, марки автомобили, раси животни, апарати за домаќинството итн. наспрема нивното генеричко име. Во таа смисла, можеме да кажеме дека авторите совесно и доследно си ја завршиле својата работа, но, впрочем, како и за секоја творба, дело, било да е од колективен или од индивидуален карактер, секогаш постои простор за доработка, доуточнување, а тука сме ние, македонистите да укажуваме, да проучуваме, да работиме, во случајов, во насока на подобрување на стандарднојазичната норма.

Литература

- Корубин Благоја. 1990. *На македонско граматички теми*. Скопје: *Институтот за македонски јазик*.
- Минова-Гуркова Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.

- Саздов Симон. 2016. „За новото издание на правописот на македонскиот јазик“. *Литературен збор LXIII, 1-3*: Скопје: 71–76.
- Тантуровска Лидија. 2009. „За некои јазични појави во македонскиот јазик во балканистички контекст“. *Зборник на трудови од научниот собир „Балкански јазичен свештоглео“*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 13–19.

Ексерцирана и користена литература

- Конески Бл. и Тошев Кр. 1950. Македонски правопис со правописен речник *Државно книгоиздаштво на НР Македонија*. Скопје.
- Видоески Б., Димитровски Т., Конески К., Тошев Кр., Угринова-Скаловска Р. 1970. Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник. *Просветно дело*. Скопје.
- Видоески Б., Димитровски Т., Конески К., Угринова-Скаловска Р. 1998. Правопис на македонскиот литературен јазик. *Просветно дело*. Скопје.
- Цветковски Ж., Веновска-Антевска Сн. Груевска-Маџоска С. Јачева-Улчар Е., Саздов С. 2015. Правопис на македонскиот јазик. *Институти за македонски јазик „Крсте Мисирков“*. Скопје.

Summary

In the paper, we point our attention to the orthography rules and their change under the influence of the analyticity, as a process from inside, instigated by the Balkan languages, but also from the influence of the English language upon the Macedonian in this most modern times. We are witnesses of the avoidance of the signalization for the grouping of the words into a single nominal group and their improper way of combining them. More concretely, we deal with the predicative nominal groups and the lack of use of the dash as an orthography symbol.

Марина Спасовска
Универзитет во Тетово
Тетово

Марина Даниловска
Универзитет во Тетово
Тетово

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ГЛУВАРЧЕ НИЗ МАКЕДОНСКИТЕ МЕДИУМИ

Апстракт: Сведоци сме на едно изобличување, на едно неконтролирано расипување на македонскиот литературен јазик. Таквата стихија, налетот на интернационализми, на англизми, на неразбирливи зборови само го разликуваат стеблото на нашето глугварче (мислиме на македонскиот стандарден јазик) и го сушат неговиот корен.

Главните 'виновници' за ваквата ситуација се токму медиумите коишто имаат огромно влијание врз формирањето на јазичната свест кај граѓаните, врз нивното надоградување и дообразување. Наместо да ја доближат литературната норма до широките народни маси, тие со своите нередатирани преводи, со изместениот збороред, неправилниот акцент и со неконтролираната употреба на туѓи зборови, сè повеќе ја оддалечуваат и ја изобличуваат.

Клучни зборови: глугварче, стандарден јазик, медиуми, јазична култура, англизми.

Глугварче – lat. – taraxacum officinale; angl. – dandelion. Растение со долга дршка, со жолти цветови кои се претвораат во пупка составена од ситни семиња што ги разнесува ветрот.¹ Вообичаено се користи за салата, за лекување, го користи кој како сака, се користи коренот, стеблото, цветот, но најчесто го разнесуваат малку појаки ветришта и неговите ситни пувкасти семиња исчезнуваат низ синилото на едно големо никаде. Не случајно ја направивме оваа споредба на македонскиот јазик со глугварчето. Истото се случува и со нашиот мил јазик. Секој прави со него што сака, го користи како сака и каде сака. Во последно време сè почесто го поставуваме прашањето: Што ли се случи со нашиот јазик?

Во услови на забрзан општествен развој, покрај лингвистиката, која како наука за јазикот има за задача да ја имплементира јазичната култура во спознајната свест на единката и на колективот, огромна улога во тој поглед играат и медиумите, кои заземаат важно место во општествениот живот. Предмет

¹ Толковен речник на македонскиот јазик

на интерес во нашиот труд е употребата на македонскиот стандарден јазик во електронските и во печатените медиуми, како најмасовно распространети и највлијателни врз јавното мислење. Јазикот на средствата за масовно општење бил чест предизвик за научно истражување од страна на лингвистите, за него е пишувано и говорено навистина многу. Овој јазик, всушност, припаѓа на публицистичкиот функционален стил, којшто според Минова-Ѓуркова (Минова-Ѓуркова 2003: 277) „можеме да го определиме како вид меѓучовечко општење во чии рамки едната страна информира широк круг читатели/слушатели/гледачи за настани – актуелни или минати – оценети како важни или интересни за говорната заедница“. Следејќи ја моменталната ситуација во средствата за јавно информирање, едноставно, човек не може да остане рамнодушен на сето она што се случува со нашиот јазик. Сведоци сме на едно изобличување, на едно неконтролирано расипување на македонскиот литературен јазик.

Главните „виновници“ за ваквата ситуација се токму медиумите коишто имаат огромно влијание врз формирањето на јазичната свест кај граѓаните, врз нивното надоградување и дообразување. Тие се креатори на јазичната култура кај населението и затоа треба да водат огромна и континуирана грижа за стандардниот јазик. Наместо да ја доближат литературната норма до широките народни маси, тие со своите правописни и правоговорни грешки, со нередактираните преводи, изместениот збороред, неправилниот акцент и со неконтролираната употреба на туѓи зборови, сè повеќе ја оддалечуваат и ја изобличуваат.

Стандардниот македонски јазик сè помалку и помалку се употребува во медиумскиот простор, а објавените материјали најчесто не се лекторирани. Но грешките не се забележуваат само во пишувањето (во печатените текстови и во титлувањето на кајронот на ТВ кога стои текст со правописни грешки), туку и во говорењето (и кај новинарите и кај гостите во телевизиските емисии и во радиоемисиите), како и во синхронизираните преводи на сериите.

Од правописните грешки коишто најчесто ги среќаваме во печатена форма се:

Неправилна употреба на големата буква:

- *Истѝ ли е 8 септѝември 1991 и 8 септѝември 2020* (Нова Македонија, 8.9.2020 г.) – без прашалник, но и нема согласување меѓу подметот и приокот;
- *Уѝрава за Финансиска Полиција* (Сител, вести, 7.10.2020 г.)
- *Дали македонѝѝе ќе ѝ просѝѝаѝѝ за ѝрешкаѝѝа која ја најѝрави ѝри ѝеѝеѝѝо на химнаѝѝа на Македонија?* (interesno.guru.mk)

Грешки се прават и во однос на употребата на интерпункциските и на правописните знаци:

Честопати се грешки во употребата на почетните и на завршните наводници.

Речиси редовно не се пишуваат надредните знаци кај заменските форми *сѝ, нѝ, ѝ*. Според Правописот на македонскиот литературен јазик прилогот сѝ уште се пишува разделено, со надреден знак над е, а честопати го среќаваме: *сеуѝѝѝе, се уѝѝѝе*, па дури и како *сеуѝѝѝе*: - *Сеуѝѝѝе се чека одлука за сѝѝѝѝѝѝ на*

школската година. (Алфа, 18.8.2020 г.); Ако е ставен надредниот знак, најчесто е погрешен: - *Сејак не било сè заљубено.* (reddit, 19.10.2020 г.) или, пак, (ставен е таму каде што не му е место, па така доаѓаме до нелогични конструкции, како во примерот): - *Сè фрли девојка од иррејниот кај...*

- *Едноставно секој си ирѓна секој по свој иај и не очекува една нова ешаја.* (ВИСТИНА.МК, 24.9.2020 г.)

Под влијание на српскиот јазик среќаваме примери во кои наместо гласот *s*, се пишува *з*:

- *Сејак, може да се усее и без „Звездице на Гранд“* (Balkanika, 21.9.2020 г.)
- *Работи за зидари, зидари и фасадери.* (оглас во весник)

Грешки во однос на слеано и разделено пишување на зборовите:

- *Собраниего избира заменици министри* (Сител, вести, 22.9.2020 г.)
- *Платформата за он-лајн настава ја дава уште на ирвонит шесет.* (Сител, вести, 28.9.2020 г.)

Многу често среќаваме неправилно пишување на составите од заменките *кој* и *што* и честичката *било*, па така, наместо *кој било*, *што било*, имаме *било кој* и *било што*: *Нашиите граѓани најрабија комјромиси повеќе од било која земја.* (Сител, вести, 18.10.2020 г.)

Речиси стана вообичаено слеаното пишување на честичката за негација со глагол и со глаголски прилог:

- *Единственото нешто кое никој неможе да ви го одземе.* (biznisbar.mk)
- *Тоа што го барате неможе да се иронаје.* (mms.mk)
- *Неможе да има штејта од полициски час.* (МРТ, 9.3.2021 г.)
- *Неприжејќи се за децата...* (Сител, вести, 20.9.2020 г.)

Секој спикер или водител, покрај тоа што треба да ја владее правоговорната норма на јазикот, истовремено треба да се карактеризира со одредени особини, како боја на гласот, убава дикција, соодветно темпо на говор, правилна артикулација и акцентуација. За жал, во денешно време сè почесто среќаваме водители кои прават големи отстапувања од правоговорната норма. Па така, забележуваме:

Грешки во изговорот на некои самогласки (тесен и краток изговор): *телевизија*, *однесе*, *отвори*, *телејатија*... (се наметнува скопскиот изговор, па така е се изговара како *и*, а *о* како *у*).

Честопати слушаме неправилен изговор на гласот *л* пред вокалите од преден ред и пред *ј*: *милионер*, *7 милиони денари*, *илјада*... (наместо смекнато, се изговара тврдо *л*).

Исто така, во последно време сè почесто забележуваме грешки во интонацијата. Постојат одредени телевизиски куќи во кои новинарите во голема мера ја нарушуваат реченичната интонација, така што воопшто не го означуваат крајот на речениците. Не прават разлика меѓу расказна и прашална интонација, не прават паузи по запирка. Напросто кажано, наместо да не заинтересираат за

веста што ја пренесуваат, тие нè иритираат. проблемот е во тоа што и останатите новинари се трудат да го следат таквиот начин на презентирање на вестите и содржините.

Од правоговорите грешки најчести се грешките во акцентирањето. Навистина е загрижувачка ситуацијата со погрешното акцентирање што се забележува кај голем број водители, кај политичари и кај други јавни личности, кои, како по некое напишано правило повеќесложните зборови ги акцентираат на четвртиот слог од крајот на зборот: *о̀ѝоз'уиција̀ѝа*, *ѝреокуи'ација̀ѝа*, *џр'аница̀ѝа*, *екон'омија̀ѝа*, *зр'авсџвениѝе*, *инсџ'екџиѝе*, *ѝесџ'ираџеѝо*, *кл'асџериѝе*, *уч'ѝѝелиѝе*, *насџ'авниџиѝе*, *демокр'аѝиџа̀ѝа*, *ѝр'еорасуџи*, *ѝолк'овник*, *џ'енерално*, *сиџу'ација̀ѝа* и сл. Во врска со овој, т.н. политички акцент, Тренивски (Тренивски 2008: 108) вели дека „станува збор за убеденост на зборуваџот дека на тој начин дава дополнителна значенска тежина на кажаното при јавни општествено-политички настапи“. Тоа е така, бидејќи честопати ваквиот начин на акцентирање го забележуваме кај луѓе коишто во секојдневната комуникаџија употребуваат правилен акцент. Или, како што истакнува Конески (Конески 1967: 154) „за нижите сфери на животот тој² го задржува народното акцентирање, а за вишите сфери, по едно потсвесно подражавање, создава друг начин на акцентирање...“. За жал, медиумите имаат силно влијание и врз истиснувањето на акцентските целости, кои претставуваат наша важна карактеристика, така што навистина се ретки случаите кога ќе слушнеме нивно правилно акцентирање.

Од граматичките грешки што се провлекуваат низ медиумите ќе ги посочиме:

Несоодветна употреба на сврзници, како на пример: употреба на сврзникот *ѝа̀ка да*, наместо *ѝа̀ка ѝѝо*; али наместо *а̀ма*, *ма̀да* наместо *иа̀ко* и сл.

Употреба на прилогот *ѝосле* наместо предлогот *ѝо*:

- *Таа се враѝи ѝосле ѝа̀уза од ѝоловина деџениџа*. (Grid.mk, 19.10.2020 г.)
- *Кој ѝѝџалок е на̀ѝѝен ѝосле вода̀ѝа?* (реклама за кафе)

Честопати, најмногу под влијание на турските серии, забележуваме изместен синтаксички редослед, па така, по подметот, наместо прирокот, доаѓа директниот предмет:

- *Корона̀ѝа во џрадинкѝѝе се шири*. (Сител, вести, 20.9.2020 г.)
- *Деџеѝо џрадинка̀ѝа ја ѝосеѝувало само 3 дѐна*. (Сител, вести, 20.9.2020 г.)
- *Да се види како ѝлаѝформа̀ѝа ќе функционира*. (Сител, вести, 28.9.2020г.)
- *Глушеџ најде бѝѝолчанеџ во Ро̀џал микс*. (Македониџа, 5.4.2021 г.)

Како резултат на синтаксичките отстапувања и неправилниот редослед на синтаксичките единици, честопати среќаваме нејасни и двосмислени конструкции:

---

² Се однесува на интелектуалеџот

- *Ойшїиѝна Сїрумиѝа добива ѝовеќенаменско возило за зашїиѝа оѝ ѝоїлави и ѝожари оѝ Буѓариѝа (МРТ 1, вести, 20.9.2020)*
- *Шїиїѝанка 19 ѝодини ѝиѝана била во всїо оѝ кафуле ѝо шїио осїанала бремена – Newz Update, Life now (Пуздер, 19.9.2020 г.)*
- *Лаура Ѓоковиќ ја ѝоѝоди со ѝоїче во ѝекоѝ на мечоѝ оѝ УС Оїен и ѝоради ѝоа Новак беше дисквалификуван. Сиѝуациѝа се случи несреќно, меѓуѝоа и ѝокрај ѝоа Ѓоковиќ мораше да ѝо наїушїи УС Оїен (портал Sportski.mk, 11.9.2020 г.)*
- *Анїалиѝа леїо 2020 Најѝодем избор на хоїтели со 2 деѝа бесїлаїно во хоїтел до 15 ѝодини (многу хотели коишто имаат 2 деѝа бесплатно).*
- *Не ми кажувај на мене! Ти реков на тебе!..... - На кој му ги кажуваш овие работи? (Сител, Азра, 21.9.2020 г.)*

Секако дека треба да се има предвид брзото темпо со коешто се подготвуваат текстовите во рамките на новинарскиот потстил, но сепак, не смеат да се дозволат натписи од типот:

- *Телма дознава дека ДУИ ќе заземе шестї минисїерскиѝе функции. (18.8.2020 г.)*
- *Сїоред извори на „А1 он“ сїанува збор ѝолицискаѝа службеничка е В.Г.... (GRID.mk, 28.9.2020 г.)*
- *Пласїична круна на Ноїориус Биѝ ѝородадена за скоро 600.000 долари. (МИА, 18.9.2020 г.)*
- *Град Скоїје конечно ѝочна да казнува за ѝаркирање коли на кеј „13 Ноември“. (TIME.mk, 23.9.2020 г.)*
- *Власїа айси ѝолиїичкиѝе неисїомисленици во Куманово. (ONION.mk, 23.9.2020 г.)*

Навистина не би сакале да ги коментираме следниве натписи, коишто ги има во голем број:

- *Се сїравува дека ѝреживеаниѝе не се живи. (МРТ 1, 11.8.2020 г.)*
- *Наѝојдениоѝ дол ја ѝредизвикал ѝоїлаваѝа. (МРТ 1, 10.8.2020 г.)*
- *Македониѝа: Троѓаїелна ѝлеїка – денеска оѝ рекаѝа Вардар извлечено ѝелоѝо на човечки ѝруї. (Viral News, 7.5.2021 г.)*
- *Хрисїиѝан Миѝкоски, Преїседатїел на ВМРО-ДПМНЕ во своєїо ѝосїување во емисиѝаѝа „Клик Плус“ зборуваше за ѝоа како ѝој се сїравил со вирусоѝ кој инаку 12 дена беше смесїен на Инфекїивнаѝа клиника во Скоїје. (Sloboden pecat, 2.4.2021 г.)*
- *Поради аѓресивен Индиец, авион ѝринудно слеїа во Софиѝа – ќе добие 10 ѝодини заївор. (Канал 5, 7.3.2021 г.)*

Во денешно време, во време на забрзан општествен развој, во време на развој на техниката и технологиѝата, на брзиот пренос на информации преку интернет е неизбежно навлегувањето на нови поими и термини во секој јазик. Разбирливо е дека не можеме да останеме имуни на ваквите тенденции. Навлегувањето на тугите зборови што означуваат нови предмети, поими и појави

е секојдневно, но сепак, треба да се внимава на начинот на нивното приспособување, бидејќи со некритичкото и брзото прифаќање на странски термини се нарушува спецификата, убавината, природата на еден јазик.

Во средствата за јавно информирање е забележливо големото присуство на туѓи зборови и конструкции, коишто, најчесто се неразбирливи за поголемиот дел од граѓаните, а за кои имаме соодветен збор: *ивениј* (настан), *инијервенција* (посредување), *асоцијација* (здружение), *лидер* (водач), *комијенции* (знаење, стручност), *имплементација* (воведување), *координација* (усогласеност), *ипрогрес* (напредок), *бариера* (пречка), *рефлектира* (одразува) и сл.

На еден квиз на наша приватна телевизиска станица водителот им вели на натпреварувачите: *сега ќе ве мутираме... (mute)*, мислејќи на тоа дека ќе им ја исклучат кабината за да не слушаат (3.9.2020 г.).

За јазичните грешки што се провлекуваат низ медиумите можеме да пишуваме уште многу, бидејќи, за жал ги има во голем број. Секако дека го земаме предвид брзото темпо со кое се подготвуваат вестите и информациите, но тоа не треба да биде оправдување за сите јазични недоследности. Факт е дека секој медиум треба и мора да има ангажирано лектор, но за жал, навистина е мал бројот на електронските и на печатените медиуми коишто имаат лектор. Токму затоа се согласуваме со констатацијата на проф. Велковска (Велковска 2008: 26) која во врска со (не)ангажирањето на лектори истакнува дека „ваквата ситуација дури не може да се коментира, а да се остане во рамките на пристојноста“.

На крајот ќе заклучиме дека медиумите имаат силно влијание врз градењето на јазичната (не)култура и тие имаат огромна одговорност, бидејќи сите грешки (правописни, правоговорни, граматички, синтаксички и сл.) се пресликуваат и во говорот на луѓето. Токму затоа јавните гласила, и електронските и печатените, треба да покажат поголема свест и грижа за македонскиот јазик, треба да ја чуваат автохтоноста на убавиот македонски збор. Тие се оние што треба да го бранат нашето 'глударче' од постојаниот налет на силните ветришта на новото време, коишто го разнесуваат неговото семе на различни почви (плодни и неплодни). Само така ќе го сочуваме јазикот кој претставува духовно богатство на еден народ. Нашиот јазик е нашиот идентитет. Тој е одраз на нашата култура и затоа секој од нас треба да си го негува, да го цени, да го сака својот јазик, но и да го штити од сите бесмислени напади и од овој ураган кој во последно време беснее од сите страни.

Литература

- Веновска-Антевска, Снежана. 2008. „Јазичите во контакт“, Зборник на трудови од научниот собир, *Јазичите во контакт некогаш и денес*, Скопје. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 7-12.
- Зборник на трудови од тркалезната маса *Актуелниите состојби во македонскиот јазик*, 2005. Скопје. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

- Јавна расправа *Македонскиот јазик и средствата за јавно информирање*, 2008. Скопје Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески, Блаже. 1967. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.
- Корубин, Благоја. 2001. *Јазикот наш денешен*, книга шеста. Скопје. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2002. „Лексиката, нормата и јазичното планирање“, Зборник на трудови од собирот „Норма и речник“, Скопје. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 61-68.
- Минова-Гуркова, Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.
- Тантуровска, Лидија. 2006. „СМС НА МС“, Зборник на трудови од научниот собир *Функционалните стилови во македонскиот јазик*, Скопје. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 69-82.
- Трневски, Томислав. 2008. „За некои тековни состојби во современиот македонски јазик“, Предавања на XL меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 105-109.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I-IV. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003-2014.

Summary

The media has a strong influence among the building of the language (non) culture and the media has a big responsibility because all the mistakes (spelling, orthography, grammar, syntax, etc.) are mirrored in the spoken language of the people. That's why the newspapers printed or electronic need to show bigger awareness and care for the Macedonian language, they need to preserve the autochthony of the beautiful Macedonian word. They are the ones who have to defend our 'dandelion' from the constant gusts of strong winds of the new age, which scatter its seeds on different soils (fertile and infertile). Only in this way will we preserve the language that is the spiritual wealth of a nation. Our language is our identity. It is a reflection of our culture and that is why each of us should nurture, appreciate, love our language, but also protect it from all senseless attacks and from this hurricane that has been raging from all sides lately.

Зоран Спасовски
Скопје

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА КАТЕГОРИЈАТА РОД ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Предмет на оваа статија е категоријата род во современиот македонски јазик и нејзиниот историски развој, односно начинот на кој таа се оформила во денешниот вид во современиот македонски јазик. Прво се опишува состојбата во старословенскиот јазик, во која практично и не се работи за класична поделба по род на именките, туку во групи наречени основи според заедничкиот завршок на именките кои им припаѓале на тие основи. Оттука, се следат промените што довеле до расколебувањето на тој систем по основи и прегрупирањето на именките во нови групи, сè до денешната состојба, каде има три групи, помалку или повеќе јасно изделени по род, со главно морфолошка, но во прилична мера и семантичка поткрепа, во кои одушевените главно се групирани во општите значења ‚нешто машко‘, ‚нешто женско‘ и ‚нешто мало‘, а неодушевените влегуваат во една од тие групи според тоа со кои од нив им се поклопува завршокот. Притоа, произлегува дека главниот двигател на ова реструктуирање на именките од систем според именски основи во систем според природен род се големиот број фонетски промени што се случиле во прасловенскиот и во старословенскиот период и понатаму.

Клучни зборови: категорија род, именски основи, фонетски промени, реструктуирање, природен род.

Категоријата граматички род во јазиците е една од сè уште нерешените загатки во лингвистичката наука. Лингвистите генерално комплетно не се согласуваат меѓу себе не само за нејзиното потекло туку и за тоа како таа функционира во различните јазици, а и општо, за тоа како би ја дефинирале. Според повеќето автори, најдобар пристап со кој би се проучила таа, што би одговорил на најмногу прашања поврзани со категоријата род, е историскиот пристап, односно прашањето за нејзиното потекло.

Тема на нашето излагање денес нема да биде општо категоријата род, туку родот во македонскиот јазик, и тоа поконкретно неговата улога во именската промена, почнувајќи од периодот на старословенскиот јазик до денес. Ке се обидеме да ја проследиме накратко улогата на родот во именската дефлексија во старословенскиот јазик и во современиот македонски јазик.

Како што знаеме, додека основната поделба на именките во македонскиот јазик е според нивната родова припадност, во старословенскиот јазик тие биле групирани во именски основи. Овие именски основи претставувале пошироки групи именки што имале еднаква дефлексија, кои и самите вклучувале именки од различен род. На пример, во една именска основа

биле вклучени именки од машки и среден, во друга од машки и женски, во трета само од машки род итн. Со оглед на тоа, сметаме дека е важно да истакнеме дека во старословенскиот јазик, *релевантѝен за именскатѝа промена бил не родоѝ, ѝуку завршокоѝ на именкиѝе*. Односно, дека вклученоста на именките во овие именски основи не била според родова, туку според чисто формална основа – според тоа на кој глас завршувале. На пример, во именската основа -а- влегувале именки од машки и женски род на -а. Меѓутоа, за да го упростиме прашањето, можеме да кажеме и едноставно дека во именската основа -а- влегувале именки што завршувале на гласот -а. Односно, дека за деклинацијата не бил толку важен нивниот род, туку гласот на кој завршувале. Така и било, сите именки на -а, без оглед од кој род биле, имале исти падежни наставки.

Значи, дотука, го посочуваме нашето мислење дека во старословенскиот јазик, формантот според кои именките се групирале во основи и имале своја промена не бил родот, туку нивниот краен вокал. Меѓутоа, во македонскиот јазик, промената се врши стриктно според родот. Во овој текст ќе се обидеме накратко да проследиме што се случило и зошто се извршила оваа системска промена во македонскиот јазик.

Подолу ќе ги наведеме именските основи од старословенскиот јазик. Патеи, да забележиме дека во него крајниот глас секогаш бил вокал, па слободно може да се каже дека тоа по што именките влегувале во именски основи бил нивниот *краен вокал*.

Тие најшироко се делат на вокални и на консонантски основи. Во вокалните спаѓале основите -о, -јо, -а, -ја, *крајќко у (ѝ), крајќко и (ї), долго у (ї̄)*, а во консонантските -с-, -н-, -ѝ-, -р- (Угринова-Скаловска 1970: 26). Во -о- основата членувале именки од машки род на -њ и од среден на -о, во -јо- од м.р. на -њ и од среден на -е (ibid: 26-28), во -а- од женски и машки род на -а, во -ја- од женски и машки род на -ја или а зад мек консонант, и мала група именки на -и (ibid: 30), во ѝ од машки род на -њ (ibid: 35), во ї од машки и женски на -њ (ibid: 31-32), во ї̄ од женски род на -ы (ibid: 360), а во консонантските од машки и женски род на -ы, и од среден род на -о и а (ѝ̄) (ibid: 37-38).

Понатаму, обрнуваме внимание на неколку карактеристики на старословенските именски основи. Прво, ќе забележиме дека консонантските основи се наречени така бидејќи биле продолжувани со морфема што вклучувала консонант во косите падежи, инаку и нивната основна форма завршувала на вокал. Тоа се вокалите -о, -е и -ы. Вокалните пак, и се именувани според својот краен вокал -о, -а, кратко у (всушност, њ), кратко и (всушност, њ), и долго у (всушност, ѝ). Разликата меѓу -о- и -јо- и -а- и -ја- основите пак, е само во тоа што едните завршувале на тврд вокал, односно, на пр., на -о, -њ или -а другите на мек, т.е. на -е, -њ или и, и сл. Значи, во старословенскиот јазик сите именки завршувале на вокал и се групирале во именски основи според нивниот краен вокал.

Дополнително, ќе забележиме дека -њ и -о од една страна, и -њ и -е од друга, биле гласови слични по изговор. За нив понекогаш се вели дека биле само различен степен од еден ист вокал.

Така, можеме да кажеме дека во -о- промената влегувале именки на -њ и -о (на пр., *храмъ, даръ, село, вѣко*). Во -а- промената влегувале именки кои завршувале на -а (примери: *брада, жена, владица, слоужа*). Во -ѝ- промената

влегувале именки што завршувале на -ѝ. Во -ѝ- промената влегувале именки што завршувале на -ы, а во -й- основата именки што завршувале на -ъ.

Сметаме дека причината поради која се расколебал овој систем на групирање на именките според нивниот краен вокал и се појавил нов, според родовата припадност, првенствено се случила заради големиот број фонетски промени во старословенскиот јазик во, грубо кажано, периодот меѓу 8 и 12 в.

Прва и основна фонетска промена што го условила расколебувањето на стариот систем на групирање според именски основи, според наше мислење, била губењето на еровите. Како што знаеме, тие до десеттиот век веќе се загубиле (Угриновска-Скаловска 1970: 20) и по нивното губење останала една голема група именки што завршувале на консонант, која дотогаш не постоела. На овој начин, во една група се слеале именките од машки род од -о- основата и од -й- основата. Сите тие по губењето на крајниот завршок останале на консонант и образувале нова група именки – што завршувале на консонант. Во истата група се слеале и именките од машки род на -ъ и тие од женски род на -ъ, со таа забелешка што тие, бидејќи отпорано биле од женски род, си го задржале родот и затоа денес кај нив има колебање во родот. Од една страна, притисок врши нивниот завршок, со кој се вклучуваат во именките од машки род, а од друга страна тоа што веќе биле познати и воспримени од говорителите како именки од женски род, па продолжиле и така да се употребуваат.

Втора фонетска промена што го условила истото е затврднувањето на меките консонанти. Разликата што се случила меѓу промените -о- и -јо- и -а- и -ја- поради појавата на меките консонанти, сега се загубила и тие се слеале во една група: -о- и -јо- во -о-, а -а- и -ја- во а.

Третата промена што го условила ова е преодот на а во е, со што именките што претходно завршувале на а и влегувале во посебна именска група, сега се вклучиле во групата именки што завршуваат на -е.

Четвртата појава, за дел од словенските јазици, и за македонскиот конкретно, веројатно е и губењето на вокалот ѝ.

Слевањето на едни именски групи во други (-о- и -јо- во -о- и -а- и -ја- во -а-), и посебно губењето на еровите и преодот на а во е воспоставиле нова реалност во јазикот: се основале нови групи именки. Тоа биле именки што завршувале на **консонант**, на -а, -о и -е. Случајно, најголем број од тие што го изгубиле крајното -ъ веќе биле од машки род, а тие што порано завршувале на -а, па потоа на -е веќе биле од среден род, па новите групи именки што се добиле биле групите м.р. на консонант, ж.р. на -а, и ср.р. на -о и -е. Истовремено, тие што ги имале истите завршоци во старословенскиот период, но различен род (на пр., од м.р. на -а и ж.р. на консонант), си го задржале родот и продолжиле да се употребуваат како такви.

Тие пак, што завршувале на ѝ се задржале во својата акузативна форма и повторно со соодветните фонетски промени преминале во групата именки од женски род на -а.

Истовремено, се одвивал процесот на губење на падежните наставки. По сето ова, во системот останале само основните форми, со малубројни остатоци од акузативната форма. Тоа воспоставило нова реалност во јазикот, целосно нова структура. Сега релевантна била само основната форма, а нејзиниот завршок, освен во помал број исклучоци, станал формант чисто за категоријата род.

На тој начин, припадноста на именки по род се истакнала како супериорна и била потребна нова реорганизација на целиот систем на функционирање на морфолошките форми. Во вака добиениот нов систем, нова структура на јазикот, во која се загубиле падежните форми и останале само тие за број и определеност, како најважна категорија се наметнала таа на родот: сега формите почиваат на неа, формите за множина и определеност се градат врз основа на родот.

Да сумираме: системот на организација на именките во старословенскиот јазик бил различен од тој во современиот македонски. Во старословенскиот, именките биле групирани во основи врз основа на својот формален завршок, вокалот на кој завршувала именката, а во македонскиот според родот. Расколебувањето на тој стар систем на организирање на именките врз основа на нивниот краен вокал се случило поради фонетски промени, и тоа конкретно поради губењето на еровите, затврднувањето на меките консонанти и преодот на *а* во *е*. Ова се случувало во периодот, грубо кажано, од 8. до 12.-13. в., и како последица на тоа се формирале нови групи именки. Имено, по извршувањето на фонетските промени, крајниот завршок се совпаднал со граматичкиот род и именките влегле во нова поделба – не според вокалот на кој завршуваат, туку според родовата припадност. По губењето на падежните форми, останале и помалку форми во системот. Поради сето тоа неопходно било преосмислување на целата граматичка структура на јазикот и родовата припадност се здобила со клучна важност. Формите што останале – бројот и определеноста – па и вокативните – во таа нова реалност се градат исклучиво врз категоријата род.

Литература

- Калнынь Л.Э. 1961. *Развитие корреляции твердых и мягких согласных фонем в славянских языках*, Москва.
- Конески, Блаже. 1967. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 1986. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: Култура.
- Конески, Блаже. 1968. „За тврдата и меката промена на именките од женски род во словенските јазици“, *Зборник за филологија и лингвистику*, књ. XI, Нови Сад, 119-122.
- Кульбакин С. М. 1911. *Древнецерковнославјанский язык. I. Введение. Фонетика*. — Харков.
- Мирчев, Кирил. 1972. *Старобългарски език — кратък граматичен очерк*, София.
- Угринова-Скаловска Радмила. 1970. *Старословенски јазик*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј.
- Угринова-Скаловска Радмила. 1994. *Споредбена грамајтика на словенските јазици*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј.
- Damjanović, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada,

- Damjanović, Stjepan. 2004. *Slovo iskona*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Gardiner, S.C. 1984. *Old Church Slavonic: An Elementary Grammar*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Hamm, Josip. 1974. *Staroslavenska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Huntley, David. 1993. "Old Church Slavonic", in *Bernard Comrie and Greville G. Corbett (ed.), The Slavonic languages*, London & New York: Routledge.
- Jagić, Vatroslav. 1864. *Gramatika jezika hèrvatskoga: Osnovana na starobugarskoj slověštini*, Zagreb.
- Old Church Slavonic Online, University of Texas at Austin:
<https://web.archive.org/web/20090917003440/http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/eieol/ocsol-0-X.html>
- Research Guide to Old Church Slavonic:
<https://web.archive.org/web/20100626015553/http://www.library.illinois.edu/spx/webct/SubjectResources/SubSourGen/lingocs2.htm>
- Sysex & Cubberley. 2006. *The Slavic Languages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vajs, Josip. 1909. *Abecedarium Palaeoslovenicum in usum glagolitarum*, Veglæe.

Summary

The text deals with the historical development of the category of gender in the Slavic languages, more precisely in the Macedonian language. First the state regarding the category gender in the Old Church Slavonic is described, then the text follows the factors that brought to the decomposition of the system of the old stems in the Old Church Slavonic language. Then, the text follows the changes after the stems decomposed and vanished from the system, and how they led to the restructuring in the modern system, where the category of gender is organized in groups of nouns based mainly on the natural gender of the animate nouns and on the similarity of the endings of the inanimate ones with those of the animate. The groups semantically bear the common meaning of 'something male', 'something female' and 'something small'. And it comes out that the main factor of this restructuring were the phonetic changes in the Old Church Slavonic and afterwards.

Фани Стефановска-Ристеска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

ГЛАГОЛСКАТА ПРИДАВКА ВО ФУНКЦИЈА НА ПРЕДИКАТИВЕН АТРИБУТ

Апстракт: Предикативниот атрибут, од синтаксичко-семантички аспект, истовремено остварува врска со глаголскиот предикат од една и со именскиот аргумент од друга страна. Со предикативниот атрибут се искажува нешто ново што му се припишува на именскиот референт во позиција на субјект или објект во текот на одвивање на глаголското дејство. Во функција на предикативен атрибут најчесто се јавуваат глаголски придавки кои означуваат привремена состојба, односно психичка и/или психофизичка состојба, физички карактеристики, промена на состојба и сл.

Клучни зборови: глаголска придавка, предикативен атрибут, синтакса.

Предикативниот атрибут, на површинскиот план на реченицата остварува двонасочна врска, со предикатот од една страна и со именскиот аргумент од друга. За кондензацијата која на површинската структура се остварува како предикативен атрибут се потребни две предикации со кореферентни субјекти, кои се во координиран однос, од кои втората мора да биде со копулативен предикат и анафорски субјект. За предикативниот атрибут е неопходно присуството и на предикатот од првата појдовна реченица (кој најчесто не е копулативен) со чие посредство се врзува и со именскиот референт конгруирајќи со него. Со предикативниот атрибут се искажува ново својство на веќе определен аргумент, кое му се припишува преку предикатот на појдовната реченична структура. Бидејќи и двете појдовни реченични структури се во координиран однос, на површинската структура на предикативниот атрибут место му отвора токму глаголот во предикатот. Улогата на предикативниот атрибут на синтаксичко-семантички план на реченицата е комплексна, бидејќи тој истовремено остварува врска со два основни реченични члена – со глаголскиот предикат и со првиот или вториот негов аргумент. Со предикативниот атрибут се актуализира состојба, некое карактеристично обележје, положба, статус или ранг и сл. на субјектниот или објектниот аргумент. Предикативниот атрибут остварувајќи врска со субјектот укажува на нешто што е карактеристично за него за време на одвивање на

дејството, односно со глаголската придавка најчесто се определува состојбата на субјектот.

Според Љ. Суботиќ и В. Петровиќ (Subotić Ljiljana; Petrović Vladislava: 2000) предикативен атрибут е оној реченичен член којшто е упатен првенствено на предикатот, иако со него всушност се кажува нешто (ново) што му се припишува на именскиот референт во позиција на субјект или објект во текот на одвивањето на глаголското дејство. Со него, всушност, референтот се рематизира и актуализира. Станува збор за посредна, обично привремена, во дадениот момент актуелна квалификација на персоналниот (личен), а поретко неперсонален субјект или објект.

Лексичко-семантичкото поле на предикативниот атрибут е доста стеснето, односно во позиција на лексичко јадро на предикатот може да се јават само придавски лексеми кои означуваат минливо својство, најчесто глаголски придавки кои се јавуваат со значење привремена состојба, а доколку се јават вистински придавки, често се укажува на нивните психолошки и физички карактеристики.

Предикативниот атрибут се јавува исклучиво во неопределена придавска форма и со него се искажува ново својство, на комуникативен план, на веќе определен аргумент. Глаголската придавка во функција на предикативен атрибут може да се појави како модификатор на експлицитно изразен лексикализиран референт со којшто конгруира, но за разлика од атрибутот, кај предикативниот атрибут именскиот референт што го модифицира, односно носителот на предикатското дејство може да биде предаден и со анафорска заменка. Предикативниот атрибут може да придружува именски групи со претходно идентификувани референти, референцијално определени со помош на: а) членски морфемии: *Болничаркаџа сџоеше џокму крај џосџелаџа, сосем сврџена кон вујкоџо...* (Ф. Кафка, 101); б) лични имиња: *По неџо свиен и секнаџи зачекори Марко...* (Т. Георгиевски, 192); в) анафорска заменка: *Тие заџишани виџрчувааџи во скривницаџаџа.* (Д. Солев, 87); г) броеви: *Слеџувааџи обаџаџаџа малкома и заџрчани се искачувааџи на џаџучаџа оџ кабинаџа.* (Д. Солев, 28); д) показни заменки: *џи разџледа оние шиџо сџиеџа џокрај сџоџи џокриени со џлаџинени намеџки...* (Х. Сјенкиевич, 548). Најчесто глаголската придавка во функција на предикативен атрибут се јавува како модификатор на именски референт кој не е експлицитно изразен во површинската реченична структура, бидејќи во предикатот е веќе содржана информацијата за лицето, т.е. за референтот со којшто конгруира, на пр.: *Пееџа заџледани во скалиџе, заџледани неџде џреку скалиџе и џреку мореџо.* (Т. Георгиевски, 190); *рацеџе џи клала на цврсиџиџе колкови, и со наџрочен враџи насмевнаџа џледаше насџрана...* (Ф. Кафка, 108); *Сеџи замислен на јаџтак и чури оџ лулеџо.* (Б. Конески, 14); *Сневеселен се враџи назад во оневнаџа...* (М. Јовановски, 62) и др.

Предикативниот атрибут најчесто го определува субјектот, но тој може да искажува и привремена состојба или својство на објектот. Во следниве примери предикативниот атрибут конгруира со директниот објект, кому место во реченицата му отвора преодната предикација, па затоа тој мора да биде

експлицитно изразен со заменска лексема, најчесто кратка заменска форма за директен објект: *А ѝосейѝиѝелиѝе на оваа изложба ја разгледувааѝ добродушно насмевнаѝи, ѝолни ѝоѝло разбирање за деѝскаѝа фанѝаѝиѝа...* (Б. Конески, 22); *Го извлекле израскан и искасан, ама и мачкаѝа не ѝоминала ѝоарно.* (Т. Георгиевски, 219).

Со предикативниот атрибут се искажува некаков нов, од комуникативно гледиште, признак (состојба, изглед, положба, статус или ранг и сл.), што му се припишува на именскиот референт во позиција на субјект или објект во текот на одвивањето на глаголското дејство. Затоа во функција на предикативен атрибут се јавуваат глаголски придавки кои означуваат промена на состојба, положба, физички изглед, околности, односно некаква привремена состојба. Глаголската придавка во функција на предикативен атрибут може да ја изразува:

1) **ѝсихичкаѝа и/или ѝсихофизичкаѝа сосѝојба** на субјектот или објектот за време на вршење на дејството, на пр.: *Сѝоѝи ѝоозинаѝи и вчудовиден и целиоѝи ѝоѝѝрен на мене.* (П. М. Андреевски, 82); *Марко сѝоеше зао редицаѝа и збунетѝи чеѝкаше неѝѝо околу ѝушкаѝа.* (Т. Георгиевски, 237); *Помирен, Марко излезе.* (М. Јовановски, 64); *Иванка го гледаше восхѝѝена.* (М. Јовановски, 23); *Сеѝи замислен на ја сѝѝак и чури од лулеѝо.* (Б. Конески, 14); *А зоѝѝо ѝѝак ја с? ѝрашаше К. ѝочуден.* (Ф. Кафка, 63); *Го гледам ѝоѝресена и чувстѝвувам како ми ѝрѝине ѝелоѝо.* (П. М. Андреевски, 244); *Сѝојам ѝѝака загубена и зјаѝам во мајка.* (П. М. Андреевски, 10); *Тој уморен и расѝроен, си ѝргна за дома.* (Ф. Кафка, 89); *Се враѝи ѝолуден од фрѝоѝоѝи, од Кајмакчалан.* (Ј. Стрезовски, 8); *Зоѝѝо, ме ѝрашува ѝѝаа вѝашена во лицеѝо.* (П. М. Андреевски, 56);

2) **физичкаѝа сосѝојба** на субјектот или објектот за време на вршење на дејството: *И ѝѝака исцрѝена, исцедена, легнувам ѝокрај ѝругаѝа.* (П. М. Андреевски, 203); *Тие заѝишани вѝрчувааѝи во скривницаѝа.* (Д. Солев, 87); *Тој уморен и расѝроен, си ѝргна за дома.* (Ф. Кафка, 89); *Се изми со сѝудена вода и се враѝи освежен на својеѝо месѝо крај ѝрозореѝоѝи.* (Ф. Кафка, 130); *Иванка, скоро зазбивѝана дојде во дневнаѝа соба...* (М. Јовановски, 73);

3) да реферира за **изгледоѝи** на субјектот или објектот за време на вршење на дејството: *Раскрвавен, изрѝѝан и ѝрашлив сѝоеше Цеѝенко, со ѝразни раѝе...* (И. Точко, 123); *Зао него ѝрчаше, целиоѝи исѝоѝен, ѝѝоноѝи Сѝери.* (И. Точко, 139); *Еднаш Марко, уѝѝе од скалиѝе заѝрчан, се фрли во една ѝеѝаниѝа во аулаѝа, за да го одбрани, и излезе раскрвавен.* (Б. Конески, 11); *А Лиѝиѝа слушаше, збунетѝа и ѝоруменетѝа, не осмелувајќи се да ѝогледна некаде.* (Х. Сјенкиевич, 34); *Исцеден и жолѝосан како лимон, од реднаѝа која немилосрдно го ѝресеше, ѝој се јави една вечер кај Арѝироваѝа ѝѝајфа.* (И. Точко, 109); *Смурѝен ѝовеке од секоѝаш, Арѝир се добра до огноѝи...* (И. Точко, 106);

4) да ја означува **ѝоложбаѝа** на субјектот за време на вршење на дејството: *Навален на ѝрозореѝоѝи и ѝрѝејќи си ги уморниѝе очи, ѝомисли дури во еден моментѝи да ја казни го сѝоѝаѝа Грубах...* (Ф. Кафка, 25); *Оѝи ѝред нас, ѝоднаведнаѝа, како да влегува ѝод ниско црковно враѝиѝе.* (П. М. Андреевски, 191); *Исѝравен среде одаѝаѝа, Цеѝенко се загледа надвор...* (И. Точко, 125); *По*

него свиен и секнаӣ зачекори Марко... (Т. Георгиевски, 192); Женай̄а сеци чучнаӣа крај долгунесӣ висок сандак ӣрейолнеӣ со разни ӣзрачки од децаӣа, книги, ӣшейраӣки. (И. Точко, 186); Селаниӣе чекаа на ред исјоседнаӣи ӣод сенкаӣа на дрвјаӣа... (Ј. Стрезовски, 29); Склуӣчена во неговио̄и скуӣи, ја ӣроучуваше сликаӣа. (Ф. Кафка, 108); Сӣоиӣ налакӣен на ӣрозорец, а во ракаӣа ӣи е чашаӣа со саӣуница. (Д. Солев, 30);

5) да укажува на **околносѝӣӣе** во кои се наоѓа субјектот за време на вршење на дејството, на пр.: ...чекале засолнеӣӣ ӣод своето̄ молчење да мине оѝакио̄и виор. (С. Јаневски1, 172); Другѝӣе ӣак сӣиснаӣӣ меѓу ѓрмушки, колку-ӣолку со шушкав сӣд заӣӣӣени од нејасни оѝасносѝӣ..., шейо̄ӣеле со воздишки за кукӣе... (С. Јаневски 1, 261); Тие скриени сӣјаӣ во земјаӣа, сѐ додека на едноӣо од нив не му ӣекне да се разбудуи. (А. Егзипери, 20); Скриени во сенкаӣа на разѓранетӣӣе дрвја, Ches̄ио разѓвараа... (Х. Сјенкиевич, 597);

6) да го означува **начиноӣ** на кој субјектот го извршува дејството, на пр.: А ние ӣграме фаӣени в ӣоловина. (П. М. Андреевски, 239); Поӣоа, ӣреѓрнатӣ, сеӣак наѓло излеѓувааӣ. (Б. Конески, 29); Кмеӣоӣ на селоӣо качен на коњ и со изваден ӣишѝол оѝкришуваше околу каменоломоӣ... (Ј. Стрезовски, 48); „Дај ми уӣӣе едно ӣарче“ рече коѓа влезе заӣрчан. (Д. Солев, 11).

Сите наведени примери може да добијат парафраза со координирана реченица со сврзникот **и ӣриѝоа**: другѝӣе молчеа, сӣаӣисани, зорвени, заѓледани во конѝӣе свеӣлина... (Т. Георгиевски, 188) → другите молчеа и притоа беа стаписани, здрвени, загледани во конѝите светлина; Тој седеше малку одделен од девојкаӣа и како да сакаше да ост̄ане буден. (Б. Конески, 10) → тој седеше и притоа беше малку одделен од девојката...; А ние ӣграме фаӣени в ӣоловина. (П. М. Андреевски, 239) → а ние играме и притоа сме фатени в половина.

Сепак, ако се проследи функционално-темпоралниот однос на предикатот и предикатскиот атрибут, може да се забележи дека во определени случаи иако на прв поглед изгледа дека дејството изразено со предикатот и состојбата на субјектот што го врши дејството се одвиваат истовремено, не смее да се занемари и претпоставката дека денотираната состојба можела да се појави пред да започне дејството изразено со предикатот. Така на пример, афективните состојби најчесто хронолошки и претходат на предикацијата, т.е. произлегуваат од некое поранешно дејство или се предизвикани со дејствување на некои фактори врз референтот пред да започне дејството изразено со предикатот. Тоа дозволува овие примери со глаголски придавки изведени од глаголи кои означуваат состојба да можат да се доведат во каузално-темпорална врска со предикатот. Употребата на предикативниот атрибут во иницијална позиција (во препозиција) е маркирана во тој поглед, на пример: Вчудовиден, засѝана и се вслуша уӣӣе еднаӣ за да се увери да не би да се лаже... (Ф. Кафка, 83); Сневеселен се враӣи назао во дневнаӣа... (М. Јовановски, 62) и др. И во други случаи кога со глаголска придавка во функција на предикативен атрибут се реферира за некаков признак (состојба, изглед, положба и др.) може исто така да се забележи дека дадениот признак изразен со глаголската придавка хронолошки му претходи на дејството изразено со предикатот, на пр.:

Тој седна задишан на каменитѝе скалила ѝред врайѝаѝа... (Д. Солев, 79) → кога седна на камените скалила беше задишан; *ѝој уморен и расѝироен, си ѝрѝна за дома.* (Ф. Кафка, 89) → кога си тргна за дома беше уморен и растроен.

Сепак почесто се среќаваат примери во кои дејството изразено со предикатот и состојбата на субјектот што го врши дејството се одвиваат истовремено, на пр.: *Зошѝо, ме ѝрашува ѝаа вѝашена во лицето.* (П. М. Андреевски, 56) → зошто ме прашува таа и притоа е вѝашена во лицето/ додека ме прашува таа е вѝашена во лицето; *Склуѝчена во неговиот скуѝ, ја ѝроучуваше сликаѝа.* (Ф. Кафка, 108) → ја проучуваше сликата и притоа беше склупчена во неговиот скут/ додека ја проучуваше сликата беше склупчена во неговиот скут; *Тие скриени сѝијаѝ во земјаѝа, сѝ додека на едноѝо оѝ нив не му ѝекне да се разбуди.* (А. Егзипери, 20) → тие спијат и притоа се скриени во земјата/ додека спијат, тие се скриени во земјата и др.

Најексплицитен пример за тоа дека со глаголската придавка се реферира за некаков признак кој му се припишува на субјектот за време на одвивањето на дејството, односно дека дејството изразено со предикатот и состојбата на субјектот што го врши дејството се одвиваат истовремено, имаме во случаите кога глаголската придавка е употребена во функција еднаква на функцијата на глаголскиот прилог, на пр.: *Во меѝувреме, ѝоѝѝрен со леваѝа мишка на ѝнила ѝаѝерица, Сѝоилко Горчин ја сѝреѝна кобилаѝа само со една рака.* → потпирајќи се со левата мишка на гнила патерица, Стоилко Горчин ја спрегна кобилата; *Под сѝиреаѝа на некоја ѝрвена барака, леѝнаѝ сред ѝовеќе безработѝни, оѝ различни места раскреваше неискажлива ѝаѝа.* (И. Точко, 83) → ... лежејќи сред повеќе безработни од различни места раскреваше неискажлива тага; *Клекнаѝ ѝоѝ сѝиреаѝа ѝѝо му ѝрокаѝуваше ѝоѝ нозете, Нико ѝи ѝледаше во издолжениѝе ѝрла...* (Д. Солев, 48) → клечејќи под стреата што му прокапуваше под нозете, Нико ги гледаше во издолжените грла...; *Симон ѝрчаше ѝо ѝаѝоѝ, јавнаѝ на разиѝраниоѝ Араѝ...* → Симон трчаше по патот јавајќи на разиграниот Арап...; *Поѝоа, обајѝаѝа леѝнаѝи на рамо и со доближени очи еден до друг, само бревѝале...* (С. Јаневски1, 256) → потоа обајцата, лежејќи на рамо и со доближени очи еден до друг само бревтале и др. Во некои примери глаголската придавка изведена од свршен глагол може да се предаде и со парафраза со глаголски прилог од несвршен глагол: *Луѝето ѝреѝрчувааѝ скриени ѝоѝ оѝворениѝе чадори.* (П. М. Андреевски, 121) → луѓето претрчуваат криејќи се под отворените чадори; *Сеѝа каде, велаѝ, засѝанаѝа ѝред ѝунелоѝ.* (П. М. Андреевски, 199) → сега каде велаѝ, стоејќи пред тунелот.

Во следниве примери каде што предикативниот атрибут го означува начинот на кој субјектот го извршува дејството, тој може да се јави со парафраза на координирана реченица со сврзникот **и ѝриѝоа**, но и со конструкција од предлогот *со* и глаголска именка која се јавува со значење на дообјаснувачка околност, на пр.: *Слеѝувааѝ обајѝаѝа малкома и заѝрчани се искачувааѝ на ѝаѝучаѝа оѝ кабинаѝа.* (Д. Солев, 28) → слегуваат обајцата малкома и со затрчување се искачуваат на папучата од кабината; *Поѝоа*

шоферот излегува закашлан од бифето... (Д. Солев, 22) → потоа шоферот излегува со кашлање од бифето; „*Дај ми уште едно парче*“ рече кога влезе зашрчан. (Д. Солев, 11) → „дај ми уште едно парче“ рече кога влезе со трчање.

Во позиција на предикативен атрибут многу често се јавуваат и синтагми образувани од глаголска придавка како модификатор и именка како конститутивен член, кои се јавуваат со предлози и имаат квалификативно значење. Во ваквите конструкции глаголската придавка се јавува со именки кои означуваат дел од телото, а со одредување на таа поединост се дава и карактеристика на целата личност. Примери: *Со вкочанети и избежумени од страв погледа, гледаа тие во својот господар, кој лежеше на несочето безживотен и побелен.* (И. Точко, 17); *Со собрани коленици и покриени преку глава, тие слушаа како ѝ се изјасува на мајка им...* (Д. Солев, 51); *Таа се враќаше во никоја доба, со лице засенето од косата, со струг присежниот како на оса, со усни слепени во молк.* (Д. Солев, 47); *Трча кон мене, со отворена прегретка трча.* (П. М. Андреевски, 83); *Со замижани и журелави очи, со насобран воздух во образите, тие очајнички претпаа во водата...* (Д. Солев, 54). Сите овие примери може да се интерпретираат со парафраза на соодветната конструкција со глаголот има: *Со замижани и журелави очи, со насобран воздух во образите, тие очајнички претпаа во водата...* → очајнички претпаа во водата и притоа имаа замижани и журелави очи и насобран воздух во образите; *Со вкочанети и избежумени од страв погледа, гледаа тие во својот господар, кој лежеше на несочето безживотен и побелен.* → тие гледаа во својот господар и притоа имаа вкочанети и избежумени погледи. Глаголската придавката може да се јави како задолжителен дел на дадена синтагматска врска и тогаш кога не станува збор за неутуѓив дел од телото, на пример: *Седи, обвешан со црвено палто и дебелите кругови дим, неподвижни како и шој...* (А. Прокопиев, 43) → седи и притоа е обвиткан со црвено палто и дебели кругови дим.

Дека сите глаголски придавки употребени во функција на предикативен атрибут имаат слична детерминативна улога бидејќи со нив се карактеризира најчесто субјектниот референт, ни покажува и тоа што тие можат да се врзат за ист главен предикат, на пр.: *Жената стоеше како сенка: смалена, стоеена, избубена.* (И. Точко, 47); *Брзу си го крена сандачето и како осуденик заоди по мовчето: погребавен, исцеден, збунет и очан.* (И. Точко, 81); *...Веле го искачуваше скелето целиот испоен, изморен, со отворена уста, свешан и поклоен од широките шипици што му беа на грбот.* (И. Точко, 87); *Целиот раскрвавен, измокрен, забиван и изморен, со ушестени раце и поднаведени, што застана пред нив.* (И. Точко, 160).

Во однос на линеаризацијата, доколку е именуван носителот на предикатското дејство, предикативниот атрибут може да зазема различни позиции во однос на субјектниот и предикатскиот конституент во дадената реченична структура. Реченичната структура која се состои од субјект (Сб), предикат (П) и предикативен атрибут (Па) може да се јави со следниве основни варијантни модели:

Сб – П – Па линеаризација во која предикативниот атрибут се јавува по предикатот е највообичаена позиција во реченицата, бидејќи предикативниот

атрибут на информативно-комуникативен план претставува додаток на предикатот, и иако тука е на дистанца од субјектот, тој конгруира со него. Предикативниот атрибут може да се јави директно по предикатот, на пр.: *Тој седна заздишан на камените скалила пред врајата...* (Д. Солев, 79); *Жената седе чучнајќа крај долгунесит висок сандак прејолнеит со разни играчки од децајќа, книги, шетрајќи.* (И. Точко, 186); *Поштоа шоферот излегува закашлан од бифејо ...* (Д. Солев, 22) или да биде одделен од него со други реченички елементи, најчесто со прилози: *Тој седеше малку одделен од девојката и како да сакаше да остане буден.* (Б. Конески, 10); *Селаните чекаа на ред испоседнајќи до сенката на дрвјата или се сменуваа држејќи му до коњот за оглавој...* (Ј. Стрезовски, 29).

П – Сб – Па линеаризација која поретко се среќава и е карактеристична пред сè за речениците во кои имаме директен говор на пр.: *Зошто, ме прашува тата вцашена во лицејо.* (П. М. Андреевски, 56); *А зошто пак јас? прашиаше К. почуден.* (Ф. Кафка, 63).

Сб – Па – П линеаризација која е почеста бидејќи предикативниот атрибут се јавува во централна позиција меѓу субјектот и предикатот, поврзувајќи се на тој начин од една страна со субјектот којшто го квалификува и со којшто конгруира и од друга страна со предикатот како негов додаток. Пр.: *Тие задишани вврчуваат во скривницата.* (Д. Солев, 87); *тој уморен и расшроен, си ирѓна за дома.* (Ф. Кафка, 89); *А отец Никодим избежумен, гледал во пожарот, во гредите што гореле и шейотел...* (Ј. Стрезовски, 43); *Тие скриени ситјат во земјата, сè додека на еднојо од нив не му текне да се разбуди.* (А. Егзипери, 20).

Па – Сб – П линеаризација во која предикативниот атрибут се јавува во иницијална позиција, најчесто се среќава во случаите кога тој се јавува во состав на една полуреченична конструкција, на пр.: *Целиот облеан во јој и забиван од долгот и најорно одење, Цейенко дојде до една извишена која сено и се подзајре да земе здив.* (И. Точко, 120); *Исцеден и жолтосан како лимон, од редната која немилосрдно го пресееше, тој се јави една вечер кај Арѓировата шајфа.* (И. Точко, 109). Оваа линеаризација е карактеристична и во случаите кога глаголската придавка во функција на предикативен атрибут се јавува со дополнувања: *Смуриен повеќе од секогаш, Арѓир се добра до огној...* (И. Точко, 106) или пак во состав на синтагми: *Со собрани коленици и покриени преку глава, тие слушаа како ѝ се изјасува на мајка им...* (Д. Солев, 51). Ваков тип на линеаризација поретко среќаваме во случаите кога глаголската придавка во функција на предикативен атрибут се јавува самостојно: *Помирен, Марко излезе.* (М. Јовановски, 64).

Па – П – Сб линеаризација во која субјектот се јавува по предикатот и предикативниот атрибут не е многу честа и може да се смета како стилски обележана. Пр.: *Раскрвавен, изоран и прашилв стоеше Цейенко, со празни раце...* (И. Точко, 123); *По нешто свиен и секнат зачекори Марко...* (Т. Георгиевски, 192); *Со вкочанети и избежумени од ситрав погледи, гледаа тие во својот досодар, кој лежеше на несочето безживотен и побелен.* (И. Точко, 17).

П – Па – Сб линеаризација слична на претходната, во која субјектот повторно се јавува по предикатот и предикативниот атрибут, на пр.: *Прео очиие на Велџа еве сџоеше скршен од некаква неискажана мака силниои и надалеку ѓрочуен мајсџор Арџир.* (И. Точко, 115); *Зао неџо ѓрчаше, целиои исџоџен, шџионоои Сџери.* (И. Точко, 139).

Во случаите кога предикатот не е именуван, предикативниот атрибут најчесто се јавува по предикатот: *...можеби ушџе една ноќ ќе мора да лежи склоџчен на џолиоџ маограц додека мракоџ влеџува низ скршениџе ѓрозорџи...* (Д. Солев, 21); *Сеџи замислен на јасџак и чури од лулеџо.* (Б. Конески, 14); *Сневеселен се враџи назао во оневноџа...* (М. Јовановски, 62), а поретко и во позиција пред предикатот: *Малкома, со наведнаџ ѓоџлед, како да варџи на чекориџе, слеџува од камионоџ...* (Д. Солев, 26). Во некои случаи предикативниот атрибут може да биде и интерпункциски-позиционо сосема изделен од останатите конституенти, со помош на парцелизација, на пр.: *Чекореше со свезџиџе, со рекаџа, со ноќџа – со немирнаџа, џијана од среќа ноќ. Чекореше. Занесен. Усневнаџ. Среќен.* (И. Точко, 170).

Литература

- Конески Блаже. 1987. *Грамаџика на македонскиоиџ јазик.* Култура, Скопје.
- Корубин Благоја. 1990. *На македонскоџрамаџички џеме.* Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Минова-Ѓуркова Лилјана. 1994. *Синџакса на македонскиоиџ сџандарџен јазик.* Радинг, Скопје.
- Спасов Људмил. 1984. „Глаголската придавка како кондензатор“. Литературен збор, кн. 2, год. XXXI, Скопје.
- Стефановска-Ристеска Фани. 2011. *Линеаризација на именскаџа синџаџма со џлаџолска ѓридавка како моџификаџор.* Folia Philologica Macedono-Polonica 8, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Стефановска-Ристеска Фани. 2011. *Глаџолскаџа ѓридавка во функција на аџоџиџивен аџрибуџи.* Зборник на трудови од научниот собир „Македонскиот јазик во историски и во современ контекст (што направивме и што треба да направиме во македонската наука за јазикот)“. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Танасиџ Сreto. 2009. *Синџаксичке џеме.* Библиотека *Пуџи у речи*, књига 8, Београд.
- Тополињска Зузана. 1981. „Рестриктија насупрот апоџиџије: две врсте атрибута именичке синтагме“. *Јужнословенски филолоџ XXXVII.*
- Тополињска Зузана. 1985. „Од механизмите на кондензација во рамките на именската синтагма“. *Studia Lingvistica Polono-Yugoslavica* 5, МАНУ, Скопје.

- Тополињска Зузана. 1997. *Ајозиџивни ојределби на именскајџа синџаџма во јужномакедонскиџе џовори*. Зборник во чест на Радмила Угринова-Скаловска, Филолошки факултет, Скопје.
- Derossi Zlata. 19971-1972. *Predikatni atribut*. Jezik 1, Zagreb.
- Subotić Ljiljana; Petrović Vladislava. 2000. *Apozitivni i/ili predikativni atribut (dijahrono-sinhroni aspekt; terminološko-pojmovna razmatranja)*. Јужнословенски филолог LVI
- Topolińska Zuzana. 1983. *O implikaciji semantycznej: PRZYMIOTNIK → RZECZOWNIK*. Македонски јазик, год. XXXIV, Скопје.
- Topolińska Zuzana. 2007. *POLSKI ~ MACEDONSKI Konfrontacja gramatyczna, 7. Około semantycznej struktury na реченицајџа*. МАНУ, Скопје.

Ексцерпирани текстови

- Андреевски М. Петре. 2007. *Тунел*. Табернакул, Скопје.
- Георгиевски Ташко. 1982. *Црно семе*. Мисла, Скопје.
- Егзипери Антоан Де Сент. 1966. *Малиоџи џринџи*. Кочо Рацин, Скопје.
- Јаневски Славко 1. 1989/90. *Тврдоџлави*. Македонска книга, Скопје.
- Јаневски Славко 2. 1993. *Зао џајнајџа врајџа*. Македонска книга, Скопје.
- Јовановски Мето. 1984. *Крлеџи*. Наша книга, Скопје.
- Конески Блаже. 1966. *Лозје*. Кочо Рацин, Скопје.
- Прокопиев Александар. 1987. *Пловиџба кон јуџ*. Наша книга, Скопје.
- Солев Димитар. 1998. *Луџо лејџо*. Наша книга, Скопје.
- Стрезовски Јован. 1990. *Злоџобро*. Наша книга, Скопје.
- Точко Иван. 1987. *Приказна за очииџе*. Мисла, Скопје.
- Кафка Франц. 1970. *Проџес*. (превод: Тодор Димитровски), Македонска книга, Скопје.
- Сјенкиевич Хенрик. 2007. *Quo vadis domine?* (превод: Дона Димитрова), Матица македонска, Скопје.

Summary

From the syntactic and semantic point of view, the predicate attribute simultaneously refers to the verb predicate on the one hand and the noun argument on the other. The predicate attribute expresses something new that is attributed to the noun referent in the position of a subject or an object in the course of the action conveyed by the verb. Most often it is the verb adjectives that function as a predicative attribute, indicating a temporary state, i.e. mental and / or psychophysical state, physical characteristics, change of state, etc.

Лидија Тантуровска
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Скопје

НЕВЕРБАЛНАТА КОМУНИКАЦИЈА – ВАЖНА КОМПОНЕНТА ПРИ УЧЕЊЕТО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ

Апстракт: Како што е познато, јазикот, како средство за комуникација, во себе содржи вербална и невербална комуникација, за што се посветени голем број истражувања.

Последниве децении се посветува внимание и на методиката и на методологијата на учење странски јазик, за што се залага и Советот на Европа, особено по објавувањето на Заедничката европска референтна рамка (ЗЕРП) за јазиците: учење, настава и оценување. Во ЗЕРП се собрани теориските и практичните искуства на: учење, настава и оценување на еден јазик, акумулирани од 1971 до 2001 година (до нејзиното објавување). Најпрвин, во трудот, се осврнуваме на целта на Заедничката европска референтна рамка, особено на фактот дека со ЗЕРП *не се даваат зголеми модели* (обележено од Л.Т.), туку таа претставува основа и рамка во која може и треба да се движи креативноста за учењето друг јазик.

Акцентот го ставаме на невербалната комуникација при учењето македонски јазик како друг, странски, немајчин, при што се анализира имплементацијата на вештините во невербалната комуникација (форми, средства, различни видови: говорот на телото, слики, бои и сл.).

Клучни зборови: невербална комуникација, македонски јазик како странски, македонски јазик како немајчин.

Европската референтна рамка за јазиците (ЗЕРП) претставува заедничка основа за учење на странски јазици во Европа. На еден сеопфатен начин таа опишува што треба да научат лицата што учат јазик за да можат да користат еден јазик за комуникација и какви знаења и вештини треба да развијат за да можат успешно да дејствуваат. Описот го опфаќа и културниот контекст во кој е поставен јазикот. Рамката ги дефинира и рамништата на владеење јазик, кои овозможуваат напредокот на учениците да се мери во секоја фаза од учењето и на доживотна основа. Намената на Заедничката европска рамка е да ги совлада бариерите во комуникацијата меѓу професионалците, кои работат во областа на модерните јазици, а кои произлегуваат од различните образовни системи во Европа. На административните тела од областа на образованието, на составувачите на програмите, на наставниците, на обучувачите на наставници, на испитните тела итн., Рамката им овозможува да размислат за *сопствениот*

начин (обележено од Л.Т.) на работа за да ги координираат и да ги насочат своите напори кон исполнување на реалните потребите на учениците, за кои се одговорни. Треба да се нагласи дека со Заедничката европска рамка *не се даваат* *жонтови модели* (обележено од Л.Т.), туку таа претставува основа и рамка во која може и треба да се движи креативноста за учењето друг јазик.

Според ЗЕРР, комуникациската јазична компетенција се состои од неколку компоненти: **лингвистичка**, **социолингвистичка** и **прагматичка**. Се претпоставува дека секоја од овие компоненти се состои, поконкретно, од знаење, вештини и умевање. Се истакнува дека *лингвистичките компетенции* вклучуваат: лексичко, фонолошко, синтактичко знаење и вештини; *социолингвистичките компетенции* се однесуваат на социокултурните услови на јазичната употреба, а социолингвистичката компонента стриктно влијае врз сите облици на јазична комуникација меѓу претставници на различни култури иако учесниците честопати не мора воопшто да се свесни за нејзиното влијание; и дека *прагматичките компетенции* се однесуваат на функционалната употреба на јазичните ресурси (производство на јазични функции, говорни чинови итн.).

Комуникациската јазична компетенција на оној што учи/што користи јазик се активира при изведбата на различните јазични активности, кои вклучуваат: разбирање (рецепција), оформување исказ (продукција), заемно дејствување (интеракција) или посредување (медијација) (особено усно или писмено преведување). При **интеракција**, се подразбира дека барем *две лица* учествуваат во усно и/или во писмено општење кога наизменично се менуваат оформувањето на исказот и разбирањето, или пак, при усната комуникација, тие можат и да се преклопуваат. Двајца соговорници можат истовремено да зборуваат и истовремено меѓусебно да се слушаат. Дури и кога строго се почитува редоследот на земање збор, слушателот во општ случај веќе го предвидува остатокот од пораката на говорителот и подготвува одговор. Оттука, усвојувањето на интеракцијата вклучува повеќе отколку само да се научи да се разбираат и да се оформуваат искази. Со оглед на централната улога што ја има во комуникацијата, на интеракцијата, во принцип, ѝ се придава голема важност во јазичната употреба и при учењето јазик.

Во ЗЕРР ѝ се посветува одделен дел и на **невербалната комуникација** (ЗЕРР, 2012: 87–88), каде што се издвоени практичните дејства (4.4.5.1) што ги придружуваат јазичните активности (обично директните говорни активности), кои вклучуваат:

- **ПОСОЧУВАЊЕ**, на пример: со прст, со рака, со поглед, со движење на главата итн. Овие дејства се користат заедно со показни заменки – деиктици за идентификација на предмети, на лица итн., како, на пр.: „Може ли да го добијам она? Не, не тоа, она другоно.“

- **ДЕМОНСТРАЦИЈА**, која е придружувана со показни заменки – деиктици и едноставни (? – забелешка Л.Т.) глаголи во сегашно време, како, на пр.: „Го земам ова и го прицврстувам овде, вака. Сега ти стори го истото!“

- **ЈАСНО ВООЧЛИВИ ДЕЈСТВА**, кои можат да се земат како познати во некоја нарација, коментар, наредби итн., од типот: „Не прави го тоа!“, „Многу добро!“, „Оф, не, ти падна!“

Како што може да се забележи, исказот е неразбирлив ако нема дополнителни невербални елементи.

Невербалната комуникација во ЗЕРП (4.4.5.2) се дефинира како *паралингвистичка*, во која се вклучува:

➤ Говорот на телото, кој се смета за паралингвистички говор што се разликува од практичните дејства придружени со јазичен исказ по тоа што пренесува конвенционални значења, кои можат битно да се разликуваат од една до друга култура. На пример, во многу европски земји се користат:

- *гесцикулации* (на пр.: стисната тупаница како знак за протест);
- *изрази на лицето* (на пр.: насмевка или муртење);
- *држење на телото* (на пр.: клапнато тело за изразување на очај, или напред навалено тело за изразување на интерес);
- *контакт со поглед* (на пр.: намигнување или скептичен поглед);
- *телесен контакт* (на пр.: бакнеж или ракување);
- *проксемија* (на пр.: стоене во близина или понастрана).

➤ Користењето на ономапојски звуци, односно ваквите звуци (или слогови) се сметаат за паралингвистички, „зашто не се дел од вообичаениот фонолошки систем на еден јазик, иако пренесуваат конвенционални значења“. Како пример се наведени:

- „ш-ш-ш“ – за да се замолкне некој;
- „ц-ц-ц“ – за да се изрази неодобрување;
- „пуф“ – за да се изрази гадење;
- „хм“ – за да се изрази сомнеж;
- „бр-р“ – за да се изрази студ;
- „оф“ – за да се изрази болка.

➤ Како паралингвистички се сметаат и прозодиските елементи, кои, според ЗЕРП, излегуваат од вообичаениот фонолошки систем, а се *прозодиски* *карактеристики на должина, тон и акцент*. На пример:

- *гласој*: засипнат, задишан, пискав итн.;
- *тоној*: налутен, плачлив, врескав итн.;
- *гласноста*: шепот, мрморење, викање итн.;
- *ираење*: на пр., мно-о-гу добро!

Многу паралингвистички ефекти се постигнуваат со комбинација на: тонот, траењето, јачината и квалитетот на гласот. Тука треба да се нагласи дека паралингвистичката комуникација не треба да се меша со развиените знаковни јазици.

Во ЗЕРП има место и за паратекстуалните елементи (4.4.5.3), кои имаат слична „паралингвистичка“ улога во пишаните текстови и тоа следниве средства или елементи:

- *илустрации* (фотографии, цртежи итн.);
- *графикони, табели, дијаграми, броеви* итн.;
- *печатарски елементи* (видови букви, големина на букви, празни места, потцртување, распоред итн.).

Како што кажавме, според ЗЕРП, невербалната комуникација е надвор од лингвистиката, односно се определува како паралингвистичка. Меѓутоа, невербалната комуникација има свое место во комуникацијата, како одделна научна дисциплина, а е предмет на анализа и на други научни дисциплини (психологија, медицина, социологија, антропологија, педагогија, економија, етнологија итн.), каде што и соодветно се дефинира.

Со оглед на фактот што едно од основните дејности на човекот е општењето со другите, при говорната комуникација, секоја порака, покрај зборовите, содржи уште и две компоненти: *кориситието на гласот* (тонот на гласот, неговата боја, брзината на зборувањето, гласноста, изговорот, паузите при зборувањето итн.) и *кориситието на шелошо* (мимика и гестикулација). Според ова, како што е познато, комуникацијата, како одделна научна дисциплина, се дели на вербална и невербална. Невербалната комуникација содржи мноштво знаци, од кои секој има свое значење. Се користат за изразување емоции при комуникативниот акт, кои можат да бидат свесни и несвесни.¹

Како прва книга во која се зборува и се пишува за невербалната комуникација (за говорот на телото) се смета „Изразите на чувството кај луѓето и кај животните“, објавена во 1872 година од Чарлс Дарвин (Charles Darwin).² Подоцна излегуваат бројни истражувања од различни научни дисциплини. *Основното истражување* што го поставувале при проучувањето на невербалната комуникација е за *невербалните сигнали – дали се: вродени, научени, условени генетски или стечени на оруќ начин*. Од резултатите на најразлични истражувања се доаѓа до заклучок дека *повеќето невербални однесувања се научени*, а само мал број елементи спаѓаат во посебни, вродени категории.³ Од друга страна, пак, невербалната комуникација, како на пример, за значењето на бојата или на определени гестови, се разликува од култура до култура.

Токму тука сакаме да го ставиме акцентот во нашето истражување, што сметаме дека е важно при учењето друг, странски јазик. Невербалната комуникација базично се разликува од вербалната. Иако, понекогаш, изразот на лицето или говорот на телото може да биде обмислен, со намера, во следна ситуација/во следни ситуации, може да биде спонтан.^{4, 5}

¹ Се смета дека постојат 700 000 форми на невербална комуникација, кои се групираат во определен број категории. Една таква поделба е: *контакт со очите, изразот на лицето, движењето на главата, гестивитите и движењето на шелошо, оржењето на шелошо, оддалеченоста, однесувањето при дојир со рака и сл.*

² Како дигресија, треба да се спомене и појавата на немите филмови на почетокот од 20-тиот век, чиј синоним е актерот Чарли Чаплин. Во неговите неми филмови единствена е невербалната комуникација (ако не се смета музиката во заднина).

³ На пример, никој не го учи бебето да плаче или да се смее, форми што се речиси универзални. Од друга страна, спонтаната реакција се смета поцрвенувањето, но има и некои елементи, кои покрај тоа што спаѓаат во спонтаната реакција (на пример, подигнувањето на веѓите и сл.), можат да бидат вклучени и во свесна, научена реакција.

⁴ Може да биде и обратно. Спонтаната реакција се смета поцрвенувањето, подигнувањето на веѓите и сл., но подигнувањето на веѓите, може да биде и свесна, научена реакција.

⁵ Овде сакаме да ја споменеме и „женската интуиција“, која се должи на фактот дека жените имаат „поголема перцепција“ од мажите, односно имаат „остро око“, што пак се должи на способноста за загледување во ситни подробности итн.

Во рамките на невербалната комуникација при процесот на учење странски јазик ќе споменеме дека учителот/наставникот/лекторот има важна улога на часот, за кого посебно внимание му се посветува во педагошките истражувања, кој, при влегувањето на час, воспоставува интеракција со учениците и тоа прво со невербални знаци, како што се: *погледот, изразот на лицето, насмевката, држењето и движењето на телото, особено на рацете* итн.⁶ Ако се „воспостават вибрации“ (како што се нарекува), наставникот ќе има поголемо влијание врз учениците. Во вакви ситуации, како важен сегмент се очите (поточно погледот), устата, изразот на лицето од страна на наставникот, од една страна, и повратната информација на учениците – од друга страна.

Учењето странски, друг, немајчин јазик е процес во кој треба да се научи и да се усвои јазикот заедно со (или преку) културата на државата, чиј јазик/чии јазици се мајчин/прв јазик итн.⁷

По овој повод го имаме предвид учењето странски јазик како образовен процес, со акцент на учење на час, каде што препознаваме:

1. учење од книга (од: учебници, граматика, работни тетратки, речници, помошен материјал итн., односно од сите печатени материјали);

2. учење од предавање (од наставник/учител/лектор – од човек, преку интеракција).

1. Познато е дека при учењето странски јазик се користат најразлични печатени материјали (учебници, прирачници, помошен материјал итн.) во кои, покрај испишаните зборови (кои можат да бидат со зацртети, со накосени или со подвлечени букви), за полесно, визуелно учење, се среќаваат, пред сè, графикони и табели. Од големиот број учебници, прирачници и граматика за учење македонски јазик како странски, ќе забележиме дека во првиот период од создавањето на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, првите учебници што се печателе наликувале на гореопишаните, поточно визуелноста на текстовите се гледа(ла) најмногу во одвоеноста на примерите и задачите за проверка на знаењето, како и на графиконите и табелите, во кои најчесто биле испишани граматичките форми накосо и прегледно, итн. Меѓутоа, она што е карактеристично за ваквите учебници е што определен број автори и многу подоцна остануваат да печатат книги (учебници, прирачници и сл.) по истиот

⁶ Учениците веднаш ги „дешифрираат“ овие знаци, особено ако станува збор за прва средба (на пример, кај првачињата), дали станува збор за смирена, добро расположена, мила личност (наставник) или е сосема спротивното, односно сосема нешто друго. Како дигресија, ќе споменеме еден пример (од наши истражувања, по друг повод), кога прваче, по првото здогледување на својата идна наставничка на првата заедничка средба на првачињата (кога се читаат имињата на првачињата и се покажува нивната наставничка), доаѓа до заклучок дека таа е лоша, со објаснување дека таа, во ниту еден момент, не се насмеала, а како одбивност ја наведува и црната боја на нејзиниот фустан (од сопствени истражувања во 2000 година).

⁷ По друг повод имаме наведено за потребата од различниот пристап од учењето странски јазик во средината, каде што е тој стандарден и официјален јазик во државата, наспроти тој ист јазик (како странски) во друга држава, каде што живее ученикот/студентот.

образец.⁸ Со развојот на информатичките можности, со компјутерската подготовка, сè повеќе има тенденција учебниците и учебните помагала бидат „привлечни“, така што многу пати наликуваат на сликовници.

Во таа насока може да се направи споредба и за насловните страници на учебниците, на прирачниците итн. Ако првите учебници имале насловни страници во една боја (обично бела, темносина и сл.) со потребните податоци испишани на нив, поновите учебници имаат најразлични корици (вклучително и насловните страници) исполнети со слики и со бои, кои можат да бидат вклучени во невербалната комуникација. Особено сакаме да потенцираме дека пораката што се испраќа преку нив, не зборува само за материјалот што е во публикацијата, туку и повратно, многу зборува и за авторот на тоа дело. Ова не се однесува само на учебниците за учење странски јазик/јазици, што е дел од анализата во овој труд.

2. При учењето од наставник/учител/лектор комуникацијата се одвива меѓу поединец и поединец; односно меѓу поединец и група, каде што наставникот/учителот/лекторот е во „надредена“ улога. Комуникацијата, секако, е пред сè, вербална, меѓутоа потпомогната со голем процент на невербална комуникација: наставникот/учителот/лекторот внимава при изговорот на секој глас, потоа на интонацијата на реченицата итн. Од друга страна, изразот на лицето и рацете се постојано активни кај наставникот/лекторот, како при предавањето, така и при одговарањето на ученикот/студентот.⁹

Невербалната комуникација има важна улога во културата на еден народ. Конкретно, во зависност од културата на еден народ, може да се каже дека определени невербални дејства можат да се карактеристика на определен народ. Пример за тоа е потврдниот, односно негативниот одговор, проследен со невербална комуникација. Ако, за повеќето народи во Европа, при потврден одговор, се клима со главата нагоре – надолу, во грчкиот и во бугарскиот јазик, на пример, се движи главата налево – надесно, а за негативен одговор е обратна ситуацијата. Според тоа, особено важно за усвојување на конкретниот јазик/конкретните јазици, за одвивање на успешна комуникација, е потребно да се научи и оваа културолошка посебност.

На крајот да отвориме уште една тема, која е поврзана со новонастанатата ситуација (со појавата на епидемијата и на пандемијата на вирусот КОВИД-19) при држењето настава, меѓу другото и при учењето странски јазик. Имено, станува збор за физичкото неприсуство на учесниците при комуникацијата и при интеракцијата, односно физичкото присуство во училиница е заменето со настава од далечина (онлајн), од дома. И предавачите/наставниците/лекторите, од една страна, и учениците/студентите на странски јазик, од друга страна, се наоѓаат секој во својот дом, во своето место на живеење и комуницираат преку

---

⁸ Пановска Ружа, Џукески Александар. 1980. *Македонски јазик за странци – почетен курс*. Скопје: Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура; Конески Кирил. 1980. *Македонски јазик за странци – среден курс*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура; Минова-Ѓуркова Лилјана. 1997. *Македонски јазик за странци – курс за најреднаџи*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура ... итн.

⁹ На пример, наставникот може да му помогне, при изговор, на ученикот/студентот, да клима потврдно со главата за да го охрабри и сл.

интернетска врска. Во последно време може да се каже дека заедно со оваа пандемија „се роди“ и платформата Зум (Zoom), иако и претходно имаше други слични интернетски платформи (Скајп – Skype), кои се користеа за видеоконференции, состаноци, чет и сл., покрај за лични потреби.

Ако се потсетиме на шесте комуникациски функции што ги издвојува Роман Јакобсон, секоја поврзана со еден аспект од процесот на комуникацијата (емотивна – испраќач, референцијална – содржина, поетска – порака, фатичка – канал, метајазична – код и конативна – примач) е очигледно дека во оваа ситуација се менува каналот. Што е она што се случува? Секој корисник е пред својот компјутер и истовремено, со можност за звук и за слика, е во комуникација со другите учесници (лекторот и студентите). На екранот има можност да се гледаат сите учесници истовремено. Со компјутерските можности, покрај вербалната интеракција, меѓу лекторот и студентите, има и дополнителни можности (прикачување: вежби, текстови, презентации и сл.). Се поставува реторичкото прашање: Дали не треба да им се укаже на учесниците во комуникацијата како да се однесуваат, односно дали не треба да има посебни упатства (бонтон) што ќе бидат корисни при комуникацијата? Тука мислиме на: држењето на телото, држењето на главата, држењето/движењето на рацете итн. Од друга страна, особено е важно и движењето на: устата, забите и јазикот итн. – со единствена цел: за правилен изговор, кој многу ќе помогне во разбирливоста при комуникацијата. Сметаме дека треба да се посвети внимание и на ова, особено кога станува збор за учење кој било странски јазик, секако и македонски јазик.

Ако, пак, има можност за комуникација (па и интеракција) со физичко присуство, тогаш е неизбежно носењето маски, со кои се отежнува разбирањето при комуникацијата меѓу нејзините учесници. Со тоа се покажува колку е важна и невербалната комуникација во процесот на интеракција. Со самото тоа што не се гледа устата додека се зборува, многу пати се случува учесниците да замолуваат да се повтори репликата за да се продолжи комуникацијата.

Во таа насока, наместо заклучок, ќе кажеме дека како што се практикуваат курсеви, семинари и сл. за предавачи/наставници/лектори, може, во нивни рамки или одделно, да се предвидат методски единици за методолошки пристап кон професијата – предавач/наставник/лектор за странски јазик, каде што свое место ќе заземе и невербалната комуникација во сите свои области и подобласти.

Литература

- Заедничка европска референцна рамка: учење, настава и оценување.* 2012. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Конески Кирил. 1980. *Македонски јазик за странци – среден курс.* Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.

- Минова-Ѓуркова Лилјана. 1997. *Македонски јазик за странци – курс за напреднати*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура.
- Пановска Ружа, Џукески Александар. 1970. *Македонски јазик за странци – почетен курс*. Скопје: Семинар за македонски јазик, литература и култура.
- Тантуровска Лидија. 2005. *Вежби и игри, Прирачник за учење македонски јазик како странски/Games and Exercises Handbook for the Acquisition of Macedonian as a Foreign Language*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

<http://flf.ukim.mk/cetis-mak-en/> (посетено во септември, 2020).

Summary

Within language, as a means of communication, in addition to verbal, we can also talk about non-verbal communication, for which a lot of research is dedicated. In recent decades, attention has been paid to the methodology of learning a foreign language, which is also advocated by the Council of Europe, especially after the publication of the Common European Framework of Reference (CEFR) for languages: learning teaching and assessment.

In our research, we focused on non-verbal communication in learning Macedonian as a foreign language, and the analysis took into account the implementation of non-verbal communication skills (forms, means, different types: body language, images, colors, etc.).

Искра Тасевска Хаџи-Бошкова
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ВДОМЕНОСТА КАКО СОЦИОКУЛТУРЕН ФЕНОМЕН ВО ПОЕЗИЈАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ АВТОРИ ОД 19 ВЕК

Апстракт: Анализирањето на поезијата на македонските автори од 19 век досега главно ги следи стереотипите кои се наследени од позитивистичкиот пристап кон делата. Сепак, дури и владејачкиот позитивизам донесе одредени придобивки во однос на исцртувањето на културолошките димензии на проблемот на вдоменоста во македонската литература од 19 век. Така, поезијата на Константин Миладинов се гледа како втемелувачка во однос на зародениот романтизам од половината на 19 век, означувајќи го пресвртот кој се случил во македонската културна средина, а кој може да се согледа најдиректно преку засилениот интимизам во поезијата. Нашето истражување на проблемот на вдоменоста се однесува, од една страна, на преобликувањето на творечките доминанти кај македонските автори од средината на 19 век, но и на начинот како се прекршуваат културните обрасци во нивното творештво. Тоа значи дека текстот ќе ги преиспитува етаблираните антитези во творештвото на К. Миладинов и Р. Жинзифов., кои фрлаат светлина врз начинот како доминантната културна парадигма (дискурс) се храни од неприпадност на овие автори кон него, исфрлајќи ги (иако не секогаш и нужно) кон маргините. Сето тоа оддава впечаток за поставеноста на овие автори на меѓата, која доминантниот контекст сака да ја избрише со цел да ја потврди својата единственост или правилност, но која од друга страна не може да се поништи токму поради тоа што е поливалентна. Целта е да се истражат скриените значења во творечкиот дискурс на авторите кои се напојувале од тековите на соседните културни традиции, без да бидат конечно повлијаени од или интегрирани во нив.

Клучни зборови: (не)вдоменост, македонска литература во 19 век, културна средина, идентитет, другост.

Истражувањето на литературните дела, кое подразбира исчитување на стилските варијации и нијанси на уметничкото творење, неминовно водеше кон надминување на претпоставените граници (особено видливо во критичките согледувања од 60-тите и 70-тите години на 20 век) и отворање на перспективите кон културолошкото промислување на творечкиот процес. Во таа смисла, една од темелните категории, која се воспостави и како обид за надминување на ограниченото сфаќање на националноста и/или националниот идентитет, но и за негово правилно разбирање, надвор од воспоставените стереотипи и шаблони, претставува терминот дом и изведенките од него (домување, вдоменост, домовност). Културолошката перспектива во истражувањето на различните

феномени сведочи за посебната, интердисциплинарна природа на ова подрачје наречено културни студии, кои недвосмислено придонесуваат за напуштање на авторитарната позиција при промислувањето на различните културни елементи, независно дали се тие дел од еден единствен културен систем. Тоа е причината зошто овие проучувања имаат нужна потреба од деколонизирање на перспективата, но и на сопствената истражувачка позиција, особено на оние проучувачи кои потекнуваат од финансиски помоќните држави и региони. Во современите проучувања на културните системи, кои се согледуваат од гледна точка на нивната економска, општествена, политичка или идеолошка структура (во која е секако вклучен, во потесната смисла на зборот, и литературниот комплекс), позицијата (локацијата) на културата, но и на истражувачот и неговата културна заднина го добиваат својот примат. Во таа смисла, Франческа Нери правилно заклучува дека „деколонијацијата веќе во никој случај не се однесува само на оние што биле колонизирани (воено или не), туку на целиот културен систем во светот во текот на XX век“ (Нери 2006: 265). Оттука, и постколонијалната критика значи повеќе од чекор напред кон децентрирање на доминантните општествени и политички претстави.

1. Домот како имаголошка категорија

Прашањето за субјектот и домот во културолошките проучувања ја рефлектира повеќеслојната структура на овој проблем, која неминовно ги поттикнува психолошките и филозофските истражувања. Домот е неретко промислен како блиско и посакувано место, што не ги исклучува и негативните конотации, кои најчесто се однесуваат на потребата од надминување на ограниченоста, односно на „анксиозноста на домувањето“ (Шелева 2005: 15), чиј интензитет може да се мери со оној на невдоменоста. Како што се забележува во Обратниот асоцијативен речник на македонскиот јазик (Соколова 2019: 119), домот се појавува во асоцијативното поле на редица лексеми (љубов, леб, мајка, Балкан и сл.), кои главно подразбираат афирмативни (позитивни) конотации, иако лексемата „Балкан“ е една од оние кои произведуваат склоп од негативни и/или главно противречни асоцијативни парови.

Појавата на имагологијата како дисциплина, која ги преиспитува начините на дискретното конструирање на смислата преку создавање на ментални слики, значеше можност за целосно редефинирање на поимите кои беа едноставно прифатени како еднозначни. Како што покажуваат истражувањата од психологијата и неврологијата, светот за спознајниот субјект е секогаш посредуван преку ментални слики. „Човекот ја искусува емпириската стварност само делумно. Штом е таа текстуално кодифицирана, репрезентацијата на делот станува приказ на целината“ (Beller 2007: 5). Тој механизам е заслужен за специфичниот начин на обработка и промислување на информацијата, која е скоро секогаш обележена со недостиг и клони кон неизбежно создавање на предрасуди, односно стереотипи. Острицата на имагологијата е насочена токму кон превредување на овие колективно афирмирани стереотипи (или имаготипи), кои треба одново да се согледаат за да се овозможи расветлување на скриеното соперништво меѓу менталната слика и емпириското искуство. Со оглед на тоа што ние никогаш немаме директен допир со стварноста по себе, бидејќи нашиот

контакт е секогаш посредуван, сосема е веројатно дека јазикот, но и перцепцијата не можат докрај да бидат ослободени од овој притисок.

Домот, сфатен како имаголошки феномен, овозможува да се промислат сите оние празнини во неговото значење, односно оние негови гранични, лиминални аспекти, кои го прават специфична културна појава, обележена со амбиваленција и незавршеност. Продлабоченото, деколонизирано, имаголошко преиспитување на значенскиот спектар на овој поим ја покажува недвосмислената потреба од негово проширување во насоката од „оикос до пркос“ (Шелева 2005: 14), односно од еднонасочно кон повеќенасочно перспективирање на произведувањето на означителите и на значењата. Тоа значи дека ваквото согледување трага по надминување на амбиваленциите, втемелени во човековото постоење воопшто, настојувајќи нив да ги замени со аспектирање на она што ги оневозможува обидите за схематизација на спознанието, која главно се развива низ редување на спротивставености. Во таа смисла, спознавањето на специфичната природа на домот како имаголошки феномен, но и вдоменоста воопшто, подразбира задолжително деконструирање, кое е првенствено епистемолошко, односно задира во најдискретните нијанси на човековото знаење. Во суштина, тоа значи дека науката повеќе не се задоволува со едноставни објаснувања на карактерот на културните феномени, од кои текстовите се само една појавност, туку трага по она што не е манифестирано, но сепак присутно и неидентично во сите свои аспекти. Како што забележува Дерида, тоа е онаа разлака (*différance*), која не е печатна грешка во пишувањето, туку „непотполн, неедноставен почеток“; таа е структуриран и разлучувачки почеток на разликите“ (Дерида 2006: 77). Во овој контекст, ние би додале дека разлаката е празнината, хијатусот кој содржи потенцијал да биде истовремено и субјект и објект, но и нешто многу повеќе од тоа.

2. Македонија како периферија на имаголошките проучувања

Објективноста во пристапот, која се пројавува како разликувачка особина на имаголошките проучувања, во многу случаи претставува недостижност, главно поради едноставниот факт што секој дискурс, по својата иманентна природа, е носител на определена идеологија, која е често проникната со силното влијание од политичката идеологизација (индоктринација). Свкупното живеење на човекот, односно сè она што може да се подведе под терминот „култура“, е структурирано во т.н. „идеолошки низи“ (Medvedev 1976: 6-21), па во таа смисла идеолошкото е длабоко вградено во самата природа на човековото живеење и дејствување. Неможноста да се избегне трансферот на идеолошките концепти, карактеристични за една културна средина, се засведочува и во тврдењето на претставниците на т.н. Бахтинов кружок дека „каде што нема знак нема ни идеологија“ (Bahtin 1980: 9), па според тоа секоја дискурзивна размена поседува одредена идеолошка природа. Карактерот на идеолошките низи, кој е потенциран преку поврзаноста на јазикот и книжевноста со науката, правото, религијата и политиката, јасно упатува на можноста за трансфер на различните типови

означувања од една во друга идеолошка сфера, но и на активното нижење на означителите, кои често или го испразнуваат своето значење, создавајќи вишок информација, или се појавуваат како средство за пренос на други и поинакви значења. Правилното сфаќање на овој процес претставува предуслов за разбирање на неможнота од целосно идеолошко празнење на дискурсот, бидејќи тој е неминовно дел од севкупното идеолошко поле, што од друга страна не значи дека тој не може или не треба да биде имун на одредена политизација или индоктринација во функција на поинакви цели.

Овој процес на активна интеракција во полето на идеолошкото нуди можност за пошироко согледување на начинот како се „македонизира“ сликата за Македонија (аналогно на термините „ориентализација“ и „балканизација“), дури и во нејзиниот сопствен културен тек, што претставува одредена необичност, која сепак не е единствена во својата посебност и исклучителност. Сведоштво за овој процес е невообичаената перспектива која ја зазема авторката на исклучителното дело кое зборува за начинот како се креира и трансформира сликата на Балканот, Марија Тодорова, која и самата „сè уште не е *доволно деколонизирана*“ (Шелева 2006: 267). Нејзиното раскажување за Бугарката Цвета, родена во едно македонско село, го потцртува процесот на сведувањето на национално и културно различниот Друг на географска одредница, која ги затемнува неговите специфични својства кои се дел од поинаков културен развој. Во таа смисла, спознавањето на сопствената замолченост (субалтерност), која е прв чекор кон потврдување на таа појавност и од страна на другите културни средини, најпрво треба да тендира кон отфрлање на предрасудата за „негативната свест“ на субалтерниот, која се објаснува како „неуспех на самоосознавањето“ (Чакраворти Спивак 2003: 56). За т.н. колонизиран субјект, кој се појавува на границите, односно среде празнината која ги осветлува разликите меѓу високата и ниската општествена класа, е клучно неговото позиционирање како „субјект-ефект“. Таквиот субјект ги пречекорува ограничувањата кои произлегуваат од едноставното сфаќање на идентитетските разлики, кои се најчесто резултат на мошне свесното одземање на автентичните својства (во форма на артефакти или бришења од различен вид), што е дел и од насилните операции со кои се конструирани скоро сите нации во светот. Заборавањето, како што истакнува Ренан (Renan 1990: 11), кое се однесува првенствено на историски засведочените злосторства кои се во основата на формулирањето на нациите, го потврдува фактот дека нацијата е, пред сè, „спиритуален концепт“. Таа специфична свесност која се поврзува со правилното разбирање на природата на нацијата, ја потврдува важноста од надминување на стереотипот, кој во роматичарските поимања ја сведуваше нацијата само на склоп од конструирани разлики (најчесто во содејство со блискиот, културно или општествено друг субјект).

Географската поставеност на Македонија, која најчесто се толкува како „гранична“ или „опасна“, истовремено значи потреба таа да се согледа низ мноштвото спектаторски шаблони или леќи низ кои се спознава Ориентот, но и Балканот. Ориентот е неминовно „ориентализиран“, уште од антички времиња, а таквиот процес влијае „врз Ориентот, врз ориенталистот и врз западниот 'потрошувач' на ориентализмот“ (Саид 2003: 71). Овие конструкти ја потврдуваат вистината на едноставната констатација дека „сликата заменува илјада зборови“, а тоа е особено точно кога станува збор за создавањето на

ментални слики, кои доминантно го одредуваат правецот по кој се движи размислувањето, но и спознанието. Како што укажува Кант, историското спознание задира најдиректно во проблемот на јасноста и одреденоста на спознанието воопшто, но ако тоа не е збогатено со одреден естетски квалитет, сфатен како дифузност, екстензивност и вистинитост од повисок ред, тоа не би можело да се пренесе меѓугенерациски (Kant 1992: 39-40). Спознавачкиот став на ориентализмот, како што вели Саид, е целосно „антиемпириски“, бидејќи тој се задоволува само со спознавање на обрасците, кои се сметаат за врвен преносител на значењата кои се нужни за стекнување на валиден увид во едно културно подрачје. Вишокот на смисла кој го генерира поимањето на ориенталното, чиј потенцијал се развива околу значењата на лексемите од типот „валканост“, „машкост“, „суровост“ или „опасност“, претставуваат споделени подрачја, низ кои недвосмислено може да се согледа и спектарот на поимањата на Балканот и Македонија како имаголошки типови.

„Балканизацијата“, како термин кој го воведува Пол Скот Маурер (Тодорова 2001: 178), го означува широкиот опсег на комплексност со кој располага овој имагиниран конструкт. Во тој поглед, сложеноста на односите кои владеат во ова подрачје се доведува во врска со природата на Словените и нивното специфично населување на овие простори (видливо низ делото на Мери Едит Дурхам). Ваквите поимања кулминираат со потцртувањето на граничната природа на Балканот, кој е „вештачки, измамнички Нов Ориент“, односно неговите жители се „бездомници; тие веќе не се Левантијци, но сè уште не се ни Европејци“ (Маркус Еренпрајс, *apud* Тодорова 2001: 184). Среди ваквото отсликување се појавува и специфичната поставеност на Македонија како ментален конструкт, кој е двојно или, подобро речено, четворно имагиниран како поинаков и проблематичен (во однос на Западна Европа, Ориентот, балканскиот идентитет и словенството на одредени словенски народи). Таа е „земја на раздорот“, во која жителите се носители на најгрдата исклучивост на словенските физички црти, доживевани низ перспективата на доминантниот патувач, кој е надмоќен и „цивилизиран“. Во тој контекст можат да се согледаат авторитарните коментари на патувачите низ Македонија од 19 век, кои ги спознаваат „разните раси на Европска Турција“, како и „дивите племиња во Албанија“ (Матковски 2000: 37). Една специфичност на имаголошката претстава за Македонија среди поширокиот балкански контекст е нејзиниот дивергентен развој во поглед на епскиот наратив, кој дефинитивно ги одредува соседните идентитети, со оглед на фактот дека нивниот идентитет „станал наративно конструиран благодарение на војните“ (Желињски 2006: 57). Спротивно на ваквиот процес, македонскиот идентитет е согледан повеќе како предмет на уметничко пресоздавање, кое е единственото место каде тој може или, уште повеќе, смее да дојде до израз. „(...) Текстот е, на извесен начин, и криптограм. Тој открива и прикрива нешто, си игра со значењето, со именувањето и со премолчувањето во приказните, кои не го подразбираат само говорот на другиот, туку и *ошијорой на молкой*“ (Бановиќ-Марковска 2012: 181). Во сферата на општокултурните текстовни релации, македонската субалтерност најчесто доаѓа до израз само како резултат на

творечките пресоздавања и премостувања, каде во духот на квантната физика се спојуваат замолчаното минато и проблематичната сегашност, засилувајќи го имаготипот за „статичноста“ на Балканот.

3. Поетските манифестации на македонските автори како суштинска (не)вдоменост

Прашањето за вдоменоста на авторот во еден културен контекст бара промислување на дискретните импликации кои таа култура ги рефлектира врз авторовата личност, што од друга страна претставува процес кој во ниеден случај не може целосно да се исцрпи. Она што еден културен контекст го врежува како белег во одредена творечка свест секогаш е предмет на преобликување. Неговото влијание е повеќенасочно и тоа недвосмислено го поттикнува прашањето за границите на субјективноста. Специфичноста на овој проблем се расветлува дури и ако само претпоставиме теориска можност за издвојување на творечкото себство од културниот тек во кој авторот бил обликуван или роден, што само по себе ја потврдува неможноста од пренебрегнување на важноста на овој аспект во промислувањето на литературната традиција низ времето. „(...) Во татковината и во јазикот во кои се родил, писателот најсигурно и највистински е вдомен и домува дури и тогаш кога самиот се дели од нив; и тогаш кога ги нема, односно и тогаш кога му ги негираат или му ги одземаат; и тогаш кога е насилно разделен од нив; па и тогаш кога не е свесен дека ги изгубил или дека дефинитивно, конечно, ги нема; како и тогаш кога не е свесен колку му значат, ниту пак што бил без нив“ (Радически 2011: 127).

Парадоксалната амбиваленост на феноменот вдоменост, кој значи истовремено и припаѓање и неприпаѓање на одреден контекст, се расветлува и во поетските доживувања на авторите од македонскиот 19 век. Нивната творечка перспектива не може да се издвои од нивните длабоките понирања во сопствената културна и јазична замолченост, што е, за жал, видливо само преку изолираните примери на нивниот јасен бунт против таквата состојба. Светлина врз оваа состојба фрла дејноста на браќата Миладиновци, кои се поставени од самиот почеток во различни надмоќни културни текови. Од нивната преписка со повеќе важни личности, која го потврдува претходно искажаниот факт, се издвојува писмото на Константин до Георги Сава Раковски, кое датира од 8 јануари 1859 година, а во кое тој зборува за словенофилството на „Македончињата“ дојдени во Москва, како и за македонските песни кои сака да ги систематизира во одделен зборник (Трайков 1964: 132-133). Ако овој факт го погледнеме низ перспективата на подоцнежното именување на зборникот како Зборник од бугарски народни песни, тогаш можеме правилно да ги разбереме размерите на оваа субалтерност за која станува збор. За тоа сведочат и наznakите кои ги користи Димитрија Миладинов во своите писма, од типот на „Славянобългари“ или „Македoвoβoυλyαρία“, кои пак според бугарската критика ја докажуваат тезата за недвосмислената народносна определеност на браќата, особено на Димитрија, во корелација со „сонародниците од Горна Бугарија“ (Трайков 1964: 33). Јасно е дека станува збор за неможноста македонското име да се појави во општествениот процес, првенствено поради притисоците од грчката страна, која сметала на своето историско право врз името Македонија и 268

врз изведенките од него (Битовски 2008: 171), а вторично и поради засилената бугарска пропаганда, која во форма на културен доминион тендирала кон „голтање“ на разбудените македонски дејци. Преписката на браќата Миладиновци сведочи за причините зошто идентификувањето со сопствениот јазик и културна средина значи порадикално домување од поврзувањето со наметнатата народност (Tasevska Hadji Boshkova 2020: 228-229).

Поетските визији на Константин Миладинов ни ја осветлуваат неговата втемеленост во изворниот културен контекст, независно од обидите тој да се релативизира или, на некој начин, да се преобликува во корист на одредени политички цели. Илустративни примери за овој процес се особено песните „Шупељка“, „На чужина“ и „Думание“. Песната „Шупељка“ го реактуализира мотивот за маѓепсаноста на романтичарскиот поет од силата на музиката, која успева да го преобрази дури и него самиот. Таа има магиска моќ, како што може да се забележи во многу текстови од македонскиот фолклор и успева да ги скроти дури и „горските дивотии“. „Ушче ко си бев малечек, / Од клас си писка напраиф. / Со неа свиреф, подскаквеф, / И по зелени ледини / Си трчах по пеперуги“ (Миладинов 1980: 25). Во почетните стихови, лирскиот субјект е отсликан од дистанца, во идеализираното детство, кога (повторно романтичарски) природата корелира со неговата детска слобода и неоптовареност од потрагата по сопствената реализација и стекнувањето на свесноста за себе. Веќе во втората строфа, тој амбиент се менува, па младоста поставува пред него поинакви желби – потрага по пријателства и веселби. Во таа смисла, свирењето добива метафорично значење на растење, односно стекнување одредена зрелост. „Радосен свирка напраиф / И со моите другари / Играф со срце весело, / Трчаф по поле широко, / Шетаф по гори високи, / И низ езера поминаф“ (Миладинов 1980: 25). Во овој контекст особено внимание привлекуваат синтагмите од народната традиција, кои го варираат и онака игривиот осмерец, збогатен и со мноштвото асонанци. Овие манифестирани аспекти, кои сведочат за природата на уметничкото дело како интенционален и хетерономен објект (Tasevska Hadji Boshkova 2019: 1847), истовремено ја прикажуваат специфичната поставеност на субјективноста, која е тројно варирана – низ детството, момчештвото и младоста, единствено како ефект од дејствувањето на стратегиите на меморијата. Во тој контекст, интересно е да се забележи дека дури и оној сегмент од поетското доживување, кој може да се определи како отелотворување на сегашноста на искуството, подразбира потреба од повнатрешнување (интернализација), која ги надминува границите на романтичарската интимизација и сведочи за еден поинаков процес. „Сега шчо ми е најмило / Дружба да има шупељка, / (...) И ја на дабот навален, / Да свира со шупељката / Как ќе ме учит срцето“. Творечкиот субјект е проникнат со неможноста од одомаќинување во хибридно искуство (внатрешно и надворешно), тој е невдомен, иако е длабоко проникнат од културната средина (првенствено преку фолклорот), што сведочи за неговата минимална стабилност.

Во песната „На чужина“, во чија перспектива нужно се промислува и песната „Т’га за југ“ (особено нејзините антитези и контрасти), проблемот на

домот добива многу пошироки конотации. За разлика од претходното црно-бело сликање на домот и туѓината, значенското поле во овој контекст видливо се проширува, со што се развиваат и поинакви значења. Така, освен сликањето на туѓината како нешто што е заканувачко и темно, во поетската визија на Миладинов се инкорпорира концептот на неподвижноста на туѓината (место на застоеност и здодевност), која е сепак носител на одреден креативен поттик. Во случајов, таа го мотивира динамичниот процес на сеќавањето како ре-активност, односно како соодветно преосмислување на доживеаното. Во таа смисла, субјектот е потцртан како амбивалентен феномен, кој слободно се движи низ различните нијанси на минатото и сегашното искуство и не е ограничен од временско-просторните релации. „Кријја бара / На пазара / Да си метнам, / Та да си летнам, И да идам / Да ја видам / Ама нема / Да си зема“ (Миладинов 1980: 45). Во тој контекст се менува и еуфонискиот потенцијал на песната, особено низ едноставниот четворосложен стих, кој имагинира одредена брзина на мислата, која летнува, буквално и метафорично, за да го замени искуственото доживување. Оттука, субјектот се вдомува во прекршениот дискурс, кој ја потенцира единствената можност за правилно спознавање на она што е означено само преку отфрлање на едноставното сопоставување на домот како реализација на стремежите и туѓината како здодевност и пасивност. Дискурсот на писмото и неговата симулација, кој ја варира структурата на песната, сведочи за една егзистенцијална потрага на авторот по смислата на творечкиот чин воопшто, земајќи ја предвид присутноста на епитетите и синтагмите од фолклорот, кои дополнително го динамизираат исказот. Дремежот на поетот, кој се поврзува и со доминантните својства на туѓината, всушност ја потцртува неможноста од обликување на затврдени претстави, бидејќи творечкиот импулс е посилен дури и од (не)втемеленоста во даден општествен или културен контекст. Во таа смисла може да се промисли истовремената појава на она „Ја си дремам“ со „Ја не дремам“, и покрај тоа што станува збор за перспективирање на туѓината како феномен.

Оваа специфична, полифона вдоменост на поетот може да се согледа и во песната „Думание“, која на одреден начин ги прикажува неочекуваните нијанси на сфаќањето на поетовата субјективност. Таа е израз на романтичарската, граѓанска замисленост над смислата, која е повеќе од егзистенцијална драма за човековото постоење. Контрастивно поставените слики варираат од едно младешко согледување на младоста и љубовта, па до промислена безнадежност во однос на решавањето на внатрешниот конфликт. Поетското спознание го рефлектира сопственото средишно место во поставувањето на себството како центар на конфликтните доживувања, кои не носат спокојство и разрешување, разбивајќи го на тој начин и концептот на вдоменоста. Заднината врз која се проектира тој процес е младоста, која не носи никаква утеха, а од друга страна не може да ги ослаби ниту негативните влијанија од погубната љубов: „Зашчо, зашчо ја да љубам? / Зашчо себеси да губам? – / Младост срцето ми печит / Без надежда да м’ излечит. / Ела, младост, усил се / И во мене угасни се!“ (Миладинов 1980: 35). Тоа е израз на една темелна невдоменост, која ги надминува границите на нејзиното трополошко манифестирање, добивајќи призивок на творечка неограниченост и неомеѓеност. Младоста и нејзината

нестивнатост како копнеж по необични искуства темелно ја превреднува позицијата на дискурзивната субјективност, која ја пренебрегнува условеноста од животниот контекст во функција на автентичноста на доживувањето. Овде најдиректно ја забележуваме неограниченоста на поетската индивидуалност, која како врв на спознанието го поставува поништувањето на копнежот преку негово стивнување во себеси, односно во форма на негово враќање кон извориштето.

Во поетската визија на Рајко Жинзифов, проблемот на вдомиеноста варира од длабоки антитетички сопоставувања до нејзино конкретно втемелување во актуелната животна 19-вековна перспектива. Така, во песната „На чуждина“, проблемот на европското учење, кое го дополнува поимањето на специфичниот мисловен и поетички феномен на Жинзифов, наречен „европска поразиа“, претставува основата врз која се исцртува темната перспектива на туѓината, согледана како „дива и мрачна“. Во спектарот на таквото нијансирање, доживувањето на тој простор е недвосмислено поврзано со длабоките внатрешни пориви, кои се и директно телесни (со оглед на доминантноста на сликите за гладта и сиромаштијата во неговата поезија). Таквиот амбиент поттикнува условно дејствување на субјектот, односно активирање на стратегиите на меморијата низ нејзината динамична форма (односно сеќавањето како процес). Во тој контекст, „гладното срце“ кое, како што вели Жинзифов, „тамбура свирит“, го произведува спектарот на сликите кои кулминираат во една романтичарска визија за идеализираниот роден крај. Тој е единствената можност за втемелување на творечкиот субјект, кој повторно не е целосно вдомен, бидејќи дури и тој душевно близок роден крај е израз на една неподвижност која уништува: „О! Зошто немаат кој да те видит, / Какво богатство ти сам си владаш: / Стол за писмо, стол за седење, / Искинат сјуртук и панталони, / И две три книги, те за четење, / А ризи немаш, нито па скорни“ (Жинзифов 1981: 77). И покрај тоа што изгледа дека песната едноставно ги сопоставува темните и светлите визији за туѓината и домот, таа во суштина претставува (авто)критика на мечтата за унапредување на човекот и неговиот живот преку саможртвувањето на научникот и/или поетот во корист на повисокиот идеал (просветата односно науката). Поетот (научникот, прогресивниот човек) е темелно бездомен и невтемелен токму поради тоа што постојано се саможртвува на жртвеникот на уметноста и науката, како нешто што кај Жинзифов добива и своја актуализација во конкретниот историски контекст.

Варијацијата на мотивот (имаголошката перспектива) за туѓината, што соодветно значи и поинакво аспектирање на вдомиеноста, може да се забележи во песната „Глас“. Оваа песна, како и претходната, потекнуваат од ист временски период (и двете се објавени во списанието „Братски труд“ во 1862 година), со тоа што тука е важно да се забележат дискретните нијанси во согледувањето на туѓината како феномен. Во овој случај, странствувањето претставува резултат на сопствената, поетска, внатрешна алиенација, па оној поетски исказ „не во чужда за мене земља“ може да се толкува двојно. Ако ги земеме предвид актуелните состојби во тоа време, несомнено е дека руската средина во која се наоѓал Жинзифов не претставувала целосно туѓа земја, со оглед на интегративниот

елемент – словенството (и неговата политичка варијанта, односно словенофилството). Сепак, на едно иманентно ниво, овој стих може да се поврзе со контекстот кој следи, а кој ја потенцира потребата од осамување (обележена овде со позитивен полнеж) и внатрешниот копнеж по „душевната тишина“, која се појавува како антитеза на тегобниот мисловен процес. Среди таквото поинакво формулирање на границите на субјективноста, Жинзифов ги превреднува морално-етичките компоненти, кои ја прикриваат лагата која лежи под нивното формално почитување. Во таа смисла вредносно се истакнуваат синтагмите „сон мртв“, „љубов на слова“ и „слога без братство“. Тоа е едно недвосмислено поткопување на предвидливите димензии на внатрешниот, духовен простор, кој е обележен како изворна (темелна) вдоменост. Таа веќе не е само и исклучително „locus amoenus“, туку станува еден вид мегдан за преиспитување на стереотипите. Тој премин кон поинаквите конотации на вдоменоста е особено видлив во натамошните стихови, каде се засилува дијалогот (во форма на внатрешна полемика), кој го потенцира значењето на дејствувањето во функција на народниот подвиг, чија афирмација е оној „таен глас“. Песната го илустрира творечкиот чин како симболичко оплодување на „бесплодната нива“, која опстојува само преку посветеното и истрајно дејствување. Тајниот, односно народниот глас е истовремено и „божиј гнев“, а со тоа се прошируваат импликациите кои ги носи пишувањето и творењето воопшто. На некој начин, песната ја врамува исклучителната вдоменост на поетот само во и низ креативниот процес, кој пак ја поставува под прашање неговата ограниченост и омеѓеност од општествениот контекст.

Поемата „Гусљар в собор“, од една страна, го рефлектира збогатувањето на поетските модели на Жинзифов со раскажувањето, а од друга страна сведочи за проблемот на определеноста на авторот во и од исклучителниот културен контекст. За Жинзифов е карактеристична амбиенталноста (видлива особено во неговото раскажувачко дело), односно упатувањето на заднината на раскажувањето, подлогата врз која тоа се исцртува. Во тој контекст, појавата на народниот пејач Бојан, кој овде игра улога и на некакво алтерего на самиот поет, но и на поетички оформениот „народен глас“, претставува амбиентот врз кој се исцртува актуелната состојба. Неговите физички својства, од кои е особено нагласен фактот дека е „вооружен“ само со „гусла, држејќи венец“, претставуваат подлога за градациско развивање на сликите во кои е доминантно страдањето. Разбивајќи ја предрасудата за можното објективно сликање на состојбите, како човек кој само еднаш се вратил во Македонија по неговото заминување во Русија, Жинзифов преку гласот на пејачот Бојан се обидува да проникне во различните сфери на искуственото. На таков начин можат да се прочитаат стиховите низ кои пејачот го советува народот и, особено, младите луѓе. Тој дел сведочи за преплетувањето на различните културни традиции, кои во случајов оневозможуваат проникнување во сопствената културна посебност, што се изразува и низ публицистичкиот тон: „И наш јазик, наш славјанскиј глас, / Народност, вера, божиј храм / И наши нравы драги за нас, / Все што дедови дали нам, / Душа ни, живот ни и имот – / Като сја зовеше наш брат – / Пот’пка, ограбе зол фанариот, / За да гоит снага и врат?“ (Жинзифов 1981: 48). Во врска со така издвоената културна специфичност на македонскиот народ стои и претставата за

изворната добрина на македонскиот селанец, која е сопоставена со онаа за физичкиот изглед на девојката, а која ги рефлектира (на едно микрониво) политичките и душевните страдања на македонскиот народ. Во таа смисла, иако идеолошкото средиште на овој текст е фокусирано врз страдањето на народот од злоупотребите на фанариотите, проблемот на вдомиеноста се прикажува како една сопствена невдомиеност, во смисла на неможност да се препознае сопствената замолченост без појавата на народниот пејач. Оттука, неговото присуство е повеќе од само едноставна функција и лик во текстот.

Овие ефекти на читањето, кои се видливи низ текстуалните релации, е потребно да се согледаат и пошироко, во врска со историската перспектива која ја позиционира и осветлува оваа поема. Жинзифов, потенцирајќи ја исклучителната природа на народот и неговото „будење“ во форма на самоспознание, инсистира на одлучното и афирмативно самоопределување на девојката како Македонка, што веќе во следниот контекст инстантно се менува: „Из нив една Македонка, / Хубавица милолика, / Светлокоса, чрноока, / С снага стројна, белолика, / Запејала, загукала – / (...) Ја сум млада Бугарка, / Име ми ет Милкана / Јас сум чиста Славјанка, / В Бугарија родена“ (Жинзифов 1981: 52). Настрана од причините за ваквите определби кај Жинзифов, што несомнено се доведува во врска и со интелектуалните кругови во кои тој се движел, текстуалната инстанција ни упатува на фактот дека роднокрајното и народносното е изделено само во случаите кога станува збор за отсликување на битовото, секојдневното, блиското во една емотивна и географска смисла. Како што може да се забележи, дискурсот го следи доминантниот и единствено валиден (во тоа време) историски глас, особено во делот каде станува збор за природата на словенскиот род, што се надоврзува на претходната претстава за посебноста на Словените. Жинзифов ја истакнува словенската посебност на сродните народи – Русите, Србите, Чесите, Полјаците, Црногорците, Херцеговците, Хрватите и Бошњациите, спознавајќи ја во тој дух и словенската природа на сопствениот народ. Потврда за тоа дека кај Жинзифов се работи за следење на доминантните политички тези од тоа време претставува и подоцнежното упатување на Бугарија во текстот, претставена како долна и горна, како земја која се простира „од Вардара до Дунава“. Тука повторно се забележува како текстот ги врамува различните животни (културни) акценти, од кои творечката свест бира, условувајќи ја играта на означителите во дискурзивниот процес. Сведувањето на ознаката Македонец на еден вид празен означител, само по себе, сведочи за димензиите на овој процес, кој дозволува да се поима културната различност само во рамките на доминантната историска и политичка перспектива.

4. Творештвото како симптом на вдомиеноста

Широкиот опсег на прашања кои ги поставува (не)вдомиеноста како феномен ја рефлектира нестабилноста при имагинирањето на културите и потребата од нужно преиспитување на тезите со кои е проникнато идеолошкото

поле. Творештвото на Константин Миладинов и Рајко Жинзифов го вградува проблемот на роднокрајното (домот) и туѓото во еден поширок контекст, како амбиваленција која ги проникнува дури и нивните претстави на блиското и домовното, што од друга страна го потцртува поинаквиот, необичен, активен творечки глас, кој и самиот себеси се ослободува до одреден степен. Дури и во деловите каде поетскиот дискурс ги одразува сфаќањата својствени за доминантната општествена перспектива, што го насочува дистрибуирањето на смислата, може да се препознае еден валиден отпор кон нејзиниот притисок. Во случајот на К. Миладинов и Р. Жинзифов, спротивставувањето се состои во едно умешно интимизирање на поетскиот дискурс, кој само на ваков начин има можност да ја изрази неговата врвна неограниченост од надмоќниот општествен процес. Несомнен е фактот дека ваквата поставеност на феноменот на вдоменоста во македонската литература од 19 век сведочи за специфичниот развој на македонскиот културен идентитет, како свесност која е пројавена во дискурзивна смисла уште од почетокот на векот.

Литература

- Бановиќ-Марковска, Ангелина. 2012. „Историја vs меморија (или, зошто е потребна свест за историското наследство)“. Златко Крамариќ, Ангелина Бановиќ-Марковска *Полиџика. Култура. Идентитет*. Скопје: Магор, 181-194.
- Битовски Крсте. 2008. „Македонија во XIX век“. *Историја на македонскиот народ*, ур. Тодор Чепреганов. Скопје: Институт за национална историја, 165-210.
- Дерида Жак. 2006. „Разлака [Differance]“. *Од модернизам до постмодернизам*, прир. Лоренс Кахун. Скопје: Темплум, 61-104.
- Жинзифов Рајко. 1981. *Одбрани творби*, прир. Гане Тодоровски. Скопје: Мисла.
- Желињски Богуслав. 2006. „Балканот од аспект на колонијалната и постколонијалната критика“. *Балканска слика на својот*, прир. Ката Кулавакова. Скопје: МАНУ, 51-61.
- Матковски Александар (ур.). 2000. „Патописот на Хенри Тозер од 1865 година“. *Македонија во делата на странскиот јазик: 1864-1874*. Скопје: Гурѓа.
- Миладинов Константин. 1980. *Избор*, прир. Гане Тодоровски. Скопје: Мисла.
- Нери Франческа. 2006. „Мултикултурализам, постколонијални студии и деколонизација“. *Компаративна книжевност*, прир. Армандо Њиши. Скопје: ДККМ и Магор, 251-280.
- Радически Науме. 2011. *Пред алфа и пред делта: прилози за македонската јазична литература*. Скопје: Македоника литера.
- Саид Едвард. 2003. *Ориентализам: западни концепции за Ориентот*. Скопје: Магор.

- Соколова Марија. 2019. *Асоцијативитет во македонскиот современ јазик (со асоцијативен речник на македонскиот јазик и обратен асоцијативен речник на македонскиот јазик)*. Кочани, Европа 92.
- Тодорова Марија. 2001. *Замислувајќи го Балканот*. Скопје: Магор.
- Трайков Никола (ур.). 1964. *Браќа Миладинови: ирејиска*. Софија: БАН.
- Чакраворти Спивак Гајатри. 2003. *Постколонијална кријтика*. Скопје: Темплум.
- Шелева Елизабета. 2005. *Дом/идентитет*. Скопје: Магор.
- Шелева Елизабета. 2006. „Слепата точка на балканизмот“. *Балканска слика на светот*, прир. Ката Кулавакова. Скопје: МАНУ, 263-268.
- Bahtin Mihail (Vološinov, Valentin N.). 1980. *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.
- Beller Manfred. 2007. “Perception, image, imagology”. *Imagology (the cultural construction and literary representation of national characters)*, Manfred Beller and Joep Leerssen (eds.). Amsterdam and New York: Rodopi B. V.
- Kant Immanuel. 1992. *Lectures on Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Medvedev Pavel N. 1976. *Formalni metod u nauci o književnosti*. Beograd: Nolit.
- Renan Ernst. 1990. “What is a nation?”. *Nation and Narration*, Homi K. Bhabha (ed.). London and New York: Routledge.
- Tasevska Hadji Boshkova Iskra. 2019. “The problem of authorship (author and the literary work of art)”. *Knowledge*, vol. 35.6. Skopje: Institute of Knowledge Management, 1845-1850.
- Tasevska Hadji Boshkova Iskra. 2020. “The Familiar Letter and Its Generic Boundaries”. *English Studies at the Interface of Disciplines: Research and Practice (conference proceedings)*. Skopje: Blaze Koneski Faculty of Philology, 219-232.

Summary

The analysis of the poetry written by the 19th-century Macedonian authors has been following the stereotypes inherited from the positivist approach. However, this type of investigation has also contributed to a clear-cut underlining of the problem of inhabitancy in the 19th-century Macedonian literature. Konstantin Miladinov's poetry is regarded as a fundamental poetic phenomenon, considering the appearance of the characteristics of romanticism in Macedonian cultural milieu. This process can be noted most clearly in the frequent occurrence of subjectivity and intimism in poetry works. Our analysis takes into account the notion of inhabitancy as a concept that leads to a proper understanding of the creative impulses of 19th-century Macedonian writers, and re-examines the way cultural generalizations are being transformed through their work. It will go behind the well-known antitheses in the poems of Konstantin Miladinov and Rajko Zhinzifov, which demonstrate the way dominant cultural paradigm is being fed by the estrangement of these authors from that colonizing context. The points of resistance to the overall historically and politically accepted

truth, based only on the economic power of Bulgarian bourgeoisie at that time, condition the misplacement of these authors to the margins of the cultural process (although in criticism it is not always the case). These authors were being displaced to the center only when the dominant political context found it appropriate to do such thing, and their significance for the development of Macedonian literature nowadays cannot be diminished by the less clear notions of cultural identity in their works. It is the problem of cultural polyvalence that needs to be reexamined and analyzed in their poetics, in order to reveal the hidden meanings of their discourse. It is an indubitable fact that these Macedonian authors were in a constant dialogue with the neighboring cultural traditions, without being totally absorbed in them or even negatively influenced by that process.

Key words: inhabitancy, 19th-century Macedonian literature, cultural milieu, identity, otherness.

Alen Kalajdžija
Univerzitet u Sarajevu
Institut za jezik
Sarajevo

STANDARDOLOŠKA BOSNISTIKA 1990–2020: SOCIOLINGVISTIČKI, POLITIČKI I NORMATIVNI PROBLEMI

Sažetak: U referatu će se raspravljati o dosadašnjim normativno-standardološkim problemima bosanskog jezika. Počevši od vremena zalaganja za priznavanje specifičnog bosanskohercegovačkog standardnojezičkog izraza u Bosni i Hercegovini i uopće varijetetskog statusa srpsko-hrvatskog jezika pa do trenutka kada ovaj jezik počinje dobijati političku podršku, standardizacija bosanskog jezika tekla je postepeno, razvijajući se kao posebna oblast u okvirima bosnistike kao takve – nacionalne humanističke nauke o bosanskom jeziku i bosanskohercegovačkoj i bošnjačkoj književnosti. Razumijevajući svu složenost procesa standardizacije i jasnog prepoznavanja bosanskog jezika kao lingvističke, komunikacijske, društvene, političke, kulturne i historijske činjenice, ističe se činjenica da bosanska standardizacija, ali i proces priznavanja, emancipacije i funkcioniranja bosanskog jezika uopće, u posljednjih 30 godina nije tekao glatko. Međutim, i pored niza nedaća zasnovanih na hegemonističkim plediranjima drugih interesnih sfera te unutarnjeg nerazumijevanja važnosti nacionalnog jezika kao takvog, može se kazati da ovaj jezik ima svoju budućnost, baš kao što je imao i svoju prošlost.

Ključne riječi: bosanski jezik, norma, standardizacija, sociolingvistika, bosnistika.

Jezik kao društvena kategorija i uvođenja jezičkog standarda

Jezik je bitno društvena kategorija, a svako društvo, svjesno ili nesvjesno, neminovno utječe na razvoj datog prirodnog jezika u čemu se ogleda aksiom da jezik jeste duh, odraz naroda koji se služi tim jezikom. Zato nećemo pogriješiti ako kažemo da je jezik intelektualna arheologija naroda koji govori tim jezikom. Kako se razvija ljudsko društvo, tako se razvija i svjestan odnos prema jeziku, zbog čega se od najstarijih pisanih tekstova na nekim jezicima mogu pronaći data rješenja jezičkih znalaca, jezikoslovaca u što adekvatnijoj primjeni nekog jezika. Gledajući kroz historiju, izum pisma bio je najznačajnije otkriće koje je pokrenulo razvoj ljudske civilizacije jer se ovim izumom omogućilo budućim generacijama da pamte odnosno primjenjuju znanja do kojih su došli njihovi preci. U tom kontekstu treba imati u vidu da je religija odigrala ključnu ulogu u razvoju pismenosti u protoku vremena: kako su se ljudska društva razvijala, pa time i jezici, dolazilo je do savršenijih i sistematičnijih

rješenja vezanih za upotrebu i funkciju nekog jezika. U tom procesu, svaki prirodni jezik izložen je dvama, rekli bismo naoko, suprotstavljenim procesima: procesu jezičke statičnosti i procesu jezičkog dinamizma. Statičnost omogućava jeziku da bude razumljiv u određenom vremenu i prostoru, a dinamičnost mu omogućuje da se razvija, prateći ljudski duh i čovjekovu potrebu da mijenja sve oko sebe. Kako se razvija društvo, pogotovo u kontekstu civilizacijskih, kulturnih i tehnoloških napredaka, pogotovo nakon industrijalizacije i formiranja nacionalnih društava i država, te razvoja različitih institucionalnih aspekata ljudskoga života, tako se i razvijala potreba da se u sve pore ljudskog života uvede pojam tzv. standardizacije. Zato ne treba čuditi da je fenomen standardizacije općeprisutan u svakom modernom društvu i da prati svaki aspekt društvenog, javnog i biološkog života (standardizacija u oblasti prehrane, gradnje, stanovanja, industrije, građevinarstva, obrazovanja, nauke, zakonodavstva i svega drugog). Tako se navedeni proces prenio i na jezik, pa koncept moderno organizirane države počinje podrazumijevati i koncept standardnog jezika. Istovremeno, jezik je bio i ostao pogodno tlo za specificiranje i prepoznavanje određenih političkih, društvenih, kulturnih elemenata određenog podneblja pa se tako u Evropi od 18. i 19. stoljeća jezik najneposrednije sagledao u korelaciji sa državom i određenom nacijom, kako su to propitivali Klopstock, Hamann, Fichte, Alexander i Wilhelm von Humboldt, pri čemu je Herder ustanovio da je svaku „kulturu oblikovalo pojedinačno iskustvo dotične grupe, a jezik kojim grupa govori omogućio je osobenu konceptualizaciju svijeta, drugačiju nego kod govornika drugih jezika“ (Wright 2010: 31). Da bi država i nacija bili funkcionalni u sferi svih relevantnih aspekata društvenog života, trebalo je definirati status jezika koji bi onda bio proglašavan nacionalnim jezikom određene države i nacije te u koji bi bila pohranjena sva relevantna iskustva te kulturni i historijski aspekt te nacije, zbog čega se u tom duhu počelo govoriti i o standardizaciji tog jezika. Gledano očima savremenog čovjeka, standardni jezik produkt je moderno koncipirane države u kojoj se na osnovu toga standardnoga jezika omogućava svim govornicima tog jezika što jednostavnije međusobno komuniciranje, zanemarujući pri tome sve moguće elemente koji su prisutni u organskim elementima toga jezika; drukčije kazano: standardni jezik je put ka procesu globaliziranja društva zbog čega je, prema nekim definicijama (Brozović 1970), poluga koja omogućuje jednoj društvenoj zajednici uključivanje u internacionalne odnose i kontekste koja će omogućiti toj naciji primanje svih važnih, novih otkrića i izuma koji postaju globalno dobro. Standardizaciju jezika obično vrše lingvisti uz podršku društveno-političke javnosti određene države. U nacionalno svjesnim društvima i organiziranim državama vodi se posebna briga o statusu tog nacionalnog jezika koji mora biti zastupljen posebno u obrazovanju, zakonodavstvu, nauci, medijima... Zato se u takvim društvima donose odgovarajući ustavni i zakonodavnopравни dokumenti koji reguliraju navedene aspekte upotrebe standardnog jezika.

Put a ka standardu i normi jezika

Da bi jezik bio standardiziran, općeprihvaćeno mišljenje među lingvistima jeste da standardni jezik mora imati nekoliko dokumenata kojima se uređuje njegov status. Prije svega, treba imati na umu da formu standardnog jezika određuje norma tog jezika (iako postoje i neki drugi dokumenti koji nisu normativne prirode ali su važni za funkcioniranje toga jezika). Normativni akti koji uređuju ne samo status nego i prirodu standardnog jezika, donose se u domenu upotrebe pisma, zatim izgovora, potom gramatike te leksike toga jezika, što se saopćava u vidu svojevrsnih dokumenata koje općenito možemo nazvati normativnim priručnicima. Konkretna priručnik kojim se određuje način standardnog pisanja i izgovaranja kod nas se tradicionalno zove pravopis; priručnik kojim se definira standardna upotreba gramatike (u našoj lingvistici tradicionalno pod tim se podrazumijeva fonetsko-fonološki, morfološki i sintaksički nivo jezika) naziva se gramatika, a priručnik kojim se uređuje status standardne leksike naziva se (normativni ili standardološki) rječnik, što naravno ne znači da ne postoje gramatike i rječnici koji su izvan domena standarda a koji pripadaju tome jeziku. U južnoslavenskom tradicionalnom poimanju standardnog jezika, ključnu ulogu ima pravopis zbog toga što su pravopisi od najstarijih vremena definirali one oblasti norme u standardnom jeziku koji nisu isključivo pravopisne prirode. Ustvari, pravopis bi trebao definirati način pisanja određenog pisma, definirati upotrebu interpukcijskih znakova (tačka, zarez, tačka-zarez, dvotačka, crta, crtica, uzvičnik, upitnik, apostrof, zagrada itd.), sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi, upotrebu velikog i malog slova, pisanje skraćena i sl. Međutim, pravopisom se nerijetko regulira pitanje gramatičke i leksičke norme, prije svega u pitanja izgovora pojedinih glasova i pisanju slova, zatim kod interpukcijskih znakova često se ulazi u morfo-sintaksička normativna pitanja, a domena leksike poseban je slučaj jer svaki ozbiljan pravopis ima i pravopisni rječnik koji opet u sebi može sažimati sva važna pitanja normativnog pisanja, normativne gramatike i normativne leksike i akcenata. Zbog takve prirode pravopisa koji možda, gledajući terminološki, nije adekvatan izraz za sve što on pokriva, pravopis kao priručnik biva u fokusu normativa standardnog jezika.

Prije nego što se napiše pravopis odnosno drugi normativni priručnici, kakve se normativne gramatike i normativni rječnici, u organiziranim društveno-političkim zajednicama, čitav postupak normiranja jezika priprema se planski i sistematično na način da se nijedna jezička pojavnost ne prepušta slučaju, izuzimajući naravno stanovite jezičke procese koji se trenutno odvijaju u tom jeziku. Takav proces vođenja standardizacije jezika u literaturi je poznat i pod pojmom jezička politika, a nekad i kao jezičko planiranje (Radovanović 1979: 83).

„Planiranje je jezika bilo sastavni dio izgradnje nacije, pa su na tom tragu i o toj temi u 18. i 19. st. intelektualci u SAD, Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, donekle i Britaniji, napisali velik broj naslova. Posebno je utjecajan bio rad dvojice Nijemaca, Herdera i Fichtea, u kojem tumače ulogu jezika u etničkom nacionalizmu, dok je u Francuskoj Renan uvjerljivo pomirio jezik i teorije građanskoga nacionalizma.“ (Wright 2010: 7).

Prema tome, pitanja jezičkog planiranja odnosno jezičke politike od samog početka zadirala su u pitanja očuvanja nacionalnih društava i država, pri čemu postulat: jedan jezik, jedan narod, jedna država (Wright 2010: 7) dobija poseban status koji je u 19. st. na tlu balkanskih država koje teže osamostaljenju. Ustanovljenje nacionalnoga jezika u srednjojužnoslavenskim prilikama bio je put ka dobijanju političke nezavisnosti, odakle se od 1850. govori o okvirima južnoslavnskog zajedništva ovaploćenog srpsko-hrvatsko-slovenskim jezikom. Prvi koraci kao uozbiljenju jezičkog planiranja bilo je stvaranje jezičkog standarda i norme, čime se vrlo rano počelo s vođenjem srpsko-hrvatske normativno-standardološke jezičke politike.

U okvirima jezičkog planiranja posebna pažnja poklanja se normiranju, a jezičko normiranje ustvari propisivanje je i opisivanje ukupnosti jezičke norme bez obzira na to o kojem je jezičkom nivou riječ. Milorad Radovanović (1979: 85–93), referirajući se na dosadašnja sociolingvistička istraživanja, definira deset faza u realizaciji jezičkog planiranja koje dovode do standardnog jezika, a analogno tome, i do pitanja norme koja bitno determinira taj standardni jezik. To upravo podrazumijeva definiranje i razrješavanje svih mogućih dilema u vezi s nekim nacionalnim jezikom koji treba biti bitna odrednica određene nacije i koja treba odrediti principe standarda odnosno norme. U tom procesu ukupne analize svih jezičkih aspekata, polazi se od govornog jezika, govornih idioma, narječja, društveno-političke uvjetovanosti jezika, definiranja gramatičkih i leksičkih nivoa jezika pa do pitanja različitih jezičkih raslojavanja (kakva su: vremensko, teritorijalno, funkcionalno, socijalno i individualno – up. Radovanović 1979: 63–82) i konkretnog funkcioniranja samog jezika. Pozivajući se na Radovanovićeva (1979: 85–93) tumačenja vezano za standardnojezičko planiranje, može se istaći deset razvojnih etapa u procesu standardizacije: 1. selekcija, 2. deskripcija, 3. kodifikacija, 4. elaboracija, 5. akceptuacija, 6. implementacija, 7. ekspanzija, 8. kultivacija, 9. evaluacija, 10. rekonstrukcija.

Bosanska standardizacija danas (1990–2020)

Polazeći od prve pa do treće tačke – selekcije, deskripcije i kodifikacije – te kontekstualizirajući u tome pitanje bosanske jezičke norme, može se reći da se bosanski jezik, u smislu konkretnog odabira jezičkog idioma, zasniva se na štokavskom narječju istočnohercegovačkog dijalekatskog tipa s naročitom vrstom jezičke nadogradnje. U procesu faza deskripcije i kodifikacije, bosanska jezička norma u savremenom trenutku, bez obzira na realne mogućnosti i potrebe koje su se ukazale, a razumijevajući društveno-politički i historijski kontekst u kojem se bosnistika, nakon gotovo stoljetne zabrane počela ponovo emancipirati, umnogome se oslanjala na procese koji su bitno odredili nekadašnji srpsko-hrvatski jezički prostor, premda mu u tom jezičkom konglomeratu, naročito od početka 20. stoljeća pa do 70-ih godina tog vremena nije bilo mjesta, pošto se u osmoj deceniji 20. st., nakon početaka jezičke demokratizacije južnoslavenske jezičke zajednice, počinje govoriti o četirima varijantama srpskohrvatskog jezika (up. Bavčić 2018), među kojima je jedna

prepoznata kao bosanskohercegovački standardnojezički izraz (up. Čedić 2001).¹ Međutim, principi nastanka srpskohrvatske jezičke zajednice započeti su ranije, ali su se kasnije negativno odrazili na sami bosanski jezik: iako nije bio nominalno prepoznat u procesu srpsko-hrvatsko-slovenske jezičke homogenizacije, naslijeđe ovoga jezika značajno ušlo je u sastav srpsko-hrvatske jezičke norme². U vremenu emancipacije bosanskog jezika, bosanski normativci preuzeli su dio zajedničkog naslijeđa srpsko-hrvatskog jezika – prije svega onog bazičnog, datog na zasadima štokavske i istočnohercegovačke provenijencije ali i kasnije opće jezičke srednjojužnoslavenske nadogradnje – ali su istovremeno i insistirali na nekim specifičnostima bosanske jezičke norme, u kojoj se odražava svojevrsni duh bosanskog jezika (up. Isaković 1992; Halilović 1996; Bulić 2009), a što se posebno može primijetiti u domenu problema jata, upotrebe glasova *h* i *f*, specifične bosanske leksike, akcenatske situacije te nekih specifičnih morfoloških i sintaksičkih crta. Nakon toga, treća etapa – kodifikacija – urodila je izradom i objavljivanjem prvog normativnog priručnika savremenog jezika: *Pravopisa bosanskoga jezika* (Halilović 1996), a potom i *Gramatike bosanskoga jezika* (Jahić i dr. 2000), *Rječnika bosanskog jezika* (Čedić i dr., 2007) te nešto kasnije *Rječnika bosanskoga jezika* (Halilović i dr. 2010) te višetomnog *Rječnika bosanskog jezika* (Jahić 2010–2019), koji je još uvijek u fazi izrade.

U četvrtoj i petoj etapi, povezujući pitanja elaboracije i akceptuacije, normativnu bosnistiku pratio je „loš glas“ niza interesnih sfera, a posebno onih koji su status bosanskog jezika posmatrali u kontekstu tzv. jezičkog zajedništva koji će u martu 2017. godine u Sarajevu biti proklamiran zvanično kroz koncept tzv. zajedničkog jezika potpisivanjem Deklaracije o zajedničkom jeziku, koju su potpisali tek pojedini lingvisti, sporadično rijetki u Srbiji i Hrvatskoj. Ovaj dokument doživio je gotovo pa jednoglasnu osudu i posebno Hrvatskoj, a i Srbiji, dok je u Bosni i Hercegovini i donekle Crnoj Gori, usljed određenih kulturloško-ideoloških konstrukata dobio svoje

¹ Govoreći o fazama standardizacije u modernoj Bosni i Hercegovini, H. Vajzović (2001: 90) ističe dvije etape: “ratna, koju je karakterisao izrazit naciokratski pristup jeziku praćen euforijom, insistiranjem na simboličkim funkcijama i slično, što je svakako pogodovalo jezičkom haosu i b) poratna etapa, koju karakteriše ipak opuštenije jezičko ponašanje, popuštanje tenzija, davanje prednosti komunikativnim vrijednostima naspram simboličkih i tome slično”. Kako su prošle dvije decenije od pisanja navedenog teksta, može se primijetiti da je “poratna” faza u sferi jezika ustvari danas postala bliža “ratnoj”, ali sa još istaknutijim i prenatraglašenim nacionalnim stavovima i izrazitim tvrdokornim stavovima, kako opće politike, tako i sferi jezičke politike.

² “Treba znati, međutim, da se 19. st. pokazalo kao jedan od najvažnijih i prijelomnih trenutaka južnoslavenskih jezika i zajednica uopće. Vrijeme u kojem će se insistirati na uvođenju nacionalnih država i društava, i u kojem će se postaviti strateški ciljevi razvoja pojedinih nacionalnih zajednica, odigrat će presudnu ulogu u razvoju i političkom utemeljenju južnoslavenskih jezika, pa tako i u domenu srpsko-hrvatske jezičke zajednice, koja će trajno obilježiti jedan period razvoja tih jezika, ali će isto tako ostaviti dugoročne posljedice na razvoj bosanskog jezika, unutar koje je nestanak ovog jezika s društvene, političke, naučne i zakonodavne scene bila kolateralna šteta srpsko-hrvatske jezičke nagodbe. Ta kolateralna šteta počinje od Bečkog književnog dogovora, tj. 28. marta 1850, kada je donesena društvena odluka o povezivanju Srba i Hrvata, pod kapu zajedničkog jezika, čiji je onovni cilj povezivanje južnoslavenskih naroda, prije svega Srba, Hrvata te Slovenaca u zajednički politički krug.” (Kalajdžija 2019: 340).

simpatije, ali koje su također bile nedovoljno snažne³. U takvom kontekstu, bosanski, kao i crnogorski, uzet kao dio srpsko-hrvatskog jezičkog naslijeđa, posmatran je u hiponimijskoj poziciji spram srpskog ili hrvatskog jezika. Da bi situacija bila još složenija i apsurdnija, bosanski nikad nije dobio priznat status u srpskim i hrvatskim lingvističkim koncepcijama, zbog čega je i nazvan „bošnjački jezik“ (up. Odluke Odbora za standardizaciju srpskog jezika iz 1997. godine⁴, kao i stav nekih hrvatskih lingvista spram imena bosanskog jezika⁵). Takav status bosanskog jezika među srbistima i kroatistima međutim nije značajnije utjecao na autonomnost bosanskog jezika jer se pitanje standardne upotrebe te naučnog istraživanja bosanskog jezika nije rješavalo u okvirima srbistike i kroatistike – izuzimajući, dakako, pojavu prisvajanja bosanskog književnojezičkog ili dijalekatskog naslijeđa u okvirima srbistike i kroatistike. Zbog takve ideološki koncipirane jezičke politike koja je okrenuta prema bosanskom (i crnogorskom jeziku), i u okvirima bosnistike ovaj poduhvat više je stihijski a manje javno osuđen, zbog čega je došlo i do svojevrsne polarizacije među lingvistima u razumijevanju koncepta u funkcioniranju standardnih jezika u Bosni i Hercegovini: onim koji podržavaju koncept zajedničkog jezika i onim koji ga odbacuju. Međutim, da bi situacija bila dodatno apsurdnija, u političkim trvenjima ispoljeno je pitanje konsenzusa oko zajedničkog jezika, pa u Kantonu Sarajevu, najmnogoljudnijem u Federaciji Bosne i Hercegovine, u kojem se prema Popisu stanovništva iz 2013. godine izjasnilo da bosanskim jezikom govori više od 90% stanovnika, naziv predmeta u osnovnim i srednjim školama nazvan je „BHS“. Zbog takvih okolnosti u martu 2019. pod pokroviteljstvom Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo održano je naučno savjetovanje o bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, gdje se artikulirana potreba zasnivanja autonomnog izučavanja i učenja bosanskog jezika jasno predstavila u stavovima određenog broja bosnista, čime je koncept očuvanja autonomnosti triju službenih jezika potvrđen i zaključeno pravo na upotrebu službenih jezika u Bosni i Hercegovini u kontekstu samostalnog izučavanja i učenja⁶ uz potrebu njegovanja svih pojedinačnih nastavnih

³ Još je odranije prisutna koncepcija tzv. konjunktivne norme bosanskog jezika: “Mnogi se, zato, građani (Bosanci kojih nema) i danas pitaju: kome je ili kome li bi (osim naciokratima!?) smetao i koga bi to u Bosni ugrožavao jedan zajednički jezik, sa jednom zajedničkom, policentričnom, fleksibilnom, tzv. konjunktivnom normom pa bude ‘i ovo i ovo, i ovako i onako?’” (Vajzović 2008: 153).

⁴ „Zašto su muslimani/Muslimani/Bošnjaci izabrali baš ime **Bošnjaci**, - nije teško pogoditi, a nije teško ni u nazivu jezika koji su odabrali (**bosanski**) prepoznati njihovu težnju ka unitarnoj BiH, u kojoj bi vladali i oni i njihov jezik.“ (cit. prema: Šipka 2001: 128). Nasuprot ovom stavu, norveški slavist Svein Mønnesland (2001: 20) ne podržava mišljenje po kojem je naziv bosanskoga jezika izraz unitarizma, odbacujući takav stav činjenicom potrebe projekta vlastite standardizacije.

⁵ „Svaki narod ujedno ima pravo da svoj jezik naziva kako hoće. Prema tome, Bošnjaci imaju pravo nazivati svoj jezik bosanskim ako im to iz bilo kakva razloga odgovara. Ali i mi imamo pravo da mi sami u svojoj društvenoj i znanstvenoj praksi ne prihvatimo takav naziv za objekt koji inače priznajemo“ (Brozović 1999: 13)

⁶ Utjecaj politike pod krinkom jezika već odavno je prisutan u svojevrsnoj kolonizaciji bh. jezičkog prostora, zbog čega se ozbiljno radi na usaglašavanju nastavnih planova i programa u domenu nacionalnih disciplina, a posebno u jeziku i književnosti, koje provode ministarstva za obrazovanje u Republici Srbiji i bh. entitetu Republika srpska, što podrazumijeva jedinstven nastavni plan i program osnovnog i srednjeg obrazovanja u Srbiji i entitetu Republika srpska. Na zasadima takvih planova

sadržaja u okvirama programa koji obuhvaća tri nacionalna jezika, za što je objavljen i zbornik radova (up. Zaključci 2020).

U okviru navedenih etapa – elaboracije i akceptuacije u bosanskom jezičkom planiranju, pojavio se i jedan broj bosnista koji su iskazali negativan stav spram bosanske jezičke norme, smatrajući je neprihvatljivim za govornike bosanskog jezika. Zbog takvih stavova koji su proizašli iz unutarbosnističkih i vanbosnističkih centara te nepovoljnih društveno-političkih okolnosti u državi Bosni i Hercegovini, koja bi trebala biti institucionalni okvir političke zaštite bosanskog jezika, (šesta) etapa implementacije stala je „na pola puta“: otuda ogroman broj primjera nepoštivanja bosanske jezičke norme kod samih govornika bosanskog jezika, a posebno u javnom prostoru, konkretnije u medijima, zakonodavstvu (Mešanović 2019) te u obrazovnom sistemu. Usljed takve situacije, sedma etapa – ekspanzija nije se adekvatno realizirala i ostala je faktički nedovršena; štaviše, ne da nije došlo do ekspanzije, nego je došlo do izbjegavanja i nepoštivanja nekih rješenja bosanske jezičke norme, zbog čega naredna etapa – jezička kultivacija nije ni zaživjela u dovoljnoj mjeri. U dogledno vrijeme, kroz etapu evaluacije, sve više u određenim centrima moći, koji prvenstveno proizlaze iz društveno-političkih i ideoloških programa, bosanska standardnojezička norma na svojevrstan način postaje marginalizirana, slabo prepoznatljiva i nesamosvojna, utapajući se u procese srbizacije i kroatizacije tog jezika, što se jasno i nedvosmisleno vidi u realizaciji jezičkog imperijalizma, koji je gotovo dominantno obilježio 20. st. u Bosni i Hercegovini. Takvo nepovoljno stanje bosanskog jezika i letargičan odnos predstavnika bosanske jezičke politike (ako se o njoj uopće može govoriti), bivalo je jedino probuđeno u trenucima kada se iz srbocentričnih hegemonističkih centara neprestano ponavljala floskula koja je donesena u Odlukama Odbora za standardizaciju srpskog jezika iz 1997. godine, prema kojoj se bosanski jezik ne priznaje, te se predlaže da se taj jezik imenuje bošnjačkim imenom, ili kada se u Ustavu Republike srpske imenuje parafrastično kao jezik bošnjačkog naroda, te kada se lingvistički aparthejd realizira u obrazovnom sistemu ovog bh. entiteta, u kojem se učenicima koji govore bosanskim jezikom i koji im je maternji ne da pravo imenovanja u školskim dokumentima. Poznato je, međutim, da takva praksa postoji i u nekim kantonima Federacije s hrvatskom većinom (Kalajdžija 2016). Može se reći da se nakon tih procesa počinje sve snažnije shvatati koliko je pitanje jezičke

---

ministar prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja u Vladi Republike Srbije Mladen Šarčević, referirajući se na učenje srpskog jezika u iseljeništvu, naglasio je: “Sada smo sa Austrijom u prilici da izađemo iz tog ‘be-ha-es’ hibridnog sistema, da se odvoji srpski jezik i kultura, da naša djeca imaju priliku da jedinstveno pohađaju odjeljenja, kao i da neke obaveze kada su u pitanju nastavnici, koj za sada ima samo Srbija, podijelimo sa braćom iz Banje Luke i da možemo toga imati više.” (Klix, 12. 10. 2020.). Provođenje ovakve politike ne samo da je atak na državnost Bosne i Hercegovine, nego je to svojevrstni poziv i ostalim zemljama u okruženju da poduzmu slične, “kontra-mjere”, zbog čega bi se moglo pokrenuti pitanje hrvatskog jezika u Bosni i Hercegovini, kao i bosanskog u Srbiji i Crnoj Gori. Nažalost, iza ovakve “plemenite” ideje odvija se politizacija nauke i prava, pri čemu se dosljedno i eklatantno ruše prava govornika bosanskog i hrvatskog jezika u Republici srpskoj, u kojoj čak ni samo imenovanje ovih jezika nije riješeno, tačnije, riječ je o ugroženosti elementarnog ljudskog prava na jezičku slobodu za bošnjačku djecu u ovom bh. entitetu.

vlastitosti važno identitarno, kulturalno, historijsko, političko i državotvorno pitanje, posebno za državu Bosnu i Hercegovinu, ali i za sve narode u Bosni i Hercegovini koji bosanski jezik doživljavaju svojim. Posljedice takvog stanja producirane su institucionalnom nebrigom o bosanskom jeziku što je izazvalo brojne diverzije bosanske norme. U toj koncepciji bosanski se doživljava kao kolonizirani idiom u kojem se susreću ostaci srpsko-hrvatskog jezičkog zajedništva i koji pritom nemaju nikakve veze s faktičkim jezičkim stanjem u kojem su srpski i hrvatski jezik autonomni: srpska hegemonistička jezička politika vodi se u Beogradu pod krilaticom „srpski jezik i srpski jezici“ (Kovačević 2008), a puristička hrvatska jezička politika dosljedno se vodi u Zagrebu. Vođenje pojedinačnih jezičkih politika na srpskoj i hrvatskoj strani legitimno je pravo srbistike i kroatistike, ali je problem onda kada se iz perspektive tih nauka zadire u pitanja drugog autonomnog jezika, kakav je bosanski. Tako se drama posuđenog jezičkog identiteta svjesno a kasnije i podsvjesno pokušava inkorporirati u bosanski kulturni milje. Bosanska jezička politika ni nakon gotovo 30 godina od osamostaljenja Bosne i Hercegovine nema definiranu instituciju u kojoj bi se ona i zvanično vodila, pri tome „znajući da u konfliktnim društvenim i političkim situacijama mogu da se previde mnoge, inače lingvistički važne i nesporne činjenice, (zbog čega) od izuzetnog je značaja da se (pre)oblikovanjem jezičke norme bave institucije, odnosno stručni timovi“ (Valjevac 2001: 246). Dakle, do danas nije riješen problem institucionalne zaštite bosanskog jezika, zbog čega je u ovom trenutku aktuelno pisanje makar nova tri pravopisa!

Prema zaključku

U desetoj etapi rekonstrukcije u kojoj se pokazala tendencija vraćanja bosanske jezičke norme u koncept tzv. zajedničkog jezika, u novije vrijeme stekli su se uvjeti za fazu koju bismo mogli nazvati prerekonstrukcija koja bi trebala u konkretnijem smislu vratiti bosansku jezičku normu na kolosijek koji joj prirodno pripada, a pod kojim se podrazumijeva autonomnost i autohtonost bosanskog jezičkog izraza, odnosno vraćanje svojevrsnog bosanskog jezičkog duha u standardnojezičku normu i na društvenu scenu. Shodno kazanom, kao najava određenih procesa u sferi vođenja bosanske normativne politike, postoje neke izuzetno dobro obrazložene preporuke i rješenja bosanskih lingvista u sferi rješavanja aktuelnih normativnih pitanja (up. Palić 2018. i Palić 2020).

Bibliografija

- Bavčić, Uzeir (2018): „Anketa časopisa *Život* (1970). Prilog istraživanju jezičke unifikacije u dokumentima književnojezičke politike“, *Alija Isaković i bosanski jezik* (Zbornik radova), Edicija Posebna izdanja, knjiga 30, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
- Brozović, Dalibor (1970): *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb

- Brozović, Dalibor (1999): „Odnos hrvatskoga i bosanskoga odnosno bošnjačkoga jezika“, *Jezik*, 42 / 1, Zagreb
- Brozović, Dalibor (2001): „Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području“, *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Edicija Posebna izdanja, knjiga 12, Institut za jezik, Sarajevo
- Bulić, Refik (2009): *Rječnik prvopisnih, obličkih i akcenatskih nedoumica u standardnome bosanskom jeziku*, Bosanska riječ, Tuzla
- Čedić, Ibrahim (2001): „Bosanskohercegovački standardnojezički izraz – bosanski jezik“, *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Edicija Posebna izdanja, knjiga 12, Institut za jezik, Sarajevo
- Čedić, Ibrahim; Hajdarević, Hadžem; Kadić, Safet; Kršo, Aida; Valjevac, Naila (2007): *Rječnik bosanskog jezika*, Edicija Posebna izdanja 14, Institut za jezik, Sarajevo
- Halilović, Senahid (1996): *Pravopis bosanskoga jezika*, BZK Preporod, Sarajevo
- Halilović, Senahid (2017): *Pravopis bosanskoga jezika*, drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Slavistički komitet, Sarajevo
- Halilović, Senahid; Palić, Ismail; Šehović, Amela (2010): *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet, Sarajevo
- Hodžić, Jasmin (2018): *Bosanski jezik: statusna pitanja bosanskog jezika kroz historiju i historija nauke o bosanskom jeziku*, Edicija Bošnjaci, Internacionalni univerzitet Sarajevo i Simurg Media
- Isaković, Alija (1992): *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku*, Sarajevo
- Ivić, Pavle (1986): *Srpski narod i njegov jezik*, Srpska književna zadruga, Beograd
- Jahić, Dževad (2010–2019), *Rječnik bosanskog jezika*, I–IX tom (A–Pa), Bošnjačka asocijacija 33, Sarajevo
- Kalajdžija, Alen (2016): „Aktuelni problemi bosanskog jezika – jučer, danas, sutra“, *Rezolucija o bosanskom jeziku* (Zbornik radova), El-kalem, Sarajevo
- Kalajdžija, Alen (2019): „Društveno-politički status bosanskoga jezika u Bosni i Hercegovini i južnoslavenskoj jezičkoj zajednici“, *Hercegovina*, časopis za kulturno i historijsko naslijeđe, Arhiv Hercegovine, Muzej Hercegovine, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru, br. 18, Mostar
- Mešanović, Emira (2019): *Jezik u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu*, Slavistički komitet, Sarajevo
- Mönnesland, Svein (2001): „Sociolingvistička situacija deset godina poslije raspada Jugoslavije“, *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Institut za jezik, Sarajevo
- Palić, Ismail (2019): „Problemi kodifikacije bosanskoga standardnog jezika na početku 21. stoljeća“, *Bosanski jezik u vremenu*, Zbornik radova s Međunarodnog simpozija, (Zagreb, 21–23. 4. 2017), BZK Preporod, VBNMGZ, Zagreb
- Palić, Ismail (2020): „O imenima i nazivlju iz orijentalnoislamske kulture u bosanskom pravopisu“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XLI, Sarajevo

- Radovanović, Milorad (1979): *Sociolingvistika*, BIGZ, Beograd
- Riđanović, Midhat (2003): *Totalni promašaj. Prikaz Gramatike bosanskoga jezika* Dž. Jahića, S. Halilovića, I. Palića, Šahinpašić, Sarajevo
- Šipka, Milan (2001): „Naziv jezika kao ustavnopravna kategorija“, *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Institut za jezik, Sarajevo
- Vajzović, Hanka (2001): Savremena jezička situacija u Bosni i Hercegovini – komunikativna i simbolička funkcija jezika, *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Edicija Posebna izdanja, knjiga 12, Institut za jezik, Sarajevo
- Vajzović, Hanka (2008): *Jezik i nacionalni identiteti*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
- Valjevac, Naila (2001): Uloga psihičkih činilaca u (pre)oblikovanju standardnojezičke norme, *Jezik i demokratizacija* (zbornik radova), Edicija Posebna izdanja, knjiga 12, Institut za jezik, Sarajevo
- Web-portal: Klix, 12.10. 2020: „Srbija i RS počele sinhronizaciju nastavnih planova i programa“
- Wright, Sue (2010): *Jezična politika i jezično planiranje*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Biblioteka Politička misao, Zagreb; prijevod: Davor Stipetić i Anton Pavlov
- Zaključci (2020): *Zaključci, s materijalima Naučnoga savjetovanja „Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naroda Bosne i Hercegovine u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini“* (održanoga 6. aprila 2019. godine u Sarajevu), ur. Palić, Ismail i Kodrić, Sanjin, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo, Sarajevo

Summary

The paper will discuss the current normative-standard problems of the Bosnian language. From the time of advocating for the recognition of the specific Bosnian standard language expression in Bosnia and Herzegovina and the variety status of the Serbo-Croatian language in general, to the moment when this language began to receive political support, the standardization of the Bosnian language was gradual, developing as a separate area within the framework of Bosnian language studies as such – national humanities on the Bosnian language and Bosnian-Herzegovinian and Bosniak literature. Understanding all the complexity of the process of standardization and clear recognition of the Bosnian language as a linguistic, communicative, social, political, cultural and historical fact, it is emphasized that Bosnian standardization, but also the process of recognition, emancipation and functioning of the Bosnian language in general, has not gone smoothly in the last 30 years. However, despite a series of adversities based on hegemonic pleas of other spheres of interest and an internal misunderstanding of the importance of the national language as such, it can be said that this language has its future, just as it had its past.

Key words: Bosnian language, norm, standardization, sociolinguistics, Bosnian language studies

За издавачот
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Главна и одговорна уредничка
проф. д-р Лидија Тантуровска

Лектура
Членовите на Уредувачкиот одбор

Коректура
д-р Снежана Петрова-Џамбазова, в. н. сор./вонр. проф.,
м-р Марија Пандева

Компјутерска и техничка обработка
Александар Штерјев

Печати
Винсент Графика

Тираж
200 примероци

Финансирано од Министерството за образование и наука
на Република Северна Македонија